

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

LARİSA'DA (BURUNCUK) BULUNAN ARKAİK TAŞ MİMARİ ESERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Müge ARSEVEN

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

HAZİRAN 2013

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

LARİSA'DA (BURUNCUK) BULUNAN ARKAİK TAŞ MİMARİ ESERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Müge ARSEVEN
(502111177)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. N. Turgut SANER

HAZİRAN 2013

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502111177 numaralı Yüksek **Müge ARSEVEN**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**LARİSA'DA (BURUNCUK) BULUNAN ARKAİK TAŞ MİMARİ ESERLER**” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. N. Turgut SANER**

İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. N. Turgut SANER**

İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Zeynep ERES

İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Arzu ÖZTÜRK

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Teslim Tarihi : **03 Mayıs 2013**

Savunma Tarihi : **07 Haziran 2013**

Aileme ve Larisa ekibine,

ÖNSÖZ

Batı Anadolu Aiol kentleri arasında önemli bir yere sahip olan Larisa (Buruncuk) antik yerleşiminin arkaik dönem mimarisi ile ilgili bu araştırma kapsamında, 20. yüzyılın ilk yarısında yayınlanmış, fakat daha sonra uzun bir süre hakkında herhangi bir çalışma yapılmamış olan mimari taş eserleri yeniden değerlendirme imkanı buldum. Bu doğrultuda, 20. yüzyılın ikinci yarısı ve 21. yüzyılda gerçekleştirilen araştırmaları da gözden geçirerek, Larisa'nın Aiol mimari özellikleri taşıyan özgün taş eserleri hakkında güncel bir belgeleme ve analiz çalışması hazırlamayı amaçladım. Öncelikle, bu tez konusunu seçmemde büyük katkısı olan ve çalışma sürecimde beni yönlendirip her konuda destekleyen değerli danışmanım Prof. Dr. Turgut Saner'e teşekkürü bir borç bilirim. Larisa Yüzey Araştırmaları kapsamında bir çok konuda bana yardımcı olan, başta Gizem Mater, Ertunç Denктаş, Iğın Külekçi ve Gözde Demir olmak üzere tüm Larisa ekibine; İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde yürüttüğüm belgeleme çalışmaları boyunca yardımlarını esirgemeyen müze müdürü Zeynep Kızıltan ile Dr. Şehrazat Karagöz, Asuman Denker, Gülcan Kongaz, Feza Demirkök ve Havva Koç başta olmak üzere tüm müze çalışanlarına; Aiol başlıklarının tamamlanması konusunda geometri ve matematik bilgilerini benimle paylaşan Prof. Dr. Ahmet Feyzioğlu'na desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Ayrıca tez sürecim sırasında manevi destekleri ile her zaman beni çalışmaya teşvik eden tüm Arseven ailesi fertlerine; manevi ve bilimsel katkıları dolayısıyla da İTÜ Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı'nın bütün üyelerine teşekkür ederim.

Haziran 2013

Müge Arseven

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xix
SUMMARY	xxi
1. GİRİŞ	1
2. YUNAN (AİOL) GÖÇLERİ VE AİOLİS.....	5
3. LARİSA'NIN ARKAİK DÖNEM MİMARİSİ (7. YÜZYIL SONU – 6. YÜZYIL SONU).....	19
3.1 Aiolis Bölgesinde Arkaik Mimari	19
3.2 Larisa ve Arkaik Dönem Mimarisi.....	25
3.2.1 Surlar ve nekropol	28
3.2.2 Saraylar	29
3.2.3 En Eski Saray ve Eski Saray	30
3.2.4 Güneybatı Yapısı.....	31
3.2.5 Hallenbau	32
3.2.6 Megaron	32
3.2.7 Tapınak.....	33
4. LARİSA'DA BULUNAN ARKAİK TAŞ MİMARİ ESERLER	41
4.1 Kullanılan Taş Çeşitleri.....	42
4.2 Dikey Volütlü Aiol Başlıkları	43
4.2.1 Tip 1	44
4.2.2 Tip 2 Örnek 1	64
4.2.3 Tip 2 Örnek 2	69
4.2.4 Tip 3	80
4.3 Yaprak Dizili Sütun Elemanı	83
4.4 Lesbos Yaprak Dizili Duvar Profilleri	101
4.4.1 Fragman A.....	102
4.4.2 Fragman B.....	102
4.4.3 Fragman C.....	102
4.4.4 Fragman D.....	103
4.4.5 Fragman E	103
4.5 Anta Başlığı Parçası	119
4.6 Sima Parçası	124
4.7 Arslan Başlı Biçimli Çörtten	126
4.8 Profilli Duvar Etekleri	131
4.8.1 Örnek 1	132
4.8.2 Örnek 2.....	132
4.8.3 Örnek 3.....	132
4.8.4 Örnek 4.....	132

4.9 Yivli Duvar Eteği Parçası.....	134
4.10 İri Boncuk Dizili Kaide (?) Parçası	142
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	147
KAYNAKLAR.....	155
EKLER.....	161
ÖZGEÇMİŞ.....	213

KISALTMALAR

- AIA** : Archaeological Institute of America
DAI : Deutsches Archäologisches Institut
LaH : *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902-1934*
Band I: Die Bauten
LYAFA : Larisa Yüzey Araştırmaları Fotoğraf Arşivi
ÖJh : *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes*

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Miken yerleşimleri.	14
Şekil 2.2 : Kara Yunanistan yerleşimleri.....	15
Şekil 2.3 : Yunan göçleri.	16
Şekil 2.4 : Batı Anadolu'da Yunan yerleşimleri.....	17
Şekil 3.1 : Larisa akropolünün kuzeybatıdan görünümü.	35
Şekil 3.2 : Larisa akropol ve kale tepelerinin güneydoğudan görünümü.	35
Şekil 3.3 : Larisa genel planı.	36
Şekil 3.4 : Larisa akropolünde arkaik dönem yapıları.	37
Şekil 3.5 : Larisa'nın geç arkaik akropol surları.....	38
Şekil 3.6 : Nekropol yapılarının rekonstrüksiyonu.	38
Şekil 3.7 : (a) Tel Tayinat <i>bit hilani</i> 'si, (b) Pasargad P sarayı.....	38
Şekil 3.8 : Larisa'da bulunan 8, 9 ve 10 numaralı pilaster başlıkları.	39
Şekil 3.9 : Güneybatı Yapısı pilasterlerinin rekonstrüksiyonu.	39
Şekil 4.1 : Larisa arkaik dönem taş mimari parçalarının buluntu yerleri.	41
Şekil 4.2 : Tip 1 başlığı.....	54
Şekil 4.3 : Tip 1 başlığının mevcut durumu.	55
Şekil 4.4 : Koldewey'in Neandreaia başlık rekonstrüksiyonu.	55
Şekil 4.5 : Mendel'in Larisa Tip 1 başlığı için hazırladığı rekonstrüksiyon.	55
Şekil 4.6 : Kjellberg'in Larisa Tip 1 başlığı rekonstrüksiyonu.	56
Şekil 4.7 : Tip 1 başlığının adak sütunu olarak rekonstrüksiyonu.	56
Şekil 4.8 : Tip 1 başlığının üst yüzeyi.	56
Şekil 4.9 : Shiloh'nun Yakın Doğu başlıkları tipolojileri.	57
Şekil 4.10 : Yakın Doğu ve Kıbrıs'ta dikey volütlü başlık bulunan yerleşimler.....	58
Şekil 4.11 : Tel Megiddo M2 ve M5 başlıkları.	59
Şekil 4.12 : Tel Megiddo M9 başlığı.	59
Şekil 4.13 : Samarya S3 başlığı.	59
Şekil 4.14 : Ramat Rahel R1 başlığı.	60
Şekil 4.15 : Kudüs J1 başlığı.	60
Şekil 4.16 : Medeibiyeh Md1 başlığı.....	60
Şekil 4.17 : Tel Hazor'da bulunan H1 ve H2 başlıkları.	60
Şekil 4.18 : Yakın Doğu başlıkları için kullanım önerileri.....	61
Şekil 4.19 : Tamassos Kral Mezarı'nın girişi.....	61
Şekil 4.20 : Tamassos Kral Mezarı'nın pilaster başlıklarından detay.....	61
Şekil 4.21 : Golgoi başlığı.	62
Şekil 4.22 : Golgoi başlığı.	62
Şekil 4.23 : Eski Paphos başlığı.....	62
Şekil 4.24 : Salamis başlığı.....	62
Şekil 4.25 : Trapeza başlığı.	63
Şekil 4.26 : Alazeytin'de bulunan palmet bezemeli başlık.....	63
Şekil 4.27 : Alazeytin'de bulunan "kalp" bezemeli başlık.....	63
Şekil 4.28 : Smyrna α , ρ ve π tipi başlıklar.....	63

Şekil 4.29 : Larisa Tip 2 Örnek 1 başlığı.....	66
Şekil 4.30 : Larisa Tip 2 Örnek 1 başlığının mevcut durumu.....	66
Şekil 4.31 : Larisa Tip 2 Örnek 1 başlığından detay.....	67
Şekil 4.32 : Larisa Tip 2 Örnek 1 başlığı, üst yüz.....	67
Şekil 4.33 : Larisa Tip 2 Örnek 1 başlığı, alt yüz.	67
Şekil 4.34 : Eski Saray planı.	68
Şekil 4.35 : Eski Saray rekonstrüksiyonu.	68
Şekil 4.36 : Larisa'da bulunan dikey volütlü başlığa sahip tapınak modeli.	68
Şekil 4.37 : Klopedi tapınağı rekonstrüksiyonu.....	69
Şekil 4.38 : Larisa Tip 2 Örnek 2 volüt fragmanı, ön yüz.	70
Şekil 4.39 : Larisa Tip 2 Örnek 2 volüt fragmanı, sağ yüz.....	70
Şekil 4.40 : Larisa Tip 2 Örnek 2 volüt fragmanı, üst ve alt yüzler.....	70
Şekil 4.41 : Neandreaia'da bulunan 92 St 5 numaralı parça.....	76
Şekil 4.42 : Neandreaia'da bulunan 92 St 3 numaralı parça.....	77
Şekil 4.43 : Neandreaia tapınağı sütunlarının Koldewey tarafından hazırlanmış rekonstrüksiyonları.	77
Şekil 4.44 : Neandreaia tapınağı IV sütununa ait başlık.....	77
Şekil 4.45 : Klopedi başlığı.....	78
Şekil 4.46 : Klopedi tapınağına ait sütun elemanları.	78
Şekil 4.47 : Mytilene sütun başlığı.	78
Şekil 4.48 : Smyrna'da devşirme olarak bulunan başlıklar.	79
Şekil 4.49 : Smyrna'da devşirme olarak bulunan başlıklardan örnek.	79
Şekil 4.50 : Kyme başlığının buluntu alanı.....	79
Şekil 4.51 : Kyme dikey volütlü sütun başlığı.....	80
Şekil 4.52 : Larisa Tip 3 volüt fragmanı(a) ön ve üst yüzler, (b) arka ve alt yüzler..	82
Şekil 4.53 : Larisa Tip 3 volüt fragmanı, sağ ve sol yüzler.	82
Şekil 4.54 : Aigai'da bulunan başlık fragmanı.	83
Şekil 4.55 : Yaprak dizili sütun elemanı.....	93
Şekil 4.56 : Yaprak dizili sütun elemanının(a) mevcut durumu ve (b) alt yüzü.....	93
Şekil 4.57 : Larisa Athena Tapınağı'nın yapım evreleri.	94
Şekil 4.58 : Larisa Athena Tapınağı'nın (a) erken 6. yüzyılda ve (b) 530 yılında yapılan evrelerinin planları.....	94
Şekil 4.59 : Babil güney surları yakınındaki Pers yapısında bulunan sütun kaidesi fragmanı ve rekonstrüksiyonu.	94
Şekil 4.60 : Larisa yaprak dizili sütun elemanının torus ögeli bir sütun kaidesi olarak rekonstrüksiyonu.	95
Şekil 4.61 : Neandreaia'da bulunan yaprak dizili küçük tamburlar.	95
Şekil 4.62 : Neandreaia'da bulunan yaprak dizili büyük tamburlar.....	95
Şekil 4.63 : Neandreaia tapınağı taş planı ve kesiti.....	95
Şekil 4.64 : Neandreaia sütun başlıklarının Krischen tarafından hazırlanan rekonstrüksiyonu.	96
Şekil 4.65 : Neandreaia tapınağı iç sütun dizisi rekonstrüksiyonu.....	96
Şekil 4.66 : Neandreaia tapınağı sütunlarının Wesenberg tarafından hazırlanan rekonstrüksiyonu.	97
Şekil 4.67 : Smyrna'da bulunan A tipi mantar biçimli başlık.....	97
Şekil 4.68 : Smyrna'da bulunan A ve B tipi mantar biçimli başlıklar.	98
Şekil 4.69 : Smyrna'da bulunan C ve M tipi mantar biçimli başlıklar.....	98
Şekil 4.70 : Smyrna mantar biçimli başlıklarının profilleri.....	98
Şekil 4.71 : Smyrna'da bulunan başlıklar hakkında rekonstrüksiyon önerileri.....	99

Şekil 4.72 : (a) Smyrna'da bulunan mantar biçimli başlığın Wesenberg tarafından önerilen kullanım yönü ve (b) Assur'da bulunan oluklu başlık.	99
Şekil 4.73 : Phokaia'da bulunan mantar biçimli başlık.	100
Şekil 4.74 : Phokaia'da bulunan çanak biçimli başlık.	100
Şekil 4.75 : Arkades'te bulunan yaprak dizili başlık.	100
Şekil 4.76 : Klazomenai ve Massalia hazine binalarında görülen yaprak dizili sütun başlıkları.	100
Şekil 4.77 : Aigai yaprak dizili başlığının çizimi.	101
Şekil 4.78 : Aigai yaprak dizili başlığı.	101
Şekil 4.79 : Thasos'ta bulunan yaprak dizili başlık.	101
Şekil 4.80 : Fragman A, ön yüz.	103
Şekil 4.81 : Fragman A, sol yüz.	104
Şekil 4.82 : Fragman A, üst ve alt yüzler.	104
Şekil 4.83 : Fragman B, ön yüz.	104
Şekil 4.84 : Fragman B, üst ve alt yüzler.	105
Şekil 4.85 : Fragman C, ön yüz.	105
Şekil 4.86 : Fragman C, üst ve alt yüzler.	106
Şekil 4.87 : Fragman D, ön yüz.	106
Şekil 4.88 : Fragman D, üst ve alt yüzler.	106
Şekil 4.89 : Fragman E, ön yüz.	107
Şekil 4.90 : Fragman E, sol yüz.	107
Şekil 4.91 : Fragman E, üst ve alt yüzler.	107
Şekil 4.92 : Efes Artemis Tapınağı'nda bulunan B ve C abaküsleri.	115
Şekil 4.93 : Lesbos kymationu tipolojileri.	115
Şekil 4.94 : Neandrea'daki büyük sunakta bulunan Lesbos kymationu.	116
Şekil 4.95 : Thasos'ta bulunan Lesbos kymationu.	116
Şekil 4.96 : Smyrna'da bulunan Lesbos kymationu.	116
Şekil 4.97 : Kyzikos'ta bulunan yaprak dizili profil.	117
Şekil 4.98 : Neandrea güney kapısı yakınında bulunan kymation.	117
Şekil 4.99 : Siphnos Hazine Binası kymationu.	117
Şekil 4.100 : Arkaik dönem Lesbos kymationları.	118
Şekil 4.101 : Larisa anta başlığı.	122
Şekil 4.102 : Melanpagos anta başlığı.	122
Şekil 4.103 : Didyma Nr. 1 anta başlığı.	122
Şekil 4.104 : Didyma Nr. 2 anta başlığı.	123
Şekil 4.105 : Didyma Nr. 3 anta başlığı.	123
Şekil 4.106 : Didyma Nr. 4 anta başlığı.	123
Şekil 4.107 : Didyma Nr. 5 anta başlığı.	123
Şekil 4.108 : Samos anta başlığı.	124
Şekil 4.109 : Lesbos'da Kato Tritos yakınında bulunan anta başlığı.	124
Şekil 4.110 : Sima parçası, ön yüz.	125
Şekil 4.111 : Sima parçası, alt yüz.	125
Şekil 4.112 : Sima parçası, sol ve sağ yüzler.	126
Şekil 4.113 : Arslan başı biçimli çörtlen, ön yüz.	128
Şekil 4.114 : Arslan başı biçimli çörtlen, sol ve sağ yüzler.	129
Şekil 4.115 : Ephesos Artemisionu'nda bulunan çörtlenin rekonstrüksiyonu.	129
Şekil 4.116 : Siphnos Hazine Binası'na ait arslan başı biçimli çörtlen.	129
Şekil 4.117 : Assos'ta bulunan arslan başı biçimli çörtlen.	130
Şekil 4.118 : Smyrna'da bulunan arslan başı biçimli çörtlen.	130
Şekil 4.119 : Larisa'da bulunan Friz VIII'e ait sima.	130

Şekil 4.120 : Larisa’da bulunan Friz IX’a ait sima.....	131
Şekil 4.121 : Friz IX’a ait rekonstrüksiyon.....	131
Şekil 4.122 : Profilli duvar eteği, Örnek 1.....	133
Şekil 4.123 : Profilli duvar eteği, Örnek 2.....	133
Şekil 4.124 : Profilli duvar eteği, Örnek 3.....	133
Şekil 4.125 : Profilli duvar eteği, çizimle belgelenmemiş olan Örnek 5.....	133
Şekil 4.126 : Larisa’da bulunan yivli duvar eteği parçası.....	137
Şekil 4.127 : Smyrna’da bulunan yivli duvar eteği parçası.....	138
Şekil 4.128 : Smyrna yivli duvar eteği parçası rekonstrüksiyonu.....	138
Şekil 4.129 : Phokaia’da bulunan yivli duvar eteği.....	138
Şekil 4.130 : Sardis duvar eteği fragmanı A1a.....	139
Şekil 4.131 : Sardis duvar eteği fragmanı A1c.....	139
Şekil 4.132 : Sardis duvar eteği fragmanı A1d.....	139
Şekil 4.133 : Sardis duvar eteği fragmanı A1e.....	139
Şekil 4.134 : Sardis duvar eteği fragmanı A1g.....	140
Şekil 4.135 : Delphi hazine binaları duvar etekleri.....	140
Şekil 4.136 : Delphi hazine binalarının kesitleri.....	141
Şekil 4.137 : Delphi hazine binaları duvar etekleri.....	141
Şekil 4.138 : Boncuk dizili parça, ön ve arka yüzler.....	144
Şekil 4.139 : Boncuk dizili parça, sol ve sağ yüzler.....	144
Şekil 4.140 : Boncuk dizili parçai üst ve alt yüzler.....	144
Şekil 4.141 : Siphnos Hazine Binası boncuk dizisi.....	145
Şekil 4.142 : Naukratis’te bulunan başlığa ait boncuk dizisi.....	145
Şekil 4.143 : Assos Athena Tapınağı’na ait sima parçası.....	145
Şekil 4.144 : Artemision’da bulunan sütun başlığı.....	145
Şekil A.1 : Tip 1 dikey volütlü Aiol başlığının mevcut durumu.....	163
Şekil A.2 : Tip 1 dikey volütlü Aiol başlığının özgün durumu.....	164
Şekil B.1 : Tip 2 Örnek 1 dikey volütlü Aiol başlığının mevcut durumu.....	166
Şekil B.2 : Tip 2 Örnek 1 dikey volütlü Aiol başlığının özgün durumu.....	167
Şekil C.1 : Tip 2 Örnek 2 dikey volütlü Aiol başlığı volüt parçasının mevcut durumu.....	169
Şekil C.2 : Tip 2 Örnek 2 dikey volütlü Aiol başlığı restitüsyonu.....	170
Şekil D.1 : Tip 3 dikey volütlü Aiol başlığı volüt parçasının mevcut durumu.....	172
Şekil D.2 : Tip 3 dikey volütlü Aiol başlığı restitüsyonu.....	173
Şekil E.1 : Yaprak dizili sütun elemanının mevcut durumu.....	175
Şekil E.2 : Yaprak dizili sütun elemanının özgün durumu.....	176
Şekil F.1 : Lesbos yaprak dizili duvar profili Parça A’nın mevcut durumu.....	178
Şekil F.2 : Lesbos yaprak dizili duvar profili Parça B’nin mevcut durumu.....	179
Şekil F.3 : Lesbos yaprak dizili duvar profili Parça C’nin mevcut durumu.....	180
Şekil F.4 : Lesbos yaprak dizili duvar profili Parça D’nin mevcut durumu.....	181
Şekil F.5 : Lesbos yaprak dizili duvar profili Parça E’nin mevcut durumu.....	182
Şekil F.6 : Lesbos yaprak dizili duvar profili özgün tasarım restitüsyonu.....	183
Şekil F.7 : Lesbos yaprak dizili duvar profili restitüsyonu.....	184
Şekil G.1 : Anta başlığı parçasının mevcut durumu.....	186
Şekil G.2 : Anta başlığı parçasının Meyer-Plath ve Schefold tarafından önerilen restitüsyonu.....	187
Şekil G.3 : Anta başlığının tek merkezli volütler ile restitüsyon önerisi.....	188
Şekil G.4 : Anta başlığının Didyma anta başlıkları doğrultusunda yapılmış restitüsyon önerisi.....	189
Şekil H.1 : Sima parçasının mevcut durumu.....	191

Şekil I.1 : Arslan başı biçimli çörten parçasının mevcut durumu.	193
Şekil J.1 : Profilli duvar eteği Örnek 1'in mevcut durumu.	195
Şekil J.2 : Profilli duvar eteği Örnek 1'in özgün durumu.	196
Şekil J.3 : Profilli duvar eteği Örnek 2'nin mevcut durumu.	197
Şekil J.4 : Profilli duvar eteği Örnek 2'nin özgün durumu.	198
Şekil J.5 : Profilli duvar eteği Örnek 3'ün mevcut durumu.	199
Şekil J.6 : Profilli duvar eteği Örnek 3'ün özgün durumu.	200
Şekil K.1 : Profilli duvar eteği Örnek 4'ün mevcut durumu.	202
Şekil K.2 : Profilli duvar eteği Örnek 4'ün özgün durumu.	203
Şekil K.3 : Profilli duvar eteği restitüsyonları.	204
Şekil L.1 : Yivli duvar eteği parçasının mevcut durumu.	206
Şekil L.2 : Yivli duvar eteği parçasının özgün durumu.	207
Şekil L.3 : Yivli duvar eteği parçası restitüsyonu.	208
Şekil M.1 : Boncuk dizili kaide (?) parçasının mevcut durumu.	210
Şekil M.2 : Boncuk dizili kaide (?) parçasının özgün durumu hakkında öneri.	211

LARİSA'DA (BURUNCUK) BULUNAN ARKAİK TAŞ MİMARİ ESERLER

ÖZET

Bu çalışmada, Batı Anadolu Aiol kentleri arasında önemli bir yeri olan Larisa (Buruncuk) antik yerleşiminde 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirilen kazılarda ve 2010-2012 yılları arasında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında bulunan, mimari düzen özellikleri gösteren arkaik taş mimari eserler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, “Yunan Karanlık Çağı” olarak tanımlanan ve 12.-9. yüzyıllar arasına tarihlenen dönemde gerçekleştiği düşünülen Aiol, İyon ve Dor göçleri üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda, Kara Yunanistanı’ndan Batı Anadolu ve Ege adalarına göç ederek bu yeni coğrafyada özgün bir kültür ve mimari sergileyen kavimlerin tarihi hakkındaki bilimsel tartışmalardan bahsedilmiştir. Göçler hakkında antik kaynaklardan elde edilen 12. yüzyıl tarihlenmesinin, güncel araştırmalar sırasında değerlendirilen küçük buluntular ve mimari kalıntılar doğrultusunda en erken 10. yüzyıla tarihlenebileceği sonucu ile Aiol kavminin varlığının özgün literatür, keramik ve mimari eserler ile kanıtlanması çalışmalarına değinilmiştir. Bunu takiben, Batı Anadolu ve Ege adalarında arkaik dönemde görülen yerleşimler ve genel mimari faaliyetler hakkında kısa bir değerlendirme sunulmuştur. Bu bölümün amacı, Larisa’da bulunan arkaik dönem yapılaşması ile karşılaştırılabilecek eş dönemli mimari eserler hakkında bilgi vermektir.

Çalışmanın ikinci bölümüne Larisa antik yerleşiminin tarihi ile kazı ve yüzey araştırması çalışmaları ile belgelenebilen arkaik mimari kalıntıların özellikleri anlatılmıştır. Daha sonra, Aiol mimari düzeni özellikleri gösteren toplam on dokuz adet taş eser, özellikleri doğrultusunda gruplara ayrılarak açıklanmıştır. Eserlerin anlatım metodolojisi kapsamında ilk olarak mevcut durumları – 2012-2013 yılları içinde gerçekleştirilen belgeleme çalışmalarında elde edilen veriler doğrultusunda – açıklanmış, bunun ardından ilgili literatürde karşılaşılan tarihlendirme, işlev ve rekonstrüksiyon konuları hakkındaki tartışmalara yer verilmiştir. Bu kaynaklar doğrultusunda, mimari taş buluntular üzerine güncel tarihlendirme ve işlev önerileri geliştirilmiştir. Gerekli görülen noktalarda eserlerin tamamlama ve rekonstrüksiyon çizimleri yapılmış ve Larisa arkaik dönem yapıları içinde kullanım önerileri sunulmuştur.

Bu çalışmanın başlıca amacı, 1902 ve 1930-1934 yıllarında Larisa’da gerçekleştirilen kazılar sırasında bulunup 1940’ta yayınlanan *Larisa am Hermos (I)* eserinde bilim dünyasına tanıtılan bir grup mimari taş eser ile ilgili mevcut literatürün bir derlemesinin oluşturulması ve bu araştırma sırasında elde edilen bilgiler doğrultusunda parçaların yeniden değerlendirilmesidir. Antik Yunan mimarisi içinde nispeten az araştırılmış bir konu olan Aiol mimari düzeninin önemli ve özgün örnekleri arasında bulunan Larisa eserleri üzerinde kapsamlı ve aydınlatıcı bir başvuru kaynağı oluşturmak hedeflenmiştir.

THE ARCHAIC STONE ARCHITECTURAL PIECES FROM LARISA (BURUNCUK)

SUMMARY

This study focuses on a group of archaic architectural stone pieces, which were found in the ancient settlement of Larisa (Buruncuk) during the excavations carried out in the first half of the 20th century and the field surveys operated in three consecutive seasons between the years of 2010 and 2012.

The first part of this thesis study presents the subject of the Aeolic, Ionic and Dorian migrations. This mass movement of peoples from Mainland Greece to the Aegean islands and the western coast of Anatolia had initially been dated to the period between the 12th and 9th centuries due to the information provided by ancient sources such as Herodotus, Hesiod and Thucydides. Modern interpretation and analysis of literary works, small finds such as pottery and the architectural remains of this period has yielded to the current conclusion that the Aeolian and Ionian migrations could have only begun in the 10th century. The Dorian migration followed soon afterwards. The general consensus on the subject is that after the Trojan War, which has usually been dated to the 12th century in accordance with the VIIa stratum (1300-1190) of the city of Troy (Hisarlık), the Mycenaean culture began to collapse due to mass invasions and disturbances along with economical crises. Consequently, the ancient Greek culture entered a period of unrest and apparent decline, generally referred to as the “Greek Dark Ages” by 19th and early 20th century scholars. The concomitant Dorian invasion and “Return of the Heracleidae” from northwest Greece to the Peloponnesus resulted in the purge of most of the Greek population from Mainland Greece. Tribes such as the Aeolians and Ionians arrived at the western shores of Anatolia and begun establishing settlements. A general assessment of the archaic architecture of some of these settlements is also included in this thesis as a means to provide a comparable backdrop for the time period in which Larisa was founded and when its architecture prospered.

The earliest archaeological finds in Larisa that can be identified as Greek date back to the beginning of the 9th century. The pre-Greek population of the area were the Pelasgians. Portions of the Pelasgian city walls were brought to light during the excavations of the 20th century. The Greek settlers fortified the city around the year 500. The late-archaic city walls of Larisa possess eight towers and showcase Lesbian masonry. Brownish red and grey-blue andesite blocks, which were extracted from the quarries around Larisa, were used for these walls along with many other archaic structures of the city. Even though a mud brick superstructure is within the realm of possibility for the city walls, the current data does not lead to a certain conclusion.

Along with the city walls, the most important structures of archaic Larisa that have been excavated so far are the palaces and the Temple of Athena. The abundance of palaces and monumental structures in the southwestern part of the city brings forth the possibility that this area was the archaic administrative center. Amongst these structures are the “Oldest Palace” and the “Old Palace.” The archaeological remains

are not sufficient enough to determine the plan of the Oldest Palace. The Old Palace, which was built directly on the remains of its predecessor, is thought to be a rectangular structure with two square rooms adjoining its northwestern and southwestern corners. Boehlau and Schefold's reconstruction regarding its western façade is widely regarded as inaccurate. The Old Palace dates back to 550, whereas the Oldest Palace was probably built in the second quarter of the 6th century.

The best preserved archaic structure in Larisa is the Megaron. The primary stage of this building has been dated to the end of the 6th century. 5th century additions to the southern, southwestern, and southeastern parts of the Megaron turned the structure into a large complex that was named "Hofhaus" by the excavators. Other monumental secular structures in archaic Larisa are the "Südwestbau" and the "Hallenbau" which literally translate to "The Southwestern Building" and "The Building with Halls" respectively. The lack of architectural remains prevent the possibility of interpreting a precise ground plan of the Südwestbau. It probably belongs to the end of the 6th century, and the excavators have linked a couple of pilaster capitals, architrave fragments, and dentil fragments have been linked to this structure. Hallenbau is thought to have been constructed in the first half of the 5th century when Larisa was a member of the Delian League.

7th century terracotta votive offerings have led to the consensus that the temple in Larisa was dedicated to the goddess Athena. Its first stage dates back to before the 6th century. The second stage of the temple was constructed on the same site as the predecessor around 530. Both stages of the temple consisted of a rectangular naos that was situated on a podium. It is widely accepted that the naos was divided into two naves by a row of columns. The possibility of a peristasis on the podium is still a topic of discussion. The altar was situated to the southeast of the temple and also had two stages. Due to the altar being situated at the topmost level of the temenos, it is possible that there was a ramp that led the procession to the temple.

Within the second part of the study, nineteen stone architectural pieces are presented and described in their current conditions with the help of visual documentation prepared during a lengthy research period that was carried out both in the storage facilities of the Istanbul Archaeological Museums and on field at Larisa. The collection of archaic stone pieces can be evaluated in two main categories. The first group consists of pieces belonging to the upper structure of archaic buildings and include two slightly damaged Aeolic capitals with vertical volutes, two volute fragments from similar Aeolic capitals, one leaf drum that is thought to be a column capital, one large fragment of an anta capital, one rather short fragment of a sima displaying a single palmette of an anthemion, and five individual fragments of a wall profile decorated with a Lesbian kymation. The second group consists of pieces that are thought to belong to the lower parts of various structures' walls and consists of one fragment of a wall or statue base decorated with a colossal bead-and-reel molding, three individual pieces of a wall base with a kyma reversa profile, and one wall base with a horizontally fluted convex profile.

The primary source regarding the history and architecture of Larisa is a three-volume publication titled *Larisa am Hermos*, which was published between the years 1940 and 1942. The titular stone architectural pieces mentioned in this thesis were first evaluated thoroughly by archaeologists Johannes Boehlau and Karl Schefold in the first volume of the aforementioned book. Numerous other publications, which focus mainly on the Aeolic capitals with vertical volutes and the leaf-wreath capital, have

been prepared by both archeologists and architects such as Lennart Kjellberg, Ekrem Akurgal, and Robert Koldewey. These publications have primarily compared the said capitals with examples from other ancient settlements under Aeolian influence, including but not limited to Old Smyrna, Neandreaia, Lesbos (mainly the cities of Mytilene and Klopedi) and Phocaea. They have also provided comparisons with similar architectural pieces and small finds that can be considered influences, precursors and followers of the Aeolic capital. This latter group of examples is found throughout a vast geography extending from Assyria, Phoenicia and Palestine in the Near East to Cyprus and the Greek cities located in Asia Minor, the Aegean islands and Mainland Greece. The chronological span of these examples of comparison is generally regarded to be between the 10th and the 4th centuries.

So far, four specimens of Aeolic capitals have been found in Larisa. Amongst these are two nearly complete capitals with vertically rising volutes and two volute fragments from similar capitals. These capitals have been studied under three groups in accordance with the differences in their design and measurements. The first group consists of a single specimen that has been exceptionally preserved. The general design of this capital is made up of three pairs of volutes with various sizes and an almost triangular area between the main volutes. It is an extremely unique piece and has more similarities with examples from the Near East than with other Aeolic capitals in Asia Minor. Discussions about its date and function are still prevalent, but this study has come to the conclusion that it was used as an architectural support in early 6th century. The second group includes one nearly complete capital and a volute fragment. This volute fragment has been re-measured and a consequent drawing of the complete capital that it belonged to has been prepared for this study. The subsequent conclusion is that although the two capitals in the second group are similar, the minor differences in their designs and sizes refute the claim that they were both used in the western portico of the Old Palace. However, they are both definite architectural supports and belong to the same period, which is estimated to be around the middle of the 6th century. The third group also consists of a single specimen that is another volute fragment. The completion of the capital that this volute belonged to has yielded to the fact that the said capital is rather small in size and could not have been used as a support in a monumental building. Its function as a votive capital is more probable. This last volute bears striking similarities with examples from Neandreaia, Mytilene, Klopedi, and Aegae and was possibly the product of a canonized style of Aeolic architecture. It has consequently been dated to the end of the 6th century when the Aeolic style in capital design had matured.

Another essential piece of Aeolic architecture in Larisa is the leaf drum decorated with a Lesbian kymation. Before its exhibition in Istanbul Archaeological Museums, this piece was combined with the aforementioned capital with three pairs of volutes under the influence set by Koldewey's three-tiered restitution of the Neandreaia capitals. However, it has since been refuted that the volute capital and the leaf drum belong together since their diameters do not match. Researchers are still indecisive about whether the leaf drum was originally used as a capital or a column base. Analogous leaf drums have been found in Neandreaia, Old Smyrna, Phocaea, Thasos, Aegae, and the treasuries of Klazomenae and Massilia in Delphi, but similar discussions about the functions of some of these leaf drums are also prevalent. Accordingly, this study has not been able to appoint an absolute function to the Larisa piece. The apparent similarity between the leaves of this drum and those of the wall moldings with a Lesbian kymation have led to the conclusion that the leaf drum

was used in the second phase of the Temple of Athena in Larisa. Consequently, it can be dated to around 530.

Unfortunately, resources on the stone architectural pieces other than the aforementioned Aeolic capitals are usually rather scarce. The wall moldings decorated with a Lesbian kymation have been mentioned in two collective evaluations regarding the evolution of the Lesbian leaf forms. These works by Joachim Ganzert and Stefan Altekamp, combined with a comparison between the leaf forms of the Larisa moldings and similar decorations seen on a number of Aeolic leaf-drums, such as examples from Neandreia, Old Smyrna, Phocaea, Aegae and Thasos, have constituted the primary method of dating the Larisa kymation. The consensus after this analysis is that these moldings with the Lesbian kymation were wall bases and belong to the second temple in Larisa, which was built around 530 on the same site as the first temple.

The anta capital fragment could not be located in the Istanbul Archaeological Museums during the time interval in which this thesis study was completed. Consequently, all analysis regarding this piece is based on literary sources. Similar specimens came from a small Aeolian city named Melanpagos by its researchers, the archaic altars from the Temple of Apollo in Didyma, Samos, and Lesbos. Comparisons with these examples have yielded to the conclusion that the anta capital from Larisa can be dated to the beginning of the 7th century.

The only stone sima found in Larisa bears a single palmette relief and remnants of the outermost leaf of a possible lotus. The fragment has a kyma reversa profile. The excavators of the 20th century have not been able to thoroughly examine the piece and have appointed it to the 5th century phase of the Megaron (named “Hofhaus” in *Larisa am Hermos*). A new suggestion for the piece’s date or a confirmation of the ideas put forward by the previous excavators could not be made in this study. However, it should be noted that even though the stone sima was dated to around 450, the possibility of it belonging to the classical period in Greek architecture must not be overlooked. Accordingly, analogous examples that bear the most similarities with the Larisa sima come from 4th century buildings such as the Temple of Zeus in Priene and the Naiskos of the Temple of Apollo in Didyma.

During the research process carried out in the Istanbul Archaeological Museum, a gutter in the shape of a lion head made from volcanic tuff was located. The inventory label of this piece states that it was found in Larisa during the 20th century excavations. Even though the stone architectural pieces catalogue in the first volume of *Larisa am Hermos* does not include this gutter, its distinctly archaic features and the fact that it is made from the same tuff as other Larisa pieces have led to it being included in this study. The lion head exhibits careful stonework and can be described as statuesque. Although it does not have direct analogues within the nearby geography, it bears resemblance with lion head gutters from Artemision in Ephesos, the Siphnian Treasury in Delphi, and the Temple of Athena in Assos. It can also be compared with terracotta lion head simas from Larisa. Appointing it to a building and defining a precise date is difficult at this juncture. Its date has been tentatively estimated as 6th century.

The andesite wall bases with kyma reversa profiles could unfortunately not be compared with similar examples from other ancient cities since no archaic wall bases with the same profile was found during the research process. Therefore, this study has only been able to provide updated quantitative data on these pieces. Another wall

base made from the same kind of andesite was located during the 2012 field surveys. This piece is not mentioned in the first volume of *Larisa am Hermos*. Although no precise dating can be made, it can be considered as an early 6th century piece along with the aforementioned wall bases.

The main specimens of comparison for the horizontally fluted wall base and the wall or statue base decorated with a colossal bead-and-reel molding came from Old Smyrna, Sardis, and the Siphnian, Massilian and Klazomenaeon treasuries in Delphi. Comparisons with the wall bases from these treasuries became especially vital due to the fact that they helped with a new estimation for the date of the fluted wall base fragment from Larisa. They also made possible the questioning of the possibility that the fragment with bead-and-reel molding might have been used as a wall base although it was identified as a statue base by the previous excavators.

This thesis study aims to present to the reader the up-to-date existing data on Larisa's archaic stone architecture by an accumulation of the works, which have mentioned the remains of this ancient site. It also attempts to provide new suggestions regarding the dating, reconstruction and placement of the stone pieces via both the evaluation of said data and contemporary research. It should not be considered a be-all and end-all study, but rather be regarded as a starting point for the reexamination of the stone architecture of Larisa.

1. GİRİŞ

1900'lü yılların başında kazılar sonucunda mimari kalıntıları ortaya çıkarılan Larisa (Buruncuk) antik kenti, Aiolis bölgesinin arkaik dönem mimarisi içinde önemli bir yere sahiptir. 1902, 1932, 1933 ve 1934 yıllarında gerçekleştirilen çalışmalarda, kentin bir Yunan yerleşmesi haline geldiği 8. yüzyıldan¹ terk edildiği 3. yüzyıla kadar tarihlenen çeşitli yapılar ile çok sayıda mimari pişmiş toprak levha ve küçük buluntu ortaya çıkarılmıştır. Larisa'nın arkeoloji ve mimarlık tarihi bakımından önemi, Batı Anadolu'daki Aiol kentleri içinde arkaik döneme ait en fazla kalıntıya sahip yerleşmelerden biri olmasıdır. Larisa, Troas'ta konumlanmış Neandrea ve Aioller tarafından kurulmasına rağmen sonradan bir İyon yerleşmesine dönüşen Smyrna (Bayraklı) ile birlikte, Aiol mimari düzeninin anlaşılması çalışmalarına buluntuları ile olanak sağlamış başlıca kentlerden biridir.

Larisa'nın Aiol kimliğinin daha kapsamlı anlatılabilmesi amacıyla, çalışmaya Aiol kavminin Kara Yunanistanı'ndan Batı Anadolu ve Ege adalarına göç etmesini konu edinen güncel araştırmalara yer verilerek başlanmıştır. Bu doğrultuda, antik kaynaklarda geçen Yunan göçleri ve bu kaynaklardan edinilen bilgilerin mevcut arkeolojik veriler doğrultusunda yeniden değerlendirilmesi ile elde edilen genel sonuç özetlenmiştir. Ayrıca, çalışmanın ana kapsamını oluşturan taş eserlerin mimari bir bağlam ile ilişkilendirilebilmesi için, Larisa ve konumlandığı Aiolis bölgesinin arkaik dönem mimarisi hakkında bir derleme oluşturulmuştur.

Çalışmanın başlıca amacı, Larisa'da bulunan ve arkaik döneme tarihlenen taş mimari eserler arasında bir mimari düzene ait özellikler gösteren toplam on dokuz eser ile ilgili kapsamlı ve güncel bir değerlendirme sunmaktır. Bu mimari eserlerin başında, Aiol mimari düzeninin belirleyici yapı elemanları olan dikey volütlü başlıklardan dört örnek ve yaprak dizili sütun elemanlarından bir örnek gelmektedir. Diğer eserler ise Lesbos yaprak dizisi bezemeli bir duvar profiline ait beş parça, bir adet anta

¹ Çalışmada incelenen yapılar ve eserlerin tümünün antik Yunan çağlarına, yani milat öncesi döneme tarihlenmesi nedeniyle, M.Ö. kısaltması kullanılmamıştır.

başığı parçası, palmet kabartmalı bir sima parçası, arslan başı biçimli bir adet çörten, dört adet duvar eteğı, bir adet yatay yivli duvar eteğı parçası ve kaide olduğı düşünölen bir adet parçadır. İncelenen eserlerden başlıklar, Lesbos yaprak dizili profiller, anta başlığı parçası, sima parçası, iri boncuk dizili kaide (?) parçası ve arslan başı biçimli çörtenin oluşturduğı bir grup 1902 kazı sezonunda bulunduktan sonra İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne getirilmiştir ve günümüzde burada korunmaktadır. Diğere eserler ise günümüzde Larisa kazı alanında bulunmaktadır. İzmir Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ve arkaik dönemin sonuna tarihlenen İyon düzenine ait pilaster başlıkları ve bir adet dişli friz ise, bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Söz konusu on dokuz eserden Lesbos yaprak dizili duvar profilleri grubuna ait beş parçanın, sima parçasının, çörten parçasının, yivli duvar eteğı parçasının ve profilli duvar etekleri grubuna ait iki örneğinin ayrıntılı çizimleri ilk defa bu çalışma kapsamında yapılmıştır. Eser grubuna dahil olan anta başlığı parçasının İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde tespit edilememesi nedeniyle, bu parçanın *Larisa am Hermos* yayınının ilk cildindeki levha kataloğunda yer alan çizimi kullanılarak güncel bir çizim hazırlanmıştır. Diğere tüm eserlerin çizimleri, boyutlarına uygun olarak 1/1, 1/2 veya 1/5 ölçeklerinde yapılmıştır.

Çalışma kapsamında, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde depolanan eserler 2012 ve 2013 yıllarında çizim ve fotoğraflar yoluyla yeniden belgelenmiştir. Larisa kazı alanında bulunan eserler de 2012 yüzey araştırması sırasında benzer şekilde belgelenmiştir. Mevcut durum çizimleri doğrultusunda, eserlerin bir bölümünün özgün tasarımlarına ait rekonstrüksiyon çizimleri hazırlanmıştır.

Eserler ile ilgili literatür araştırmasında başlıca kaynağı Johannes Boehlau, Karl Schefold ve Larisa kazı ekibinin diğere üyeleri tarafından hazırlanarak 1940-1942 yılları arasında yayımlanan *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902-1934* adlı üç ciltlik eserin, mimari buluntular ile ilgili olan ilk cildi oluşturmuştur. Bu yayın, tüm tekil mimari buluntuları içeren bir katalog ile buluntuların tarihlendirilmesi ve yapılarla ilişkilendirilmesi üzerine değerlendirmeler içermesi açısından önemli bir yol gösterici olmuştur. Larisa kazılarına farklı dönemlerde başkanlık etmiş Lennart Kjellberg ve Karl Schefold'un yayımladığı Larisa Aiol başlıkları hakkındaki iki ayrı makale de birer ana kaynak niteliğinde değerlendirilmiştir.

Larisa'da bulunan arkaik taş mimari eserlerin tarih ve işlev bakımından değerlendirilmesine yardımcı olacak benzer buluntular Batı Anadolu, Ege adaları, Kara Yunanistanı ve Yakın Doğu'yu kapsayan geniş bir coğrafyada ele geçirilmiştir. Özellikle Smyrna, Neandrea ve Lesbos Adası'ndaki Klopedi ve Mytilene kentlerinin Aiol mimari düzenindeki eserlerinin Larisa buluntuları ile en yakın benzerliği göstermesinden dolayı, bu yerleşimlerde arkeolojik araştırmalar yürütmüş Ekrem Akurgal ve Robert Koldewey'in ilgili yayınlarına başvurulmuştur. Ayrıca Philip P. Betancourt'un Aiol mimarisi üzerine bir mevcut veri değerlendirmesi niteliğindeki eseri *The Aeolic Style in Architecture*, bu düzenin Yakın Doğu'daki öncülleri ve arkaik dönem sonrasındaki ardıllarının saptanması çalışmalarında kullanılmıştır. Bu kapsamda, her eser için yakın tasarıma sahip buluntular incelenmiş ve Larisa eserlerinin tarihlendirme ve işlev önerileri yeniden değerlendirilmiştir. İncelenen benzer buluntuların çoğunluğunu mimari yapı elemanları oluşturmaktadır. Küçük buluntulara ve taş dışındaki malzemelerden yapılmış mimari bezemelere, tasarım anlayışının yalnızca estetik yönünün aydınlatılması kapsamında değinilmiştir.

Çalışmanın diğer bir amacı, *Larisa am Hermos* eserinde yayımlanmamış ya da yayımlanmalarının ardından hatalı kabul edilmiş eser rekonstrüksiyonlarının yeniden değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda, bazı eserler için özgün tasarım rekonstrüksiyonlarının yapılmasının ardından ilişkilendirildikleri yapılar içerisindeki işlev ve konumlarını aydınlatıcı yeni rekonstrüksiyon çizimleri de hazırlanmıştır. Dikey volütlü Aiol başlıklarına ait iki volüt örneğinin tamamlama çalışmalarının geometrik bir dayanağa oturtulması için, bu konuda araştırmaları bulunan Boğaziçi Üniversitesi akademik personel üyelerinden yardım alınmıştır. Veri eksikliği nedeniyle kesin olarak değerlendirilemeyen yapı ve parçalar hakkında bu tür rekonstrüksiyonların hazırlanmasından kaçınılmıştır. 2010 yılında Prof. Dr. Turgut Saner tarafından başlatılan ve halen devam etmekte olan yüzey araştırmaları kapsamında, bu çalışmaya dahil edilememiş diğer arkaik dönem taş mimari eserler hakkında inceleme ve değerlendirmelere devam edilmesi planlanmaktadır.

2. YUNAN (AİOL) GÖÇLERİ VE AİOLİS

“Geç Helladik IIIb” olarak adlandırılan 13. yüzyılda, Kara Yunanistanı Miken kültürünün etkisi altındadır (Şekil 2.1). Bu dönemde Miken yerleşimlerinde homojen bir kültür egemendir ve mimariden keramik ve giyim tarzına kadar tüm alanlarda aynı üslubu gösteren eserlerle karşılaşmaktadır (Desborough, 1975, s. 658). Mikenler’in etkisi yalnızca kendi yerleşim bölgelerinde değil, ticaret ilişkisi içinde oldukları Ege ve Yakın Doğu yerleşimlerinde de mevcuttur. Bu ticari başarı, Mikenler’in güçlü ve zengin bir toplum olmasındaki başlıca etmendir. 13. yüzyıl sonunda “Miken kültürünün çöküşü”² olarak adlandırılan gerilemenin başlıca belirti ve nedeninin ticaretin duraklaması olduğu bilinmektedir (Stubblings, 1975, s. 338). Bununla birlikte, Miken kültürünün kademeli yok oluşuna neden olan etmenler günümüzde hala kesin olarak çözülememiş bir araştırma konusudur. 20. yüzyılın başlangıcında geliştirilen teorilere göre, çöküşün nedenleri arasında bir dizi deprem, uzun süreli bir kuraklık ve bunu takip eden kıtlık ya da bir salgın hastalık gibi felaketler aranmalıdır (Budin, 2009, s. 56). Geç Helladik IIIb döneminde Mykenai ve Tirnys başta olmak üzere birçok Miken kentinde yıkım izleri bulunması, bir toplu istilanın varlığı fikrini de desteklemektedir (Stubblings, 1975, s. 352-354). Nedeni kesin olarak bilinmeyen bu gerileme boyunca ekonomi duraklamış, nüfus azalmış ve kentler boşalmaya başlamıştır. Bu medeniyetin yavaş yavaş yok olması sonucunda merkezi idare de parçalanmıştır. Geç Helladik IIIc döneminin bitimine doğru, yani 13. yüzyıl sonunda ise, Miken etkisindeki topraklarda kültür homojenliği de sona ermiştir (Desborough, 1975, s. 659).

Miken yerleşimlerindeki yıkım belirtilerinin Kara Yunanistanı’ndaki genel bir Dor istilası sırasında gerçekleştiği yaygın bir fikirdir. Buna göre, Dor kavimleri, 13. yüzyılın sonundan itibaren Peloponnesos’a yerleşmek üzere mevcut yerleşimleri olan

² “Çöküş,” Miken kentlerinde yaklaşık 1200 yılında görülen genel tahribat, terk edilme ve küçülme ile bunu takip eden kültür yok oluşuna dair genel bir tanımlamadır. Stubblings’e göre, bu gerileme Miken yönetimi altındaki her yerleşimde aynı anda gerçekleşmemiştir. Geç Helladik IIIc olarak adlandırılan ve 1190-1060 aralığını kapsayan dönemde aşamalı olarak gözlemlenmektedir (Stubblings, 1975, s. 352).

Yunanistan'ın kuzeybatısından göç etmeye başlamışlar ve Miken kültürü ile komşu olmuşlardır (Şekil 2.2) (Stubblings, 1975, s. 352-354). Dor istilası, Herodotos ve Thukidides gibi antik kaynaklarda “Heraklesoğulları'nın Dönüşü” olarak da adlandırılmaktadır. Thukidides'e göre, Kara Yunanistanı'nın kuzeydoğusunda konumlanmış Dor kavimleri, Troya Savaşı'nın bitiminden seksen yıl sonra Herakles'in soyundan gelen topluluklar ile birlikte eski anavatanları olan Peloponnesos'u tamamen istila etmişlerdir (Thukidides, I, 12). Başta Homeros olmak üzere antik Yunan yazınında büyük yer tutan Troya Savaşı hikayesi ile arkeolojik verileri eşleştirmeye çalışan araştırmacılara göre, Mikenler tarafından yağmalanan kent Troya VIIa'dır (1300-1190 dolayları); kentin çöküşü ise 1200 yılı civarına tarihlenebilir. Böylece, Dor kavimlerinin en büyük ve yıkıcı saldırısının yaklaşık olarak 1120 yılında gerçekleştiği düşünülmektedir (Desborough, 1975, s. 686-690).

Miken kültürünün çöküşünün ardından “Yunan Karanlık Çağı” olarak adlandırılan dönem başlamıştır. 11. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar sürdüğü kabul edilen bu dönemin karanlık çağ olarak adlandırılmasının iki nedeni vardır. İlki, yaklaşık iki yüzyıl süren bu dönem hakkında mevcut arkeolojik verilerin azlığıdır. Fakat bu durum 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başına özel bir araştırma eksikliğine dayanmaktadır ve 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleştirilen çalışmalar sayesinde bu dönem hakkında daha çeşitli veriler elde edilmiştir. İkinci neden ise, Yunan Karanlık Çağı ile Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Avrupa'da görülen Karanlık Çağ arasındaki kültür gerilemesi benzerliğidir (Budin, 2009, s. 56). Miken medeniyetinin çöküşünden sonra Yunan Karanlık Çağı boyunca yazılı kayıtlar kesilmiştir. Mimari faaliyetler ise 800 yılı civarına kadar eski anıtsal özelliklerinden uzak bir nitelikte devam etmiştir. Miken etkisinin yok olmasıyla, “Protogeometrik” olarak adlandırılan keramik türü Miken keramiğinin yerini almaya başlamıştır (Desborough, 1975, s. 670-671).

20. yüzyıl araştırmacılarına göre, Kara Yunanistanı'ndaki olumsuz koşullar 12. yüzyılda halkın doğudaki Ege adalarına, Batı Anadolu'ya ve Akdeniz çevresindeki topraklara göç etmesine neden olmuştur (Şekil 2.3) (Cook, 1975, s. 773; Tsatskhladze, 2006-2008, xxiii). Bu fikir, antik kaynaklarda geçen Aiol, İyon ve Dor göçleri hakkındaki bilgiler ile az sayıda arkeolojik verinin örtüştürülmesi yoluyla desteklenmeye çalışılmaktadır. Yunan göçüne tarihsel bir dayanak oluşturma çabası içinde, Hitit medeniyetinin 12. yüzyılın ilk çeyreğinde yok olması birçok araştırmacı

tarafından Yunanistan'dan gelen istilacı göçmenlerle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, III. Ramses tarafından Luksor yakınında yaptırılan Medinet Habu Tapınağı'nda bulunan, "Deniz İnsanları"nın ve yol açtıkları yıkımları anlatan yazıtların Yunan kavimleri ile ilgili olduğu genel bir kanıdır (Akurgal, 1997, s. 4). Bu yazıtta istilaya ve koloni kurmaya hazırlıklı bir şekilde deniz yoluyla Mısır'a gelen toplulukların 1191 yılında III. Ramses tarafından geri püskürtülmesi anlatılmaktadır. İstilacı deniz insanların, aynı zamanda Suriye ve Kıbrıs yerleşimlerinde görülen yıkımların da sorumlusu olduğu düşünülmektedir (Desborough, 1975, s. 668).

Antik kaynaklarda hakkında en fazla bilgi bulunabilen konu İyon göçüdür. Aiol ve Dor göçlerine ise yalnızca birkaç kaynaktan değinilmektedir. Aiol göçü hakkında kronoloji ve yayılım bakımından en kapsamlı veriler Strabon'un *Coğrafya*'sından (*Geōgraphiká*) elde edilmiştir (Vanschoonwinkel, 2006, s. 119). Buna göre, Aiol göçü İyon göçünden dört kuşak önce, Miken topluluklarının baş kralı Agamemnon'un oğlu olan Orestes tarafından başlatılmıştır. Orestes Arkadya'da öldükten sonra oğlu Pentilos Trakya üzerinden Anadolu'ya ilerlemiştir. Strabon, Pentilos tarafından yönetilen bu hareketi Troya Savaşı'ndan altmış yıl sonrasına tarihler ve Heraklesoğulları'nın Peloponnesos'a dönüşleri ile yakın zamanlı olduğunu belirtir. Pentilos'un oğlu Arkhelaos, Aiol topluluğunu Daskyleion yakınındaki Kyzikos'u geçirmiştir. Arkhelaos'un en genç oğlu Gras ise, Granikos Irmağı'nı (Biga Çayı) geçerek Lesbos'u fethetmiştir. Agamemnon'un soyundan gelen Kleoes ve Malaos da Pentilos ile eş zamanlı olarak göç etmiş ve Batı Anadolu'da Kyme Phrykonis kentini kurmuştur (Strabon, XIII, 3). Bu anlatımdan anlaşıldığı üzere, Aiol göçü farklı kollar ve önderler tarafından gerçekleştirilen uzun süreli bir harekettir. Araştırmacıların hesaplamalarına göre, Strabon'un anlattığı kuşak ve tarihler doğru kabul edilirse, Orestes'in faaliyetleri 1170-1140 yılları arasında gerçekleşmiştir. Oğlu Pentilos 1140-1110, Arkhelaos 1110-1080 ve Gras 1080-1050 yılları arasında Aiol kavimlerini yönetmiştir. Bu durumda, Aiol göçü 1140-1050 yılları arasında tarihlenebilmektedir.

Yunan göçlerinden bahseden diğer bir yazar Herodotos, Aioller'in Batı Anadolu'da Kyme, Larisa, Neonteikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigiroessa, Pitane, Aigaia, Myrina, Gryneia ve Smyrna'dan oluşan on iki kentlik bir federasyon kurduğunu belirtir (Şekil 2.4). Aiol kentlerinin en büyük ve gelişmiş olan Smyrna, 7. yüzyıl sonunda Kolophonlu sürgünler tarafından istila edilmiş ve Aiol Birliği'nden çıkararak

İyon Birliği'ne katılmıştır. Adalardan Tenedos'ta ve Dodekanisos'tan birinde toplam iki kentleri olan Aioller'in Lesbos adasında da altı kentleri vardır. Fakat Lesbos'taki Arisba kenti kuruluşundan bir süre sonra Methymnalılar tarafından köleleştirildiğinden burada beş kent kalmıştır (Herodotos, I, 149-151). Herodotos, Aiol kavimlerinin anavatanı hakkında da bilgi vermektedir. Ona göre, bu topluluk göç etmeden önce Thessalia'da yaşamıştır (Herodotos, VII, 176). Thukidides ise, Kara Yunanistanı'ndaki Aitolia'nın (şekil 2.2) Pleuron ve Kalydon kentleri arasında kalan bölümünün Aiolis olarak adlandırıldığından söz etmektedir (Thukidides, III, 102). 8. yüzyılın ikinci yarısı ile 7. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Hesiodos da *İşler ve Günler (Erga kai Hēmeraî)* adlı eserinde babasının Batı Anadolu'daki Kyme Phrykonis kentinden Boiotia'daki vatanına geri dönmesinden bahseder: “*Babamız gibi yap sen de, koca budala Perses / O da bir gün daha güzel yaşama umuduyla / Aştı engin denizleri bırakıp ardında / Aiolya'nın Kyme kentini / Geldi buralara kara gemisiyle / Bolluktan, zenginlikten, rahattan değil / Kör olası yoksulluktan kaçıyordu / Geldi Helikon'un eteğinde / Bu lanetli Askra'ya³ yerleşti / Bu kışı sert, yazı çekilmez, tatsız kasabaya*” (Hesiodos, 634-640). Hesiodos'un babasının anavatanının Boiotia olması ve buraya Batı Anadolu Aiolisi'nden geri dönmesi, araştırmacılar tarafından bu iki coğrafya arasında bir bağ olması ile ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda günümüzdeki genel kabul, Batı Anadolu ve Ege adalarına göç eden Aiol kavimlerinin Kara Yunanistanı'ndaki Thessalia, Boiotia ve/veya Akhaia topraklarından geldiğidir (Rose, 2008, s. 399).

Aşağıda açıklanacak olan Aiol göçünün varlığı tartışmaları ve kesin olarak tarihlenmesi çalışmalarının tam olarak anlaşılabilmesi için, İyon göçü hakkında da bilgi vermek gerekmektedir. Strabon'a göre, İyon göçü Aiol göçünden dört nesil sonra başlamıştır (Strabon, XIII, 3). Heraklesoğulları'nın dönüşü ile birlikte İyon halkı Atina'ya kaçmış ve Dorlar'ın sürekli istilaları nedeniyle bu kentten Batı Anadolu ve Ege adalarına koloni kurucular göndermeye başlamıştır. Bu durumda, önceki Aiol kronolojisine sadık kalınarak, İyon göçünün 1050 yılından sonra gerçekteştiği sonucuna varılabilir. Dorlar'ın İyonlar'ı harekete geçirmesi yaklaşık iki nesil sürmüştür (Desborough, 1975, s. 703-706). Bununla birlikte, “İyonlar” adı altında farklı etnik kökenlerden birçok topluluğun bulunduğu unutulmamalıdır.

³ Askra, Kara Yunanistanı'nın Boiotya bölgesindeki Helikon Dağları'nın eteklerinde kurulmuş bir yerleşimdir (Eyuboğlu ve Erhat, 1977, s. 10).

Pausanias, Batı Anadolu'daki İyonya'ya yerleşen insanların tek bir seferde ve tek bir grup şeklinde gelmediğinden bahseder (Vanschoonwinkel, 2006, s. 116). Herodotos'a göre, Akhalar tarafından ülkelerinden çıkarılan İyonlar, Batı Anadolu ve Ege adalarında on iki kentten oluşan bir konfederasyon kurmuştur. Bu kentler Miletos, Priene, Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai, Phokaia, Samos, Khios ve Erythrai'dir (Şekil 2.4). Herodotos bu birlikteki kent sayısını, anavatanları olan Peloponnesos'ta da on iki kentleri bulunmasına bağlar (Herodotos, I, 142-145). Fakat İyonlar'ın birlik dışında kalan kentlerinin de olduğu ve diğer birçok Anadolu kentine kültür bakımından etki ettikleri bilinmektedir. Aynı şekilde, İyon kentleri de çevrelerindeki diğer Yunan ve Anadolu kentlerinin etkisi altında gelişen bir kültüre sahiptir. Khios ve Erythrai'de konuşulan İyon lehçeleri hem Lidya diline hem de Aiol lehçesine benzerlikler gösterir. Aynı şekilde, bir İyon kenti olan Phokaia da mimari ve sanat eserleri bakımından yakınında konumlandığı Aiol kentlerinden etkilenmiştir (Cook, 1975, s. 788). Yukarıda da belirtildiği gibi, Aioller'e ait olan Smyrna 7. yüzyılda İyon kentleri arasına katılmıştır. Kentteki İyon kültürünün yerleşme süreci bu tarihten daha önce başlamıştır. Benzer şekilde, Aiol etkisi de kendini mimaride uzun süre göstermeye devam etmiştir (Akurgal, 1997, s. 21).

Yunan göçlerinin gerçekliği ve kesin olarak tarihlenmesi hakkındaki bilgiler tarihsel, arkeolojik ve dilbilimsel yönden incelendiğinde tutarsız sonuçlar elde edilmektedir. Yukarıda görüldüğü gibi, Herodotos, Thukidides, Hesiodos, Pausanias ve Strabon gibi antik yazarlar göçlerin varlığına kesinlikle işaret etmektedir. Bu nedenle, 20. yüzyılın başından itibaren birçok araştırmacı mevcut arkeolojik ve dilbilimsel verileri Yunan göçlerinin varlığını sorgulamak yerine kanıtlamak amacıyla değerlendirmiştir (Parker, 2008, s. 431-432). Fakat göçlerin gerçekleştiği düşünülen 12.-10. yüzyıllardan kalma herhangi bir yazılı kaynak mevcut değildir. Değerlendirilebilen kaynakların en erken tarihli olan Herodotos'un *Tarih*'i 5. yüzyılın ortalarında yazılmıştır. En kapsamlı bilgileri içeren Strabon'un *Coğrafya*'sı ise 7 yılı civarında ortaya çıkmıştır. Bu durumda, göçlerle ilgili antik verilerin, kesin bir gerçekliği yansıtmak yerine, yazıldıkları dönemlerdeki politik ve kültürel atmosferden etkilendiği sonucuna da varılmaktadır (Vanschoonwinkel, 2006, s. 121-130; Cook, 1975, s. 777; Rose, 2008, s. 406). Bu doğrultuda, Yunan göçlerinin varlığı ve hangi zaman aralıklarında gerçekleşmiş olabileceği hakkındaki arkeolojik ve dilbilimsel tartışmalara da değinilmelidir.

Arkeolojik veriler değerlendirildiğinde Akha⁴ ve Dor göçlerinin kronolojisinin bir tartışma konusu olmaması gerektiği belirtilmektedir. Kara Yunanistan'da yaşayan Akhalar, Dor istilasından sonra, zaten ticaret ve kolonileşme ilişkileri içinde oldukları Batı Anadolu topraklarına kalıcı olarak yerleşmiştir. Bunun sonucunda, bugünkü coğrafyada Edremit Körfezi'nin güneyinden İzmir Körfezi'ne kadar olan bölge Aiolis, İzmir Körfezi'nden Halikarnassos'a kadar olan bölge ise İyonya olarak adlandırılmıştır (Mansel, 2011, s. 89). Akurgal, Smyrna (Bayraklı) kazılarında bulunan protogeometrik ve erken geometrik keramiklerin Aiol-İyon medeniyetinin ilk safhasına ait olduğu görüşündedir. Bu veriler, Miletos, Phokaia, Mordoğan, Klazomenai ve Kuşadası yakınında bulunan aynı dönemin keramikleri ile birlikte değerlendirildiğinde, Aiol ve İyonlar'ın 10. yüzyıl civarında Batı Anadolu'da yerleşik olarak bulunduğunu kanıtlamaktadır (Akurgal, 1967, s. 369). Cook da Miletos, Klazomenai ve Phokaia'da boyalı protogeometrik keramikler bulunduğunu ve Smyrna kentinin en erken katmanlarında çok sayıda örnek elde edildiğini belirtmiştir. Smyrna'daki protogeometrik küçük buluntular 1000 yılı civarına tarihlenmektedir. Smyrna'nın bir Aiol kenti olduğu bu dönemdeki İyon protogeometrik keramiğin fazlalığı, kentteki İyon nüfusuna ya da İyon kentleri ile yakın ilişkilere işaret etmektedir. Smyrna'da ayrıca yakın döneme tarihlenen tek renkli Aiol keramiği de bulunmuştur (Cook, 1975, s. 785).

Araştırmacılara göre, Aiol ve İyon göçleri, antik kaynaklarda bahsedildiği gibi 12. yüzyılda gerçekleşiyse, yerleşilen Batı Anadolu ve Ege adaları kentlerinde bu dönemlere ait Miken keramikleri bulunmalıdır. Oysa mevcut durumda sadece Lesbos, Smyrna, Panaztepe, Elaia ve Pitane'de çok az sayıda Miken keramiği ele geçmiştir. Larisa ve Pitane'de ise birer adet Geç Helladik IIIc keramiği bulunmuştur (Vanschoonwinkel, 2006, s. 132-133).

Demir Çağı'ndan (1200-750 dolayları) itibaren Kuzeybatı Anadolu'da görülmeye başlanan çömlekçi çarkında yapılmış gri mallar (grey ware), Aiol kavimlerinin Anadolu'ya tanıttıkları özgün bir keramik tipi olarak değerlendirilmektedir. Benzer gri malların Kara Yunanistanı'nda Lokris, Thessalia ve Euboia'da da bulunması, Aioller'in anavatanının bu topraklar olduğuna bir kanıt niteliğinde görülmüştür (Rose, 2008, s. 405-412). Boardman, Aiol kavimlerinin göç ettikleri topraklardaki

⁴ Mansel, Batı Anadolu'ya göç eden Aiol ve İyon topluluklarını "Akalar" adı altında incelemiştir (Mansel, 2011, s. 87-92).

yerleşmiş halkın ve komşuları Frigler'in de gri mal kültürüne sahip olduklarını belirtmiştir (Boardman, 1999, s. 86). Leaf ve Hertel ise, Troya VIIb3 katmanında (11. yüzyıl-10. yüzyılın ilk yarısı) bulunan gri keramikleri Aiol göçmenlerin kente yerleşmesi ile ilişkilendirmiştir (Leaf, 1923, s. 45; Hertel, 2007, s. 117-120). Buna karşılık Rose, Kuzeybatı Anadolu'da bulunan 1. binyıl keramiklerinin ve Aiol gri mallarının miktar ve tipolojilerinin 12.-9. yüzyılda gerçekleşen toplu göç ya da saldırılara işaret etmediğini belirtmiştir. Aynı görüşe göre, Troya VIIb3 katmanında bulunan keramiklerin çoğunlukla şarap ve yağ taşımak için kullanılan amforalara ait oluşu, Ege kıyılarında ticaret ilişkilerinin bir kanıtıdır. Bu ve benzeri küçük buluntular göçten çok ticaret ve sanatsal etkileşimlerin göstergeleri olarak yorumlanmalıdır (Rose, 2008, s. 412). Ayrıca, kazılarda çıkarılan Yunan keramiklerinin protogeometrik dönemden itibaren sayıca artması, söz konusu göçlerin en erken 10. yüzyılda başladığı fikrini desteklemektedir. Vanschoonwinkel, keramik buluntuların göçlerin 10. yüzyıl itibariyle başladığını ve ilk hareketlerin oldukça seyrek ve yavaş olduğunu gösterdiğini belirtmiştir. Bu dönemde Yunan keramiği, yerel keramik ile birlikte kullanılmıştır. Az sayıda kent kurulmuştur ve asıl yerleşim etkinliği 10. yüzyıl sonlarına doğru ivme kazanmıştır (Vanschoonwinkel, 2006, s. 133-136).

Batı Anadolu ve Ege adalarına göç eden kavimlerin üç ayrı grupta incelenmesini şekillendiren bir diğer unsur, bu toplulukların kullandığı farklı lehçelerdir. Bu bağlamda göçmen Yunanlar hem Aiol, İyon ve Dor kavimleri olarak birbirlerinden ayrılmış hem de lehçelerin kökenleri incelenerek bu kavimlerin anavatanları kesinleştirilmeye çalışılmıştır (Vanschoonwinkel, 2006, s. 115). Yunan dilinin başlıca lehçelerinin antik kaynaklarda da Aiol, İyon ve Dor şeklinde ayrılması modern araştırmacılar için yol gösterici olmuştur. Günümüzde Aiol lehçesi Arkadia-Kıbrıs lehçesi ile birlikte Akha lehçesinin bir alt grubu olarak değerlendirilmektedir. Aiol lehçesi kendi içinde ayrıca Lesbos, Thessalia ve Boiotia gruplarına ayrılmaktadır. Bu gruplar aynı lehçeye ait olsalar da aralarında önemli farklar mevcuttur (Chadwick, 1975, s. 810-812).

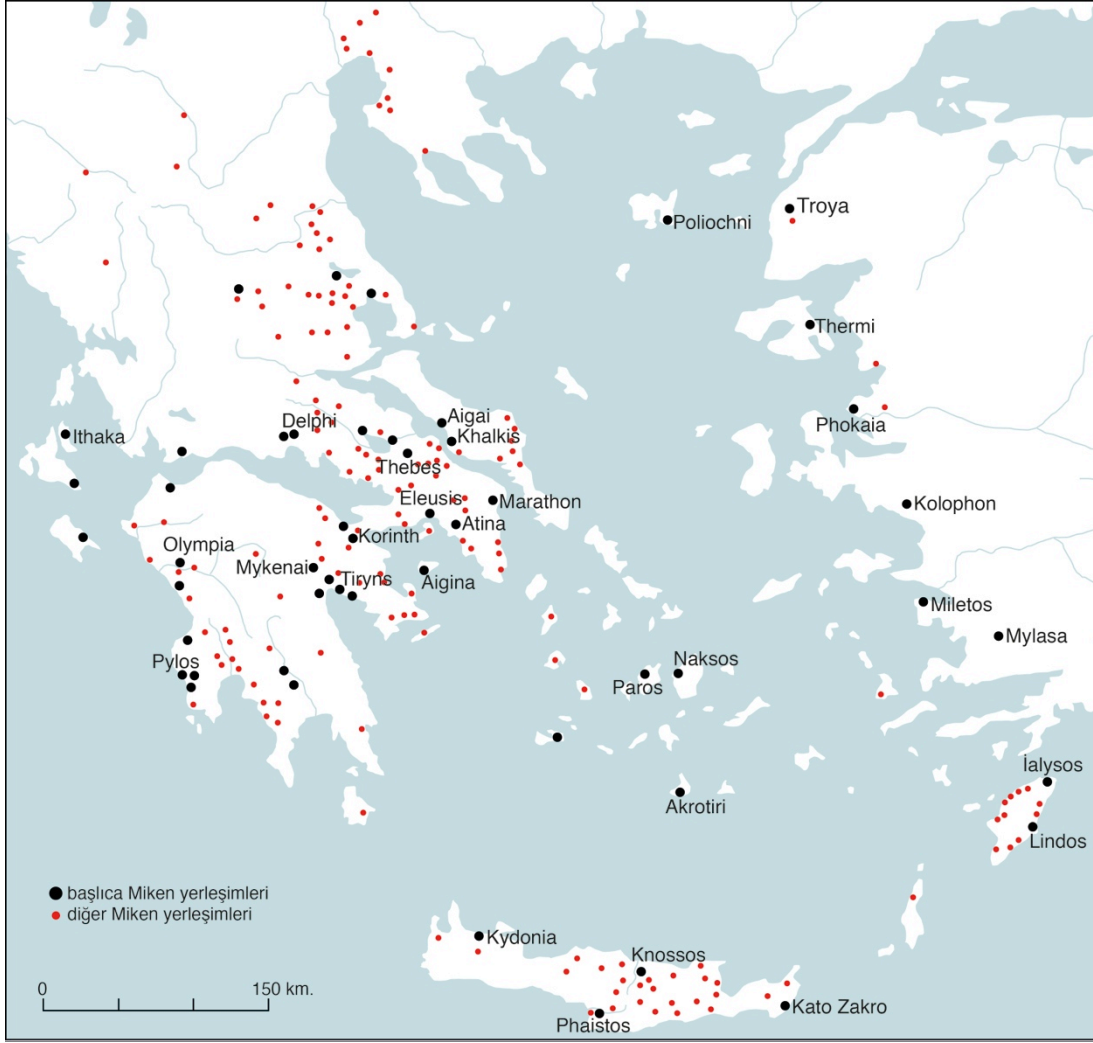
630/612-570 yılları arasında yaşamış Lesbos Adası doğumlu şair Sappho ve 6. yüzyılda faaliyet göstermiş Mytilene doğumlu şair Alkaios'un eserlerinden, 600 yılı civarında Lesbos Adası'nda, Yunan dilinin özgün bir lehçesinin yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dilbilimciler bu lehçeyi Thessalia ve Boiotia'da

konusulan lehçeler ile ilişkilendirerek Lesboslular'ın ve dolayısıyla Aiol kavimlerinin anavatanının bu topraklar olduğu sonucuna varmıştır (Parker, 2008, s. 433-434). Aiol kavimlerinin yayılım rotasının değerlendirilmesinde, Strabon'un anlattığının aksine, Kara Yunanistanı'ndan yola çıkan göçmenlerin Batı Anadolu'ya ayak basmadan önce Lesbos adasına yerleştikleri fikri genel kabul görmektedir. Böylece adada şekillenen lehçe, göç hareketleri ile Ege kıyılarına da yayılmıştır (Vanschoonwinkel, 2006, s. 132). Parker ise, Lesbos merkezli bu yayılımın doğru kabul edilmesinden önce dillerin yayılış şekillerinin gözden geçirilmesi gerektiğini belirtir. Bu doğrultuda üç noktaya dikkat edilmelidir: “(1) topluluklar ve diller arasında kesin bir bağlantı olması gerekmez; (2) maddi kültür ve diller arasında kesin bir bağlantı olması gerekmez; (3) dillerde gözlemlenen değişimler ile toplulukların nüfus ve ırk bakımından değişimleri arasında kesin bir bağlantı olması gerekmez” (Parker, 2008, s. 435). Nichols da dil yayılımının üç şekilde gerçekleşebileceğinden bahseder. Birinci durum olan dil aktarması, etkili bir grubun göç etmesi ile gerçekleşen bir dil alış verişidir. İkinci durum, demografik yayılımdır ve bir topluluğun asimilasyonu ile gerçekleşir. Üçüncü durum ise göçtür. Göç edenin yeni dili kabul etmesi ya da kendi dilini yayması ile gerçekleşir (Nichols, 1997, s. 372). Parker, Nichols'ın bu tanımlamalarını dillerin yayılışı hakkında yukarıda belirtilen üç nokta ile birlikte yorumlayarak Lesbos aktarmalı bir lehçenin Aiolis'te yayılmasının büyük bir topluluğun yer değiştirmesini kanıtlamadığı sonucuna varmıştır. Ayrıca Thessalia, Boiotia, Lesbos ve Batı Anadolu Aiolis'inde 7. yüzyıldan önce konuşulan özgün dil tam olarak tanımlanmadan Aiol lehçesinin kökenlerinin ve toplu bir göç ile yayılmış olmasının kanıtlanamayacağı görüşündedir (Parker, 2008, s. 436-437; s. 460).

Aiol ve İyon göçleri ile ilgili diğer bir tartışma, bu göç hareketlerinin varlığının gerçekliği ile ilgilidir. 20. yüzyılın ikinci yarısında geliştirilen düşüncelere göre, göçlerden bahseden antik kaynakların 5. yüzyıla ait olması, bu dönemde ivme kazanan Yunan ortak geçmişi ve kimliği yaratma çabalarının bir sonucudur. Atina çıkış noktalı İyon göçünün, Yunan-Pers Savaşları (499-449) sırasında ve sonrasında Atina'nın diğer Yunan polisleri arasındaki önder konumunun meşruluğunu güçlendirmek ve Batı Anadolu'daki kentleri etkisi altına alabilmek amacıyla ortaya attığı bir propaganda unsuru olması yüksek bir ihtimaldir (Sakellariou, 1958, s. 133-148). Bu propaganda çerçevesinde, Atina kendini Batı Anadolu'daki İyon kentlerinin

öncüsü olarak göstermiştir. İyon göçünün yöneticisi olarak Atina'nın efsanevi kralı Kodros'un oğlu Neleus'un gösterilmesi de, Yunan ortak tarihi içinde kuvvetli bir köken oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir (Erhat, 2011, s. 179; s. 214). Benzer şekilde, Lesbos ve Kyme başta olmak üzere Aiol kentleri de 5. yüzyılda Boiotia ile bir akrabalıkları olduğunu iddia etmiştir (Cook, 1975, s. 778; Grote, 2009, s. 258). İyonlar gibi Aioller de Batı Anadolu ve Ege adalarına yerleşmelerini Yunan ortak tarihine bağlamıştır; göç hareketlerini başlatan Orestes, Homeros'un *İlyada*'sında Akhalar'ın baş kralı olarak geçen Agamemnon'un oğludur (Desborough, 1975, s. 703). Kara Yunanistan'ndaki polisler, Batı Anadolu'daki Yunanlar ile aralarındaki bağları böyle ortak bir tarihe dayandırarak doğudan yaklaşan Persler ile kendi toprakları arasında müttefikleri olan bir tampon kuvvet oluşturmayı amaçlamıştır (Rose, 2008, s. 419). Bu değerlendirmeler Aiol, İyon ve Dor göçleri hakkındaki antik bilgilerin kurmaca olduğu anlamına gelebilir. Fakat propaganda amaçlı tarih yazımı fikrini kanıtlayan herhangi bir delil olmadığından, bu fikir an itibariyle yalnızca modern bir sorgulama olarak kabul edilmelidir.

Yunan göçlerinin gerçekliği ile ilgili kesin bir kanıt olabilecek herhangi bir mimari buluntu ise henüz ele geçmemiştir. İyonya bölgesindeki tapınak mimarisinin en erken örneği Samos'taki hekatompedondur ve 8. yüzyıla tarihlenmektedir (Cook, 1975, s. 798). Smyrna'da bulunan "Oval Ev" ise Batı Anadolu'daki en eski Yunan konutu örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Akurgal tarafından 925-900 yılları arasına tarihlenmiştir (Akurgal, 1997, s. 16). Fakat Oval Ev, mimari düzen ya da etkileşim hakkında bir bilgi sağlamamaktadır. Aiol mimarisinin en erken örneği olarak tanımlanabilecek Neandria tapınağının 7. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir (Koldewey, 1891, s. 49). Bunun dışında, Aiolis bölgesinde ve Aiol etkisi altındaki başka kentlerde gerçekleştirilmiş araştırmalar çoğunlukla sınırlı ve düzensizdir. Ayrıca Aiolis ve İyonya bölgelerinde, literatüre kent olarak geçmiş kimi yerleşimlerin aslında birkaç ailenin yaşadığı köylerden ibaret olması ve önemli mimari buluntular içermemesi de muhtemeldir (Cook, 1975, s. 786). Bu nedenlerle, protogeometrik dönem ve öncesinde Kara Yunanistanı ile Batı Anadolu arasında mimari bir bağlantı ya da etkileşim henüz kurulamamıştır.

Şekil 2.1 : Miken yerleşimleri (Levi, 1986, s. 30'dan uyarlanmıştır).

Şekil 2.2 : Kara Yunanistan yerleşimleri (Budin, 2009'da bulunan haritadan uyarlanmıştır).

Şekil 2.3 : Yunan göçleri (Mansel, 2011, Resim 52'den uyarlanmıştır).

Şekil 2.4 : Batı Anadolu'da Yunan yerleşimleri (M. Arseven, 2013).

3. LARİSA’NIN ARKAİK DÖNEM MİMARİSİ (7. YÜZYIL SONU – 6. YÜZYIL SONU)

3.1 Aiolis Bölgesinde Arkaik Mimari

Larisa’da bulunan arkaik dönem mimarisini ve ilgili mimari parçaları değerlendirebilmek için, Batı Anadolu’daki Yunan yerleşimlerinde ve özellikle Aiolis’teki aynı döneme ait mimari hakkında fikir sahibi olmak gerekmektedir. Aiolis bölgesi, günümüzde Edremit (Adramyttion) Körfezi ile İzmir kenti (Smyrna) arasındaki coğrafya olarak tanımlanmaktadır. Kuzeyinde Troas bölgesi ile, güneyinde ise İyonya ile komşudur (Şekil 2.4). Herodotos’un bahsettiği Aiol kentlerinden yalnızca Kyme, Larisa, Pitane, Aigai, Myrina, Klopedi ve Smyrna’da sistematik arkeolojik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu yerleşimlerde ortaya çıkarılabilen arkaik dönem (8. yüzyıl-5. yüzyılın ilk yarısı) mimari kalıntıları ise oldukça sınırlıdır.

Strabon, “Thermopylai’nın üst tarafındaki Lokris’te Phrikios Dağı’ndan” yola çıkan bir Aiol topluluğunun Kyme’nin bulunduğu topraklara ulaştığını belirtmiştir. Bu topluluk, Larisa’yı ele geçirdikten sonra “Aiolis kentlerinin en iyisi ve en büyüğü” olan Kyme’yi kurmuştur. Strabon ayrıca, Kyme’nin Larisa’dan yetmiş stadion (yaklaşık 11 km.) uzaklıkta olduğunu ve kurucu halkın geldiği coğrafyadan ötürü “Kyme Phrykonis” olarak da bilindiğini yazmıştır (Strabon, XIII 3.3). Kyme’de gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve araştırmalarda, çoğunlukla klasik, Hellenistik ve Roma dönemlerine, ayrıca Ortaçağ’a ait mimari kalıntılara ulaşılmıştır. Kentin “Kuzey Tepe” olarak adlandırılan bölümünde ise, arkaik dönemden Roma döneminin sonuna kadar kullanıldığı düşünülen bir kutsal alan ortaya çıkarılmıştır. Kentin Aiol düzenine ait tek mimari buluntusu, bu kutsal alanda devşirme bir döşeme kaplaması olarak bulunan dikey volütlü başlıktır (La Marca, 2010, s. 21; Bean, 1995, s. 85-86).⁵

⁵ Kyme’de bulunan Aiol başlığı hakkında detaylı bilgi, Larisa’da bulunan Tip 2 dikey volütlü başlıkları ile ilgili bölümde sunulmuştur.

Çandarlı Körfezi'nde konumlanmış olan Pitane'de Ekrem Akurgal başkanlığında yapılan 1959 yılı kazılarında kentin nekropolünün bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Mezarlarda, 625-600 yılları arasına tarihlenen arkaik dönem keramikleri bulunmuştur. Ayrıca, 6. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu düşünülen oryantalizan dönem vazoları da ortaya çıkarılmıştır. Fakat Çandarlı'daki modern inşaat faaliyetleri nedeniyle arkaik Pitane'den mimari kalıntılar günümüze ulaşmamıştır (Akurgal, 1985, s. 112; Boardman, 1999, s. 33). Aigai ve Myrina kentlerinde gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmalarında da arkaik döneme tarihlenen mimari bir kalıntı ortaya çıkarılmamıştır. Strabon tarafından Aioli Birliği'nin ortak kült yeri niteliğindeki Apollon tapınağının bulunduğu kent olarak tanımlanan Gryneion (Strabon, XII 2.5) yerleşiminin günümüzdeki Yeni Şakran yakınında olduğu düşünülmektedir. Yeni Şakran'ın 805 m. güneyinde yer alan Temaşalık Burnu, herhangi bir mimari kalıntı içermemesine rağmen, Apollo tapınağının bulunduğu alan olarak tanımlanmıştır. Bu kentte de arkaik döneme ait mimari kalıntı henüz bulunmamıştır (Bean, 1995, s. 87-97).

Herodotos'un Aioli Birliği'nin on ikinci kenti olarak tanımladığı Smyrna (Bayraklı) ise Aiolis bölgesinin arkeolojik olarak en kapsamlı şekilde araştırılmış yerleşimidir. 20. yüzyılda gerçekleştirilen İngiliz ve Türk ortak kazılarında kentin kutsal alanı ile konut bölgesinin bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Bulunan protogeometrik dönem keramiklerinden, bu alandaki Yunan yerleşiminin en geç 10. yüzyıl civarında başladığı sonucuna varılmıştır. Yukarıda da bahsedilen, "Oval Ev" olarak adlandırılan konut yapısının 925-900 yılları civarına ait olduğu düşünülmektedir. Kentin diğer bir önemli konut yapısı, 6. yüzyıl başına tarihlenen "Çifte Megaron"dur. Bu yapının kalıntılarında ince derzli ve özenli işçiliğe sahip bir Lesbos duvar örgüsü görülmektedir.

Smyrna'da en geç 8. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bir tapınak bulunduğu düşünülmektedir. Tapınak alanında ortaya çıkarılan keramiklerin en erken örnekleri geç geometrik döneme tarihlenmiştir. Bu yapının bir podyum üzerinde bulunduğu ve podyuma kentin ana yolundan ("Athena Caddesi") bir rampa aracılığıyla güneyden ulaşıldığı genel kanıdır. Akurgal, geç geometrik dönem tapınağının birden fazla evresi olduğu ve 725-675 yılları arasında sürekli bir yapım faaliyetinden geçtiği fikrindedir. Cook, 690-630 yılları civarına tarihdlediği ilk tapınağın naosunun taş bir alt bölüm üzerine yapılmış kerpiç tuğla duvarlara sahip kırma çatılı mütevazi bir yapı

olduğunu belirtmiştir. Çatı sazdan yapılmış bir örtü ile kaplanmıştır. Çatı strüktürü ve iç taşıyıcılar ise ahşaptır. İkinci tapınak evresi Cook tarafından 630-610 yıllarına, Akurgal tarafından 640-610 yılları civarına tarihlenmiştir. Bu ikinci tapınak, Smyrna'nın İyon Birliği'ne katıldığı ve ekonomik bakımdan geliştiği bir döneme aittir. Bunun sonucunda, tapınak “anıtsal” olarak tanımlanabilecek boyutlarda yeniden inşa edilmiştir. Athena Tapınağı'nın son evresi ise Akurgal tarafından “arkaik tapınak” olarak adlandırılmış ve 600-590 yıllarına tarihlenmiştir. Cook ise tapınağın bu son ana evresini 610-600 yıllarına tarihlenmiştir. Smyrna'da bulunan dikey volütlü ve yaprak dizili sütun başlıklarının tapınağın bu evresinde kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Arkaik tapınağın naosu yaklaşık 7.1 x 24.9 m. boyutlarındadır ve bir peristil ile çevrelenmiştir. Bu evrede tapınağa çıkan rampanın doğu ve batı yanlarına iki adet teras eklenmiştir. Akurgal, bu terasların adak heykel ve sütunlarının sergilendiği stoalar olarak kullanıldığını düşünmektedir. Arkaik naos tuf taşı ve kerpiçten yapılmış duvarlara sahiptir. Kerpiç çatısı, 6. yüzyıl sonuna doğru pişmiş toprak kiremit kullanılarak yeniden yapılmıştır. Podyum ve terasların taşıyıcı duvarlarında Lesbos duvar örgüsü ve dikdörtgen taş duvar örgüsü birlikte görülmektedir. Tapınak, 545 yılındaki Pers istilası sırasında yıkılmıştır (Akurgal, 1997, s. 55-70; Cook, 1998, s. 59-112).

Herodotos (I, 149), Batı Anadolu'daki yerleşimler dışında Aioller'in Lesbos Adası'nda altı kenti daha bulunduğunu belirtmiştir. Strabon, Lesbos'u “Aiol kentlerinin metropolisi” olarak tanımlamış ve en büyük kentinin Mytilene olduğunu yazmıştır. Antik Mytilene iki adet limana sahiptir. Bu limanların yakınında bulunan küçük bir adada kentin bir bölümü konumlanmıştır. Strabon'un yazılarından (XIII, 2.3), Alkaios ve Sappho'nun faaliyette olduğu 7. yüzyıl sonu-6. yüzyılda Mytilene'nin bir grup tiran tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır. Antik yazar bu çok tiranlı yönetimi halk arasındaki politik ayrılıklarla ilişkilendirmiştir. Alkaios, şiirlerinin bir bölümünde Pittakos, Myrsilos ve Melankhros adlı tiranlara göndermelerde bulunmaktadır (Strabon, XIII, 2.3). Lesbos Adası'nın bu en büyük kentinden günümüze arkaik dönem mimari kalıntısı olarak yalnızca sur parçaları ve limanın bir bölümü ulaşmıştır. Koldewey bu kalıntıları 5. yüzyıla tarihlenmiştir (Koldewey, 1890, s. 10). 19. yüzyılın başında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne

getirilmiş olan dikey volütlü bir Aiol başlığının Mytilene’de bulunduğu düşünülmektedir.⁶

Strabon’un söz ettiği Methymna, Sigrion, Pyrrha, Malia ve Antissa kentlerinde de arkaik dönem kalıntısı olarak yalnızca kent duvarları tespit edilmiştir. Bu duvarlar, adını adadan alan kavisli kenarlı çokgen duvar örgüsüne sahiptir. Eressos antik kentinin yakınındaki bir konutta en erken 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen dikey volütlü bir başlık devşirme olarak bulunmuştur. Başlığın ön yüzünde görülen volütler taşa kazınarak işlenmiştir. Başlığın küçük boyutları nedeniyle anıtsal bir yapıda taşıyıcı olarak kullanılma ihtimali bulunmamaktadır (Betancourt, 1977, s. 88).

Lesbos Adası’nın en kapsamlı olarak belgelenmiş arkaik dönem kalıntıları Klopedi’deki tapınaklardır. Klopedi, günümüzde Aya Paraskevi kasabasının yakınında konumlanmış bir yerleşimdir. Antik kalıntılar arasında 7. yüzyıl sonu ya da 6. yüzyıl başına tarihlenen bir tapınak ile bu yapının 6. yüzyılın sonuna tarihlenen takipçisine ait eserler ele geçmiştir. Tapınağın ilk evresi peripteral planlıdır; pronaosu ve opisthodomos ya da adyton olarak kullanılmış bir arka odası vardır. Bu tapınağın üst yapısından günümüze kalıntı ulaşmamıştır. Klopedi tapınağının ikinci evresi ise, dikey volütlü başlıklarla taçlandırılmış yivsiz sütunlardan oluşan bir peristasis sahiptir. Naosun içinde “U” planlı bir diğer sütun dizisi bulunduğu fikri üzerinde tartışmalar mevcuttur. Bu tapınağın taşıyıcılarına ait çok sayıda sütun kaidesi, tamburu ve başlığı bulunmuştur. Mimari parçaların son derece özenli işlenmiş olmasından, bu tapınağın ve dolayısıyla Klopedi yerleşiminin önemli bir kült merkezi olduğu sonucuna varılmıştır (Betancourt, 1977, s. 82-83).

Aiol topluluklarının Aiolis bölgesi dışındaki çeşitli kentlerde de yerleşik olarak bulunduğu düşünülmektedir. Yukarıda da belirtilmiş olan bir değerlendirmeye göre, Troya VIIb3 katmanında (11. yüzyıl-10. yüzyılın ilk yarısı) ortaya çıkarılmış olan gri mallar, buradaki muhtemel Aiol nüfusu ile ilişkilendirilmiştir. Leaf, gri malların Aiol göçünün ilk dalgalarının Troya’da yerleşim ile sonuçlandığını belirtmiştir (Leaf, 1923, s. 45). Hertel de, Troya Savaşı’nın sonunda yıkılan kentten sonraki yerleşimin ve çevresinin Aioller tarafından istila edildiği görüşünü belirtmiştir (Hertel, 2007, s.

⁶ Bu dikey volütlü başlık hakkında ayrıntılı bilgi, Larisa’da bulunan Tip 2 dikey volütlü başlıkları bölümünde verilmiştir.

117-120). Fakat kentteki kapsamlı arkeolojik çalışmalar sırasında, Aiol mimari düzenine ait herhangi bir kalıntı henüz ele geçmemiştir.

Troas bölgesindeki Aiol mimarisine ait en önemli yapılardan biri, Neandreaia'daki tapınaktır. Neandreaia, Ege sahil şeridinden yaklaşık 10 km. uzaklıkta bulunan Çığır Dağ'da konumlanmış bir kendir; Assos ve Troya'dan eşit uzaklıktadır (Şekil 2.4). Buradaki mevcut yerleşim, 8. ya da 7. yüzyılda Aiol toplulukları tarafından ele geçirilerek bir Aiol kenti olarak yeniden inşa edilmiştir. Neandreaia, herhangi bir kent federasyonuna dahil olmadan, otonom şekilde yönetilmiştir. 5. yüzyıl sonunda bir dönem Pers egemenliğine girmiştir. 4. yüzyıl sonunda halk kenti terk etmiş ve bir synoikismos uygulaması kapsamında 13 km. uzaklıktaki Alexandria Troas'a yerleşmiştir (Schwertheim, 1994, s. 24-26; Akarca, 1977, s. 8-9).

Neandreaia tapınağına ait dikey volütlü Aiol başlıklarından ilki 1882 yılında J. T. Clarke ve R. Koldewey tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında bulunmuştur (Clarke, 1886, s. 1). Alandaki ilk sistematik arkeolojik kazı, Koldewey başkanlığında 1889 yılında yapılmıştır. Bu kazılarda kentin 6. yüzyıla tarihlenen tapınağı ortaya çıkarılmıştır (Koldewey, 1891, s. 49; Akarca, 1977, s. 7). Tapınak, düzgün kesme taş bloklarla sınırlandırılmış ve sıkıştırılmış toprak dolgu ile oluşturulmuş bir podyuma sahiptir. Naos, bu podyumun üzerinde yer almaktadır. İç mekandaki sütun dizisine ait plinthe ve tamburların bir bölümü *in situ* olarak bulunmuştur. Mimari ve keramik buluntuların çoğunda görülen izlerden, tapınağın bir yangında yıkıldığı sonucuna varılmıştır (Koldewey, 1891, s. 23-45; Betancourt, 1977, s. 68). Naosun dış mekanında bir peristasis bulunup bulunmadığı hakkında farklı görüşler mevcuttur (Betancourt, 1977, s. 65-71). Neandreaia'da gerçekleştirilen 1889 yılı kazılarında, tapınağın dikey volütlü ve yaprak dizili sütun elemanlarına ait çok sayıda fragman bulunmuştur. Bu parçalar doğrultusunda oluşturulan sütun ve tapınak rekonstrüksiyonları, Aiol mimari düzeninin özelliklerinin incelenmesi ve kesinleştirilmesi çalışmalarının ilk örnekleri olmalarından dolayı öncül bir özelliğe sahiptir.⁷

Koldewey'in başkanlığından sonra gerçekleştirilen 20. yüzyıl kazılarında, Neandreaia'nın kent surları üzerinde yoğunlaşmıştır. Akropolün en yüksek tepesini

⁷ Neandreaia tapınağının mimarisine ve rekonstrüksiyonu hakkındaki tartışmalara, Larisa'da bulunan Tip 2 dikey volütlü başlıkları bölümünde daha detaylı şekilde yer verilmiştir.

çevreleyen çokgen örgülü duvarların kentin genişletilmesi sırasında yapıldığı düşünülmektedir. Surların bu bölümü 6. yüzyıla tarihlenmiştir. 5. yüzyılda yapılmış olan diğer kent surlarında da yer yer çokgen örgü görülmektedir. Surlarda dört tanesi ana giriş olmak üzere toplam on bir kapı mevcuttur (Akurgal, 1985, s. 63; Akarca, 1972, s. 199). Neandreaia, tapınağının tasarımı ve özellikle dikey volütlü başlıkları açısından Aiol mimarisinin önemli örneklerini barındırmaktadır. Tapınağın plan ve üst yapı bakımından Larisa Athena Tapınağı ile büyük benzerlikler göstermesi, araştırmacılar için bu iki yapı arasında karşılaştırmalar yaparak tarihleme ve rekonstrüksiyon önerileri oluşturma imkanı yaratmıştır.

Phokaia'nın İyon Birliği'nde bulunmasına rağmen Aiolis bölgesinde konumlanması araştırmacılar tarafından kentte bir Aiol etkisinin bulunmuş olabileceği düşüncesini beraberinde getirmiştir. Pausanias, kentin Kara Yunanistanı'ndan göç eden Phokisliler tarafından kurulduğunu yazmıştır. Bu topluluk, Batı Anadolu'ya geldiğinde Kymeliler'den anlaşma yoluyla elde ettikleri topraklara yerleşmiştir (Pausanias, 7.3.10). Protogeometrik keramiklerden, kentte en geç 9. yüzyılın sonundan itibaren Yunan nüfusu bulunduğu anlaşılmıştır. Herodotos'un anlattığı kent duvarlarının bir bölümü 1992 kazıları sırasında ortaya çıkarılmıştır. Düzgün dikdörtgen taş duvar işçiliğine sahip bu surlar, 590-580 yılları civarına tarihlenmiştir (Özyiğit, 2006, s. 308). Phokaia kazılarındaki en önemli buluntulardan biri 1952-1957 sezonlarında ortaya çıkarılan tapınak kalıntılarıdır. Bu tapınak, Ksenophon (*Hellenika* I 3,1) ve Pausanias'ın (2.31.6; 7.5.4) eserlerinde geçen anlatımlar doğrultusunda Athena Tapınağı olarak adlandırılmıştır. Akurgal başkanlığındaki bu kazılarda, tapınağın podyum duvarlarına ait kalıntılar ve üst yapısına ait parçalar bulunmuştur. Tapınak, kentin yer aldığı yarımada'nın en yüksek bölümünde konumlanmıştır. 6. yüzyılın başında yapıldığı düşünülmektedir. 6. yüzyılın ikinci yarısında, Harpagos komutanlığındaki Pers saldırısı sırasında yıkılmıştır (Akurgal, 1985, s. 117; 1961, s. 287). Özyiğit, tapınağın kent surları ile aynı dönemde, kapsamlı bir yapı faaliyeti çerçevesinde inşa edildiğini düşünmektedir (Özyiğit, 2006, s. 309-310). Kazı çalışmalarında bulunan yaprak dizili bir başlık, tapınağın üst yapısı ile ilişkilendirilmiştir (Akurgal, 1985, s. 118). Bu bağlamda, bir İyon kenti olan Phokaia'nın bazı yapılarında Aiol düzenine ait mimari öğelerin kullanılmış olduğu fikri güçlendirilmiştir (Betancourt, 1977, s. 60; Akurgal, 1960, s. 3).

Görüldüğü üzere, arkeolojik veriler doğrultusunda 10. yüzyılda Batı Anadolu ve Ege adalarında yerleşik olarak buldukları bilinen Aioller, arkaik dönemde yaşadıkları coğrafyada anıtsal olarak nitelendirilebilecek dini yapılar inşa etmişlerdir. Bu yapılar arasında Klopedi, Neandreia, Smyrna ve Larisa tapınakları, Aiol mimari düzeni hakkında çeşitli sonuçlar elde edilmesini sağlayacak miktarda buluntu sunmuştur. Bu kentlerden Klopedi dışında hepsinde dikey volütlü ve yaprak dizili sütun elemanlarının birlikte bulunması, Aiol tapınaklarının üst yapılarında bu öğelerin tekil ya da iki katmanlı bir başlık halinde kullanıldığı fikrini ortaya çıkarmıştır. Bulunan arkaik dönem sütun tambur ve kaide parçaları, başlıkların altında yivsiz sütunların ve tek toruslu yalın kaidelerin bulunduğu sonucuna varılmasını sağlamıştır. Arkaik dönem mimarisinde ahşap ve kerpiç konstrüksiyonun arşitrav, çatı ve duvarlarda yaygın olarak kullanılması, tapınakların bu bölümlerinden günümüze neredeyse hiç kalıntı ulaşmamasına neden olmuştur (Barletta, 2001, s. 126-128). Bu doğrultuda, Aiol tapınaklarının eksiksiz ya da hata payı bulunmayan rekonstrüksiyonlarının yapılabilmesi henüz mümkün olmamıştır.

3.2 Larisa ve Arkaik Dönem Mimarisi

Antik çağda Larisa adıyla bilinen on yerleşimden üçü Batı Anadolu'da bulunmaktadır. Bu yerleşimlerden Aiolis bölgesinde bulunan Larisa, günümüzde İzmir'in Menemen ilçesine bağlı Buruncuk Mahallesi'nin kuzeybatısında kalan tepede konumlanmıştır (Şekil 3.1 ve Şekil 3.2). Bu antik kentin "Larisa" olup olmadığı hakkında 20. yüzyıl boyunca farklı görüşler sunulmuştur. Konu hakkında ilk değerlendirmeyi yapan arkeolog W. M. Ramsay, Buruncuk köyü yakınındaki kalıntıları Larisa kenti olarak tanımlamıştır. İngiliz meslektaşı J. M. Cook ise – günümüzde Neonteikhos kenti ile ilişkilendirilen – Yanıkköy'ü Larisa olarak tanımlamış, Buruncuk'taki yerleşimin ise Kyllene antik kenti olabileceğini önermiştir (Mater, 2013, s. 5). K. Schefold, Ramsay'e katılarak Larisa antik kentini Buruncuk'taki kalıntılar ile ilişkilendirmiştir. Akurgal, Smyrna (Bayraklı) ve Phokaia gibi kentlerdeki durumun aksine, Buruncuk'taki yerleşimde 7. yüzyıl öncesine ait Yunan keramiği bulunmamasının, bu alanın Cook'un belirttiği gibi Larisa olmadığı fikrini desteklediği görüşündedir (Akurgal, 1985, s. 113). Bu doğrultuda, Buruncuk yakınlarındaki bu yerleşimin, Herodotos ve Strabon gibi antik kaynaklarda geçen Larisa olduğu henüz kesinleştirilememiştir.

Larisa'da ortaya çıkan Yunan öncesi döneme ait sur ve kült alanı gibi mimari kalıntılar ile keramik buluntulardan, bu alanda Aiol göçünden önce bir yerleşim bulunduğu anlaşılmaktadır. Strabon, Kyme yakınlarına gelen Aiol kavminin Larisa'da yaşayan Pelasg halkına saldırarak kenti ele geçirmeye çalışmasından bahsetmektedir: “Söylentiye göre Thermopylai’ın üst tarafındaki Lokris’te Phrikios Dağı’ndan hareket eden insanlar, şimdi Kyme’nin bulunduğu yere çıkmışlar, Troia Savaşları’ndan ötürü kötü durumda olan fakat Kyme’den yetmiş stadion uzaklıktaki Larisa’ya hakim bulunan Pelasg’larla karşılaşmışlar ve Neon Teikhos denen kaleyle sınırlarını belirlemişlerdir. Sonra, Larisa’yı zapt ederek Kyme’yi kurmuşlar, Pelasg’lardan az sayıda hayatta kalanları da buraya yerleştirmişlerdir” (Strabon, XIII 3.3). Bir önceki bölümde de değinildiği üzere, arkeolojik veriler ışığında Yunan göçleri en erken 10. yüzyıla tarihlenmektedir. Larisa’daki en erken Yunan buluntuları ise güncel bilgiler dahilinde 800 yılından önceye gitmemektedir. Von Gerkan, Larisa akropolü yakınındaki Kale’nin, kenti ele geçirmeye çalışan Yunan göçmenler tarafından inşa edildiği görüşündedir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 19).

Larisa’nın arkaik dönem tarihi hakkında kente özel bilgi oldukça sınırlıdır. Fakat Aiolis ve İyonya bölgelerindeki Yunan kentlerinin genel tarihlerine bakıldığında, Larisa ile ilgili gelişmeler hakkında da fikir sahibi olmak mümkündür. Gyges tarafından kurulan Lidya Krallığı, 7. yüzyılda Batı Anadolu’da önemli bir kuvvet haline gelmiştir. 619-560 yılları arasında Lidya kralı olan Alyattes, Aiolis ve İyonya kentlerine saldırarak bu bölgeleri işgal etmiştir. Smyrna (Bayraklı) kentinde, 600 yılında gerçekleşen Alyattes işgaline ait bir yıkım katmanı görülmektedir. Lidyalılar Klazomenai yakınlarında Yunanlılar tarafından duraklatılmıştır. Alyattes’in ardından tahta çıkan Kroisos da yayılma politikasına devam etmiş, Karyalıları, Dorları, İyonları ve Aiolleri krallığına bağlamıştır. Yunanlılar için de etkili bir lider olan Kroisos’un hükümdarlığı sırasında, başkenti Sardis önemli bir kültür merkezi haline gelmiştir. Lidya Krallığı’nın 546 yılında Pers imparatoru Kyros tarafından yıkılmasından sonra, Batı Anadolu’daki Yunan kentleri bir süre Persler’e karşı direnmiştir. Fakat Kyros’un Med kökenli generali Harpagos, İyonya, Aiolis ve Karya’daki birçok yerleşimi istila etmiştir (Cook, 1975, s. 196-199). Larisa’da Pers istilası dönemine ait herhangi bir yıkım tabakasının bulunmaması nedeniyle, halkın kenti Harpagos’a savaşmadan teslim ettiği sonucuna varılmıştır. Kentte bulunan

Megaron yapısının bir evresinin Pers yönetimi sırasında kente yerleştirilen satrap tarafından kullanıldığı düşünülmektedir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 26).

Buruncuk'taki kalıntılara yönelik arkeolojik ilgi, Ramsay'in 19. yüzyılın sonunda gerçekleştirdiği arazi incelemeleri ile başlamıştır. İsveçli arkeolog Lennart Kjellberg ve Alman meslektaşı Johannes Boehlau, 1900 yılında yaptıkları Batı Anadolu araştırma gezisi sırasında, Larisa'da gözlemlerde bulunmuşlardır. Bu kapsamda, alanda çok sayıda erken Yunan dönemi keramiği ile karşılaşmışlardır. Kjellberg, Larisa'nın Yunan sanatının kökenlerinin Anadolu'dan geldiğine dair teorisini kanıtlamak amacıyla kazı yapmak için uygun bir yerleşim olduğuna karar vermiştir. Osmanlı Devleti ile yapılan bürokratik yazışmalar sonucunda kazı ve araştırma izinleri alınmıştır. Alanda gerçekleştirilen arkeolojik kazılar İsveç ve Alman ortak çalışmasıdır; 1902, 1932, 1933 ve 1934 yıllarında olmak üzere toplam dört sezon sürmüştür (Akurgal, 1985, s. 112; Mater, 2013, s. 27-28). Kazı çalışmalarının sona ermesinin ardından 1940, 1941 ve 1942 yıllarında üç ciltten oluşan *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902-1934* adlı değerlendirme çalışması yayınlanmıştır. Bu eserin ilk cildi, kentin tarihi ve mimarisi üzerinedir. Larisa'da bulunan mimari taş eserler hakkında kapsamlı bir katalog ve değerlendirme içermesi bakımından bir ana kaynak niteliğindedir.

Larisa kazı ve araştırmaları, "akropol" olarak tanımlanan tepede ve bu tepenin doğu yamacında bulunan nekropol alanında yoğunlaşmıştır (Şekil 3.3). Akropol tepesinin yaklaşık 1 km. doğusunda kalan bir diğer tepedeki, "kale" olarak tanımlanan mimari kalıntılarda da incelemeler yapılmıştır. Kale, Alman arkeolog ve mimarlık tarihçisi Armin von Gerkan'ın çizdiği bir kroki ile belgelenmiştir. 2010-2012 yılları arasında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, kalenin bulunduğu tepenin eteklerinde teraslı bir şekilde konumlanmış konut yapıları tespit edilmiş ve belgelenmiştir (Saner, 2011, s. 420). Akropol tepesinde yapılan kazılarda, farklı dönemlere ait toplam 108 adet taş mimari eser elde edilmiştir. Kalede ise tekil taş eser mevcut değildir (Mater, 2013, s. 10-15).

Larisa'da ortaya çıkarılan en kapsamlı buluntu gruplarından bir diğeri de pişmiş toprak mimari eserlerdir. Bu grubun içinde mimari frizler, akroter, sima ve çörten parçaları yer almaktadır. Pişmiş toprak frizler figürlü ve bitkisel-geometrik bezemeli olmak üzere iki ana grupta incelenmiştir. Figürlü frizlerde ziyafet (symposion), araba yarışları ve kentauros savaşlarını içeren sahneler betimlenmiştir. Bitkisel-geometrik

bezemeli frizlerde ise lotus-palmet dizileri, palmetli volütler ve Lesbos yaprak dizileri görülmektedir. Akroter buluntuları arasında gorgon başlı bir örnek, disk biçimli bir örnek ile volütlü, rozetli ve palmetli örneklere ait parçalar ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca üzerinde kanat betimi olan bir parçanın, sfenks biçimli bir akrotere ait olduğu düşünülmektedir. Sima ve çörten buluntuları arasında arslan, kurt, köpek, kaplan ve fok başlarına ait parçalar ele geçirilmiştir. Pişmiş toprak mimari levhalar, Megaron, Eski Saray ve tapınak yapıları ile ilişkilendirilmiştir. *Larisa am Hermos* yayınının ikinci cildinde incelenen bu eserlerden yola çıkılarak çeşitli rekonstrüksiyon önerileri ve çizimleri geliştirilmiştir (Kjellberg, 1940, s. 15-30; Öncü, 2013).

3.2.1 Surlar ve nekropol

Akropol olarak tanımlanan yerleşim yaklaşık 0.80 hektarlık bir alanı içine almaktadır. Kazı çalışmalarında, Yunan öncesi döneme ait sur kalıntıları tespit edilmiştir. Schefold, bu erken dönem surlarının, Troya VI (17.-15. yüzyıllar) surları ile karşılaştırılabilecek nitelikte olduğunu belirtmiştir. Akropol alanı, 500 yılı civarında yeni bir sur ile çevrilmiştir (Şekil 3.4). Bu sur, 4. yüzyılın başında yıkılmasından sonra tekrar inşa edilmiş ve çevrelediği alan genişletilmiştir. Surun yenilenmesine, Larisa'ya saldıran Sparta ordusunun gerçekleştirdiği yıkımın neden olduğu düşünülmektedir. Geç arkaik akropol surlarında sekiz adet kule tespit edilmiştir. Yapımında, antik kent yakınındaki ocaklardan elde edilen mavi-gri ve kızıl-kahverengi andezit bloklar kullanılmıştır. Surların geç arkaik döneme tarihlenen bölümlerinde, genel olarak özenli bir işçiliğe sahip Lesbos duvar örgüsü ile oluşturulmuş dış cidarlar ile büyük moloz taşlardan oluşan iç dolgu görülmektedir. Klasik döneme tarihlenen sur duvarları ise dikdörtgen taş duvar örgüsüne sahiptir (Şekil 3.5). Duvar örgüsünün işçiliğindeki özen, duvarın bölümlerine ve konumlarına göre farklılık göstermektedir. Arkaik dönem surlarında görülen kızıl-kahverengi andezitten yapılmış düzgün dikdörtgen bloklardan oluşan hatılların, statik bir gerekliliğe ek olarak estetik bir işleve de sahip olduğu düşünülmektedir. Lesbos duvar örgüsünün Larisa'daki en iyi korunmuş örneği, Kule I ve bitişiğindeki Güçlü Tahkimat'a (Bollwerk) ait duvarlardır. Arkaik dönem surlarının korunmuş bölümlerinin oldukça alçak olmasından dolayı, duvar ve kulelerin belirli bir yüksekliğe sahip taş alt katman ve bunun üzerinde bulunan kerpiç tuğla örgülü bir üst

katmandan oluşup oluşmadığı kesin olarak belirlenememiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 44-47).

Akropol tepesinin kuzeydoğu eteklerinden yaklaşık 150 m. uzaklıkta kentin nekropolü konumlanmıştır (Şekil 3.3). Nekropol alanının 20. yüzyıl kazılarında belgelenebilen bölümü yaklaşık 700 x 100-250 m.'lik bir alanı kaplamaktadır. Çalışmalar sırasında yaklaşık yüz adet mezar tespit edilmiştir. Mezar yapıları çoğunlukla gruplar halinde bulunmaktadır. Fakat bu gruplardan ayrı ve tekil olarak konumlanmış mezarlar da mevcuttur. Larisa nekropolündeki mezar yapıları, genel olarak bir ya da iki gömü içeren, dairesel (ve oval) planlı tümülüs tipindedir. Kimi örnekler, yarım ya da 3/4 daire biçiminde eklemelerle büyütülmüştür. Meyer-Plath, kalıntılar doğrultusunda, mezar yapılarının duvarlarının iki ya da üç sıra, çokgen taş örgüsüne sahip bir alt bölümden oluştuğunu belirtmiştir. Bazı mezarlarda, andezitten yapıma bu taş bölüm daha özenle kesilmiş ve düzeltilmiş çokgen bloklara sahiptir. Taş alt bölümün üzerine sıkıştırılmış toprak örtülerek koni biçimli bir yığma çatı oluşturulduğu ve çatının tepesine yüksek bir taş yerleştirildiği düşünülmektedir (Şekil 3.6). Meyer-Plath, gömülerin ince taş bloklarla oluşturulmuş bölmelerin içine ya da Samos nekropolünde görülen bir uygulamaya benzer şekilde toprağın içine yerleştirildiğini ve üzerlerinin pişmiş toprak levhalarla kapatıldığı fikrindedir. Mezarlarda bulunan keramikler doğrultusunda, nekropolün en yoğun kullanımının 6. yüzyılda gerçekleştiği belirlenmiştir. Nekropol alanının batı bölümünde akropol tepesine yönelen antik yolun kalıntıları bulunmuştur (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 109-112).

3.2.2 Saraylar

Larisa'nın arkaik dönem mimarisi içinde saray yapıları önemli bir yer tutmaktadır. Akropol'ün güneybatısında yoğunlaşan kalıntılar içinde "En Eski Saray," "Eski Saray" ve Megaron olarak adlandırılan üç yapı tespit edilmiştir (Şekil 3.4). Bunlara ek olarak, "Güneybatı Yapısı" ve "Hallenbau" olarak adlandırılan büyük ölçekli yapıların da kentin yönetimi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Arkaik dönem saray yapılarının genel olarak güneybatı surları ile aynı doğrultuda olmasından, Akropol surları ile eş zamanlı olarak 6. yüzyılda yapıldıkları sonucuna varılmıştır. Yalnızca güneydoğudaki En Eski saray yapısı arkaik dönem yerleşim planından farklı

doğrultudur ve bu nedenle daha erken bir döneme tarihlenmiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 83).

3.2.3 En Eski Saray ve Eski Saray

En Eski Saray olarak adlandırılan yapının planı, kazılarda ortaya çıkarılan mimari katmanlaşmaların karışıklığı nedeniyle tam olarak çözülememiştir. Bu yapının inşasının tamamlanmasından sonra ilki Larisa'nın Pers egemenliğinde olduğu dönemde, ikincisi ise Hallenbau'nun yapımı sırasında olmak üzere en az iki defa yeniden inşa edildiği düşünülmektedir. Kazılar sırasında yalnızca 13.8 m. uzunluğundaki batı temel duvarı ile 12 m. uzunluğundaki kısa kenarının temel duvarına ulaşılmıştır. Bir sonraki yapı evresi olan Eski Saray, En Eski Saray'ın üzerine inşa edilmiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 83-84).

Eski Saray'ın yapımında, En Eski Saray'ın batı temelleri stilobat olarak kullanılmıştır. Duvar kalıntıları doğrultusunda, bu yapının kuzey-güney yöneliminde olduğu ve dikdörtgen bir ana kütle ile bu kütlede bulunan kare planlı iki kuleden oluştuğu sonucuna varılmıştır. Ana kütle, Larisa'da çoğunlukla uygulanan şekilde kare planlı inşa edilmiştir. Kulelerin arasında, sütunlu bir portiko bulunduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, Eski Saray'ın mimarisi Yakın Doğu'da görülen *hilani* tipolojisi ile ilişkilendirilmiştir (Şekil 3.7a). Fakat Schefold, bu benzerliğin yalnızca ön cephede görüldüğüne dikkat çekmiştir. *Hilani* tipi yapılarda, kuleler ana kütlede ön duvarlarına bitişik bir şekilde konumlanmıştır. Eski Saray'da ise kulelerin ana kütlede köşelerinde bulunduğu görülmektedir. *Hilani*'de ana kütledeki mekanlardan kulelere direkt geçiş sağlanabilirken, Eski Saray'da kulelerin konumu nedeniyle bu mekanlara yalnızca portiko ya da dış mekandan giriş mümkündür. Ayrıca, *hilani*'de tüm mekanlar tekil bir düz çatı ile örtülmektedir. Eski Saray'ın planı ise, tek bir çatı kullanımının imkansız olduğuna işaret eder (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 84-85). Betancourt, Eski Saray ile ilişkilendirilen pişmiş toprak disk akroterin, bu yapının en azından ana kütlede bir kırma çatı ile örtüldüğünü gösterdiğini belirtmiştir. Kuleler ve portiko da birbirlerinden ayrı çatılara sahip olmalıdır. Dönem itibarıyla Eski Saray ile karşılaştırılabilecek diğer bir yapı tipi Pasargad'da bulunan Pers hükümdarlık saraylarıdır. Fakat bu yapılar da ön cephedeki kulelerinin ana kütlede uzun duvarlarla ayrılmaları bakımından Eski Saray ile farklılık gösterir (Şekil 3.7b). Betancourt, Eski Saray'ın plan şemasının Aiol

mimarisi içinde değişik bir tipoloji olduğunu ve Yakın Doğu'dan esinlenilerek yapıldığının yüksek bir ihtimal olduğunu düşünmektedir. Fakat örnek alınan mimari, Yunan estetik anlayışı doğrultusunda yorumlanarak özgün bir yapı elde edilmiştir (Betancourt, 1940, s. 76-79).

Boehlau ve Schefold'un En Eski Saray ve Eski Saray hakkındaki değerlendirmeleri ile ilgili tartışmalar mevcuttur. Lauter, yapıların taş planlarının yeniden incelenmesi ile En Eski Saray ve Eski Saray'ın düşünöldüğünden farklı mimaride yapılar olduğunun anlaşılabilceğini belirtmiştir. Buna göre, En Eski Saray, anta ve girişı kuzey yönünde olan ve kuzey-güney doğrultusunda konumlanmış bir megarondur. Eski Saray'ın ana kütleşi de En Eski Saray ile aynı yönelimdedir. Boehlau ve Schefold'un değerlendirmeleri doğrultusunda yapılan portikolu batı cephesi rekonstrüksiyonu ise, yapının bu bölümü hakkında yeterli veri olmaması nedeniyle doğru kabul edilmemelidir (Lauter, 1975, s. 54-57).

Larisa'da bulunan mimari pişmiş toprak levhaların en erken tarihlileri Eski Saray ile ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda, sarayın ilk yapımı 550 yılı civarına tarihlendirilmiştir. Megaron çevresindeki arkaik dönem sonrası yapılaşmaları sırasında, Eski Saray'ın plan şemasının da değiştirildiği düşünölmektedir. Schefold, En Eski Saray'ın kısa bir dönem kullanım gördüğünü ve bunun ardından yıkılarak Eski Saray'ın inşa edildiğini düşünmektedir. Bu bağlamda En Eski Saray'ı 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlemiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 85).

3.2.4 Güneybatı Yapısı

20. yüzyıl kazılarında, arkaik kalıntıların yoğunlaştığı kentin güneybatı bölümünün batısında bulunan Güneybatı Yapısı'nın yalnızca bir bölümü ortaya çıkarılabilmıştır (Şekil 3.4). Yapının kuzey ve doğu temel duvarları yaklaşık 1 m. kalınlığındadır. Bu temellerin yapımında andezit kullanılmıştır; tuf taşından yapılma duvarların ise alt sıraları yer yer korunmuştur. Batı duvarı olarak, Kule I ve Kule VIII'in arasında bulunan Güçlü Tahkimat'ın doğu duvarının kullanıldığı düşünölmektedir. Schefold, Güçlü Tahkimat'ın batı köşesinin Güneybatı Yapısı'nın doğu köşesi olduğu kabul edilirse, Eski Saray'inkine yakın bir genişlik elde edildiğine dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda, yapının güneyinde bulunan kalıntıları muhtemel bir stilobatın temelleri olarak değerlendirmiştir. Güneybatı Yapısı'nın iç mekanının mimarisi hakkında

kesin bir sonuca varılamamıştır. Yapım tarihi, 6. yüzyılın sonu olarak belirlenmiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 87).

Güneybatı Yapısı'nın duvarlarının tuf taşından yapılması, 4 numaralı sarnıçta bulunan arkaik dönem tuf taşı pilaster başlıklarının⁸ bu yapı ile ilişkilendirilmesine neden olmuştur (Şekil 3.8). Meyer-Plath, bu doğrultuda bir rekonstrüksiyon çizimi hazırlamıştır (Şekil 3.9). Yapının entablaturünün taş olduğu düşünülmektedir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 162).

3.2.5 Hallenbau

Araştırmacılar tarafından "Hallenbau" olarak anılan bir diğer yapı, arkaik dönem yönetim merkezi ile geç klasik döneme ait Yeni Saray'ın arasında kalmaktadır. Larisa'nın Attika-Delos Birliği'ne katıldığı 5. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı düşünülmektedir. Yapının planı yan yana sıralanmış dört adet geniş odadan ve bunların önündeki dar ve uzun bir mekandan oluşmaktadır. Bu mekan, farklı boyutlarda dört odaya bölünmüştür. Arka bölümdeki dört büyük mekandan en batıdaki, Megaron ve Eski Saray'ın ana mekanları gibi kare planlıdır. Girişin yanında bulunan kare planlı ve yaklaşık 1 m. genişliğindeki odada bulunan üzeri iyice düzeltilmiş büyük bir kaya nedeniyle, bu odanın bir kült alanı olduğu düşünülmektedir. Yapının batı duvarından çıkan bir uzantı Megaron'un kuzey duvarına saplanmaktadır. Schefold, Hallenbau'yu giriş holünün iki yanında geniş mekanlar bulunması bakımından *hilani* tipolojisi ile ilişkilendirmiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 89-90).

3.2.6 Megaron

Arkaik kalıntılar arasında en iyi korunmuş olanı, 1934 kazı sezonunda tamamen açılmış olan Megaron'dur (Şekil 3.4). Boyutları 8.13 x 15.25 m.'dir ve kuzey-güney doğrultusunda konumlanmıştır. Korunmuş bölümlerinde, dört-beş kenarlı andezit bloklar kullanılarak yapılmış çokgen duvar örgüsü görülmektedir. Taştan yapılmış bu alt bölümün üzerinde kerpiç tuğla örgülü duvarlar kullanılmış olması muhtemeldir. Yapının iç mekanı, kareye yakın planlı bir ana oda ve bunun arkasında yer alan birbirine yakın boyutlarda iki küçük kare odadan oluşmaktadır. Ön cephesindeki

⁸ Pilaster başlıkları ve pilaster gövdesi, *Larisa am Hermos* yayınının ilk cildindeki katalogda 8, 9 ve 14 numaralar altında açıklanmıştır (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 123-125).

antalar arasında kalan giriş bölümü, ana odanın yarısı boyutundadır. Antalar arasındaki bu alanda bir sütun kaidesi ya da ahşap bir sütunun oturduğunu gösteren herhangi bir altlık veya yuva izi mevcut değildir. Fakat antaların temel kotlarının farklı olmasından, buradaki eğimi ortadan kaldırmak için bir stilobat bulunması gerektiği sonucuna varılmıştır. Megaron'un ilk yapım evresi 6. yüzyılın sonuna tarihlenmiştir. 5. yüzyılda, avlusunun güney, güneydoğu ve güneybatı bölümlerine çeşitli mekanlar eklenerek bu yapı geniş bir kompleks haline getirilmiştir. Klasik döneme tarihlenen iki adet İyon başlığı,⁹ Megaron'un geç dönem yenilemeleri ile ilişkilendirilmiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 84-87; s. 161; Betancourt, 1977, s. 76).

3.2.7 Tapınak

Larisa'da bulunan kutsal alanın kullanımının Yunan öncesi döneme, muhtemelen 3000 yılı civarına dayandığı düşünülmektedir. Bulunan adak eserlerinden, bir ana tanrıça kültünün ve açık bir tapınma alanının mevcut olduğu sonucuna varılmıştır. Kentin Yunan göçmenler tarafından ele geçirilmesinden sonra, bu kutsal alanda kapalı mekana sahip bir tapınak inşa edilmiştir. Alanın kuzey bölümünde bulunan ve 7. yüzyıla tarihlenen adak eserleri parçalarında "Athena" adı geçmesi nedeniyle tapınağın bu tanrıçaya adandığı düşünülmektedir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 57-60).

Kesin yapım tarihleri bilinmemekle birlikte, 6. yüzyılda kutsal alanda tapınak, sunak ve stoa yapılarının mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 3.4). Tapınağın 6. yüzyıldaki bu ilk evresine ait temel kalıntılarına ulaşılmıştır. Yapı, 4.30 x 6.60-7.59 m. boyutlarında bir naos ve bunu çevreleyen dar bir terastan oluşmaktadır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlanmıştır. Sunak ise tapınağın güneydoğusunda yer almaktadır. Teras yapısının dış duvarı düzgün andezit bloklarla oluşturulmuş ve arkalarına sıkıştırılmış toprak doldurulmuştur. Bu durum, naosun temel duvarlarındaki nispeten özensiz duvar işçiliği ile bir tezat oluşturmaktadır (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 60-61; Betancourt, 1977, s. 79)

530 yılı civarında tapınak yeniden inşa edilmiş ve boyutları büyütülmüştür. Yeni naos, bir önceki naos ile aynı yönelim ve oranlara sahiptir; boyutları 7.34 x 13.03

⁹ İyon başlıkları, *Larisa am Hermos* yayınının ilk cildindeki katalogda 17 ve 18 numaralarda açıklanmıştır (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 125-126).

m.'dir. Çevresindeki teras da bu genişlemeye uygun bir şekilde büyütülmüş ve "U" planlı bir podyuma çevrilmiştir. Naos ve teras duvarlarında çokgen ve dikdörtgen andezit bloklar kullanılmıştır. Naosun iç mekanında kült heykelinin yerleştirilebileceği herhangi bir kaide ya da belirli bir alana dair iz bulunamamıştır. Schefold, naosun 5.77 m.'lik genişliğinin bir iç sütun dizisine ihtiyaç olmadan geçilebileceğini belirtmiştir. Yine de tapınak kalıntıları arasında bulunan kireçtaşından yapılmış iki adet tambur parçasının bir iç sütun dizisine işaret ettiği görüşündedir. Bu muhtemel sütun dizisine ait plinthe ya da kaide kalıntısı ele geçmemiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 64-65).

Naosun batısında bulunan taş örgülü bir kuyu, adak ya da kurban törenleri ile ilişkilendirilmiştir. İki tapınak evresinin girişlerine ait herhangi bir kalıntı veya iz mevcut değildir. H. Johannes, geç arkaik dönem tapınağının üç yanı podyumla çevrelenmiş ve girişi batıdan olan bir oikos olduğunu düşünmektedir. Schefold ise, tapınağın batısında bulunan temenos duvarlarının, girişin bu yönden yapılamayacağını kanıtladığını belirtmiştir. Ayrıca tapınağın kuzeybatısında da stoa ile sınırlandırılan bir toplantı alanı bulunduğu ve bu yönün de giriş için uygun olmadığına dikkat çekmiştir. Schefold bu doğrultuda, tapınak girişinin doğu yönünde bulunduğu sonucuna varmıştır (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 156-157).

Tapınağın güneydoğusunda yer alan eski sunak, 530 yılındaki yenileme sırasında büyütülmüştür. Bu geç arkaik dönem sunağı 6.25 x 7.25 m. boyutlarındadır. Güneydoğu temellerinin altında görülen andezit ve beyaz kireçtaşından¹⁰ yapılmış profilli blokların eski sunağa ait olduğu düşünülmektedir. Sunağın temenosun en yüksek bölümünde konumlanması nedeniyle, tapınak ile arasında bir rampa bulunduğu sonucuna varılmıştır (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 67-69).

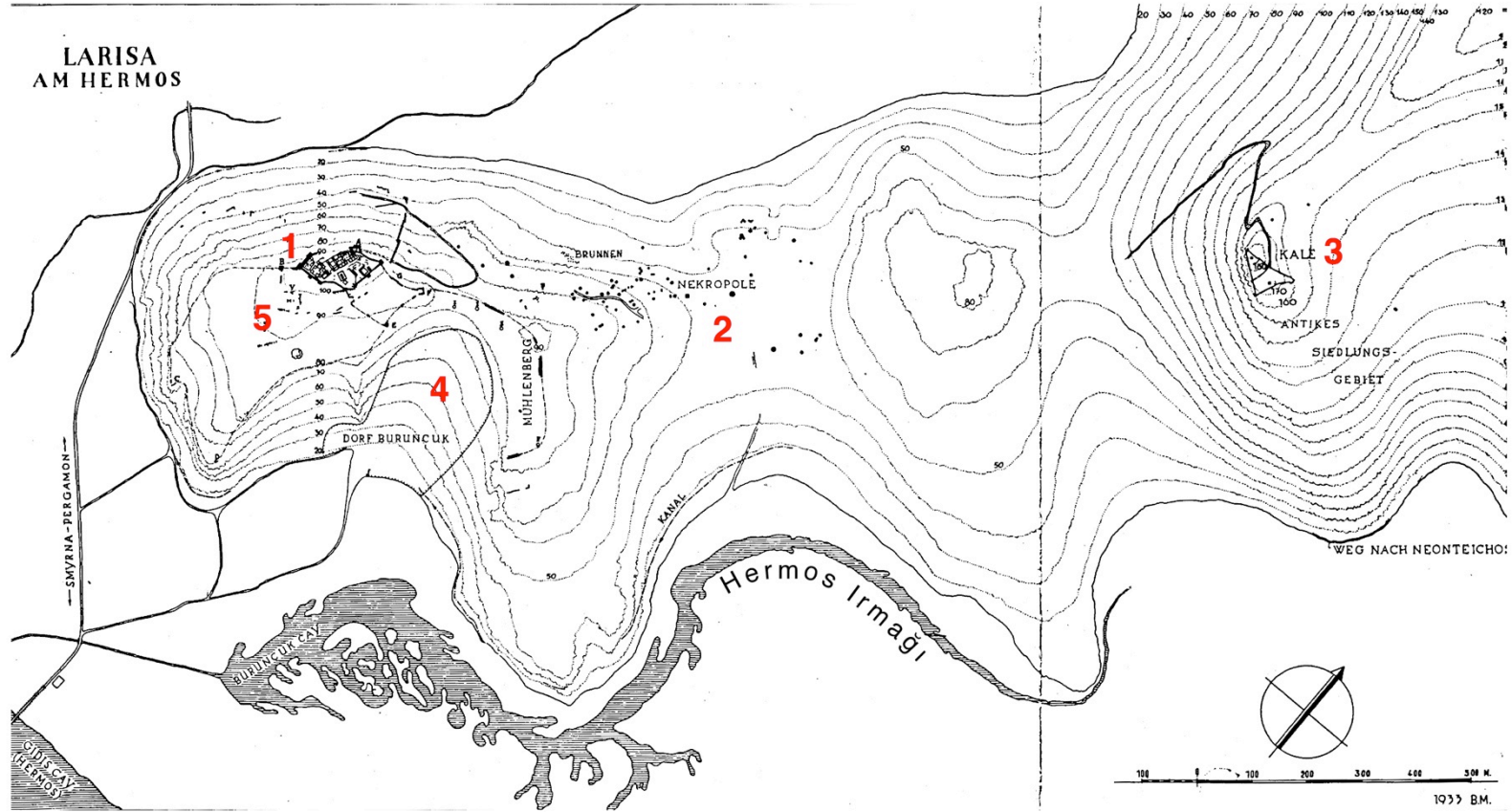
¹⁰ Kireçtaşından yapılmış bloklar, bir saçaklığa aittir ve yeniden işlenerek farklı işlevde kullanılmışlardır. Bu parçalar *Larisa am Hermos* yayınının ilk cildindeki eser kataloğunda 105 numarada açıklanmıştır (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 131).

Şekil 3.1 : Larisa akropolünün kuzeybatıdan görünümü
(Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 1c).

Şekil 3.2 : Larisa akropol ve kale tepelerinin güneydoğudan görünümü (LYAFA, 2010).

1 Akropol
2 Nekropol

3 Kale ve Kale yerleşimi
4 Eski Buruncuk Köyü

5 Arkaik dönem sonrası yerleşim alanı

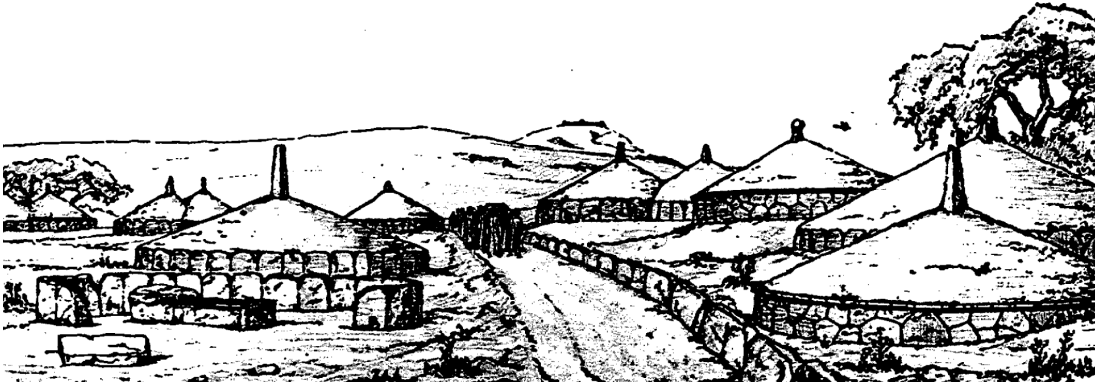
Şekil 3.3 : Larisa genel planı (Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 48'den uyarlanmıştır).

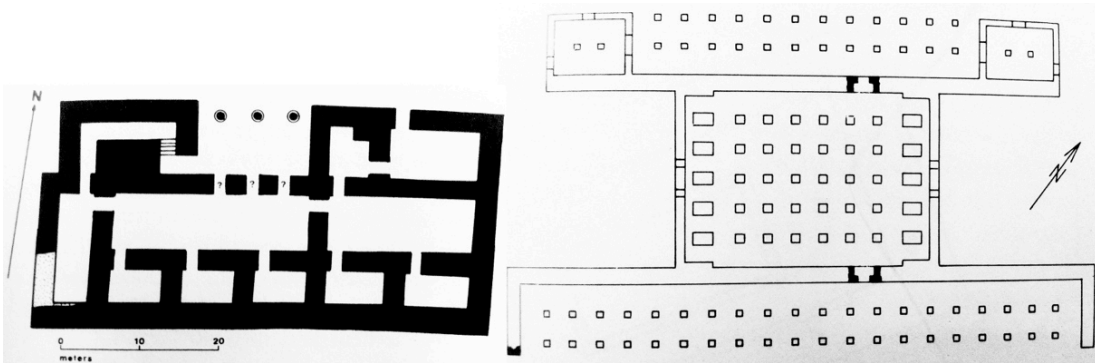
Şekil 3.4 : Larisa akropolünde arkaik dönem yapıları (Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 44'ten uyarlanmıştır).

Şekil 3.5 : Larisa'nın geç arkaik akropol surları (LYAFA, 2012).

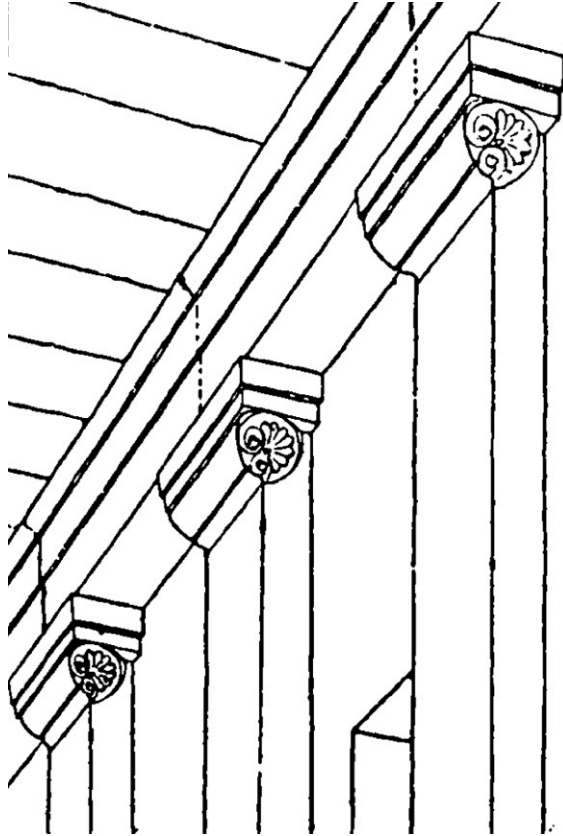
Şekil 3.6 : Nekropol yapılarının rekonstrüksiyonu (Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 31a).

Şekil 3.7 : (a) Tel Tayinat *bit hilani*'si, (b) Pasargad P sarayı (Betancourt, 1977, s. 33 ve s. 79).

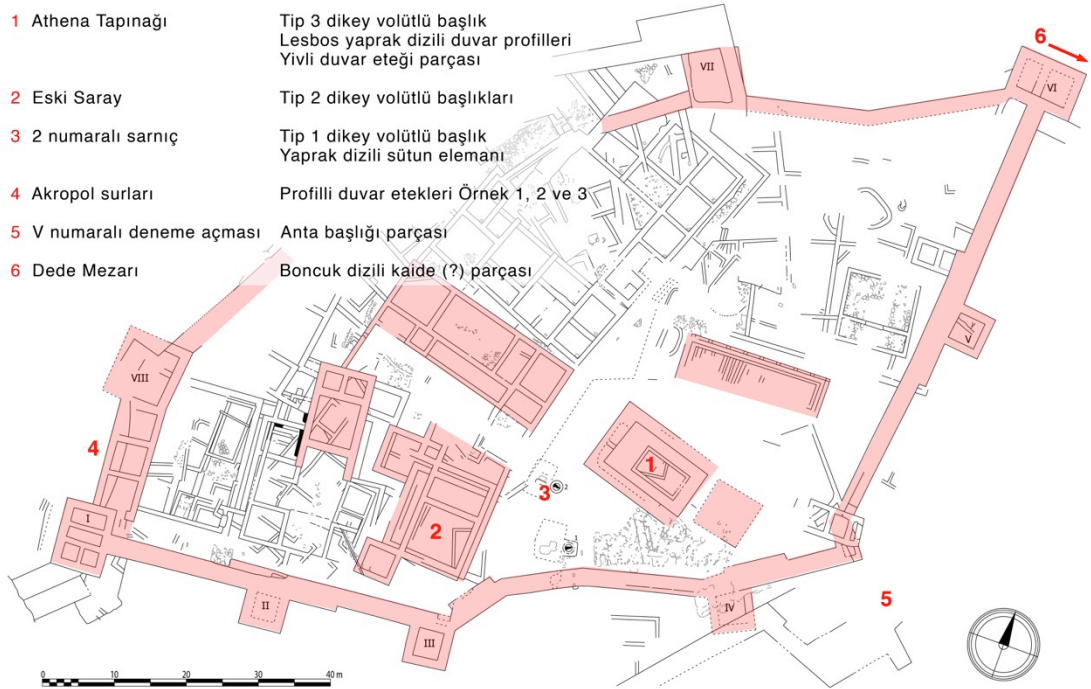
Şekil 3.8 : Larisa’da bulunan 8, 9 ve 10 numaralı pilaster başlıkları (Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 23a, Levha 23b ve Levha 24a).

Şekil 3.9 : Güneybatı Yapısı pilasterlerinin rekonstrüksiyonu (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 162).

4. LARİSA'DA BULUNAN ARKAİK TAŞ MİMARİ ESERLER

Larisa'da 20. yüzyıl başında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan taş eserlerden 108 adedi 1940 yılında yayınlanan *Larisa am Hermos* adlı eserin ilk cildinde incelenmiştir. Bu eserlerden dikey volütlü Aiol başlıkları, volüt fragmanları, yaprak dizili sütun elemanı, Lesbos yaprak dizili duvar profilleri, anta başlığı parçası, sima parçası, arslan başı biçimli çörtlen ve boncuk dizili kaide (?) parçasından oluşan on üç parçalık bir grup günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunmaktadır. Ayrıca, günümüzde Larisa kazı alanında bulunan üç adet profilli duvar eteği ve bir adet yivli duvar eteğinden oluşan dört parçalık bir grup da, mimari düzen özellikleri göstermeleri ve arkaik döneme tarihlendirilmeleri bakımından önceki eser grubu ile birlikte değerlendirilmiştir (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 : Larisa arkaik dönem taş mimari parçalarının buluntu yerleri (Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 44'ten uyarlanmıştır).

4.1 Kullanılan Taş Çeşitleri

İncelenen on dokuz eserden on dört adedi volkanik tuf taşından yapılmıştır. Bu eser grubunu dikey volütlü başlıklar, yaprak dizili sütun elemanı, Lesbos yaprak dizili duvar profilleri, sima parçası, yivli duvar eteği parçası, arslan başı biçimli çörten ve boncuk dizili kaide (?) parçası oluşturmaktadır. Kullanılan volkanik tuf, beyaz/bej-gri renktedir ve yoğun gözenekli bir yapıya sahiptir. Özellikle Lesbos yaprak dizili parçalarda görülen yoğun ve yaygın aşınma, eserlerde kullanılan taş çeşitlerinin arasındaki fark ile ilişkilendirilebilir.

Volkanik tuf, Aiolis bölgesinde Foça, İzmir ve Alaçatı'da yoğun olarak bulunan bir taştır. İzmir'de bulunan çeşidi açık pembemsi tonlara sahiptir ve serttir. Alaçatı'da çıkarılan çeşidi ise kırık beyaz renkte ve çok serttir. Larisa eserlerinde kullanılan tuf çeşidi, Foça yakınlarında çıkarılan beyaz renkte ve kolay işlenebilen tuf ile uyushmaktadır. 19. ve 20. yüzyılda Batı Anadolu'da Almanlar tarafından gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar ardından yapılan değerlendirmelerde, Foça ve çevresinde çıkarılan volkanik tuf "Foça taşı" olarak adlandırılmıştır. Bu doğrultuda, Larisa'da 20. yüzyıl başında kazı yapan araştırmacılar da yazılarında, Larisa'da kullanılan volkanik tüften "Foça taşı" olarak bahsetmişlerdir. Smyrna (Bayraklı) kazılarında ortaya çıkarılan Athena Tapınağı'nın üst yapı öğeleri de benzer şekilde Foça taşından yapılmıştır. Cook'un "beyaz riyolitik tuf" olarak tanımladığı Foça taşından yapılma bu parçalar, kazılarda yüzeye çıkarılmalarının ardından hızla aşınmaya başlamıştır. Smyrna parçalarından alınan taş örneğinde zamanla çok sayıda delik oluşumu ve dolayısıyla süngersi bir yapıya dönüşüm gözlenmiştir. Ayrıca örneğin rengi hava ile etkileşerek beyazdan sarıya dönmüştür. Buna karşın Cook, toprak altında kalan örneklerin oldukça iyi korunduğuna dikkat çekmiştir (Cook ve Nichols, 1998, s. 35-36). Smyrna örneklerinde kullanılan taşın zamanla renk değiştirmiş olması dikkate alınır, Larisa'da bulunan tuf eserlerin de özgün renklerinin patina ile değiştiği sonucuna varılabilir.¹¹

Geri kalan beş adet eser, anta başlığı parçası ve profilli duvar eteği örnekleridir. Anta başlığı parçası gri-mavi renkte, profilli duvar etekleri ise kıvı-kahverengi renkte andezitten yapılmıştır. Kullanılan taş, Larisa akropolü yakınındaki ocaklardan

¹¹ Günümüzde Foça taşı daha yoğun olarak iç mekanda kullanılmaktadır. Bunun nedeni, taşın dış mekan ve iklim şartlarından kolay etkilenmesi ve bozulmasıdır.

çıkarılmıştır. Bu taş ocaklarında, çeşitli taş çıkarma tekniklerinin uygulandığını gösteren izler bulunmuştur. Bazı kayalarda, parça kopartmak amaçlı uygulamaların yapılacağı 20-30 cm. uzunluğunda ve 1-2 cm. genişliğinde tekil dikdörtgen delikler tespit edilmiştir. Ayrıca, 12-14 cm. uzunluğunda ve 1.5-2 cm. genişliğinde dikdörtgen delik sıraları da bulunmuştur. Bu delikler, andezit bloklarının anakayadan kopartılması için hazırlanmıştır. Fakat kopartma işlemi gerçekleştirilmediğinden günümüzde kayaların üzerinde okunabilmektedir. Taş ocaklarında, anakayadan kopartılan fakat inşaat alanına götürülmemiş bloklar da bulunmuştur. Bunların üzerinde, yukarıda anlatılan taş çıkarma yönteminin uygulandığını gösteren, deliklere uygun boyutlarda dikdörtgen çıkıntılar tespit edilmiştir (Saner ve Sağ, 2012, s. 428).

4.2 Dikey Volütlü Aiol Başlıkları

Larisa antik kentinde gerçekleştirilen 1902 kazılarında, Aiol mimari düzeni özellikleri gösteren iki adet iyi korunmuş dikey volütlü sütun başlığı ve iki adet volüt fragmanı bulunmuştur. Bu buluntular günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri depolarında korunmaktadır.¹² Örneklerin tümü geniş gözenekli ve gri renkli tuf taşından yapılmıştır. Örnekleri tasarım ve boyutları bakımından üç ana tipte incelemek mümkündür. “Tip 1,” Aiol mimari düzeni içinde ünik olarak tanımlanabilecek bir tasarıma sahip tek bir örnekten oluşmaktadır. Bu örneğin ön ve arka yüzlerinde görülen üç volüt çiftinden oluşan kompozisyon, dikey volütlü Aiol başlıklarının genel tasarımlarının henüz kurallaşmadığı bir döneme işaret etmektedir. Bu bakımdan Tip 1 örneği yalnız Larisa’da bulunan diğer örneklerden değil, Batı Anadolu, Ege adaları ve Kara Yunanistanı’nda bulunan tüm dikey volütlü başlıklarından ayrılır. Yoğun bezemeli kompozisyonu yenilikçi ve deneysel bir tasarım anlayışı olarak kabul edilebilir.

Larisa başlıklarının “Tip 2” grubu, boyutları farklı fakat genel tasarım özellikleri benzer olan bir adet başlık ve bir adet volüt fragmanından oluşmaktadır. Bu örneklerin, Larisa ve Batı Anadolu’da bulunan diğer dikey volütlü başlıklarla karşılaştırıldığında, nispeten sade bir tasarım sergiledikleri görülmektedir. Tip 2’nin

¹² Tip 1 ve Tip 2 Örnek 1 başlıkları 2007 yılına kadar kalıcı sergi kapsamında teşhir edilmiştir. Bu eserler, 25 Haziran 2007-30 Haziran 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilen “Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı” sergisi ve bunun ardından başlayan müze restorasyonu nedeniyle günümüzde depoda saklanmaktadır.

tama yakın olan ilk örneğinde, bezeme olarak tanımlanabilecek tek öge volütler arasındaki lotus kabartmasıdır. Yalnızca bir volütünün parçası bulunmuş olan diğer Tip 2 örneğinin ise, tamamlandığında ilk örnek ile benzer boyutlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örnek 1 ile aynı şekilde, sade bir tasarıma sahiptir. Bu ikinci tipoloji, Batı Anadolu’da görülen dikey volütlü başlık örnekleri ile daha yakın özelliklere sahip parçalardan oluşmaktadır.

“Tip 3” olarak tanımlanan diğer bir volüt fragmanı ise, tasarım bakımından Tip 2 örneklerine benzerlik göstermesine rağmen, boyut ve muhtemel işlevinin farklı olması nedenleriyle ayrı bir grupta değerlendirilmiştir. Tip 3 örneği, dikey volütlü Aiol başlıklarının kurallaşmış niteliklerinin çoğunu sergilemektedir. Batı Anadolu ve Lesbos Adası’nda bulunan bir çok dikey volütlü başlık ile aynı tasarıma sahiptir. Bu doğrultuda, Larisa’nın dikey volütlü başlıkları, kendi aralarında tasarım çeşitliliği açısından Aiol başlık düzeni içindeki gelişim sürecini temsil eden somut örnekler olarak değerlendirilebilir.

4.2.1 Tip 1

Başlığın genel tasarımı, boyut ve işleme detayı bakımından farklılık gösteren üç adet volüt çiftinden oluşmaktadır (Şekil 4.2 ve Şekil 4.3). Genişliği 129.8 cm., yüksekliği 66.2 cm., elipse yakın formlu tabanının çapları 40 cm. ve 42.5 cm.’dir (Şekil A.1 ve Şekil A.2). Başlığın alt kısma yakın merkezi, belirgin oluklarla sınırlandırılmış küçük bir volüt çifti ile değerlendirilmiştir. Merkezin alt bölümünden doğan iki adet bant, başlığın sağ ve sol kenarları boyunca yükselerek ayrı bir küçük volüt çifti oluşturur. Bu yan volütler, merkezden geniş ve derin oluklarla ayrılmıştır. Yan volütler, iki buçuk dönüş yaparak belirgin bir göz oluşturmadan sonlanır; ilk dönüşlerine başladıkları noktalarda en büyük volüt çiftinin alt yüzeyleri ile birleşirler. Başlığın ana odağını oluşturan en büyük volüt çifti, merkezden dikey olarak yükselerek iki buçuk dönüş yapar ve gözler oluşturmadan sonlanır. Bu volütlerin yüzeyi, dörder adet volüt hareketine paralel, fazla derin olmayan çizgi ile süslenmiştir. Başlığın ön yüzündeki¹³ çizgiler, sağ volütün orta bölümünde, sol volütün ise ortasından bitimine kadar zarar görmüştür. Arka yüzdeki çizgiler ise,

¹³ Özgün kullanımda bu yüzün ön yüz olup olmadığı bilinmemektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde ölçüm ve fotoğraf ile belgelenebilen yüz, bu çalışmada ön yüz olarak kabul edilmiştir. Diğer yüz, yerleştirildiği konum nedeniyle belgelenememiştir.

genel aşınma nedeniyle sadece başlık merkezinde okunabilmektedir. En büyük volütlerin başlangıcı, yan volütleri merkezden ayıran oluklar ile birleşen, merkeze dönük ikinci bir oluk çifti ile sınırlandırılmıştır. Başlığın ön ve arka yüzlerinden daha geride kalan, üçgene yakın formda bir yüzey, iki ana volütün arasını doldurur. Bu yüzey, alçak kabartma niteliğinde beş yapraklı bir palmet ile süslenmiştir. Başlığın arka yüzünde, palmet kabartmasının yalnızca başlangıç bölümü korunmuştur. Benzer şekilde bu yüzde, ana volütlerin alt yüzeyleri ile birleşen yan volütlerin merkezleri de büyük ölçüde hasar görmüştür. Başlığın alt yüzünde, 6.3 cm. çapında ve 14.5 cm. derinliğinde bir delik mevcuttur.¹⁴ Başlık 1902 yılında bulunduğu palmet kabartması üzerinde ve çevresinde görülen kırmızı boya izleri, 1932 yılı öncesinde kaybolmuştur (Mendel, 1914, s. 38; Kjellberg, 1932, s. 239).

1886-1889 kazılarında Neandrea'da bulunan dikey volütlü başlıkların ve farklı tasarımı altı adet yaprak dizili sütun elemanına ait fragmanların Koldewey tarafından hazırlanan rekonstrüksiyonları 1891 yılında yayınlanmıştır (Şekil 4.4). Koldewey'in rekonstrüksiyonlarında görülen dikey volütlü başlık ve iki adet yaprak dizili geçiş elemanından oluşan kompozisyon, Aiol başlık düzeninin çok katmanlı bir tasarım olduğu fikrini doğurmuştur (Koldewey, 1891, s. 32-42 ve Şekiller 60, 61, 62). Larisa Tip 1 dikey volütlü başlığını benzer bir kompozisyon şeklinde betimleyen bir rekonstrüksiyon ilk defa Mendel tarafından 1914'te yayınlanmıştır. Bu rekonstrüksiyonda, 1902 kazılarında bulunan yaprak dizili sütun elemanı ters bir şekilde dikey volütlü başlığın altında sütuna geçiş ögesi olarak gösterilmiştir (Şekil 4.5). Fakat Mendel, bu rekonstrüksiyonun bir deneme olduğunu, bu iki parçanın muhtemelen birbirine ait olmadığını ya da başka bir geçiş ögesine daha ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Dikey volütlü başlık ve yaprak dizili elemanın işçilik bakımından birbirlerinden farklı karakterde olduğunu düşünen Mendel, başlığı 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemiştir (Mendel, 1914, s. 38). Kjellberg de Neandrea rekonstrüksiyon önerisini doğru kabul ederek, Larisa Tip 1 başlığının, yaprak dizili sütun elemanı ve 1902 kazılarında bulunan diğer bir eser olan boncuk dizili parça ile birlikte üç katmanlı bir Aiol başlığı oluşturduğunu belirtmiştir (Şekil 4.6). Kjellberg

¹⁴ Tip 1 dikey volütlü başlığı, 1902 kazılarından sonra İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne getirilmiş ve sergileme hazırlıkları sırasında yaprak dizili sütun elemanı ile birleştirilmiştir. Bu nedenle, alt yüzdeki söz konusu delik günümüzde görülmemektedir ve özgün olup olmadığı hakkında bir sonuca varılamamıştır. Delik hakkında bilgi veren kaynaklar için bkz. Mendel, 1914, s. 37-39 ve Betancourt, 1977, s. 75.

bu doğrultuda, Tip 1 başlığının kazı sonrasında sergileme sırasında yaprak dizili sütun elemanı ile ikili bir kompozisyon şeklinde tamamlanmasına karşı çıkmıştır. Kjellberg'e göre, Tip 1 başlığının alt yüzünün çapı (40-42.5 cm.) ve yaprak dizili sütun elemanının üst çapı (36 cm.) arasındaki fark ile Neandreaia başlığının üç parçalı kompozisyonunun teşkil ettiği örnek, boncuk dizili parçanın bu iki öge arasında bir geçiş elemanı olarak kullanılması gerektiğini kanıtlamaktadır (Kjellberg, 1932, s. 238-239). Kjellberg'in bu rekonstrüksiyonu, boncuk dizili parçanın tamamlandığında yaklaşık 66 cm. çaplı ama tam dairesel olmayan bir mimari (?) öge oluşturması nedeniyle doğru kabul edilemez.¹⁵

Kjellberg, Tip 1 dikey volütlü başlığının organik bir çiçek figürü gibi heykelsi bir şekilde işlendiğini belirtmiştir. Ona göre, spiral motiflerinin yoğunlukla kullanımı, henüz belirli bir mimari düzenin mevcut olmadığı bir “karmaşa” döneminde kurallara sadık kalma kaygısı olmadan geliştirilmiş bir tasarıma işaret etmektedir. Başlığın ana volütlerinin ve aralarındaki üçgen elemanın üst yüzeylerinin aynı seviyede ve düz bitirilmesi, bu parçanın bir taşıyıcı olduğunu kanıtlamaktadır. Fakat taşıyıcı yüzeyin darlığı, bu başlığın muhtemelen ahşap bir saçaklığı taşıdığını göstermektedir. Kjellberg, Tip 1 başlığını 7. yüzyıl sonuna tarihlemek istemiş, fakat yaprak ve boncuk dizili diğer iki öge ile oluşturulan rekonstrüksiyona sadık kalmak için bu üç katmanlı kompozisyonun 570 yılı civarında yapıldığını belirtmiştir (Kjellberg, 1932, s. 243-245). Mendel ve Kjellberg'in rekonstrüksiyonları, Tip 1 dikey volütlü başlığın alt yüzü ile kullanılan diğer elemanların üst yüzleri arasındaki çap farkları ve genel işçilik özelliklerinin birbirine benzememesi gerekçeleri ile – yayınlar yoluyla görsel hafızaya yerleşseler de – kabul görmemiştir (Betancourt, 1977, s. 75-76).

Boehlau ve Schefold, Tip 1 dikey volütlü başlığının tarihlenmesi ve işlevi hakkında farklı ihtimaller öne sürmüştür. Schefold ilk değerlendirmelerinde, Tip 1 başlığı ve yaprak dizili sütun elemanının stil olarak birbirinden farklı olduğuna ve birlikte kullanılmış olmalarının imkansızlığına dikkat çekmiştir. Tip 1 başlığında görülen bezeme yoğunluğunun, ahşap işçiliğinden kalma bir geleneği hatırlattığını belirtmiştir. Volütlerin merkeze doğru hızla daralan kıvrımları, erken arkaik döneme

¹⁵ Boncuk dizili parçanın rekonstrüksiyon ve kullanım önerilerine 4.10 numaralı bölümde değinilmektedir.

işaret eden bir tasarım kararıdır. Schefold bu doğrultuda, Tip 1 dikey volütlü başlığını 7. yüzyıla tarihlemiştir ve bu eserin Yunan dünyası içindeki münferit örneklerden biri olduğunu eklemiştir. Yine Schefold'a göre, 6. yüzyılın ortasına kadar Larisa'da Tip 1 başlığının kullanılmış olabileceği büyüklükte bir yapı mevcut değildir. Bu durum, başlığın üst yüzünün düzlenmiş olması ile birlikte değerlendirildiğinde, başlığın bir adak heykeli taşımak amacıyla kullanılmış olduğu fikri güçlenmektedir. Fakat Larisa'da bir adak heykelinin henüz bulunmamış olması, başlığın tek başına bir adak olduğu ihtimalini de doğurmaktadır (Schefold, 1939, s. 50-51).

Schefold, bu çalışmasından sonra yayınlanan *Larisa am Hermos*'un birinci cildinde ise, bu tarihlmeyi değiştirmiştir. Boehlau ve Schefold'a göre, başlığın boyutları, Larisa'daki arkaik dönem yapıları arasında yalnızca En Eski Saray'da kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Böylece başlığın, En Eski Saray'ın kullanımda olduğu 7. yüzyıl sonu ile 550 yılı arasında bir tarihte yapıldığı ihtimali ortaya çıkmaktadır. Fakat Tip 1 başlığının 1902 kazıları sırasında, Atinalılar'ın neden olduğu ve 425 yılına tarihlenen yıkımın kalıntıları arasında bulunması, bu parçanın 5. yüzyılda, yani En Eski Saray bir sonraki yapılaşma evresi sırasında yıkıldıktan sonra, hala kullanımda olduğunu göstermektedir. Bu nedenler doğrultusunda Boehlau ve Schefold, başlığın bir adak sütununa ait olarak mimariden bağımsız kullanıldığı sonucuna varmıştır ve parçayı 7. yüzyıl sonu-6. yüzyıl ortası aralığına tarihlemiştir. Aynı araştırmacılar ayrıca, başlık ile birlikte 2 numaralı sarnıçta bulunan 21 ve 23 numaralı sütun tamburları ile komşu 1 numaralı sarnıçta bulunan 22 numaralı tamburun¹⁶ başlığı taşıyan sütuna ait olduğunu düşünmektedir. Kjellberg'in rekonstrüksiyonuna karşı çıkarak, yeni önerilerinde, başlık ile sütun arasına geçiş elemanı olarak 23 numaralı tambur olarak adlandırılan 45 cm. çapında ve üst bölümü torus profili ile bitirilmiş parçayı kullanmışlardır. Bu doğrultuda, diğer tamburlar da kullanılarak tahmini bir sütun yüksekliği elde edilmiş ve bir adak sütunu rekonstrüksiyonu hazırlanmıştır (Şekil 4.7) (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 126; s. 142-143; s. 162).

¹⁶ Burada geçen katalog numaraları, bu eserlere *Larisa am Hermos* yayınının birinci cildinde verilen numaralardır (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 126). Tez kapsamında bu eserler hakkında çalışma yapılmamıştır.

Betancourt, Tip 1 başlığının çizgisel karakterdeki süslemeleri ile düz ve yüzeysel işçiliğinin, 6. yüzyılın ilk çeyreğinden önce yapıldığını gösterdiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda başlığın tasarımı, yaprak dizili elemanın heykelsi ve doğal biçimlere yakın tasarımı ile uyuşmamaktadır ve bu iki elemanın birlikte kullanıldığı düşünülemez. Tip 1 başlığının boyutları nedeniyle ait olabileceğini kabul ettiği tek yapı olan Megaron'un (Şekil 3.4) 6. yüzyılın ikinci çeyreği civarına tarihlenmesi,¹⁷ Boehlau ve Schefold'un önerdiği başlığın bir adak sütununa ait olması fikrini desteklemektedir. Fakat Betancourt'a göre, bu durumda başlığın üst yüzeyinde adak heykelini taşıyabilmesi için heykelin içine yerleştirileceği bir çerçevenin ya da sabitlenmesi için gereken zıvanaya ait bir yuvanın bulunması gerekmektedir. Ayrıca, başlığın ana volütlerinin ve aralarındaki üçgen bölümün üst yüzeyinin düz olması, mimari bir kullanıma işaret etmektedir (Şekil 4.8). Betancourt bu nedenle, başlığın Megaron'da kullanıldığı fikrinin ve bu yapı ile ilişkili olarak daha geç bir tarihe, yani 6. yüzyılın ikinci çeyreğine, tarihlenmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir (Betancourt, 1977, s. 74-76).

Akurgal, Neandria rekonstrüksiyonlarını, Mendel ve Kjellberg'in Larisa Tip 1 başlığı için yaptıkları rekonstrüksiyonları destekleyici örnekler olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, Schefold'un Tip 1 başlığı ile yaprak dizili sütun elemanı arasında gördüğü stil ve malzeme farklılıklarına da katılmıştır. Akurgal'a göre, Larisa başlığı Batı Anadolu'daki diğer antik kentlerde bulunan dikey volütlü Aiol başlıklarından farklı olarak sütunla arasında herhangi bir geçiş ögesi olmadan kullanılmıştır ya da bu başlığa ait olabilecek yaprak veya boncuk dizili geçiş ögesi günümüze ulaşmamıştır. Aynı araştırmacıya göre, başlık 6. yüzyılın başına tarihlenebilir (Akurgal, 1960, s. 4-5).

Tip 1'e ait tek örnek olan bu eser, tasarımını oluşturan üç bölümlü bezeme kompozisyonu bakımından Yakın Doğu'da bulunan 10.-7. yüzyıl Proto-Aiol¹⁸ başlıkları ile benzerlik göstermektedir. Wesenberg, çoğunlukla Filistin çevresinde

¹⁷ Megaron'un Boehlau ve Schefold tarafından 6. yüzyılın sonuna tarihlendiği yukarıda belirtilmiştir. Betancourt, Tip 1 başlığı ile ilgili değerlendirmelerini Megaron'un 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirildiği görüşü doğrultusunda yapmıştır.

¹⁸ Yakın Doğu'da bulunan bu başlıklar, volüt kompozisyonları yönünden Batı Anadolu'daki dikey volütlü başlıklar ile ilişkilendirilmiştir. Bu iki başlık tipolojisi arasında köken ya da etkilenme bağları kanıtlanmamış olsa da, Yakın Doğu başlıkları daha erken tarihlere ait olmalarından dolayı konuyla ilgili yayınlarda "Proto-Aiol" başlıklar şeklinde geçmiştir.

bulunan bu başlıkları “Megiddo Tipi” ve “Hazor Tipi” olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Shiloh ise Tel Megiddo, Samarya, Tel Hazor, Ramat Rahel, Kudüs ve Medeibiyeh yerleşimlerinden çıkan başlıkları beş farklı tipolojide incelemiştir (Şekil 4.9 ve Şekil 4.10). Wesenberg’in “Megiddo Tipi” olarak adlandırdığı, Shiloh’nun A, B, C ve E tiplerine ayırdığı Yakın Doğu başlıkları genel olarak, lineer işlenmiş ikizkenar üçgen şeklinde bir merkez ve bu merkezden doğan ya da onunla birleşen volüt çiftlerinden oluşmaktadır (Şekil 4.11, Şekil 4.12 ve Şekil 4.13). Üst bölümlerinde ortalama 4-7 cm. yüksekliğinde dikdörtgen bir abaküs mevcuttur. Abaküs işlenmemiş örneklerde ise, volütlerin arasını dolduran eleman, volütlerin üzerine taşarak düz bir taşıyıcı yüzey oluşturur. Volütler ve merkez üçgen, dışbükey profilli alçak kabartma kenar şeritleri ile sınırlandırılmıştır. Ramat Rahel, Kudüs ve Medeibiyeh’de bulunan örneklerde, merkez üçgen üç çizgili sınırlandırma şeritlerine sahiptir (Şekil 4.14, Şekil 4.15, Şekil 4.16).

Wesenberg’in “Hazor Tipi” olarak adlandırdığı, Shiloh’nun ise D tipi altında incelediği grubu, Tel Hazor’da bulunan iki adet başlık örneği oluşturur (Şekil 4.17). Bu örneklerde, volütler başlığın alt bölümünden doğar. Aralarındaki boşluk, üçgene yakın formlu bir öge ile doldurulmuştur. Bu öge ve volütler, çift çizgili bantlar ile sınırlandırılmıştır. Başlığın üst yüzeyi düzdür, fakat abaküs ögesi mevcut değildir. Tüm Yakın Doğu başlıklarında volütlerin üst ve alt yüzeylerine bitişik olarak işlenmiş tekil birer yaprak çifti görülmektedir. Volüt aralarının palmet kabartması ile değerlendirilmesi nispeten nadirdir ve yalnızca Megiddo’da bulunan bazı başlıklarda görülmektedir. Ramat Rahel, Kudüs ve Medeibiyeh örneklerinde, volütler ve merkez üçgenin arasında kalan alanda dairesel bir bezeme ögesi çifti mevcuttur. Tüm örneklerde volütler göz oluşturmadan sonlanır; merkezlerinin işçiliği ise tipolojiye göre farklılık göstermektedir. Örneklerin genelinde, genişliğin yüksekliğe oranı 1:2.2 ile 1:2.7 arasında değişmektedir. Geniş yüzlerinden yalnızca birinin işlenmiş olması, pilaster olarak kullanıldıklarını göstermektedir (Şekil 4.18). Ramat Rahel, Tel Megiddo ve Hazor kazılarında ayrıca, iki yüzeyi de işlenmiş ve sütun başlığı olarak kullanıldığı düşünülen örnekler de bulunmuştur. Tel Megiddo’da ele geçen başlıklardan birinin volütlerinde kırmızı ve mavi, yan yüzlerinde ise kırmızı, beyaz ve gri renkte boya kalıntıları mevcuttur (Wesenberg, 1971, s. 63-65; Shiloh, 1979, s. 17-20).

Tel Megiddo başlıkları, kentin 10. yüzyıla tarihlenen çeşitli katmanlarında bulunmuştur. Samarya başlıkları 9. yüzyıl-722 yılı arasına, Ramat Rahel başlıkları ise 8.-7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Medeibiyeh başlığı, yüzey araştırması sırasında, yani kazı bağlamı dışında bulunmasına rağmen 8. yüzyıla tarihlenmiştir. Kudüs başlığı, kentin 587 yılında II. Nebukadnezar tarafından yıkılan katmanına aittir. Son olarak, Tel Hazor başlıkları genel olarak 9. yüzyıla tarihlenmiştir. Böylece, dikey volütlü başlıkların 10. yüzyıl ile 6. yüzyılın başları arasında Yakın Doğu ve özellikle Filistin’de yoğun olarak kullanıldığı sonucuna varılmaktadır (Wesenberg, 1971, s. 65-66).

Larisa’da bulunan Tip 1 dikey volütlü başlığı, özellikle tasarımını oluşturan üç bölümlü bezeme kompozisyonu bakımından Yakın Doğu volütlü başlık örneklerinin arkaik Yunan işçilik bilgisi ve estetik anlayışı ile yorumlanması olarak görülebilir. Tel Hazor’da bulunan başlıklar dışında tüm örneklerin merkezini oluşturan çizgisel tasarımlı üçgen, Larisa başlığında sınırlarından ve keskin hatlarından arındırılarak küçük bir volüt çifti ile değerlendirilmiştir. Ortadaki küçük volütler ve üstlerinde görülen içe dönük olukların birleştirilmesi, başlığın merkezinin üçgene yakın bir formda algılanmasını beraberinde getirmektedir. Shiloh’nun “tekil yapraklar” olarak tanımladığı, volütlerin alt yüzlerine bitişen elemanlar ise, Larisa başlığında yan volütler olarak işlenmiştir. Yakın Doğu başlıklarında görülen abaküsler, Larisa başlığında kullanılmamıştır. Bunun yerine, taşıyıcı yüzey, volütlerin ve aralarındaki üçgen formunda elemanın üst yüzeylerinin düzlenmesi yoluyla oluşturulmuştur. Aiol düzeninde nadir karşılaşılan, volütlerin belirgin gözlerle sonlanmaması durumu da, Yakın Doğu tasarımlarının Tip 1 başlığı için örnek teşkil etmiş olma ihtimalini desteklemektedir.

Yakın Doğu başlıklarının takipçisi olarak değerlendirilebilecek çeşitli başlık örnekleri ayrıca Kıbrıs’taki bazı yerleşimlerde de bulunmuştur (Şekil 4.10). Bunlardan Tamassos’ta Kral Mezarı’nın girişinde bulunan pilaster başlıklarının en erken 7. yüzyıl sonu ya da 6. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir (Şekil 4.19 ve Şekil 4.20). Golgoi, Eski Paphos (Palaiapaphos), Salamis ve Trapeza kentlerinde de çeşitli dikey volütlü başlık örnekleri ele geçirilmiştir (Şekil 4.21, Şekil 4.22 ve Şekil 4.23). Bu örneklerden bir kısmının derinliklerinin 15-30 cm. arasında olması, stellerde kullanıldıkları fikrini beraberinde getirmiştir. Shiloh’ya göre, Salamis’te bir mezarda devşirme olarak bulunan başlık ve 30 cm. derinliğindeki Trapeza başlığı mimari

öğeler olarak kabul edilebilir (Şekil 4.24 ve Şekil 4.25). Kıbrıs başlıkları genel olarak tek veya üç katlı bir abaküse sahiptir. Yakın Doğu başlıklarına benzer bir şekilde, volütler merkezde bulunan, çift ya da üç çizgili kenar şeritlerine sahip bir ikizkenar üçgenden doğar. Tamassos, Salamis ve Trapeza örneklerinde, volütler bu merkez üçgenin kenarlarının devamı şeklinde işlenmiştir. Kıbrıs başlıklarının Yakın Doğu başlıklarından farklı bir özelliği, sütun ya da pilaster ile birleştikleri alt bölümlerinde görülen en az üç çizgili boyun elemanıdır. Wesenberg, Yakın Doğu örneklerinde bu şeritli boyun bölümünün başlıktan ayrı bir parça şeklinde işlendiğini düşünmektedir. Wesenberg ayrıca, Kıbrıs başlıklarında volütler arasında görülen yarım daire ya da hilal şeklindeki bezeme öğelerini, Yakın Doğu başlıklarından etkilenmenin bir göstergesi olarak değerlendirmiştir. Shiloh ise aynı motifin, Yakın Doğu'daki Ba'al-Hammon kültürünün bir sembolü olduğunu ve bu kültürün Kıbrıs'ta da devam ettiğini gösterdiğini belirtmiştir (Wesenberg, 1971, s. 68; Shiloh, 1979, s. 37-39).

Kıbrıs örneklerinin Yakın Doğu başlıkları ile tasarım bakımından benzerlikler göstermesi, yukarıda açıklanan Larisa Tip 1 başlığı karşılaştırmalarının bu örnekler için de geçerli olduğu anlamına gelir. Yakın Doğu ile Yunan kültürleri arasında mevcut olduğu bilinen ticari ilişkilerin yanısıra bir mimari tasarım etkileşiminin varlığı esas alınır, "Proto-Aiol" başlıklarının Kıbrıs ve Batı Anadolu yerleşmelerinde farklı şekillerde yorumlandığı sonucuna varılabilir. Kıbrıs başlıkları, Yakın Doğu başlıklarının ana tasarım özelliklerini içermekle birlikte, çok katlı ve belirgin abaküs ile şeritli boyun bölümü gibi farklı eklemelere de sahiptir. Larisa Tip 1 başlığı ise, Yakın Doğu başlıklarındaki tasarım fikirlerinin yeniden yorumlanmasının bir sonucudur. Wesenberg, Kıbrıs başlıklarının 6. yüzyıl ve sonrasına tarihlenebileceğini ve bu durumda yapıldıkları sırada Batı Anadolu'daki Aiol düzeninin mevcut ve muhtemelen Kıbrıs yerleşimleri tarafından bilinen bir tipoloji olduğunu belirtmiştir (Wesenberg, 1971, s. 68-69). Dolayısıyla, yakın ya da eş zamanlı bu örneklerin, Batı Anadolu ve Kıbrıs'taki farklı mimari beğeni ve alışkanlıklara göre şekillendiği düşünülebilir.

Batı Anadolu'da bulunan dikey volütlü başlıklar içinde, Alazeytin ve Smyrna (Bayraklı) kazılarında ele geçirilen parçalar, çizgisel tasarımları ve taşıdıkları motifler bakımından Larisa Tip 1 başlığı ile yakın benzerlik göstermektedir. Halikarnassos yarımadasında bulunan ve 8. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar yerleşim gören Alazeytin'de iki adet dikey volütlü pilaster başlığı ortaya çıkarılmıştır. İki

başlığın da yüksekliği 53 cm.'dir ve benzer öğelerle tasarlanmıştır. Birinci örnek 97.5 cm. genişliğindedir (Şekil 4.26). Dar şeritlerle tanımlanmış volütleri iki dönüş yapar ve gözlerle sonlanmaz. Volütlerin arasında beş yapraklı bir palmet kabartması görülmektedir. İkinci örnek 105.5 cm. genişliğindedir. Bu örneğin de volütleri dar şeritlerle çevrelenmiştir (Şekil 4.27). Volütler iki dönüş yapar ve bitişlerinde belirgin gözler mevcuttur. İkinci başlıkta, volütlerin arası kalp benzeri bir forma sahip içe dönük küçük bir volüt çifti ve bunun ortasından doğan ters bir palmet kabartması ile değerlendirilmiştir. Başlığın korunan bölümünde, bu “kalp formu” kabartmanın sağında da üç yapraklı bir palmet kabartması görülmektedir (Betancourt, 1977, s. 51-55). Cavalier ve Mora, palmetli başlığın volütlerinin daha özenli işlendiğini ve bu başlığı yapan taşçı ustasının daha “muhafazakar” bir işçilik sergilediğini düşünmektedir. İki başlık da kapı sövesinin iç yüzeyinde konumlanmıştır. Bu durumda, başlıkların ön yüzleri, kapının iç kısmından görülmektedir; bezemesiz yan yüzleri ise yapının ön cephesinden görülmektedir. Başlıkların arka yüzlerinde volütler işlenmiş, orta bölümler ise kabaca düzeltilmiş bir şekilde bırakılmıştır. Bu uygulamadan, başlıkların arka yüzlerinde sadece volütlerin olduğu bölümlerin gözüktüğü anlaşılmaktadır. Başlıkların abaküs öğeleri yoktur; düzeltilmiş üst yüzeylerinin direkt olarak taşıyıcı yüzey şeklinde kullanılması muhtemeldir. Cavalier ve Mora'ya göre, Alazeytin başlıkları Tamassos Kral Mezarı'nda bulunan pilaster başlıklarının etkisinde yapılmıştır. Halikarnassos yarımadasında Kıbrıs kültürünün varlığı, 7. yüzyıl sonu ve 6. yüzyıla tarihlenen çeşitli pişmiş toprak küçük buluntulardan bilinmektedir ve bu etkileşimin mimaride kendini göstermiş olması da muhtemeldir (Cavalier ve Mora, 2011, s. 380-382). Des Courtils de, Alazeytin başlıklarını, kapı lentosunu taşıyan pilasterlere ait olmaları bakımından Yakın Doğu örneklerine benzetmiştir. Aynı araştırmacıya göre, Batı Anadolu'daki diğer Aiol başlıkları tekil sütunların üzerlerinde, bir sütun dizisi içinde ya da adak sütunlarında kullanılmaları nedeniyle “daha Yunan” olarak tanımlanabilecek mimari öğelerdir. Bu doğrultuda, Alazeytin başlıklarını kısa dönemde terk edilen, Yakın Doğu başlıklarının “hantal” bir şekilde kopyalanmasından oluşan uygulamalar olarak tanımlamıştır (Des Courtils, 2011, s. 385-387). Alazeytin başlıkları, Betancourt tarafından 6. yüzyılın ikinci yarısına, Cavalier ve Mora tarafından ise 545-540 yılları arasına tarihlenmiştir (Betancourt, 1977, s. 53; Cavalier ve Mora, 2011, s. 380).

Smyrna antik kentinde 1967-1970 yıllarında yapılan kazılarda, farklı tasarımlı dikey volütlü başlıklara ait çok sayıda fragman ele geçirilmiştir. Bu fragmanlardan tam bir başlık oluşturulamamakla birlikte, on adet değişik başlığa dair rekonstrüksiyon önerileri geliştirilmiştir. Smyrna dikey volütlü başlıkları, iki kenarı düz, elipse yakın formda tabanlara sahiptir. α ve ρ tiplerinde, dikey volütlerin başlangıcı, başlığın boyun bölümünde dikey çizgilerle kesilmiştir (Şekil 4.28); π tipinde ise bu çizgilerin mevcut olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Volütler bir buçuk dönüş yaptıktan sonra, rozet bezemeli gözlerle sonlanır. Volütler hem ön yüzde hem de arka yüzde şeritlerle sınırlandırılmıştır. Tüm örneklerde, volütlerin arasındaki alan palmetlerle değerlendirilmiştir; bu palmetler üç, beş veya yedi yapraklıdır. Palmet kabartmalarının bulunduğu bölüm, volütlerin üzerine taşarak abaküs olarak tanımlanabilecek bir taşıyıcı yüzey oluşturur. Tamamlanabilmiş örneklerden π ve α tiplerinde, volütler heykelsi işçilikte yapraklarla bezenmiştir. π tipinde bu yapraklar yalnızca ön yüzde görülürken, α tipinde ise yan yüzlerde de yaprak bezemeleri mevcuttur. Akurgal, Smyrna dikey volütlü başlıklarını Kıbrıs başlıkları ile ilişkilendirmiş ve 7. yüzyıla tarihlemiştir (Akurgal, 1997, s. 78-82).

Alazeytin ve Smyrna örnekleri, genel tasarımları bakımından Larisa Tip 1 başlığı ile fazlasıyla örtüşmeler de, sahip oldukları bazı tekil öğelere dikkat edilerek karşılaştırılmaları mümkündür. Tüm örnekler, çizgisel olarak tanımlanabilecek bir işçilik sergiler. Alazeytin'de bulunan palmetli başlıkta, Smyrna başlıklarında ve Larisa başlığında volütler göz oluşturmadan sonlanır. Alazeytin'de bulunan diğer başlıkta ise, ana volütler arasında görülen “kalp” formundaki volütlü kabartma, Larisa başlığının alt kısmına yakın merkezindeki volüt çifti ve bunu çevreleyen oluk kompozisyonu ile büyük benzerlik göstermektedir. Larisa Tip 1 başlığı ile Alazeytin ve Smyrna başlıkları arasındaki en önemli benzerlik ise, örneklerin hepsinin Aiol düzeninin genel kurallarına bağlı kalmayan özgün tasarımlara sahip olmasıdır. İleriki bölümlerde bahsedilecek diğer Aiol başlığı örnekleri aynı tasarımın farklı uygulamaları olarak değerlendirilebilir. Larisa Tip 1, Alazeytin ve Smyrna başlıklarının ise tasarımlarını devam ettiren takipçileri mevcut değildir.

Larisa Tip 1 başlığının, Yakın Doğu ve Kıbrıs'ta bulunan Proto-Aiol ve Aiol başlıklarının erken örnekleri ile benzerlikler göstermesi, Batı Anadolu Aiol başlıkları kronolojisi arasında görece erken bir dönemde yapıldığı fikrini doğrulamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, üst yüzeyinin, özellikle ana volütlerinin belirgin bir

şekilde düzlenmiş olması, taşıyıcı olarak kullanıldığına dair güçlü bir kanıttır. Tasarım ve işçiliğindeki özen, bir prestij yapısına ait olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenlerle, başlığın 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmesi ve konum olarak Megaron ya da En Eski Saray ile ilişkilendirilmesi uygun olacaktır.

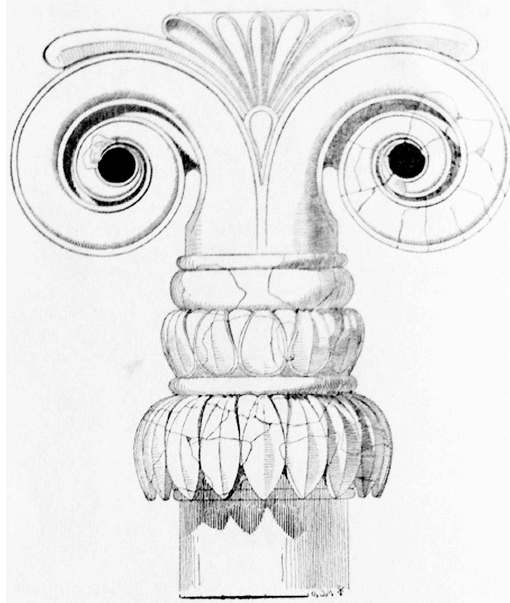
En Eski Saray'ın mevcut kalıntılarından, bu yapının özgün planının belirlenemediğine yukarıda değinilmiştir. Bu nedenle, Tip 1 başlığının bu yapıdaki konumunu gösteren bir rekonstrüksiyon oluşturulmamıştır. Başlığın kullanılmış olabileceği diğer bir yapı olan Megaron'daki konumu ise antalar arası olarak belirlenmiştir. Rekonstrüksiyon çalışmasında başlık tarafından taşınacak kirişin geçtiği yönün belirlenmesi önemlidir. Başlığın volütleri arasında kalan palmet bezemeli alanın üst yüzeyi düzdür. Ayrıca, volütlerin üst yüzeylerinin düzlenmiş olması, bu alanlara da kirişin oturduğunu göstermektedir. Böylece geniş bir taşıyıcı yüzey oluşmaktadır ve kirişin, başlığın eni doğrultusunda geçtiği anlaşılmaktadır. Bu durumda volütlerin ve aralarındaki palmetli alanın üst yüzeyleri ile kiriş arasında küçük boşluklar kalmaktadır. Kullanılan kirişin bu boşlukları dolduracak ve abaküsü kavrayacak bir biçimde profillendirildiği düşünülebilir.

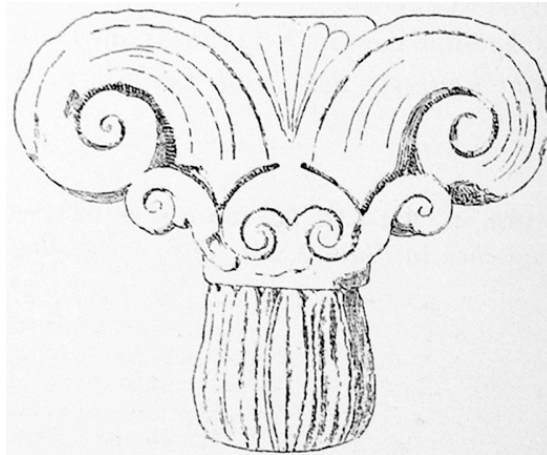
Şekil 4.2 : Tip 1 başlığı (Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 19a).

Şekil 4.3 : Tip 1 başlığının mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

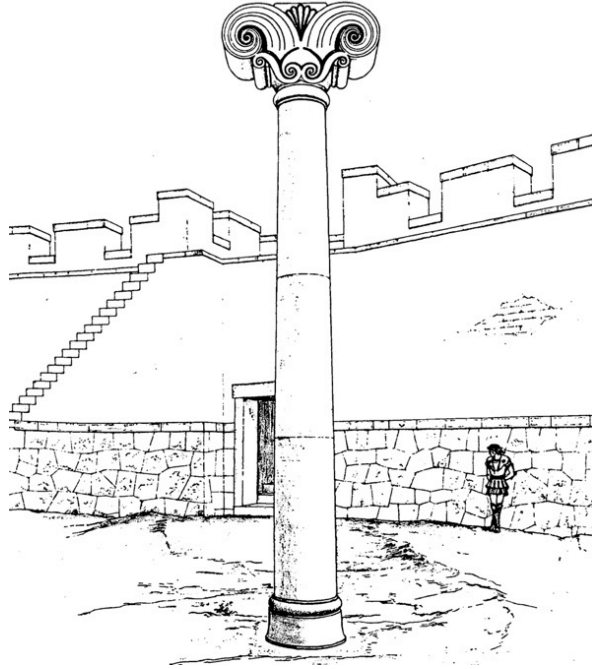
Şekil 4.4 : Koldewey'in Neandria başlık rekonstrüksiyonu (Koldewey, 1891, s. 34).

Şekil 4.5 : Mendel'in Larisa Tip 1 başlığı için hazırladığı rekonstrüksiyon (Mendel, 1914, s. 38).

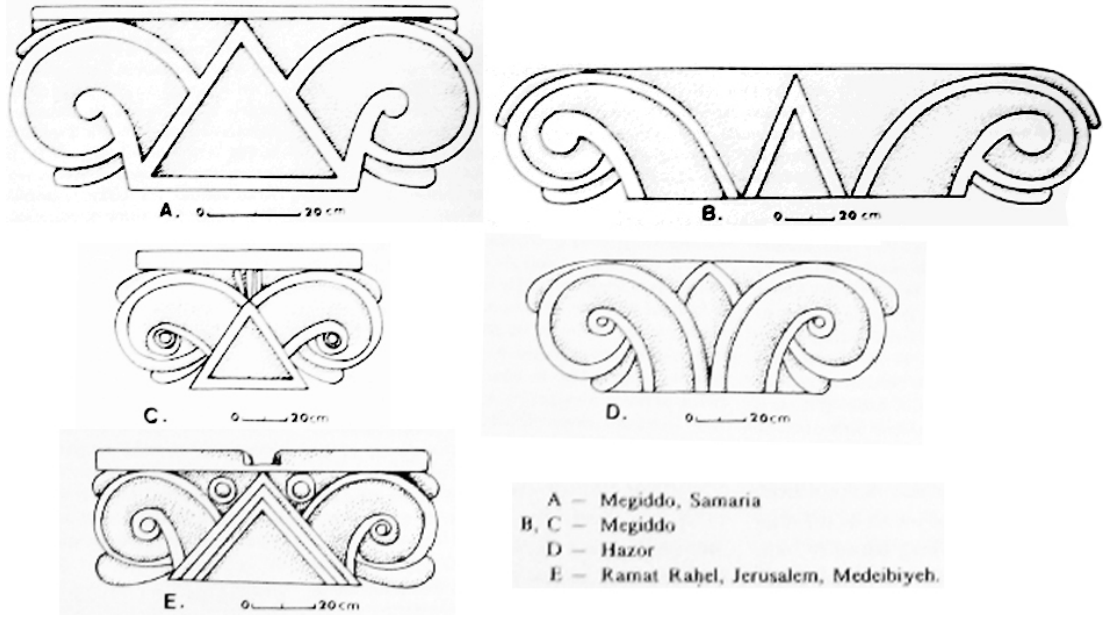
Şekil 4.6 : Kjellberg'in Larisa Tip 1 başlığı
rekonstrüksiyonu (Kjellberg, 1932, s. 242).

Şekil 4.7 : Tip 1 başlığının adak sütunu olarak rekonstrüksiyonu
(Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 29).

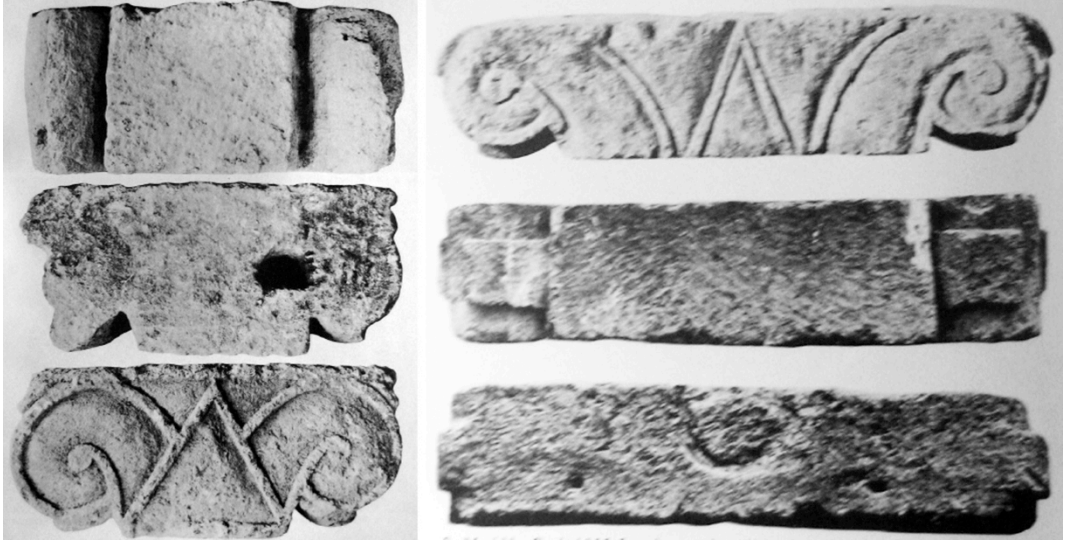
Şekil 4.8 : Tip 1 başlığının üst yüzeyi (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.9 : Shiloh'nun Yakın Doğu başlıkları tipolojileri (Shiloh, 1979, s. 18).

Şekil 4.10 : Yakın Doğu ve Kıbrıs'ta dikey volütlü başlık bulunan yerleşimler (M. Arseven, 2013).

Şekil 4.11 : Tel Megiddo M2 ve M5 başlıkları (Shiloh, 1979, Levha 3.2 ve 4.2).

Şekil 4.12 : Tel Megiddo M9 başlığı (Shiloh, 1979, Levha 6.3).

Şekil 4.13 : Samarya S3 başlığı (Shiloh, 1979, Levha 9.3).

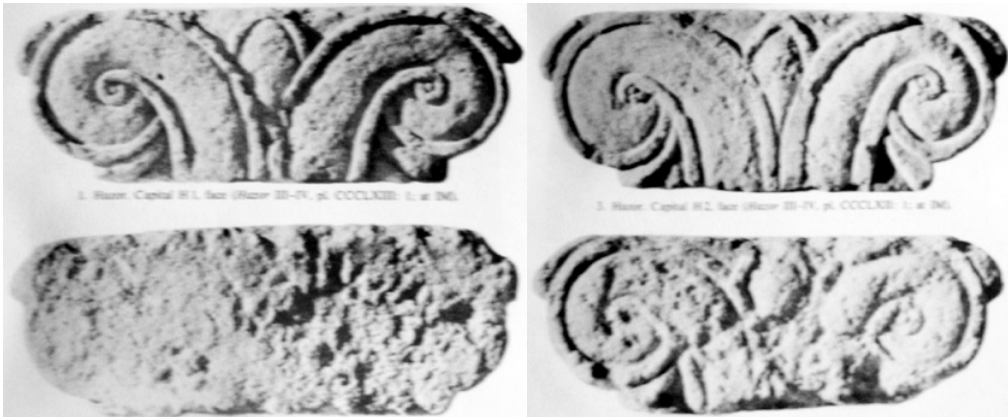
Şekil 4.14 : Ramat Rahel R1 başlığı (Shiloh, 1979, Levha 11.1).

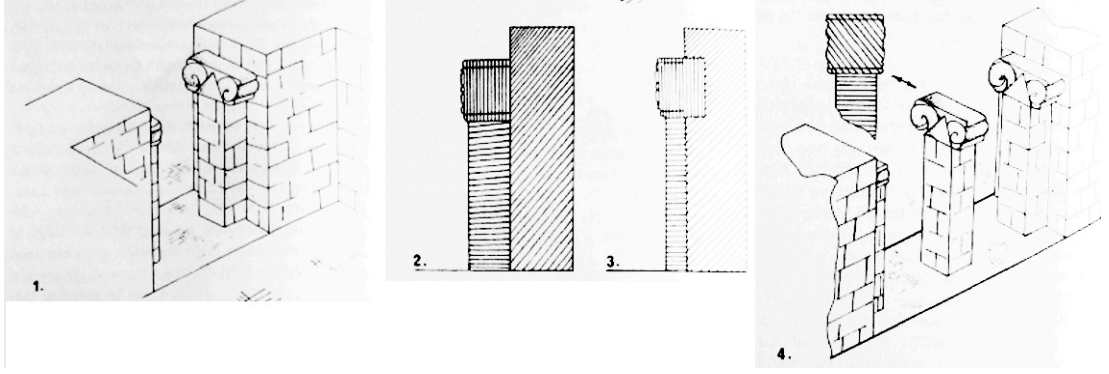
Şekil 4.15 : Kudüs J1 başlığı (Shiloh, 1979, Levha 15.1).

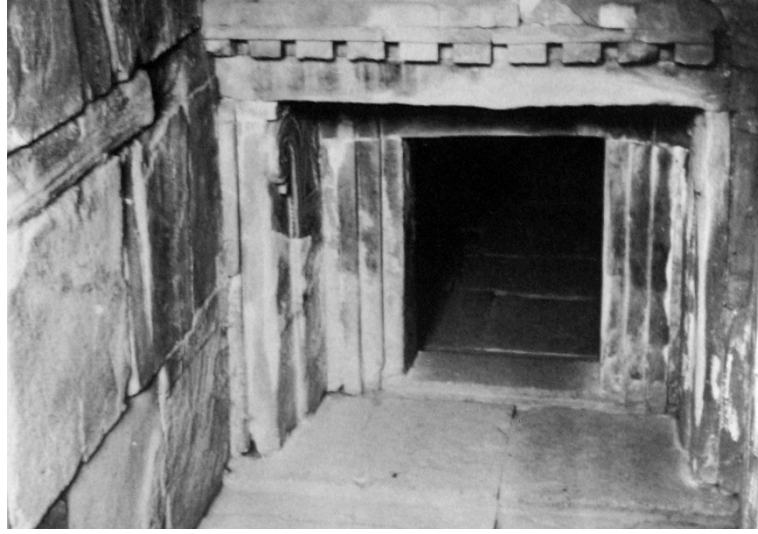
Şekil 4.16 : Medeibiyeh Md1 başlığı (Betancourt, 1977, Levha 25).

Şekil 4.17 : Tel Hazor'da bulunan H1 ve H2 başlıkları (Shiloh, 1979, Levha 1).

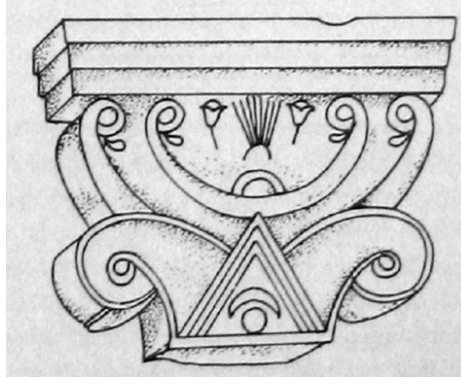
Şekil 4.18 : Yakın Doğu başlıkları için kullanım önerileri (Shiloh, 1979, s. 22).

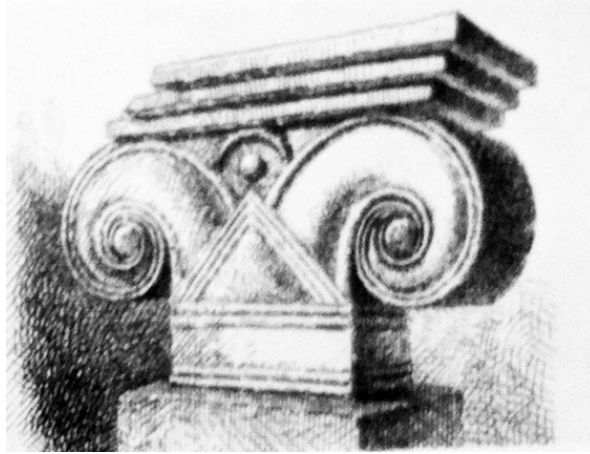
Şekil 4.19 : Tamassos Kral Mezarı'nın girişi (Shiloh, 1979, Levha 18.1).

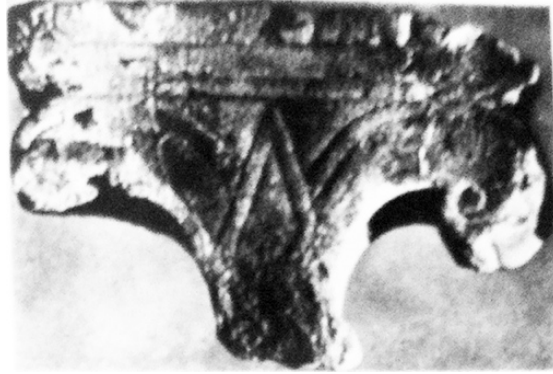
Şekil 4.20 : Tamassos Kral Mezarı'nın pilaster başlıklarından detay (Shiloh, 1979, Levha 18.2 ve 18.3).

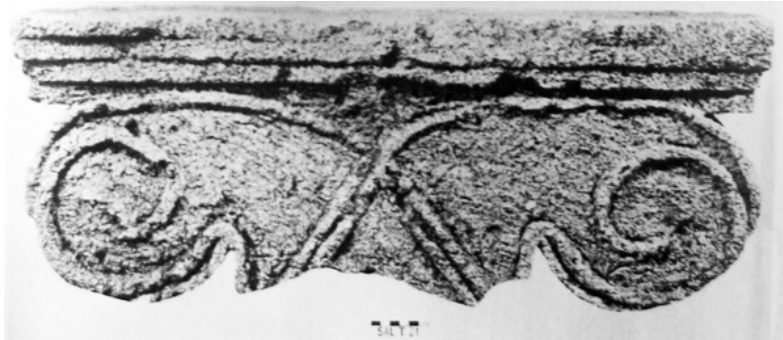
Şekil 4.21 : Golgoi başlığı (Shiloh, 1979, s. 37).

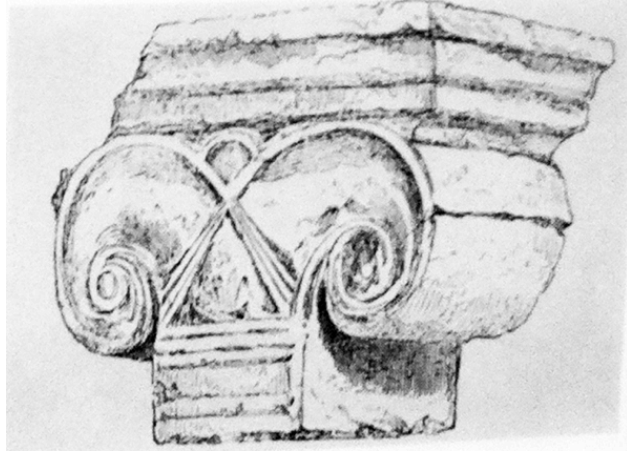
Şekil 4.22 : Golgoi başlığı (Wesenberg, 1971, Levha 134).

Şekil 4.23 : Eski Paphos başlığı (Wesenberg, 1971, Levha 133).

Şekil 4.24 : Salamis başlığı (Shiloh, 1979, Levha 17.2).

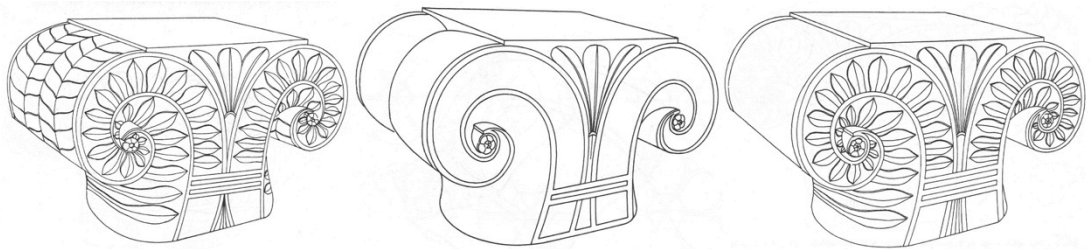
Şekil 4.25 : Trapeza başlığı (Wesenberg, 1971, Levha 136).

Şekil 4.26 : Alazeytin'de bulunan palmet bezemeli başlık (Betancourt, 1977, Levha 29).

Şekil 4.27 : Alazeytin'de bulunan "kalp" bezemeli başlık (Betancourt, 1977, Levha 30 ve 31).

Şekil 4.28 : Smyrna α , ρ ve π tipi başlıklar (Akurgal, 1997, Şekil 69b, 67b ve 68b).

4.2.2 Tip 2 Örnek 1

Korunmuş bölümü 99.4 cm. genişliğinde, 55 cm. yüksekliğinde ve 31.4 cm. kalınlığındadır (Şekil 4.29, Şekil 4.30 ve Şekil B.1). Özgün genişliği 122 cm.'yi bulmaktadır (Şekil B.2). Tüm yüzeyleri özenli bir şekilde düzlenmiştir ve taşçı aletinin izleri kolayca okunabilmektedir. Ön yüzde¹⁹ görülen ve ikisi sol volütte, biri başlık gövdesinin sağ alt bölümünde bulunan üç adet çivi yuvası, başlığın metal bir levha ile kaplanmış olduğunu düşündürmüştür (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 123). İki dönüş yapan volüt, 7.5 cm. ve 8.5 cm. çaplarında, daireye yakın eliptik bir göz ile sonlanır. Özgün tasarımda gözün içinde renkli bir taş ya da metal bulunduğu düşünülmektedir. Volüt kıvrımları, derin oyulmuş ve yaklaşık 1.5 cm. genişliğinde ince bir kanal ile sınırlandırılmıştır. Volütlerin arasında üçgen bir yüzey işlenmiştir. Bu alan, fazla derin olmayan bir kanal ile gövdeden ayrılır ve yüzeysel işlenmiş üç yapraklı bir lotus kabartması²⁰ ile değerlendirilmiştir. Ön yüzdeki demir kenet kalıntısı, bu alanın da metal bir levha ile kaplandığını düşündürmektedir (Mendel, 1914, s. 39). Fakat, metal kalıntısının lotus kabartmalı üçgen alanda bulunması, metal levha ile kaplanmış olmafakriyle çelişmektedir (Şekil 4.31). Zira, bir kabartmanın üstünün ayrı bir levha ile örtülmesinin antik mimaride herhangi bir örneği mevcut değildir. Üçgen alanın üst bölümü abaküs işlevindedir. Üst yüzeyinin iyice düzlenmiş olması, başlığın taşıyıcı olarak kullanıldığı ihtimalini desteklemektedir. Sağ volütün üst yüzeyinde iki adet kırlangıç biçimli kenet yuvası bulunması, bir onarım göstergesi olarak kabul edilmektedir (Şekil 4.32) (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 123). Sol volütün dış bölümünde geniş bir kırık mevcuttur. Sağ volüt ise gövdeden ayrılma noktasından az sonra diyagonal bir şekilde kırılmıştır. Alt kısmı tabana doğru her iki yönde genişlemektedir (Şekil 4.33). Volütlerden daha yuksekte biten abaküs bölümünün iki yanında volütlerin üst yüzeyinde görülen iki çift dikdörtgen delik, sergileme sırasında koruma amaçlı metal profiller için açılmıştır.

¹⁹ Özgün kullanımda bu yüzün ön yüz olup olmadığı bilinmemektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde ölçüm ve fotoğraf ile belgelenebilen yüz, bu çalışmada ön yüz olarak kabul edilmiştir. Diğer yüz, mevcut konumu nedeniyle belgelenememiştir. Başlığın ön yüzünden daha az özenli işlenmiş olan arka yüzü oldukça hasar görmüştür (Mendel, 1914, s. 39).

²⁰ Volütler arasındaki bu alanda görülen kabartma, Schefold tarafından "çiçek" olarak tanımlanmıştır (Schefold, 1939, s. 51). Fakat bu bitkisel kabartmanın üç yapraklı olması ve yaprakların sivri uçlarla sonlanması bir lotus olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Tip 2 Örnek 1 dikey volütlü başlığa ilgili literatürde yapılan az sayıda atfa göre, parçanın 6. yüzyılda yapıldığı genel kanıdır (Mendel, 1914, s. 38-39). Boehlau ve Schefold, başlığın 550 yılı civarında inşa edilmiş Eski Saray'a ait olduğunu belirtmektedir. Bu görüşün öncelikli desteği, başlığın 1902 kazılarında bu esere benzer tasarımdaki bir başka başlığın volüt parçası (burada Tip 2 Örnek 2) ile birlikte Eski Saray'ın kalıntıları içinde bulunmuş olmasıdır. İki ayrı mekandan oluşan dikdörtgen planlı bir ana kütle ile bunun iki köşesinde bulunan kare planlı birimlere sahip Eski Saray'ın giriş portikosunu örten strüktürün, bu tipte dikey volütlü başlıklarla taçlandırılmış yivsiz sütunlar ile taşındığı düşünülmektedir (Şekil 4.34 ve Şekil 4.35) (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 143-144).²¹

Betancourt, bahsi geçen dikey volütlü başlığa özel bir gönderme yapmamakla birlikte, Larisa'da 530 yılında inşa edilen ikinci tapınağın iç mekanında burada Tip 2 grubu altında incelenen dikey volütlü başlıkların kullanılmış olabileceğinden söz etmektedir. Larisa'da bulunan 6. yüzyıla ait bir tapınak modelinde dikey volütlü başlıkların betimlenmesi (Şekil 4.36) ile Klopedi ve Mytilene gibi Aiol kentlerindeki ve bir Troas yerleşmesi olan Neandrea'daki tapınakların taşıyıcılarının dikey volütlü başlıklar ile sonlandırılması (Şekil 4.37) dışında bu öneriyi destekleyen somut bir veri mevcut değildir.

Larisa'da bulunan andezit tapınak modeline ait iki fragman mevcuttur. Büyük parçanın ön yüzünün sağ köşesinde, kalın bir torus ve volütlü bir başlık ile taçlandırılmış bir sütun görülmektedir. Sütunun kendisi, yoğun aşınma nedeniyle tam olarak okunamamaktadır. Sol tarafında geniş bir ön kapısı olan bir oikos mevcuttur. Volütlü başlıkla sonlandırılan sütun, yüksek bir saçaklığı taşımaktadır. Modele ait küçük fragmanın arka yüzünün sol köşesinde de kabaca işlenmiş, volütlü bir başlıkla taçlandırılmış bir sütun görülmektedir. Tapınak modelinin dört köşesinde birer sütun bulunmasına rağmen, bir peripteros tapınağı temsil ettiği düşünülmektedir. Schefold'un dikkat çektiği önemli bir nokta, tapınak modelinde betimlenen sütun başlıklarının hangi düzene ait olduğunu kesin olarak bilinemeyeceğidir. Schefold'a göre, 6. yüzyılın ortasından itibaren Aiolis dışındaki anıtsal yapılarda dikey volütlü Aiol başlıkları kullanılmamıştır. Bu doğrultuda, Attika başta olmak üzere Yunan

²¹Ancak, Eski Saray'ın Boehlau ve Schefold tarafından hazırlanan rekonstrüksiyonu tartışmalıdır ve büyük oranda geçersiz kabul edilmektedir; bkz. Lauter, 1975, s. 33-57.

dünyasının genelinde imal edilen çanak çömlek ve yapı modellerinde betimlenmiş olan volütlü başlıkların, aynı dönemde mimaride kullanılan başlık düzenlerini yansıtmadığı sonucuna varılabilir. Bu küçük buluntularda görülen dikey volütlü başlıklar, mimaride kısa bir dönem etkili Aiol düzeninin başlattığı alışkanlıkların devam ettirilmesidir. Yani Schefold, Larisa’da da bir örneği ortaya çıkarılmış olan bu küçük buluntuların Aiol mimari düzeni ve bu düzeni tapınakları hakkında yeterli bilgi sunmadığı görüşündedir. Zira Betancourt da, Larisa Athena Tapınağı’nda yalnızca yaprak dizili başlıkların kullanılmış olma ihtimalinin varlığına da dikkat çekmektedir (Betancourt, 1977, s. 79).

Şekil 4.29 : Larisa Tip 2 Örnek 1 başlığı (Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 19b).

Şekil 4.30 : Larisa Tip 2 Örnek 1 başlığının mevcut durumu (M. Arseven, 2012).

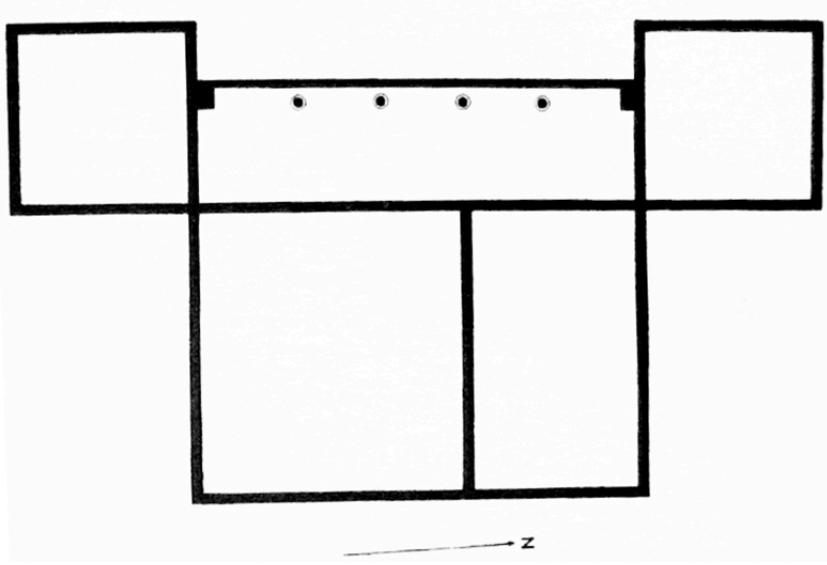
Şekil 4.31 : Larisa Tip 2 Örnek 1 başlığında detay (M. Arseven, 2012).

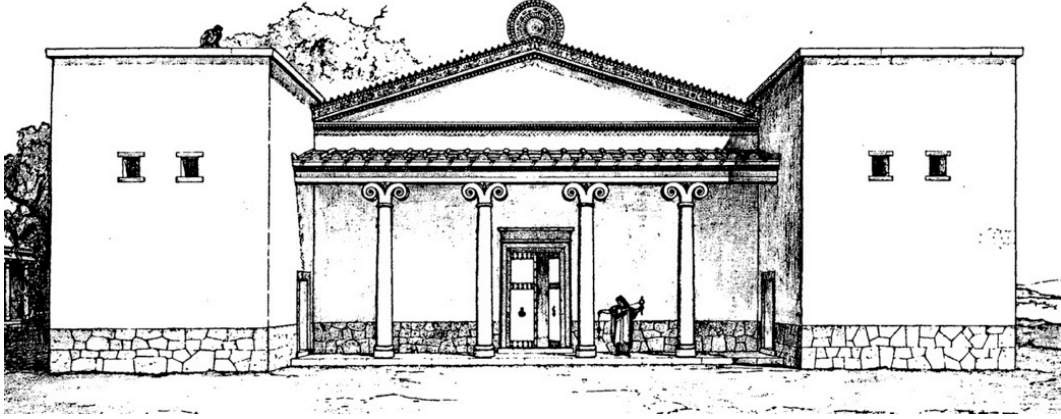
Şekil 4.32 : Larisa Tip 2 Örnek 1 başlığı, üst yüz (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.33 : Larisa Tip 2 Örnek 1 başlığı, alt yüz (M. Arseven, 2012).

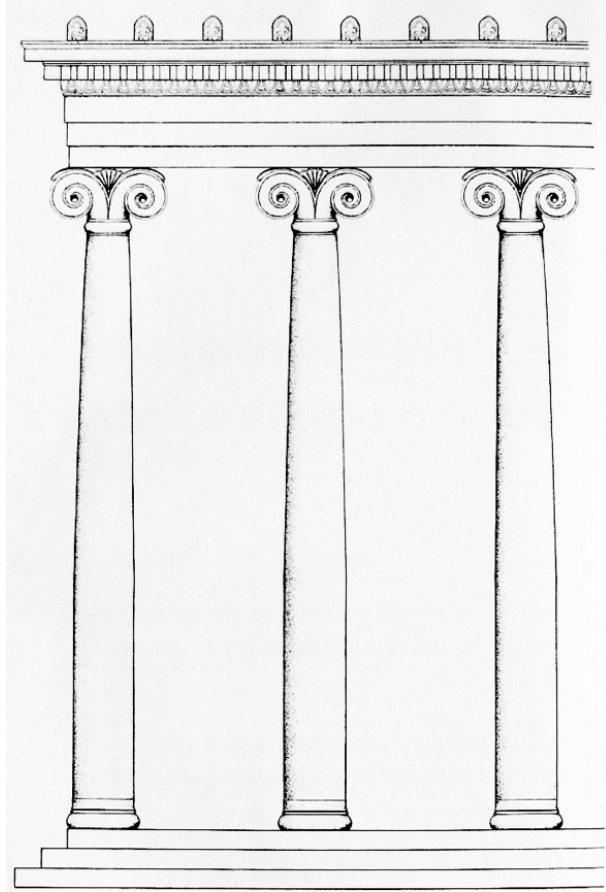
Şekil 4.34 : Eski Saray planı (Betancourt, 1977, s. 77).

Şekil 4.35 : Eski Saray rekonstrüksiyonu (Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 30).

Şekil 4.36 : Larisa'da bulunan dikey volütlü başlığa sahip tapınak modeli (Wesenberg, 1971, Levha 171 ve 172).

Şekil 4.37 : Klopei tapınağı rekonstrüksiyonu (Betancourt, 1977, s. 86).

4.2.3 Tip 2 Örnek 2

Yüzeysel bozulmalara sahip olan ön yüzü²² iyi korunmuş, arka yüzü ise tamamen kırılmıştır (Şekil 4.38, Şekil 4.39 ve Şekil 4.40). Bu haliyle 20.8 cm.'lik bir kalınlığa sahiptir (Şekil C.1). İyi düzlenmiş ön yüzde kalem izleri görülmektedir. Kavisli alt ve üst yüzlerin de çoğu yerde pürüzsüz olması, volütün 41.6 cm.'lik mevcut yüksekliğinin, başlığın belli bir noktasında, özgün yüksekliği olduğunu göstermektedir. Volüt gözünün çapı 2.4 cm., derinliği ise 1.4 cm.'dir. Bir buçuk dönüş yapan volüt, göz ile temas etmeyen derin ve yaklaşık 1.6 cm. genişliğinde bir kanal ile sınırlandırılmıştır. Başlığın ön yüzünde volüt yüzeylerinin dışbükey olmaması, bir metal levha ile kaplandığını düşündürse de (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 123), iyi korunmuş yüzeyde bir kaplamayı sabitlemek için kullanılmış olabilecek herhangi bir yuva veya iz mevcut değildir. Parça, volütün ve onu sınırlandıran kanalın başlığın orta bölümüne bağlandığı noktalardan kırılmıştır. Üst

²² Özgün tasarımda bu yüzün gerçekten ön yüz olup olmadığı bilinmemektedir. Bu çalışmada iyi korunmuş yüz "ön yüz", kırık yüz ise "arka yüz" olarak tanımlanmıştır.

yüzünde, başlığın iki volütü arasında olması gereken üçgene yakın formlu alanın ve abaküs elemanının olası bağlantı noktasını gösteren bir iz mevcuttur.

Şekil 4.38 : Larisa Tip 2 Örnek 2 volüt fragmanı, ön yüz (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.39 : Larisa Tip 2 Örnek 2 volüt fragmanı, sağ yüz (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.40 : Larisa Tip 2 Örnek 2 volüt fragmanı, üst ve alt yüzler (M. Arseven, 2012).

Tip 2 Örnek 2 volüt fragmanının tamamlanmasında, Tip 1 Örnek 1 dikey volütlü başlığı örnek olarak kullanılmıştır. Başlığın özgün yüksekliği ve derinliği kesin olarak bilinmediğinden, bu boyutlar Aiol başlıklarının genel yükseklik-genişlik oranları dikkate alınarak belirlenmiştir. Volütler arasında kalan alanın ana hatları, Örnek 1 başlığı ile eş bir şekilde çizilmiştir. Bu doğrultuda, Tip 2 Örnek 2 başlığının yaklaşık 110.3 cm. genişliğinde ve 53.8 cm. yüksekliğinde olduğu sonucuna varılmıştır (Şekil C.2).

1902 kazılarında Örnek 1 ile birlikte Eski Saray kalıntıları arasında bulunan Örnek 2, Boehlau ve Schefold tarafından bu yapının portikosuna yakıştırılmıştır (Şekil 4.35) (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 143-144). Fakat Örnek 1'in genişliği yaklaşık 122 cm., Örnek 2'nin genişliği ise yaklaşık 110 cm.'dir. Bu genişlik farkı, iki başlığın aynı mekanda veya aynı sütun dizisinde birlikte kullanıldığı fikrini desteklememektedir. Aynı sütun dizisinde farklı boyutlarda başlıkların birlikte kullanılmasının, Aiol düzeni etkisindeki Batı Anadolu mimarisi içinde yalnızca Neandreaia tapınağında görüldüğü düşünülmektedir. Bu tapınağın naosunda kullanılan yedi adet sütunun altısı 120 cm. genişliğinde, son sütun ise 95 cm. genişliğindedir (Koldewey, 1891, s. 32-36; Betancourt, 1977, s. 64). Fakat Neandreaia'daki bu uygulamanın kesinliği de kanıtlanmamıştır ve genel geçer bir durum olarak değerlendirilmemelidir.

Eski Saray kalıntılarında ele geçirilen mimari parçaların *in situ* halde bulunmaması, Örnek 1 ve Örnek 2 başlıklarının bu yapı içinde hangi mekanda kullanıldıkları sorusunu beraberinde getirir. Dikey volütlü sütun başlıklarının, Boehlau ve Schefold tarafından önerildiğinin aksine, yalnızca (rekonstrüksiyonu geçersiz kabul edilen) giriş portikosunda kullanılmamış olması ve sarayın farklı odalarında da konumlanmaları muhtemeldir. Şayet bu iki başlık gerçekten Eski Saray'a ait ise, yapının farklı mekanlarında taşıyıcı görevinde konumlandığı düşünülebilir. Aynı varsayımdan yola çıkılarak başlıkların volüt gözlerinin boyutları ve bitişlerindeki farklılıklar hakkında üç ihtimal öne sürülebilir. Birincisine göre, Eski Saray'ın farklı mekanlarında aynı başlık tipolojisinin farklı varyasyonları kullanılmıştır. İkinci bir ihtimalde, Örnek 2'nin nispeten küçük volüt gözü ve göz ile birleşmeyen kanalı, parçanın tamamlanmadan kullanıldığını göstermektedir. Hedeflenen tasarımda Örnek 1 gibi bir sonuca ulaşılmak istenmiştir. Yani başlığın tamamlanması sırasında volüt gözü büyütülecek ve volütü sınırlandıran kanal göz ile birleştirilecektir. Taşıyıcı

elemanların ince işçiliğinin bitirilmeden kullanılması, Larisa'ya benzer örneklerden Neandreaia Tapınağı'nın dört numaralı sütununda da görülen bir durumdur. Koldewey'a göre, kazılarda yaprak dizili geçiş elemanları ve dikey volütlü bölümünün altında duran torus elemanı bulunan bu sütun, parçalarının genel şekil ve profilleri bitirildikten sonra yerine yerleştirilmiştir (Koldewey, 1891, s. 41). Larisa'ya ait Örnek 2'nin kullanımı ile ilgili son bir ihtimal ise, başlığın günümüze ulaşan parçasının arka yüze ait olduğu ve özgün ön yüzde Örnek 1 ile eş bir tasarımın görüldüğüdür. Başlıkların ön ve arka yüzleri arasında işçilik farklılıklarının bulunması, yine Neandreaia Tapınağı'na ait örneklerde de karşılaşılan bir durumdur. Bu tapınağın birinci ve yedinci sütunlarına ait dikey volütlü başlıkların ön yüzlerinde görülen volüt kenarı şeritleri, arka yüzlerde mevcut değildir. Benzer şekilde, tapınakta kullanılan diğer bir başlıkta ön yüzde volütler dışbükey ve kenar şeritli işlenmiş, arka yüzde ise düz ve şeritsiz olarak bırakılmıştır (Koldewey, 1891, s. 37-39). Önceki bölümde bahsedilen Alazeytin pilaster başlıklarında da, arka yüzdeki volütler ön yüzdekilerden daha kaba bir şekilde işlenmiştir (Şekil 4.27). Bu doğrultuda, Larisa Örnek 1 başlığında görülen tasarımın, Örnek 2 başlığının kayıp yüzündeki tasarım ile aynı olduğu düşünülebilir.

Tip 2'ye ait her iki örnek genel tasarım bakımından Aiol dikey volütlü başlıklarının kurallara uygun örneklerinden olan Neandreaia ve Lesbos başlıkları ile benzerlik gösterir. Neandreaia dikey volütlü başlıklarından ilki, 1882'de J. T. Clarke başkanlığında gerçekleştirilen Çığır Dağ yüzey araştırması sırasında bulunmuştur. Bu başlık Clarke tarafından "Proto-İyon" olarak tanımlanmıştır (Clarke, 1886, s.1; s. 18). Koldewey başkanlığında yapılan 1886-1889 kazılarında Neandreaia tapınağı ve çevresinde, üç ayrı tip başlığa ait olduğu düşünülen bir çok fragman ile daha küçük bir dikey volütlü başlık elde edilmiştir. 1992 kazı sezonunda da, tapınak alanının 125 m. kuzeybatısında bir adet büyük fragman (Nr. 92 St 5) ve buraya oldukça yakın başka bir alanda bir adet küçük fragman (Nr. 92 St 3) ortaya çıkarılmıştır (Şekil 4.41 ve Şekil 4.42). Wiegartz, 1992'de bulunan fragmanlardan küçük olanının Clarke tarafından bulunan başlığın kırık sağ volütüne ait olduğunu belirtmiştir (Wiegartz, 1994, s. 123). Bu doğrultuda, Neandreaia'da elde edilen tüm parçalardan dört farklı tipe ait olmak üzere toplam yedi adet başlık oluşturulmuştur (Şekil 4.43 ve Şekil 4.44). Bu tiplerden üçü boyut olarak birbirine çok yakındır, fakat tasarım olarak detay farklılıklarına sahiptir. Dördüncü tip de tasarım açısından diğer üç tip ile bazı

detaylar bakımından ayrılır. Boyut olarak ise diğer üç tipten belirgin olarak küçüktür. Tüm Neandreaia başlıklarında, volütler başlığın alt bölümünden dikey olarak çıkar. Volütler, iki buçuk dönüş yaptıktan sonra belirgin gözlerle sonlanır. Volüt spiralleri, örneklerin ön yüzlerinde belirgin ve dışbükey şeritlerle sınırlandırılmıştır. Başlıkların arka yüzlerinde ise bu şeritler daha özensiz ve genellikle düz şekilde işlenmiştir. Volüt gözlerinin çapları, dört tipte de farklı boyutlardadır. Bazı örneklerde volüt gözleri başlık kalınlığı boyunca ucu açık biçimde işlenmiştir. Bazı örneklerde ise gözler yalnızca derin oyulmuştur ve başlık kalınlığı boyunca ucu açık bir oluk şeklinde uzanmamaktadır. İki durumda da, volüt gözlerinin içinde renkli taş veya başka bir değerli malzemedan yapıma öğeler bulunduğu düşünülmektedir. Volütlerin arasında kalan alan, yedi yapraklı bir palmet kabartması ile değerlendirilmiştir. Palmetlerin en dıştaki yaprakları volütlerin üzerine doğru taşmaktadır. Ortadaki beş yaprak ise yükselerek, abaküs olarak tanımlanabilecek dikdörtgen bir taşıyıcı yüzey oluşturmaktadır. Tüm örneklerde başlığın alt bölümü tabana doğru her iki yönde genişlemektedir. Neandreaia başlıklarının iki adet yaprak dizili sütun elemanı ile birlikte üç katmanlı bir kompozisyon şeklinde kullanıldığı düşünülmektedir (Clarke, 1886, s. 2-7; Koldewey, 1891, s. 37-39; Betancourt, 1977, s. 63-64).

Lesbos adasında bulunan Klopedi ve Mytilene²³ kentlerine ait başlıklar da, Neandreaia örnekleri ile aynı genel özellikleri göstermektedir. Klopedi antik kentinin 6. yüzyılın yaklaşık son otuz yılına tarihlenen tapınağına²⁴ ait çok sayıda dikey volütlü başlık, yivsiz sütun tamburu parçaları ve kaideler bulunmuştur (Şekil 4.45 ve Şekil 4.46). Mytilene antik kentinde bir tapınağa ait kalıntılar olmamasına rağmen, antik kaynaklarda kentin Lesbos Adası'nın en önemli yerleşimi olarak tanımlanması nedeniyle burada da bir kült merkezinin bulunduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, Mytilene başlığı genel olarak bu kentteki muhtemel tapınak ile ilişkilendirilmiştir (Şekil 4.47) (Betancourt, 1977, s. 87). Klopedi ve Mytilene başlıklarında volütler

²³ 19. yüzyılda bulunmasından sonra İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne getirilen dikey volütlü bir başlık bu dönemde "Mytilene akropolisinden" şeklinde tanımlanmıştır. Betancourt'a göre, bu adlandırma adanın geneline ya da sadece Mytilene kentine atfen yapılmış olabilir (Betancourt, 1977, s. 87). Schefold, Mytilene'den geldiği düşünülen başlığın Klopedi başlıkları ile yakın benzerlik gösterdiğini ve aynı tapınakta kullanılmış olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, Lesbos Adası'nın tamamının da "Mytilene" adıyla anıldığına dikkat çekmiştir (Schefold, 1939, s. 46). Bu çalışmada, söz konusu başlığın Mytilene antik kentine ait olduğu kabul edilmiştir.

²⁴ Schefold, Klopedi'de bulunan bu tapınağın Apollon Napaio'sa adanmış olabileceğini belirtmiştir (Schefold, 1939, s. 46).

başlığın alt bölümünden direkt olarak doğar. Volüt spiralleri iki buçuk dönüş yapar ve belirgin gözlerle sonlanır. Volüt gözleri, Klopedi örneklerinde derin oyulmuştur. Mytilene örneğinde ise, gözler başlık derinliği boyunca iki ucu açık bir oyuk şeklinde uzanır. Tüm örneklerde gözlerin içinde farklı bir malzemedan renkli öğeler bulunduğu düşünülmektedir. Klopedi başlıklarında volüt spiralleri ince ve dışbükey şeritlerle sınırlandırılmıştır. Mytilene başlığında, volütleri belirgin dışbükey şeritler sınırlandırır; farklı olarak bu şeritlerin arasında ince ve derin bir kanal görülmektedir. Volütler arasındaki alan yedi yapraklı bir palmet kabartması ile değerlendirilmiştir. Tüm örneklerde bu palmetli bölümün tamamı volütlerin üzerine yükselerek dikdörtgen taşıyıcı yüzeyi oluşturur (Koldewey, 1890, s. 44-46; Betancourt, 1977, s. 82-87).

Larisa Tip 2 başlıkları, belirgin volüt gözlerinin varlığı, volütlerin gövdeden direkt olarak doğması ve gövdenin tabana doğru genişlemesi özellikleri bakımından Neandrea ve Lesbos örnekleri ile eşleştirilebilir. Örnek 2 başlığının volüt gözleri nispeten küçük olsa da, belirgin şekilde işlenmiştir ve derin olukludur. Örnek 1 başlığının geniş gözlerinin içine farklı bir malzemedan renkli öğeler kakılması, Neandrea ve Lesbos örnekleri için de aynı uygulamanın mevcudiyeti fikri ile desteklenmektedir. Larisa başlıkları ile bu örnekler arasındaki önemli bir fark, Larisa başlıklarının taşıyıcı alanlarının volütlerin ve aralarında kalan palmetli elemanlarının üst yüzeylerinin düzleştirilerek oluşturulmasıdır (Betancourt, 1977, s. 77). Bu durumda Larisa Tip 2 başlıklarında oldukça sınırlı bir yüzey taşıyıcı olarak kullanılmıştır. Neandrea ve Lesbos başlıklarında ise, taşıyıcı alan İyon düzenindeki abaküs ile karşılaştırılabilecek derecede gelişmiştir. Örnekler arasındaki diğer bir tasarım farkı, Neandrea ve Lesbos örneklerinde volütlerin dışbükey profillere sahip olması, Larisa örneklerinde ise volütlerin düz işlenmiş olmasıdır. Ayrıca Neandrea ve Lesbos başlıklarında volütler arasında palmet bezemesi görülürken, Larisa Örnek 1 başlığında bu alan üç yapraklı bir lotus kabartması ile değerlendirilmiştir.

Benzer tasarımlı diğer dikey volütlü başlıklar, Smyrna'da ve Aiolis Kyme'sinde ortaya çıkarılmıştır. Smyrna'da ortaya çıkarılan ve bu çalışmada 4.2.1 bölümünde değinilen başlıklardan oldukça farklı tipolojideki bu diğer dikey volütlü başlık örnekleri hakkında literatür sınırlıdır. Başlıklar, kentteki bir duvarda devşirme olarak kullanılmıştır. Bu başlıklarda volütler, yivli başlık gövdesinin üst bölümünden direkt olarak yükselmektedir (Şekil 4.48 ve Şekil 4.49). Volütler iki dönüş yaptıktan sonra

içleri oyulmamış belirgin gözlerle sonlanır. Örneklerden bir kısmında, volüt kenarlarında dar ve yüzeysel oyulmuş bir bant görülmektedir. Volüt kıvrımları ise derin oyulmuş kanallarla sınırlandırılmıştır. Volüt yüzleri düz işlenmiştir ve profil vermemektedir. Volütler arasındaki boşluğu dolduran üçgen formlu bölümün üst köşeleri simetrik bir şekilde çapraz olarak kesilmiştir. Bu doğrultuda, üçgen bölümün üst yüzü ikizkenar yamuk geometrisinde bir form almıştır; volütlerle arasında boşluklar oluşmuştur. Volütler arasındaki bu alan, üç yapraklı bir lotus alçak kabartması ile değerlendirilmiştir. Başlığın genelinde taşçı aleti izleri belirgin şekilde okunabilmektedir. Akurgal, başlıkların gövdelerindeki yivlerin, başlığı taşıyan yivli sütunlarla bir bütünlük oluşturma amacıyla yapıldığını belirtmiştir. Smyrna sütunlarında 600 yılı civarında fasetli sütunların kullanıldığı bilinmektedir. Yivlerin kullanımı ile, “sütunların güneş altında göze hoş gelmeyen pırıltılar yapması önlenmiştir.” Akurgal bu doğrultuda söz konusu dikey volütlü başlıkları, Smyrna kentinde faset kullanımından yiv kullanımına geçildiği dönem olduğu düşünülen 570-560 yılları civarına tarihlemiştir (Akurgal, 2000, s. 49-50; 2002, s. 367).

Smyrna’da ortaya çıkarılan bu başlıklar, Batı Anadolu dikey volütlü başlıkları arasında Larisa Tip 2 başlıklarına en yakın tasarımdaki örneklerdir. Volütlerin düz işlenmiş olması, belirgin gözlerle sonlandırılması ve volütler arasındaki alanın geometrisi Smyrna ve Larisa örneklerinde aynıdır. Smyrna örneklerinin Tip 2 başlıklarından farklılaştığı detaylar ise volüt gözlerinin oyulmamış olması, volütlerde görülen kenar şeritleri ve başlık gövdesindeki yivlerdir. Ayrıca Smyrna başlıklarında volütlerin arasını dolduran ögenin üst yüzünün oluşturduğu alanın başlığın genişliğine oranı, Larisa Tip 2 örneklerindeki kadar küçüktür. Fakat örnekler arasındaki tartışmasız benzerlik ve bu başlıklar hakkında 570-550 yılları arasında yapılan tarihlemeler, bu dönemde Aiolis bölgesinde Neandreaia ve Klopedi’de yaygın olan dikey volütlü başlıklardan farklı bir tipolojinin var olduğunu kanıtlamaktadır.

Aiolis Kymesı’nde bulunan başlık ise, kentin Kuzey Tepe yerleşiminde ortaya çıkarılmıştır (Şekil 4.50). Başlık bir devşirme öge olarak daha geç tarihli bir döşeme kaplamasında kullanılmıştır (La Marca, 2010, s. 21).²⁵ Volütlerin başlığın alt bölümünden doğduğu alanda üç adet kalın bant görülmektedir (Şekil 4.51). Başlığın

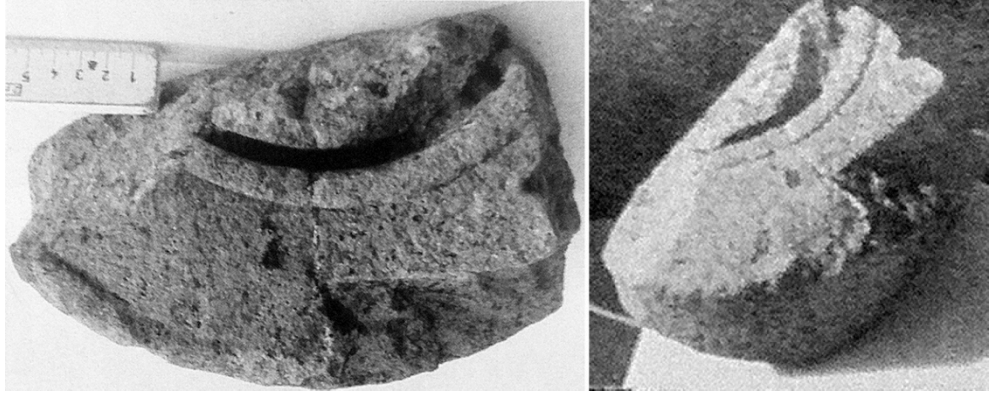
²⁵ Kyme dikey başlığından bahseden tek yayın olan *Kyme* kent rehberinde parça ile ilgili boyut ve tarihlendirme bilgileri mevcut değildir. Bu çalışmada değerlendirilen işçilik özelliklerinin başlığın özgün durumuna ait olmaması ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

ön yüzü düz işlenmiştir; volütlerin gövdeden ayrılmaya başladığı alanda işçi aleti izleri kolaylıkla okunabilmektedir. Volütler arasında kalan alanda bir palmet veya lotus kabartmasının kalıntıları mevcuttur. Başlığın zedelenmiş alt bölümü, tabana doğru genişlemektedir. Kyme dikey volütlü başlığı, volütlerinin düz profilli olması ve gövdenin tabana doğru genişlemesi bakımından Larisa Tip 2 Örnek 1 başlığı karşılaştırılabilir. Fakat bu başlık, volüt bitişleri yönünden Tip 2 başlıklarından ayrılmakta, bu noktada Tip 1 başlığına yaklaşmaktadır.

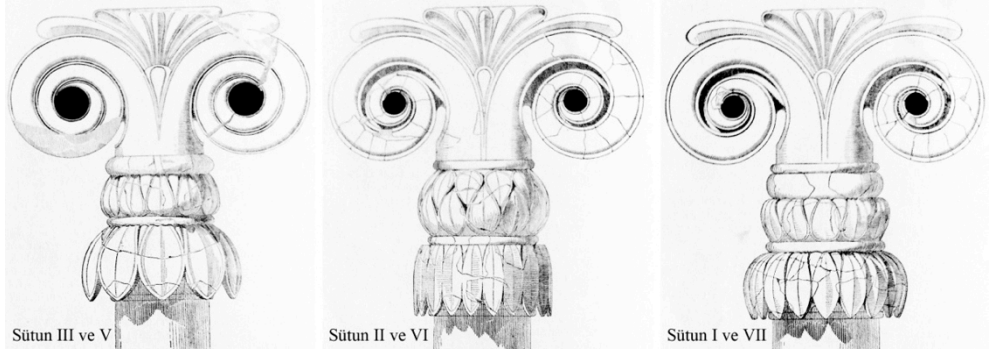
Diğer Aiol başlığı örnekleri ile karşılaştırıldığında, Larisa Tip 2 örneklerinin Aiol düzeninin kurallaşmış özelliklerine uygun, fakat daha sade tasarımlara sahip olduğu görülmektedir. Tip 1 başlığı ise, Tip 2 örneklerine kıyasla yaratıcı ve emsalsiz bir kompozisyon sergilemektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Tip 1 başlığının bu tasarımı, Aiol dikey volütlü başlıklarının özelliklerinin henüz kurallaşmadığı bir dönemde yapılması ile ilişkilendirilmiştir (Kjellberg, 1932, s. 243-245). Bu doğrultuda, Tip 2 örneklerinin daha geç bir tarihte yapıldığı fikri doğrulanmaktadır. Tip 2 başlıkları ise, Neandreaia ve Lesbos başlıklarının eş tasarımlarının bir Aiol başlığı kuralı teşkil ettiği düşünülerek, bu örneklerden daha erken bir evrenin eserleri olarak nitelendirilmiştir (Wiegartz, 1994, s. 125). Tip 1 başlığının 6. yüzyılın ilk yarısında, Larisa Tip 2 başlıklarına yakın benzerlik gösteren Smyrna başlıklarının 570-560 yılları civarında, Neandreaia başlıklarının 6. yüzyılda ve Lesbos başlıklarının 6. yüzyılın sonunda yapıldığı doğru kabul edilirse, Tip 2 başlıklarının aynı yüzyılın ilk yarısının sonuna tarihlenmesi gerekmektedir. Boehlau ve Schefold bu başlıkları 550 yılında inşa edilen Eski Saray ile ilişkilendirmiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 143-144). Betancourt ise, diğer bir ihtimalin başlıkların Athena Tapınağı'nın naosunda kullanılması olduğunu belirtmiştir (Betancourt, 1977, s. 79). Athena Tapınağı'nın bu başlıklarla boyut bakımından eşleştirilebilecek ikinci evresi 530 yılı civarına tarihlidir. Bu nedenlerle, Tip 2 başlıklarını konum olarak Eski Saray ile eşleştirmek daha uygun olacaktır.

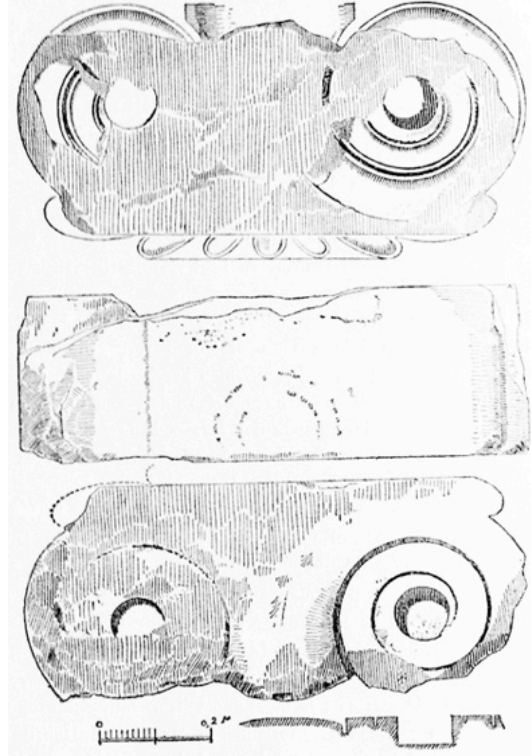
Şekil 4.41 : Neandreaia'da bulunan 92 St 5 numaralı parça (Wiegartz, 1994, Şekil 20.1 ve Şekil 21.1)

Şekil 4.42 : Neandria'da bulunan 92 St 3 numaralı parça (Wiegartz, 1994, Şekil 22.1 ve Şekil 22.2)

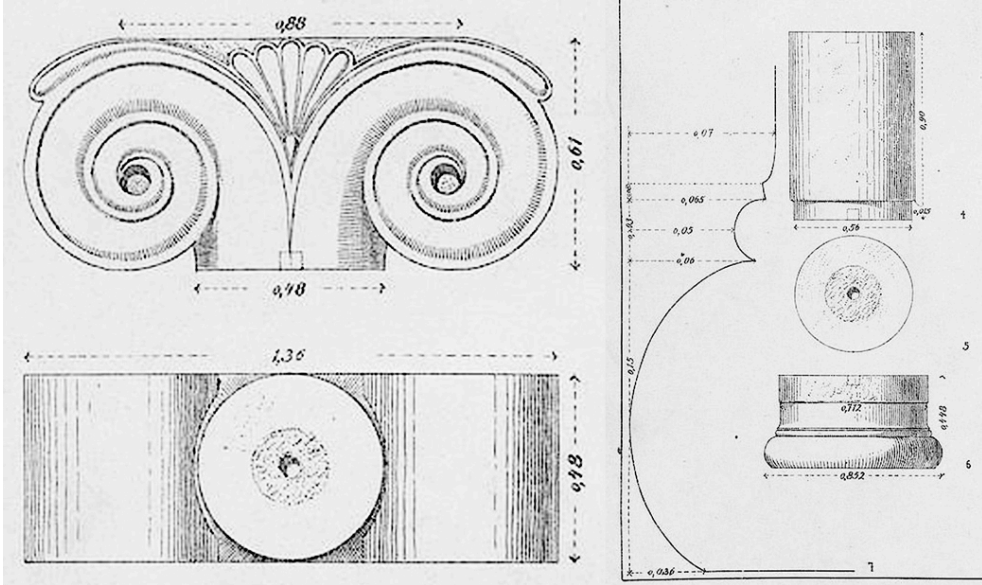
Şekil 4.43 : Neandria tapınağı sütunlarının Koldewey tarafından hazırlanmış rekonstrüksiyonları (Koldewey, 1891, s. 34, 36, 38).

Şekil 4.44 : Neandria tapınağı IV sütununa ait başlık (Koldewey, 1891, s. 40).

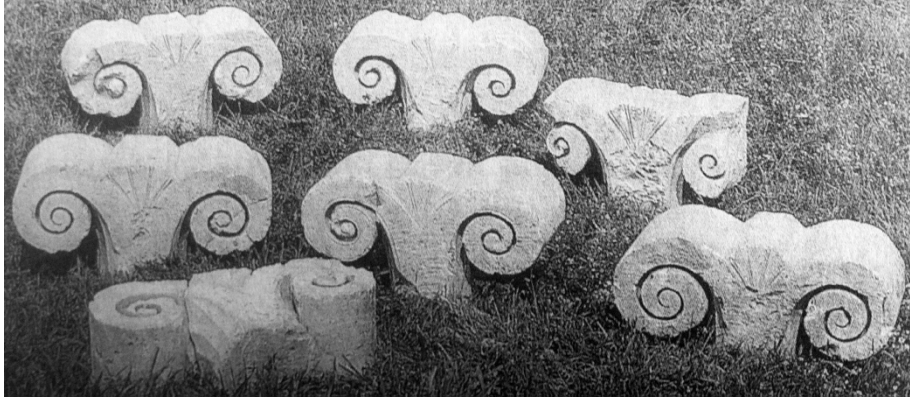
Şekil 4.45 : Klopdi başlığı (Koldewey, 1890, Levha 16.1).

Şekil 4.46 : Klopdi tapınağına ait sütun elemanları (Koldewey, 1890, Levha 16).

Şekil 4.47 : Mytilene sütun başlığı (Betancourt, 1977, Levha 50).

Şekil 4.48 : Smyrna’da devşirme olarak bulunan başlıklar (Akurgal, 2000, s. 49).

Şekil 4.49 : Smyrna’da devşirme olarak bulunan başlıklardan örnek (Akurgal, 2000, s. 49).

Şekil 4.50 : Kyme başlığının buluntu alanı (La Marca, 2010, s. 21).

Şekil 4.51 : Kyme dikey volütlü sütun başlığı (La Marca, 2010, s. 21).

4.2.4 Tip 3

Hem ön hem de arka yüzün²⁶ korunmuş olması sayesinde özgün kalınlığı 18.3 cm. olarak belirlenebilmiştir (Şekil 4.52 ve Şekil 4.53). Ön ve arka yüzlerin tasarım ve işçilik özellikleri aynıdır. İyi düzlenmiş hafif dışbükey volütün kenarları boyunca yaklaşık 0.80 cm. genişliğinde bir şerit devam etmektedir (Şekil D.1). Volütler ayrıca derin oyulmuş ve genişliği sabit olmayan bir kanal ile sınırlandırılmıştır. Kanalin, bitiş noktasında volüt gözü ile birleştiği yüksek bir olasılıktır, fakat iki yüzde de bu alan hasar görmüştür. Volüt yüzeylerinin dışbükey olması, başlığın kaplanmış olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Volüt gözü yaklaşık 5 cm. çapında ve 4.10 cm. derinliğindedir; özgün tasarımda içinde renkli bir metal ya da taş bulunması muhtemeldir. Parçanın mevcut halinde volüt yarım dönüş yapmaktadır. Başlığın sol yüzünün kırık olmayan bölümleri oldukça pürüzsüz şekilde bitirilmiş özgün işçiliği göstermektedir. Fakat parçanın her yüzünün büyük oranda kırık olması özgün genişliğin hassas biçimde belirlenmesini zorlaştırmaktadır.

Genel biçimlenme özellikleri bakımından Tip 2 örneklerine benzeyen bu başlık, boyutları ve dışbükey volüt yüzeyleri nedeniyle ayrı bir kategoriye temsil etmektedir. 1902 yılında Athena Tapınağı kalıntılarının bitişiğindeki sarnıçta bulunan parçanın nispeten küçük boyutları, anıtsal mimaride taşıyıcı olarak kullanılma ihtimalini zayıflatmaktadır. Boehlau ve Schefold başlığın ahşap bir sütuna oturtulduğunu ve muhtemelen bir adak eserine ait olduğunu düşünmektedir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 123; s. 142). Tip 3 başlığına ait bu volüt, tasarımı bakımından bir önceki

²⁶ Özgün tasarımda hangi yüzün ön yüz olduğu bilinmemektedir. Bu çalışmada, daha iyi korunmuş olan yüz, “ön yüz” olarak anılmaktadır.

bölümde değinilen Neandreaia ve Lesbos örnekleri ile Aigai'da bulunan bir volüt fragmanına eş denilebilecek derecede benzerdir. Aigai'da bulunan Aiol başlığı volütü parçası 43 cm. yüksekliğinde ve 32 cm. genişliğindedir. Ön ve arka yüzü iyi korunmuştur. Volüt ön yüzde hafif dışbükeydir ve belirgin dışbükey kenar şeritlerine sahiptir (Şekil 4.54). Derin ve dar bir kanal volüt spiralinin sınırlandırır. Volüt gözü de derin işlenmiştir fakat parçanın kalınlığı boyunca bir oluk şeklinde uzanmaz. Parçanın arka yüzünde daha özensiz bir işçilik görülmektedir. Bu yüzde de derin oyulmuş volüt gözü ve spiralleri sınırlandıran derin kanal mevcuttur. Fakat volüt düz işlenmiştir ve profil vermez. Volüt kenarlarında ise şeritler mevcut değildir. Radt, Aigai'da bulunan bu parça ile Neandreaia başlıkları arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, Aigai başlığını Neandreaia örnekleri ile birlikte 6. yüzyılın ortasına tarihlemiştir (Radt, 1991, s. 482).

Dışbükey profilli volüt, volüt spirallerinin dışbükey şeritler ve ince ama derin kanallarla sınırlandırılması ve derin oyulmuş volüt gözü Larisa Tip 3, Neandreaia, Lesbos ve Aigai örneklerinin tümünde mevcut olan özelliklerdir. Larisa Tip 3 başlığı, volütlerinin iki yüzde de dışbükey profile sahip olması bakımından diğer örneklerden kısmen farklılık göstermektedir. Yine de başlıkların eş özellikleri, dikey volütlü Aiol başlığı mimari öğesinin tasarım kurallarının kesinleştiği bir dönemde yapıldıklarına işaret etmektedir. Neandreaia başlıkları Koldewey tarafından (1891, s. 37-39) 6. yüzyıla, Radt tarafından (1991, s. 482) 6. yüzyılın ortasına tarihlenmiştir. Lesbos'ta bulunan Klopodi ve Mytilene başlıkları ise 6. yüzyılın son otuz yılına tarihlenmiştir (Betancourt, 1977, s. 85). Bu durumda, dikey volütlü başlık tasarımının en geç 6. yüzyılın son çeyreğinde kesin ve kurallı bir hal aldığı anlaşılmaktadır. Larisa Tip 3 başlığının da bu kuralların oturduğu 6. yüzyılın sonuna, muhtemelen Lesbos örnekleri ile yakın bir döneme tarihlenmesi doğru olacaktır.

Tip 3'e ait volüt fragmanının tamamlanmasında Neandreaia ve Lesbos dikey volütlü başlıkları örnek teşkil etmiştir. Başlığın volütleri arasında kalan bölümünün nasıl değerlendirildiği ile ilgili kesin bir bilgi mevcut değildir. Bu alan, Tip 1 ve Tip 2 başlıklarında görüldüğü gibi bir kabartma ile doldurulmuş olabilir. Fakat, Tip 3 başlığının Neandreaia ve Lesbos başlıkları ile gösterdiği yakın benzerlik dikkate alındığında, volütlerinin arasında bu başlıklardaki gibi palmetinin en dış yaprakları volütler üzerine taşan bir öge bulunmasının daha muhtemel bir seçenek olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen, Neandreaia ve Lesbos örneklerinin mimari elemanlar,

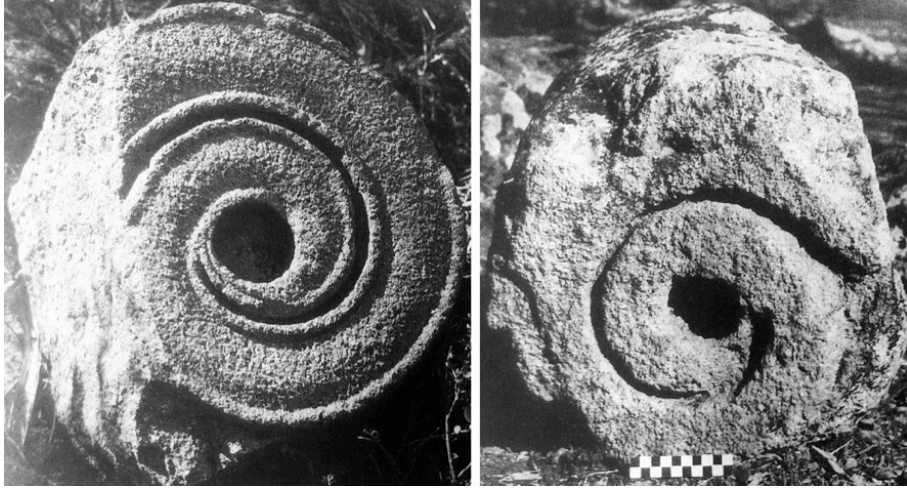
Larisa başlığının ise bir adak sütunu ögesi olarak kullanılmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer öyleyse, volütlerin üzerine taşarak taşıyıcı yüzey oluşturan bir ögeye, Tip 3 başlığında gerek duyulmamış olabilir. Volüt parçasının üzerinde bu belirsizliği aydınlatacak herhangi bir kalıntı ya da iz bulunmadığından Neandrea ve Lesbos başlıklarına ve Larisa Tip 2 başlıklarına benzeyen iki farklı tamamlama önerisi oluşturulmuştur (Şekil D.2). Bu doğrultuda, Tip 3 dikey volütlü başlığının özgün halinde yaklaşık 69 cm. genişliğinde ve 36-40 cm. yüksekliğinde olduğu sonucuna varılabilir.

Şekil 4.52 : Larisa Tip 3 volüt fragmanı(a) ön ve üst yüzler, (b) arka ve alt yüzler (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.53 : Larisa Tip 3 volüt fragmanı, sağ ve sol yüzler (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.54 : Aigai’da bulunan başlık fragmanı (Radt, 1991, Levha 56.1 ve 56.2).

4.3 Yaprak Dizili Sütun Elemanı

Kabul edilen duruş biçimine göre²⁷ üst çapı 36 cm., yüksekliği 38 cm., alt çapı 34.5 cm.’dir (Şekil 4.55, Şekil 4.56a ve Şekil E.1). Özenli işçilik gösteren dar ve uzun yapraklardan oluşan bir Lesbos kymationu ile değerlendirilmiştir. 0.5 cm. genişliğinde ince kenarlarla sınırlandırılmış olan ana yapraklar, üstte 5 cm. genişliğinde başlar ve en şişkin noktalarında 10.5 cm. genişliğine ulaşır. Alt bölümün çok zedelenmiş olması nedeniyle yaprak bitişlerinin tam biçimi bilinmemektedir. Orta damarın yaklaşık 3 cm. çıkma yapan belirgin dışbükey profili ile yaprak ayasının içbükeyliğinin kontrast oluşturmasına bağlı olarak güçlü bir heykelsi etki ortaya çıkmaktadır. Ana yaprakların birbirlerine neredeyse bitişik olmaları sonucunda ara yapraklar en dar noktalarında ancak yaklaşık 2 cm. genişliğindedir. Ara yapraklar da belirgin bir orta damara sahiptir. Sütun elemanı, fazla taşkın olmayan bir kyma reversa profiline sahiptir. Alt yüzde kalem izleri mevcuttur. Üst yüzde 9.8 cm. derinliğinde ve 3 cm. genişliğindedörtgen bir delik, alt yüzde ise 12 cm. derinliğinde ve 6.5 cm. çapında dairesel bir delik mevcuttur (Şekil 4.56b). Bu deliklerin özgün zıvana delikleri olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir (Mendel, 1914, s. 38). Kjellberg üst yüzdeki deliğin, Schefold ise alt yüzdeki deliğin

²⁷ Yaprak dizili sütun elemanı, 1902 kazılarında bulunduktan sonra İstanbul Arkeoloji Müzeleri’ne getirilmiş ve sergileme sırasında Tip 1 dikey volütlü başlık ile birleştirilmiştir. Özgün kullanımda bu parçanın hangi yüzünün üste geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Bu çalışmada, mevcut rekonstrüksiyonda dikey volütlü başlık ile birleştirilen yüz “üst yüz” olarak kabul edilmiştir.

özgün olduğunu düşünmektedir (Kjellberg, 1932, s. 239; Schefold, 1939, s. 50; Betancourt, 1977, s. 75).²⁸

Boehlau ve Schefold (1940, s. 142), yaprak dizili sütun elemanını Athena Tapınağı'nın 530'da gerçekleşen ikinci inşaat evresi ile ilişkilendirmişlerdir.²⁹ Kjellberg, parçanın doğaya büyük bir sadakatle ve mükemmel denilebilecek kadar özenli bir şekilde işlendiğini belirtmiştir. Ona göre, Larisa yaprak dizili sütun elemanı, Neandreaia'da bulunan benzer örneklerle karşılaştırıldığında, Larisa örneğinin bunlardan daha geç bir tarihte yapıldığı kesinleşmektedir; bu parçanın işçiliği, İyon estetik anlayışına yakınlık göstermektedir. Bu nedenlerle, yaprak dizili elemanı 6. yüzyılın sonlarına tarihlenmiştir. Kjellberg'in Larisa Tip 1 başlığını, boncuk dizili parçayı ve yaprak dizili sütun elemanını, üç katmanlı bir Aiol başlığı kompozisyonu içinde değerlendirdiği önceki bölümlerde anlatılmıştır. Kjellberg, bu kompozisyonun parçalarını tekil olarak tarihlendirmiş, fakat başlığın tümünün 570 yılı civarına ait olduğu kararına varmıştır (Kjellberg, 1932, s. 241-245). Betancourt, yaprakların plastik ve gerçekçi derecede heykelsi işçiliğinin göz önünde bulundurularak sütun elemanının 6. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendirilebileceği görüşündedir (Betancourt, 1977, s. 75-76). Akurgal ise Larisa, Neandreaia, Aigai ve Thasos kentlerinde bulunan yaprak dizili sütun elemanlarını, Smyrna (Bayraklı) Athena Tapınağı'nda kullanılan mantar biçimli başlıkların "taşralı temsilcileri" olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, Smyrna başlıklarının bezemelerinin ve genel biçimlerinin, henüz mimari düzen kurallarının oluşmadığı bir döneme işaret ettiğini belirten Akurgal, bu eserleri 600 yılı civarına tarihlenmiştir. Larisa başlığını ise Smyrna başlıklarının takipçisi olarak tanımlayarak 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirmiştir (Akurgal, 1997, s. 74).³⁰

²⁸ Larisa kazılarına farklı dönemlerde başkanlık etmiş ve kentte bulunan mimari parçalar hakkında şüphesiz en kapsamlı incelemeleri gerçekleştirmiş olan Kjellberg ve Schefold'un bu parçadaki zıvana deliklerinin özgünlüğü hakkında neden bir anlaşmazlık içinde olduğu bilinmemektedir. Diğer araştırmacılar, ancak yaprak dizili sütun elemanının İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne getirilip Tip 1 dikey volütlü başlığı ile birleştirilmesi ardından bu parçaları inceleme imkanı bulduğu için, yaptıkları değerlendirmeler eksik ya da hatalı olabilmektedir. Bu doğrultuda, yaprak dizili sütun elemanında özgün zıvana deliği bulunup bulunmaması durumu henüz bir kesinliğe kavuşturulamamıştır.

²⁹ Boehlau ve Schefold ayrıca bu sütun elemanının, tapınak çevresinde bulunan Lesbos kymationlu duvar profilleri (bkz. bölüm 4.4) ile benzer işçilik ve tasarım özellikleri gösterdiği kanısındadır.

³⁰ Akurgal, daha önceki bir yayınında Larisa'da bulunan bu yaprak dizili elemanı 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir (Akurgal, 1960, s. 5).

Yaprak dizili sütun elemanı hakkındaki başlıca görüş ayrılığı, parçanın işlevi ve konumu üzerinedir. Araştırmacılar, parçanın çok katmanlı bir Aiol başlığında geçiş ögesi, tek başına bir sütun başlığı ya da sütun kaidesi olarak kullanıldığına dair farklı görüşler sunmuşlardır. Mendel, Tip 1 dikey volütlü başlık ve yaprak dizili parçadan oluşan iki katmanlı bir başlık rekonstrüksiyonu hazırlamıştır (Şekil 4.5). Fakat buna ek olarak, bu rekonstrüksiyonun sadece bir deneme olduğunu ve eserlerin birbiriyle boyut bakımından uyuşmadığını belirtmiştir (Mendel, 1914, s. 38). Kjellberg'in Tip 1 dikey volütlü başlık ve yaprak dizili parça arasına boncuk dizili parçayı bir geçiş elemanı olarak yerleştirdiği rekonstrüksiyon da (Şekil 4.6) benzer şekilde bir görüş ayrılığına neden olmuştur. Mendel ve Kjellberg'in rekonstrüksiyonları hakkındaki genel kanı, Tip 1 dikey volütlü başlığın alt çapının (40-42.5 cm.), yaprak dizili başlığın üst çapından (36 cm.) büyük olması ve iki eser arasında görülen belirgin stil ve işçilik farkları nedenleriyle bu parçaların aynı başlıkta kullanılmadığıdır. Kjellberg'in Aiol başlığı kompozisyonuna eklediği boncuk dizili parçanın yeri ayrıca, büyük çapı nedeniyle hatalı kabul edilmektedir (Betancourt, 1977, s. 74-76). Akurgal, Aiol başlıklarının genel olarak dikey volütlü bir eleman ile bunun altında yer alan ve çoğunlukla yaprak dizileriyle bezenen bir geçiş elemanından oluştuğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, Tip 1 başlığının bir geçiş ögesiyle birlikte düşünülmesinin doğru olduğunu, fakat söz konusu geçiş ögesinin boyut ve işçilik uyumsuzlukları nedeniyle kazıda bulunan yaprak dizili parça olamayacağını eklemiştir (Akurgal, 1960, s. 5).

Boehlau, Larisa Athena Tapınağı'nın mevcut kalıntılarını değerlendirerek bu yapının dış mekanında muhtemelen sütun dizisi bulunmadığı, iç mekanının ise tek bir sütun dizisi ile iki nefe ayrıldığı sonucuna varmıştır (Şekil 4.57 ve Şekil 4.58). Bu bağlamda yaprak dizili sütun elemanının, tapınağın 530 civarına tarihdlediği ikinci evresinde iç mekandaki sütun dizisinde Neandreaia'da görülen uygulama ile aynı biçimde kullanılmış olabileceğini önermiştir. Fakat parçanın başlık, geçiş elemanı ya da kaide olarak kullanılma ihtimalleri arasından kesin bir seçim yapabilmek için yeterli kanıt olmadığı görüşündedir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 64-68; s. 142). Buna rağmen, Boehlau ve Schefold'un Larisa parçasını değerlendirirken Neandreaia yaprak dizili başlık elemanları ile benzerlik kurmaları, bu parçanın bir başlık olarak kullanıldığı görüşünde olduklarına işaret etmektedir. Betancourt da yaprak dizili sütun elemanının Athena Tapınağı'nın ikinci evresinde iç sütun dizisinde başlık

olarak kullanıldığı önerisini sunmuştur. Betancourt'a göre, Larisa'da bulunan sütun başlıkları değerlendirildiğinde tapınağın taşıyıcıları hakkında iki ihtimal düşünülebilir. Bu ihtimallerden birincisi, yaprak dizili parçanın bir dikey volütlü başlık ile birleştirilerek iki katmanlı bir Aiol başlığı şeklinde iç sütun dizisinde kullanıldığıdır. İkinci ihtimal ise, Athena Tapınağı'nın dış mekanında da bir sütun dizisinin varlığıdır. Buna göre, yaprak dizili parça iç mekanda tek başına bir sütun başlığı olarak kullanılmıştır. Tapınağın naosunu çevreleyen dış sütun dizisinde ise dikey volütlü başlıklar kullanılmıştır (Betancourt, 1977, s. 76-78).

Yaprak dizili elemanın kaide olarak kullanıldığı fikrini destekleyen başlıca araştırmacı ise Wesenberg'dir. Parçanın dairesel üst yüzeyinin, bir arşitravı taşımak için uygun geometride olmadığını belirten Wesenberg, Larisa örneğini Yakın Doğu mimarisinde görülen yaprak dizili sütun kaidelerinin bir takipçisi olarak değerlendirmiştir. Aynı araştırmacıya göre Larisa kaidesinde de, Ahameniş mimarisinde sıkça kullanılan “çan biçimli kaidelerin” (*Glockenbasis*) bazı örneklerinde görülen kaidenin üst bölümünden bağımsız bir parça olarak işlenmiş torus profilli geçiş ögesine sahiptir. Wesenberg özellikle, Babil güney surları yakınında kalıntıları bulunan apadana planlı bir Pers yapısında ele geçirilen sütun kaidesinin, Larisa'daki yaprak dizili parça ile benzerlik gösterdiğine dikkat çekmiştir (Şekil 4.59). Bu doğrultuda, Larisa örneğinin üst yüzeyine geniş torus profilli bir öge ekleyerek hayali bir rekonstrüksiyon önermiştir (Şekil 4.60) (Wesenberg, 1971, s. 135).

Larisa'da bulunan yaprak dizili sütun elemanı ile ilgili bu değerlendirmeler, çoğunlukla benzer örneklerin işlevleri hakkındaki tartışmalar doğrultusunda şekillenmiştir. Dikey volütlü bir başlık ve yaprak dizili elemanlardan oluşan rekonstrüksiyon önerileri, Neandrea tapınağında 19. yüzyılda bulunan fragmanlar için de geliştirilmiştir. Neandrea yaprak dizili sütun elemanları, boyutlarına göre “yaprak dizili küçük tamburlar” (“Blattprofil,” “Smaller Leaf Drum”) ve “yaprak dizili büyük tamburlar” (“Blattkranz,” “Larger Leaf Drum”) şeklinde iki gruba ayrılmıştır (Şekil 4.61 ve Şekil 4.62). Her grupta üçer örnek mevcuttur. Tüm örneklerin tasarımları, yükseklikleri ve profilleri birbirinden farklıdır. Yaprak dizili küçük tamburlar, genel olarak bir torus profili ve bunun altında yer alan Lesbos

kymationlu³¹ dışbükey bir bölümden oluşmaktadır. Sütun II ve VI'da kullanılan örnekte torus bölümü ince tutulmuş ve yaprak dizisi iki sıra şeklinde tasarlanmıştır. Yaprak dizili büyük tamburlar da genel olarak ince bir torus profilli bant ve bunun altında bulunan Lesbos kymationlu bir bölümden meydana gelmektedir. Bu parça I, III, V ve VII numaralı sütunlarda belirgin dışbükey profil vermektedir (Şekil 4.43). II ve VI numaralı sütunlarda ise düz profilli işlenmiştir. Tüm örneklerin üst çapları yaklaşık 40 cm.'dir. Yaprak dizili küçük tamburların çaplarının, mevcut fragmanları doğrultusunda yaklaşık 30 cm. oldukları belirlenmiştir. Elemanların üst yüzeylerinde zıvana deliği olup olmadığı, bu bölümlere ait fragmanların eksik olması nedeniyle bilinmemektedir. Yaprak dizili büyük tamburlardan bir örneğin korunmuş yüzeyinde zıvana yuvası görülmektedir (Koldewey, 1891, s. 35-41; Betancourt, 1977, s. 67).

Neandrea başlıklarının rekonstrüksiyonu da genel bir görüş ayrılığına neden olmuştur. Farklı görüşlerin daha iyi anlaşılabilmesi için Neandrea tapınağının mimarisine değinmek gerekmektedir. Tapınak kalıntıları, geniş bir podyumun üzerindeki naos duvarları ve iç mekanda yer alan yedi adet *in situ* plintheden oluşmaktadır (Şekil 4.63). Podyumu çevreleyen taş dizisi, düzgün kesme bloklardan örülüdür. Mevcut kalıntılar doğrultusunda, tapınağın naosunun yedi sütundan oluşan bir dizi ile iki nefe ayrıldığı kesin olarak bilinmektedir. Dış mekanda ise bir sütun dizisinin bulunup bulunmadığı konusunda değişik görüşler mevcuttur. Konu hakkında ilk değerlendirmeyi yapan Dörpfeld, dikey volütlü başlıkların tapınağın peristasisinde, yaprak dizili küçük ve büyük tamburların ise iki katmanlı bir başlık kompozisyonu içinde naostaki sütun dizisinde kullanıldığını belirtmiştir. Koldewey, bütün bu öğelerin üç katmanlı bir Aiol başlığına ait olduğunu ve tapınağın yalnızca naosunda bir sütun dizisi bulunduğunu düşünmektedir. Koldewey'in fikrini destekleyen araştırmacılar arasında von Gerkan ve Dinsmoor bulunmaktadır. Schefold ve Martin ise, yaprak dizili küçük tamburların dikey volütlü başlıkların altında kullanıldığını ve bu başlıkların naosu çevreleyen sütun dizisine ait olduğunu belirtmiştir. Yaprak dizili diğer parçalar ise başlık olarak tapınağın naosunda kullanılmıştır. Schefold bu görüşünü desteklemek için, yaprak dizili büyük tamburların üst yüzlerinde zıvana yuvalarının bulunmamasına ve bu nedenle alt

³¹ Bu bölümde yaprak dizili sütun elemanları genel olarak işlev bakımından incelenmiştir. Örneklerde görülen Lesbos kymationları ve işçilik özellikleri, ileriki bölümlerde, Larisa'da bulunan yaprak dizili duvar profilleri konusu ele alınırken anlatılacaktır.

yüzlerinde zıvana yuvaları bulunan dikey volütlü başlıklarla birleştirilemeyeceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, Klopedi'deki dikey volütlü başlıkların bir torus ile sonlandırılıp tapınağın peristasisinde kullanıldığını ve Aiol tapınaklarında bu uygulamanın yaygın olmasının muhtemel olduğunu belirtmiştir (Schefold, 1939, s. 47; Wesenberg, 1971, s. 78). Betancourt, tapınakta bir peristasis olmasının, terasın düzensiz alt yapısı nedeniyle düşük bir ihtimal olduğunu öne sürmüştür. Podyumun ortasında ve dış kenarlarında tek sıra taş örgü bulunması, olası bir peristasisin, podyumun dış cidar bloklarının üzerine yerleştirilmesini gerektirecektir. Fakat podyumun genişliğinin 1.55-1.98 m. arasında değişmesi, peristasis sütunları ile naos duvarları arasında farklı uzaklıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Betancourt, bu veriler göz önünde bulundurulduğunda, Koldewey'in rekonstrüksiyonunda görülen başlıkların naosta kullanıldığı fikrinin daha doğru gözüktüğüne inanmaktadır. Fakat aynı araştırmacıya göre, bir peristasisin varlığını destekleyen veriler de mevcuttur. Yaprak dizili büyük tamburların üst yüzeyinde zıvana yuvasının bulunmaması, bu elemanların taşıyıcı olarak tek başlarına kullanılması ihtimalini güçlendirmektedir. Benzer şekilde, dikey volütlü başlıkların alt yüzünde zıvana delikleri bulunması bu yolla başka bir elemana birleştirildiklerini göstermektedir. Bu durumda, dikey volütlü başlıkların peristastide kullanıldığı düşünülebilir; ön ve arka yüzlerindeki işçilik farklılıkları ise, peristastide ön yüzlerinin daha görünür olduğu bir şekilde konumlanmaları ile açıklanabilir. Yaprak dizili başlıklarınsa tüm yüzeylerinin aynı şekilde özenli işçilik göstermesi, naosta farklı yönlerden gözlemlenebilecekleri bir konumda yerleştirildikleri fikrini desteklemektedir.³² Betancourt ayrıca, peristasisin naostan belirli bir uzaklıkta yer almasının ve bu doğrultuda sütunların bir kısmının dolgu toprak zemine denk gelmesinin muhtemel bir uygulama olduğunu belirtmiştir. Zira dolgu toprağı, sütunları taşıyabilecek stabilededir ve 6. yüzyılda taş tapınak mimarisinin henüz kurallaşmadığı bir deneme döneminde böyle bir uygulamanın gerçekleştirildiği düşünülebilir (Betancourt, 1977, s. 66-69).

Schefold, Neandreaia tapınağının çevresindeki podyumun bir peristasisi taşıyıp taşıyamayacağı tartışmasına farklı bir görüşle katılmıştır. Schefold'a göre, Koldewey

³² Her yönden aynı şekilde algılanan dairesel bir tasarıma sahip olan Dor başlığının peristastide de kullanıldığı unutulmamalıdır. Bu durum, yaprak dizili başlıkların sadece naosta kullanılmış olabileceği görüşünü desteklemektedir.

tarafından podyum olarak tanımlanan bölüm, tapınağın euthynteriasıdır. Tapınağın stilobatının bu alanın üzerine yapılmış olması ve bir peristasisi taşıması göz önünde bulundurulması gereken bir ihtimaldir. Dikey volütlü başlıklara ait fragmanların çoğunluğunun naos dışında ortaya çıkarılmış olması da bu tip başlıkların dış mekanda kullanılmış olması fikrini desteklemektedir (Schefold, 1939, s. 47).

Mallwitz ise, yaprak dizili sütun elemanlarını tekil başlıklar olarak gösteren Krischen rekonstrüksiyonuna (Şekil 4.64) karşı çıkmıştır ve bu parçaların kirişten gelen yükü iletebilmesi için dikdörtgen bir üst bölüme ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (Şekil 4.65). Mallwitz'e göre, arkaik dönemde bir sütun dizisindeki bezeme amaçlı öğelerin (Neandreaia söz konusu olduğunda yaprak dizili küçük tamburlar) tasarım farklılıkları göstermesi, başka örnekleri de olan bir uygulamadır. Fakat aynı sütun dizisi içinde farklı genel tasarımda başlıklar kullanılması, karşılaşılmayan bir durumdur. Bu nedenle yaprak dizili büyük tamburların tekil başlıklar olarak kullanılma ihtimali ortadan kalkmaktadır (Mallwitz, 1968, s. 136-141). Wesenberg, yaprak dizili küçük tamburların üst yüzeylerinde zıvana yuvası bulunmaması nedeniyle dikey volütlü başlıklarla birleştirilemeyeceğini belirtmiştir. Aynı araştırmacıya göre, dikey volütü başlıkların arka yüzlerinin özensiz bir işçilik sergilemesi, bu yüzlerin fazla görülemeyeceği dar peristastide kullanıldığına işaret etmektedir. Bu durumda, yaprak dizili küçük tamburlar, dikey volütlü başlıkların sütunlarına uygun boyutta olmalarından dolayı, kaide olarak kullanılmıştır (Şekil 4.66). Yaprak dizili büyük tamburlar ise, tapınağın naosundaki sütun dizisinde başlık olarak kullanılmıştır (Wesenberg, 1971, s. 79).

Larisa örneği ile karşılaştırılabilecek diğer benzer yaprak dizili sütun elemanları Smyrna (Bayraklı), Phokaia, Aigai ve Thasos antik kentlerinde bulunmuştur. Smyrna parçaları, Akurgal tarafından "mantar biçimli sütun başlığı" olarak tanımlanmıştır (Şekil 4.67, Şekil 4.68 ve Şekil 4.69). On yedi farklı tipte örnek, 1948-1951 kazılarında Smyrna Athena Tapınağı kalıntıları arasında ele geçmiştir. Tipler, birbirinden boyut, profil, yaprak biçimleri ve yaprak boyutları bakımından farklılık göstermektedir (Şekil 4.70). Tüm başlıkların alt ve üst bölümleri Lesbos kymationları ile bezenmiştir. Tabanlarında dışbükey profilli çok ince bir bant mevcuttur. J tipi ve diğer bazı tiplerde, dışbükey profilli iki bant görülmektedir (Akurgal, 1998, s. 73-74). Akurgal, Smyrna mantar biçimli başlıkları ve dikey volütlü başlıklarının bulunmasının ardından yaptığı ilk değerlendirmelerde, bu

parçaların bir “kompozit” Aiol başlığı şeklinde birlikte kullanıldığı görüşünü belirtmiştir. Fakat mantar biçimi başlıkların boyut ve tasarım bakımından birbirlerinden farklı olmaları nedeniyle, Athena Tapınağı’nda mimari eleman olarak değil, adak sütunlarında kullanıldığı sonucuna varmıştır. A tipi mantar biçimli başlığın yalnızca alt yüzünde zıvana deliği bulunması ve alt yüz çaplarının üst sütun tamburları ile uyuşması, bu parçaların sütun başlığı olarak kullanıldıklarını kesinleştirmiştir. Akurgal yine de bir karşılaştırma sunmak üzere, mantar biçimli başlıkların işlevleri ile ilgili çeşitli ihtimallerin rekonstrüksiyon önerilerini sunmuştur (Şekil 4.71) (Akurgal, 1998, s. 84-85). Cook ise, tapınakta aynı tasarım ve bezemelere sahip birden fazla adak sütunu başlığının bulunması fikrini “garip” olarak nitelendirmiştir. Smyrna dikey volütlü başlıklarının dikdörtgene yakın formda tabanlarının sütuna geçiş için dairesel bir forma ihtiyaç duyması ve mantar biçimli başlıkların taşıyıcı olabilmesi için abaküs benzeri dikdörtgen bir taşıyıcı yüzeye ihtiyaç duyması nedenleriyle, Akurgal’ın “kompozit” başlık önerisini desteklemiştir. Bu tip iki katmanlı başlıkların, tapınağın 7. yüzyıl sonundaki evresinde peristasiste kullanıldığını belirtmiştir (Cook ve Nicholls, 1998, s. 143). Cook ve Akurgal, Wesenberg tarafından geliştirilen, mantar biçimli elemanların kabul edilen yönelimlerinin tersi bir şekilde sütun kaidesi olarak kullanıldığı önerisine karşı çıkmıştır (Şekil 4.72a). Cook, bu durumun sütunun stabilitesini bozacağını belirtmiştir. Mantar biçimli başlıkların alt bölümlerindeki dışbükey profilin, sütunun üst bitişi için uygun olduğunu ve en alttaki sütun tamburunun alt çapının mantar biçimli başlıkların tüm örneklerin üst çaplarından daha büyük olduğunu eklemiştir. Akurgal da, mantar biçimli elemanların ters çevrilmesi durumunda, farklı profildeki üst ve alt bölümleri arasındaki oluğa su ve toz dolarak taşın çatlamasına neden olacağına dikkat çekmiştir. Wesenberg’in önerisini kanıtlamak için kullandığı Assur’da bulunan oluklu bir kaideyi “kötü bir paralel” olarak nitelendirmiştir (Şekil 4.72b). Ayrıca, mantar biçimli elemanlarda görülen Lesbos kymationu yapraklarının aşağıya değil yukarıya dönük durmalarının Yunan ve özellikle İyon mimarlığının benzer örneklerine ters düştüğünü belirtmiştir (Cook ve Nicholls, 1998, s. 144-145; Akurgal, 1997, s. 71-72).

Phokaia kazılarında bulunan iki adet yaprak dizili sütun elemanı ise genel olarak kentteki Athena Tapınağı ile ilişkilendirilmiştir. Altekamp, bu iki örneği “mantar biçimli başlık” (Pilz-Blattkranz) ve “çanak biçimli başlık” (Kelch-Blattkranz) olarak

adlandırmıştır (Şekil 4.73 ve Şekil 4.74). İki örnek de oldukça zarar görmüştür. Mantar biçimli başlık dışbükey, çanak biçimli başlık ise içbükey profil vermektedir. Akurgal konuyla ilgili ilk yayınlarında, mantar biçimli başlığı Athena Tapınağı'nın Pers ordusu tarafından yıkımından öncesine, yani 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlemiştir. Çanak biçimli başlığın ise, tapınağın yeniden yapılmasından sonra 4. yüzyılda ya da Hellenistik dönemde gerçekleştirilen bir restorasyona ait olduğunu belirtmiştir. Martin, Langlotz ve Wesenberg'in bu görüşe karşı çıkmasının ardından Akurgal da fikir değiştirerek, çanak biçimli başlığı tapınağın Pers saldırısı sonrasında gerçekleştirilen yeniden inşasına, yani 6. yüzyılın son otuz yılına tarihlemiştir (Akurgal, 1960, s. 2-3; Altekamp, 1991, s. 148-151). Wesenberg, Phokaia çanak biçimli başlığını, Girit'teki Arkades kenti yakınlarında devşirme olarak bulunan benzer formda bir yaprak dizili başlık ile ilişkilendirmiştir (Şekil 4.75). Phokaia başlığında, Arkades örneğindeki gibi dörtgen biçimli bir abaküs bölümü bulunmasının muhtemel olduğunu belirtmiştir. Wesenberg aynı bağlamda, Delphi'deki Klazomenai ve Massalia hazine binalarında kullanılan yaprak dizili sütun başlıklarının da Arkades ve Phokaia başlıkları ile aynı tipolojiye ait olduğu görüşündedir (Şekil 4.76). Arkades başlığını bu tipolojinin en erken Yunan örneği olarak değerlendirmiş ve devşirme olarak ikinci kullanımını 7. yüzyıla tarihlemiştir. Boardman'ın Massalia Hazine Binası başlıkları için yaptığı 6. yüzyılın son çeyreği tarihlemesine katılarak, Klazomenai Hazine Binası örneklerinin bu başlıkları etkilediğini ya da onlardan etkilenecek yapıldığını belirtmiştir. Phokaia çanak biçimli başlığının ise, Massalia başlığından daha erken bir döneme ait olduğu ve 6. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yapıldığı sonucuna varmıştır (Wesenberg, 1971, s. 43-48). Dinsmoor, Klazomenai'nin Aioli coğrafyasındaki bir kent ve Massalia'nın yine Aioli coğrafyasındaki bir kent olan Phokaia'nın kolonisi olduğuna dikkat çekmiş ve hazine binalarında görülen başlıkları "Aioli" olarak tanımlamıştır.³³ Başlıkları sırasıyla 550 ve 535 yıllarına tarihlemiştir (Dinsmoor, 1923, s. 165; s. 171).

Aigai'da bulunan yaprak dizili sütun başlığı (Şekil 4.77 ve Şekil 4.78), Bohn tarafından Pergamon Athena Tapınağı'nda görülen Hellenistik dönem yaprak dizili başlık tipolojisine benzetilmiş ve kentinstoası ile ilişkilendirilmiştir (Bohn, 1889, s. 32-33). Başlık, Neandreaia tapınağı'nın yaprak dizili büyük tamburlarına benzer bir

³³ Schefold (1939, s. 49), Klazomenai ve Massalia'nın İyon kentleri olduğunu vurgulamış, fakat kültür bakımından Aioli ve İyon düzenlerinin ortak etkisi altında olduğunu eklemiştir.

profile sahiptir. Wesenberg, sadece fotoğrafını gördüğü bu parçanın arkaik döneme ait olduğunu belirtmiştir (Wesenberg, 1971, s. 80 dipnot 393). Radt ise, yaprak dizili parçanın, yakınında bulunan dikey volütlü başlık ile, Neandreaia başlıklarına benzer bir kompozisyonda kullanılmış olduğu görüşündedir. Bu başlığın, kesin konumu belirlenememiş ama stoa yakınında olduğu tahmin edilen bir tapınağa ait olduğu kabul edilmiştir (Radt, 1991, s. 483).

Thasos agorasında devşirme olarak bulunan yaprak dizili diğer bir sütun başlığının işçiliği bakımından 6. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.79). Ucu kesik bir koni biçiminde olan başlık, alçak kabartma bir Lesbos kymationuna sahiptir. Yaprakların duruş biçimi doğrultusunda üst olarak belirlenen yüzünde zıvana yuvası ve anathyrosis bandı, alt yüzünde ise sadece zıvana yuvası görülmektedir. Martin anathyrosis bandının, başlığın üstüne dikey volütlü bir başlık geldiğine işaret ettiğini belirtmiştir. Kuhn, üst yüze dikey volütlü başlık yerine abaküs görevinde dörtgen bir parça gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Wesenberg ise bu parçanın bir kaide olduğu ve anathyrosis bandının, üzerine bir sütun oturtulması için yapıldığı görüşündedir (Wesenberg, 1971, s. 135; Altekamp, 1991, s. 164-165). Betancourt ise, parçanın çapının üstten alta daralması ve iki yüzünde de zıvana yuvası bulunması nedenleriyle bir kaide olarak kullanılmasının mantıklı olmadığını belirtmiştir. Dikey volütlü başlık ile yapılan bir kompozisyonun Aiol etkisi dışındaki bir kent olan Thasos için düşük ama dikkate alınması gereken bir ihtimal olduğunu ve parçanın, gerçekten Aiol etkisinde yapıldıysa, bu düzenin çok olgun bir dönemine ait olduğunu eklemiştir (Betancourt, 1977, s. 91). Thasos başlığı hakkındaki genel kanı, 570/560-6. yüzyılın son çeyreği tarihleri arasına ait olduğudur (Altekamp, 1991, s. 165).

Larisa yaprak dizili sütun elemanının üst çapının alt çapından geniş olması, başlık olarak kullanılmış olması görüşünü destekleyen bir veridir. Tip 1 dikey volütlü başlığının alt çapının uyuşmaması nedeniyle bu yaprak dizili başlık ile birlikte kullanılmadığı ise genel olarak kabul gören bir fikirdir. Yaprak dizili eleman gerçekten bir dikey volütlü başlık ile birlikte kullanılmış ise, üst çapına uyacak başlık, Larisa'da bulunan diğer dikey volütlü başlıkların alt çap-yükseklik oranları doğrultusunda, yaklaşık 66 cm. yüksekliğinde olmalıdır. Bu durumda, iki katmanlı bu başlığın yüksekliği 104 cm.'ye ulaşmaktadır. Larisa kazı ve yüzey araştırmalarında, tam bir sütun yüksekliğinin hesaplanmasına yardımcı olacak nitelikte arkaik dönem sütun tamburları bulunmaması nedeniyle bu konuda kesin bir

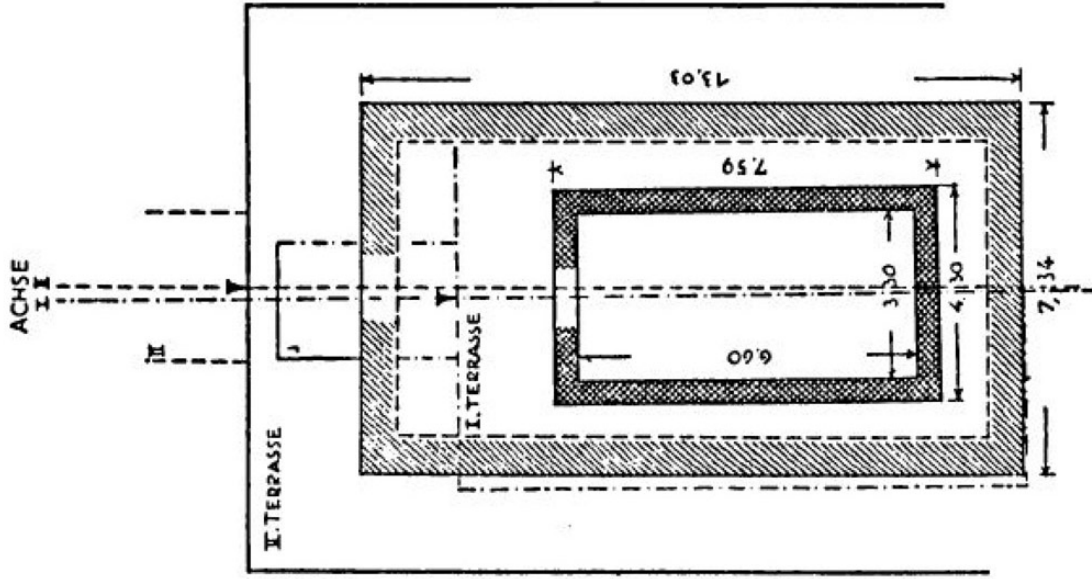
sonuca ulaşılamamıştır. Fakat 1 m.'yi aşkın bir sütun başlığı yüksekliği, nispeten mütevazı boyutlardaki arkaik dönem Larisa tapınağı için uygun görülmemektedir. Bu doğrultuda, yaprak dizili başlığın tekil bir şekilde kullanılmış olması daha yüksek bir ihtimal haline gelmektedir. Kuhn'un Thasos başlığı için, Wesenberg'in de Phokaia'da bulunan çanak biçimli başlık için önerdiği dörtten biçimli abaküs fikri, Larisa yaprak dizili başlığı için de muhtemel bir uygulamadır. Başlığın tapınak alanında ortaya çıkarılmamış olmasına rağmen (Şekil 4.1), benzer işçilik sergileyen Lesbos yaprak dizili duvar profillerinin bu yapı ile ilişkilendirilmesi, tapınağın iç sütun dizisinde kullanıldığı görüşünü desteklemektedir. Dolayısıyla, tapınağın ikinci evresinde, yani 530 yılı ve sonrasında kullanıldığı sonucuna varılmaktadır.

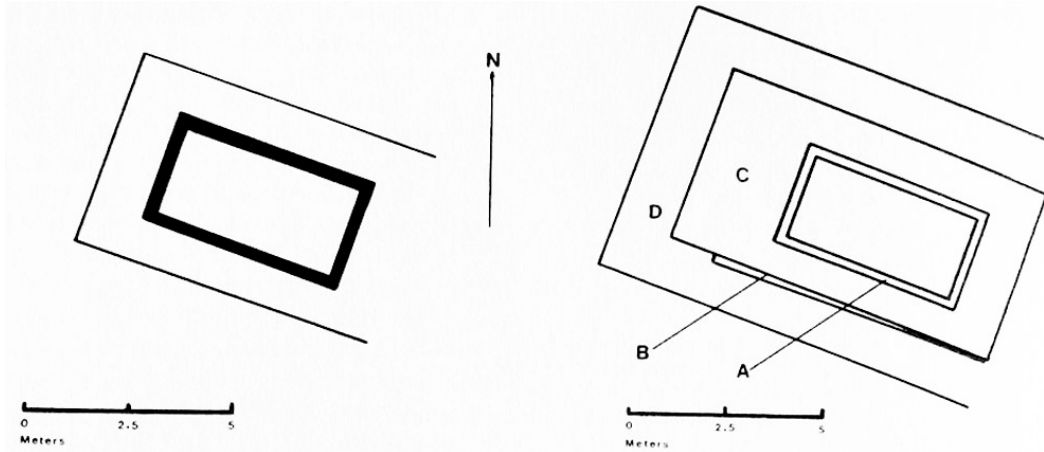
Şekil 4.55 : Yaprak dizili sütun elemanı (Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 19a).

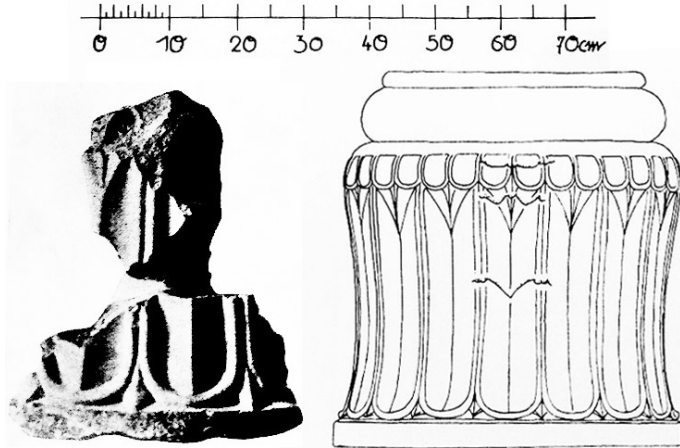
Şekil 4.56 : Yaprak dizili sütun elemanının(a) mevcut durumu ve (b) alt yüzü (M. Arseven, 2012).

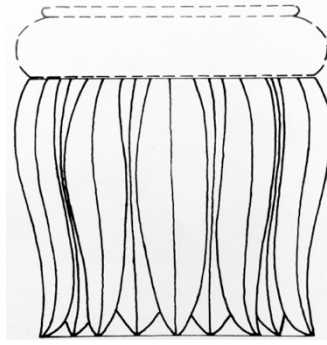
Şekil 4.57 : Larisa Athena Tapınağı'nın yapım evreleri (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 60).

Şekil 4.58 : Larisa Athena Tapınağı'nın (a) erken 6. yüzyılda ve (b) 530 yılında yapılan evrelerinin planları (Betancourt, 1977, s. 80).

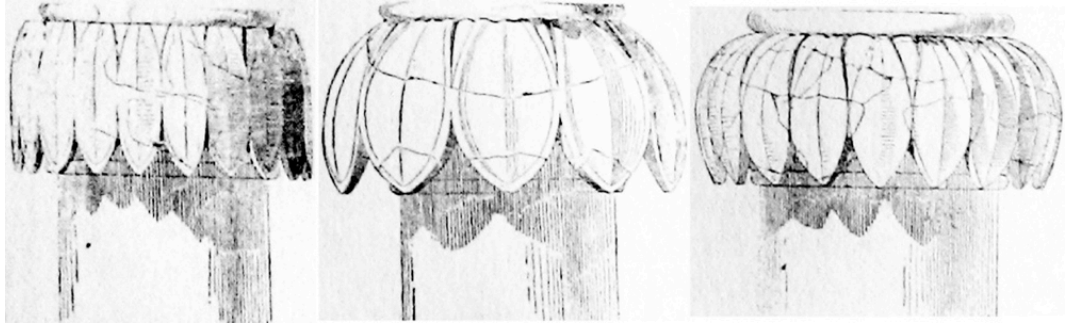
Şekil 4.59 : Babil güney surları yakınındaki Pers yapısında bulunan sütun kaidesi fragmanı ve rekonstrüksiyonu (Wesenberg, 1971, Şekil 298 ve Şekil 299).

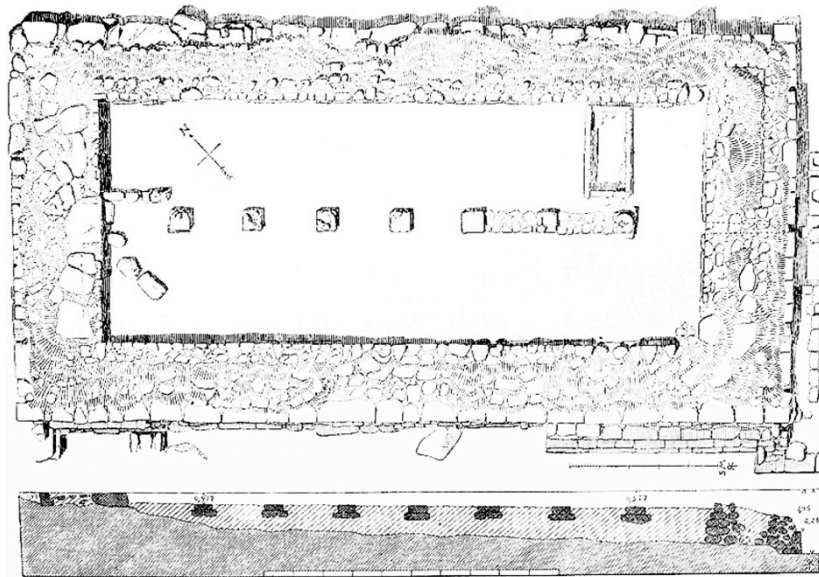
Şekil 4.60 : Larisa yaprak dizili sütun elemanının torus öğeli bir sütun kaidesi olarak rekonstrüksiyonu (Wesenberg, 1971, Şekil 277).

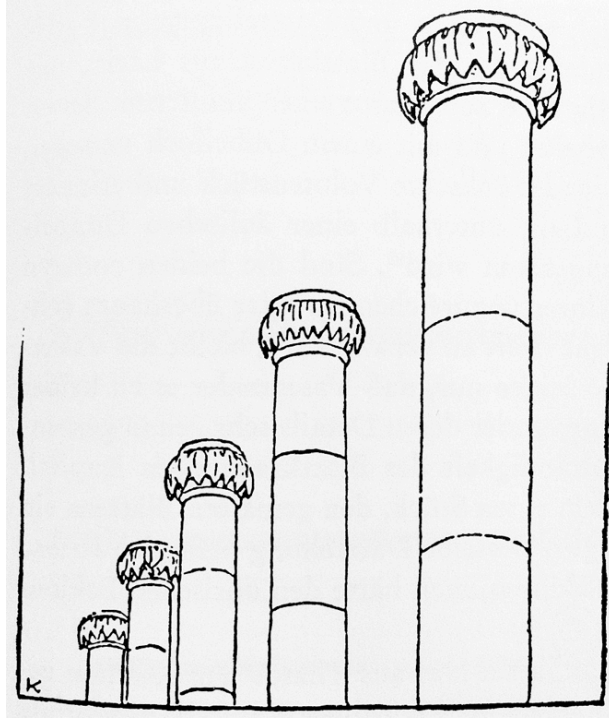
Şekil 4.61 : Neandria'da bulunan yaprak dizili küçük tamburlar (Betancourt, 1977, Şekil 27).

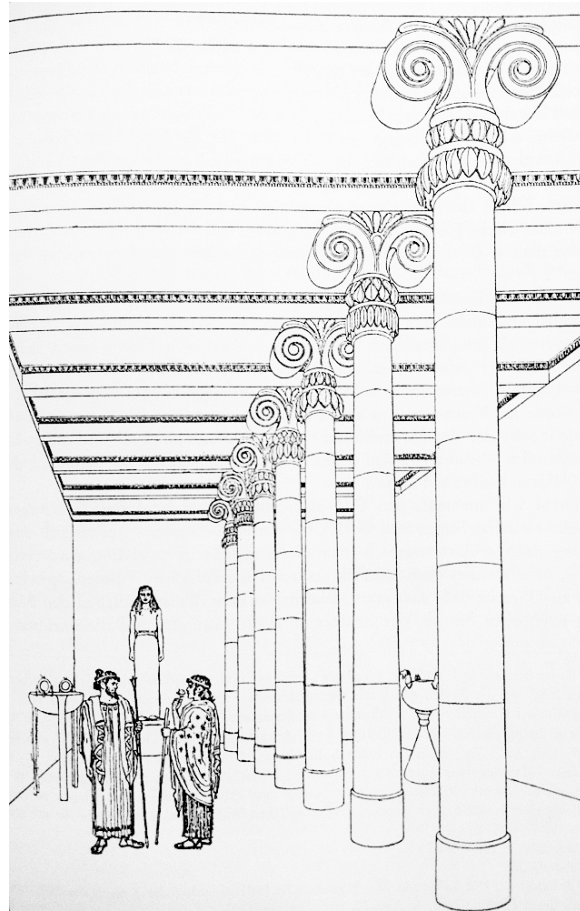
Şekil 4.62 : Neandria'da bulunan yaprak dizili büyük tamburlar (Betancourt, 1977, Şekil 28).

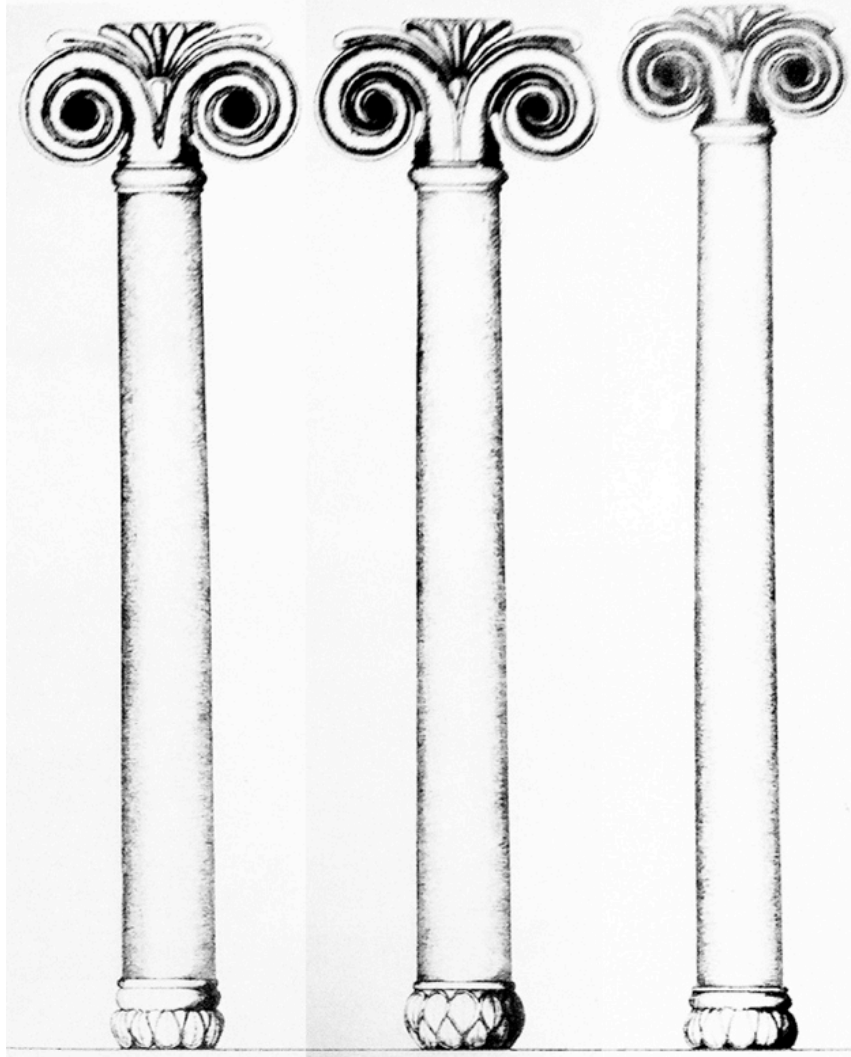
Şekil 4.63 : Neandria tapınağı taş planı ve kesiti (Koldewey, 1891, s. 22).

Şekil 4.64 : Neandria sütün başlıklarının Krischen tarafından hazırlanan rekonstrüksiyonu (Mallwitz, 1968, s. 137).

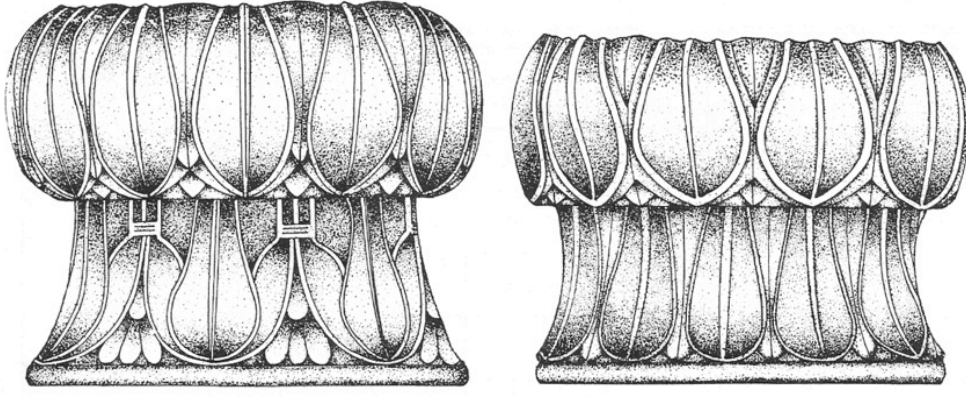
Şekil 4.65 : Neandria tapınağı iç sütün dizisi rekonstrüksiyonu (Mallwitz, 1968, s. 139).

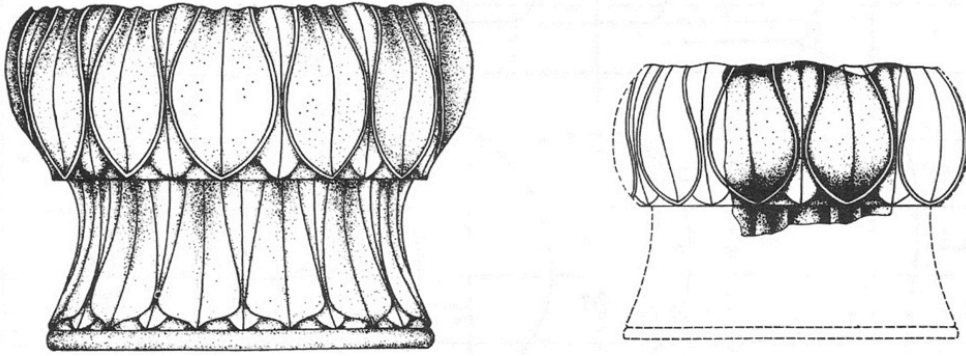
Şekil 4.66 : Neandria tapınağı sütunlarının Wesenberg tarafından hazırlanan rekonstrüksiyonu (Wesenberg, 1971, Levha 164).

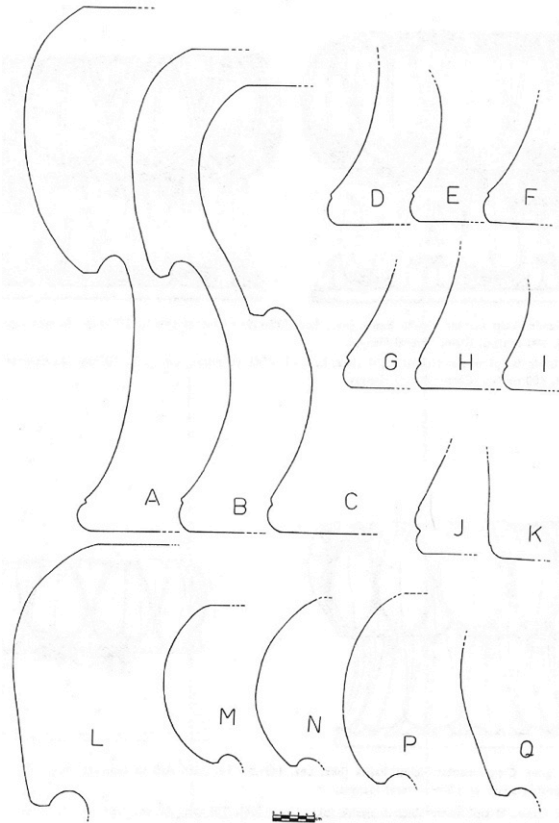
Şekil 4.67 : Smyrna’da bulunan A tipi mantar biçimli başlık (Akurgal, 1998, Levha I).

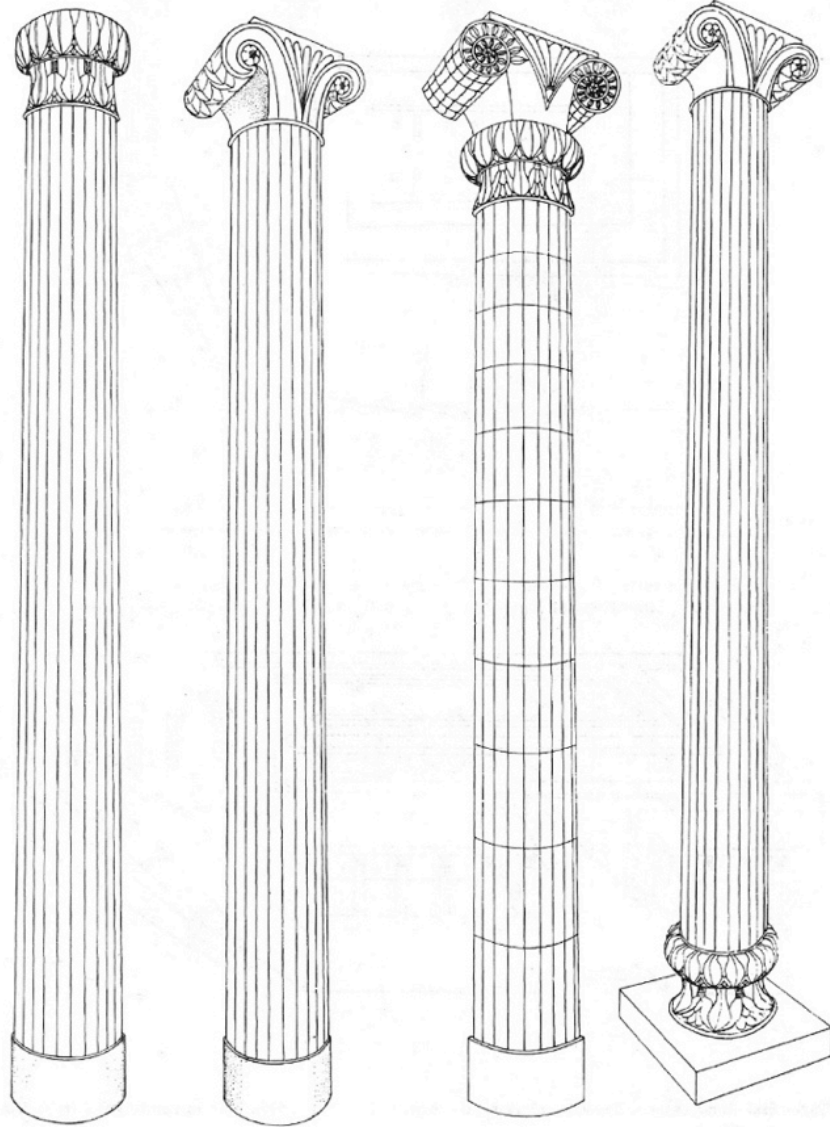
Şekil 4.68 : Smyrna'da bulunan A ve B tipi mantar biçimli başlıklar (Akurgal, 1998, Şekil 55a ve 55b).

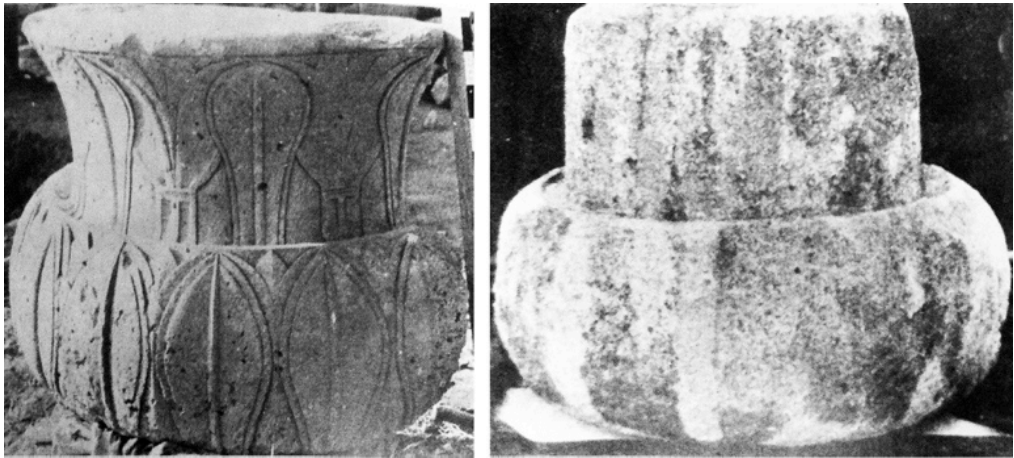
Şekil 4.69 : Smyrna'da bulunan C ve M tipi mantar biçimli başlıklar (Akurgal, 1998, Şekil 55c ve 55d).

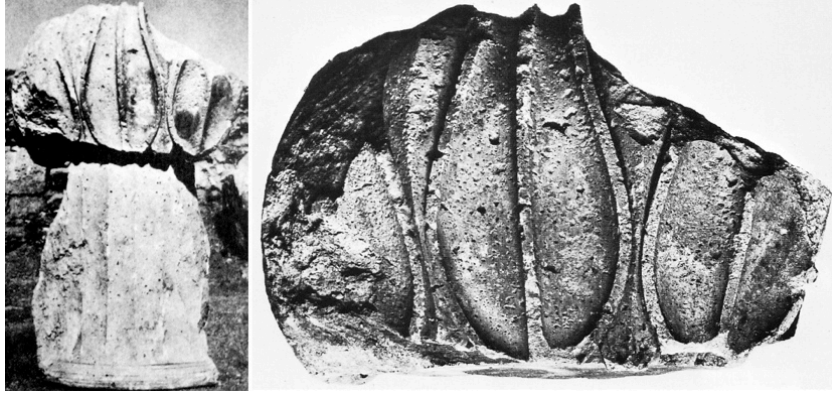
Şekil 4.70 : Smyrna mantar biçimli başlıklarının profilleri (Akurgal, 1998, Şekil 56).

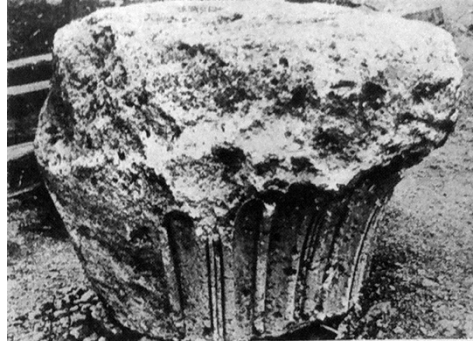
Şekil 4.71 : Smyrna'da bulunan başlıklar hakkında rekonstrüksiyon önerileri (Akurgal, 1998, Şekil 70-71).

Şekil 4.72 : (a) Smyrna'da bulunan mantar biçimli başlığın Wesenberg tarafından önerilen kullanım yönü ve (b) Assur'da bulunan oluklu başlık (Wesenberg, 1971, Levha 230 ve 212).

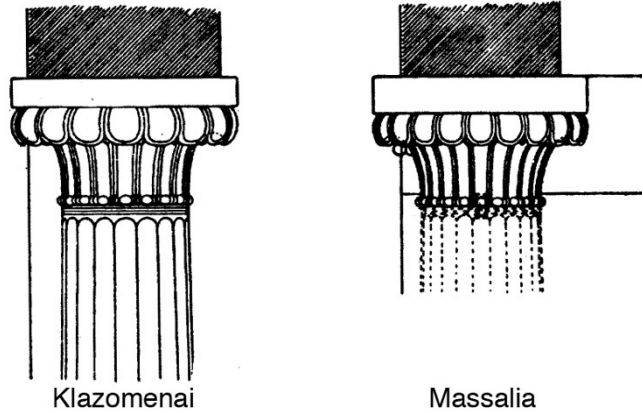
Şekil 4.73 : Phokaia’da bulunan mantar biçimli başlık (Betancourt, 1977, Levha 38 ve Akurgal, 1997, Levha O1).

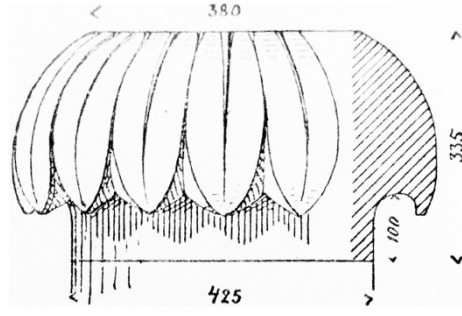
Şekil 4.74 : Phokaia’da bulunan çanak biçimli başlık (Wesenberg, 1971, Levha 88).

Şekil 4.75 : Arkades’te bulunan yaprak dizili başlık (Wesenberg, 1971, Levha 87).

Şekil 4.76 : Klazomenai ve Massalia hazine binalarında görülen yaprak dizili sütun başlıkları (Dinsmoor, 1923, Şekil 2).

Şekil 4.77 : Aigai yaprak dizili başlığının çizimi (Bohn, 1889, Şekil 31).

Şekil 4.78 : Aigai yaprak dizili başlığı (Radt, 1991, Levha 56.3 ve 56.4).

Şekil 4.79 : Thasos'ta bulunan yaprak dizili başlık (Betancourt, 1977, Levha 37).

4.4 Lesbos Yaprak Dizili Duvar Profilleri

Lesbos yaprak dizili duvar profilleri, eş bezemeli fakat mevcut durumlarında birbirleriyle birleşmeyen beş adet fragmandan oluşmaktadır. Blokların alt ve üst yüzeyleri düzlenmiştir; tümü aynı yüksekliktedir. Ön yüzlerini süsleyen Lesbos yaprak dizisi, kalın damarlı ve mızrak ucu³⁴ şeklinde iki ana yaprak ile bunların arasında ve arkasında kalan dar bir ara yapraktan meydana gelmektedir. Ana yapraklar, derin damarlı ve belirgin kenar şeritleri ile sınırlandırılmıştır. Üstte 3.5-4 cm. genişliğinde başlayan ana yaprak, başlangıcından az sonra daralarak 3 cm. genişliğine iner. En şişkin noktasında 6.5-7 cm. genişliğine ulaşır; daha sonra alt

³⁴ Mendel tarafından yapılmış olan "lanceolate" tanımının karşılığıdır (Mendel, 1908, s. 41).

kısımda yeniden daralarak kapanır. Toplam yüksekliği 12.5 cm.'dir. Ara yaprak ise, kendisini sınırlayan iki ana yaprağın daralma ve genişlemeleri doğrultusunda 1-3 cm. aralığında genişliklere sahiptir. Parçaların tümünde ara yaprakların alt bölümleri zarar görmüştür. Bu nedenle ara yaprağın alt bitiş formu belirlenememiştir. Ön yüzü en az aşınmış olan Fragman A'dan, kymationun sabit dışbükey bir profil verdiği anlaşılmaktadır. Dışbükey eğrinin blokların alt yüzeylerinde 5 cm. derinliğinde bitmesi ve bundan sonra yüzeyin düz devam etmesi, profilin duvardan minimum 5 cm. dışarı taşıdığını göstermektedir.

4.4.1 Fragman A

yük.: 12.5 cm. gen.: 17.2 cm. der.: 30.4 cm.

Ana yaprakları sınırlandıran şeritlerin ve damarların en belirgin olduğu örnektir (Şekil 4.80, Şekil 4.81, Şekil 4.82 ve Şekil F.1). Ait olduğu profil bloğunun bitişi olan sol yüzü iyi düzlenmiştir; üzerinde çok sayıda hafif kademeli taşçı aleti izi mevcuttur. Parçanın sol yanındaki bu blok bitişi, kymationu oluşturan ara yapraklardan birinin orta damarından olarak işlenmiştir. Sağ ve arka yüzlerin kırılmış olması, parçanın özgün genişlik ve derinliğinin anlaşılmasını engellemektedir. Bir bölümü korunmuş üst yüzde ve oldukça iyi korunmuş alt yüzde az sayıda taşçı aleti izi görülebilmektedir.

4.4.2 Fragman B

yük.: 12.5 cm. gen.: 36.7 cm. der.: 21.3 cm.

Dört adet ana yaprak ve üç adet ara yapraklı cephesi ile, buluntu grubu içinde korunmuş en uzun ön yüze sahiptir (Şekil 4.83, Şekil 4.84 ve Şekil F.2). Tüm parçalarda görülen kymationun ana yaprağının alt bitişi bu parçada tam olarak okunabilmektedir. Ana yaprakların orta damarlarının bir bölümü oldukça iyi korunmuştur Sağ, sol ve arka yüzlerinin kırık olması nedeniyle fragmanın özgün genişlik ve derinliği belirlenememiştir. Alt ve üst yüzlerde az sayıda yüzeysel taşçı aleti izi görülmektedir.

4.4.3 Fragman C

yük.: 12.5 cm. gen.: 22.4 cm. der.: 34.6 cm.

Ön yüzün ortasından alt bölümüne kadar yüzeysel bir biçimde kırılmış olması nedeniyle, fragmanın profili tam olarak okunamamaktadır (Şekil 4.85, Şekil 4.86 ve Şekil F.3). Kymationu oluşturan yaprakların geri kalan bölümleri oldukça aşınmıştır ve sadece iki adet ana yaprağın dış damarları görülebilmektedir. Buluntu grubu içinde en fazla derinliğe sahip örnektir. Yine de sağ, sol ve arka yüzlerin kırık olması sonucunda özgün genişlik ve derinlik belirlenememiştir. Üst yüzde seyrek, alt yüzde ise oldukça sık, derin ve belirgin taşçı aleti izleri mevcuttur.

4.4.4 Fragman D

yük.: 12.5 cm. gen.: 24.9 cm. der.: 24.4 cm.

İki adet ana yaprağı ve bir adet ara yaprağının büyük bölümü korunmuştur (Şekil 4.87, Şekil 4.88 ve Şekil F.4). Sağ, sol ve arka yüzlerin kırık olması sonucunda özgün genişlik ve derinlik belirlenememiştir. Üst yüzde yüzeysel ve derin, alt yüzde ise yüzeysel taşçı aleti izleri görülebilmektedir.

4.4.5 Fragman E

yük.: 12.5 cm. gen.: 13.1 cm. der.: 31 cm.

Ait olduğu profil blokunun bitişi olan sol yüzü oldukça iyi düzlenmiştir. Fakat Fragman A'daki durumun aksine, bu yüzde herhangi bir taşçı aleti izi seçilememektedir (Şekil 4.89, Şekil 4.90, Şekil 4.91 ve Şekil F.5). Bu parçada, blok bitişi kymationu oluşturan ana yaprağın orta damarı olarak işlenmiştir. Sağ ve arka yüzlerinin kırık olması nedeniyle özgün genişlik ve derinliği belirlenememiştir. Üst yüzde az sayıda derin taşçı aleti izi mevcuttur.

Şekil 4.80 : Fragman A, ön yüz (M. Arseven, 2012).

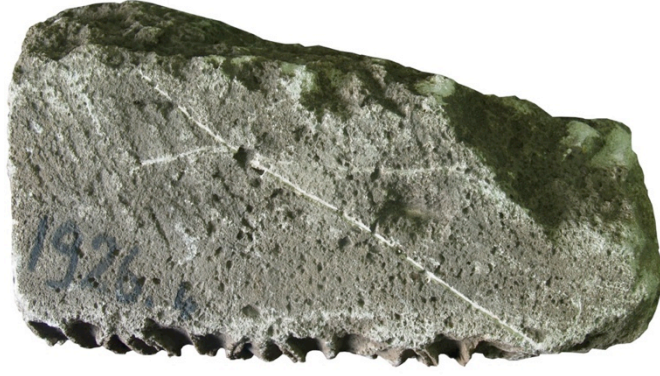
Şekil 4.81 : Fragman A, sol yüz (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.82 : Fragman A, üst ve alt yüzler (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.83 : Fragman B, ön yüz (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.84 : Fragman B, üst ve alt yüzler (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.85 : Fragman C, ön yüz (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.86 : Fragman C, üst ve alt yüzler (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.87 : Fragman D, ön yüz (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.88 : Fragman D, üst ve alt yüzler (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.89 : Fragman E, ön yüz (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.90 : Fragman E, sol yüz (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.91 : Fragman E, üst ve alt yüzler (M. Arseven, 2012).

Boehlau ve Schefold, söz konusu Lesbos kymationlu fragmanların Larisa tapınağında bir duvarın üst bitimini, bu fragmanlar ile birlikte bulunan torus profilli

parçaların³⁵ ise aynı duvarın etek bölümünü oluşturduğu görüşündedir (Şekil F.6 ve Şekil F.7). Parçalarda görülen yaprak formlarını ve işçiliği, yaprak dizili sütun elemanının (Şekil 4.55 ve Şekil 4.56) işçilik ve tasarımı ile eşleştirmişlerdir. Bu doğrultuda, duvar profillerini de yaprak dizili sütun elemanı ile birlikte, tapınağın 530'da gerçekleşen ikinci inşaat evresi ile ilişkilendirmişlerdir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 157). Profil parçalarının alt yüzleri, oldukça özenli bir işçilik sergilemektedir. Yaprakların alt bölümleri heykelsi olarak tanımlanabilecek derecede derin oyulmuştur. Bu durum duvar profilinin, kymationun alt yüzünün görülebileceği bir yükseklikte, yani insan gözü seviyesinde ya da daha yüksekte konumlandığı görüşünü desteklemektedir. Mendel, Lesbos kymationunun parçadan parçaya, özellikle açık ana yapraklarda genişlik ve işleme farklılıkları gösterdiğini belirtmiş ve bu durumu parçaların aynı profil dizisine ait olmamaları ihtimali ile ilişkilendirilmiştir. Mendel parçaları 6. yüzyıla tarihlemiştir (Mendel, 1908, s. 41).

Lesbos yaprak dizisinin farklı tipoloji ve varyasyonları, Batı Anadolu ve Ege adalarında özellikle sütun başlıkları, duvar profilleri, kapı söveleri gibi mimari taş elemanlarda ve pişmiş toprak mimari ve küçük buluntularda gözlemlenebilmektedir. Fakat arkaik dönemde bu bezeme ögesinde görülen yaprak formlarının ve profillerin henüz kurallaşmamış olması, gelişim sürecinin kesin bir kronolojiye oturtulmasını zorlaştırmaktadır. Yine de Larisa kymationunun yakın coğrafyadaki örnekler ile yaprak formları, yaprak kenarları ve profil bakımından karşılaştırmak, bu parçaların arkaik dönem içinde daha tanımlı bir tarih aralığına yerleştirilmesi açısından önemlidir (Şekil 4.100).

Ganzert, Lesbos kymationunun gelişim süreci üzerine yaptığı değerlendirmede, ana ve ara yaprakların şekillerini, yaprakların ne derinlik ya da yükseklikte işlendiğini ve yaprakları sınırlandıran şeritlerin birleşip birleşmemesini tarihlendirme için ölçütler olarak belirlemiştir. Alzinger'in daha erken tarihli bir çalışmada, Ephesos Artemis Tapınağı'nda bulunan B ve C tipi İyon başlığı abaküslerinde (Şekil 4.92) görülen Lesbos yaprak dizilerinin bu kymationun en erken formları olduğunu belirtmesine dikkat çekmiştir. Kymation iki abaküste de farklıdır. B tipi abaküste ana yaprak hafif bir kıvrıma sahiptir. Orta damarı yüksek işlenmiştir. Ana yaprakları sınırlandıran şeritler çift çizgilidir. Ara yapraklar sivri uçludur ve orta damarları vardır. C tipi

³⁵ Söz konusu torus profil parçaları, *Larisa am Hermos* yayınının ilk cildindeki katalogta 75 ve 76 numaraları altında incelenmiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 129).

abaküste görülen ana yaprak ise düzgün oval şekillidir ve yine çift çizgili bir şerit ile sınırlandırılmıştır. Ara yapraklar bir önceki örnekteki kadar sivri uçlu değildir. Orta damarları belirgin işlenmiştir. Alzinger, Ephesos örneklerinde ana odağın özenli işlenmiş yaprak kenarları olduğunu belirtmiştir. Fakat Ganzert, Alzinger yerine yine kendisinden önce benzer bir çalışma hazırlamış olan Weickert'in değerlendirmesine katılarak, kronolojinin başına 7. yüzyıl sonuna tarihlediği Neandreaia tapınağına ait yaprak dizili sütun elemanlarını yerleştirmiştir (Şekil 4.43, Şekil 4.61 ve Şekil 4.62).³⁶ Ganzert'in bu araştırmasına göre, Lesbos kymationunu oluşturan ana ve ara yaprakların formları, zamanla giderek daha belirginleşen bir S kıvrımına sahip olmaya başlamıştır. Ayrıca, açık yaprakların kenar şeritleri, birbirine bağlanarak kapalı yaprakların üstlerine denk gelen gözler oluşturmaya başlamıştır. Klasik dönemde, ana yaprakların kenarları çift S kıvrımı sergilemekte ve birleşerek ara yaprakların üst bölümlerinde belirgin gözler oluşturmaktadır. Lesbos kymationu kullanılan mimari eleman ve alanlara, belirgin bir kyma reversa profili verilmektedir. Dolayısıyla, derlenen örneklerden, 7. yüzyıl sonundan 6. yüzyılın sonuna kadar benzer öğeler kullanılarak özgün kymation tasarımları oluşturulduğu ve böylece farklı tipolojilerin elde edildiği görülmektedir. Bu tasarım zenginliği, klasik dönemde de mevcuttur. Fakat yaprak formları ve profil bakımından kurallaşmaya başlayan bir düzen mevcuttur (Ganzert, 1983, s. 123-202). Altekamp, Lesbos kymationlarında görülen yaprak formlarını herhangi bir kronolojik sıralamaya bağlı kalmadan, beş farklı tipte incelemiştir (Şekil 4.93). Larisa duvar profilleri ve bu bölümde karşılaştırıldıkları örnekler Altekamp'ın A, B ve C tipolojilerinde yer almaktadır (Altekamp, 1991, s. 193-201).

Aigai ve Neandreaia'da bulunan yaprak dizili sütun elemanları, Lesbos kymationunu oluşturan yaprakların biçim ve diziliş bakımından en ilkel özelliklere sahip olduğu örneklerdir. Aigai parçasında tek sıra yaprak dizisinden oluşan bir tasarım görülmektedir (Şekil 4.77 ve Şekil 4.78). Yapraklar uzun ve oval formdadır, sivri uçlarla bitirilmiştir. Yapraklar arasında sığ içbükey bir sınırlandırma görülmektedir. Orta damar sığ dışbükey profilde işlenmiştir. Yaprak ayası belirgin bir profil vermemektedir. Radt, bu parçayı Neandreaia'da bulunan örnekler ile ilişkilendirerek

³⁶ Bu bölümde bahsedilen Neandreaia, Phokaia, Smyrna, Thasos gibi kentlere ait yaprak dizili sütun elemanlarının işlevsel değerlendirmesine, Larisa'da bulunan yaprak dizili sütun elemanı ile ilgili bölümde yer verilmiştir.

6. yüzyılın ortasına tarihlenmiştir (Radt, 1991, s. 482-483). Neandreaia tapınağının I ve VII ile II ve VI numaralı sütunlarına ait olduğu düşünülen yaprak dizili geçiş elemanları (Şekil 4.43), Aigai parçası ile en yakın tasarımlara sahiptir. Bu iki örnekte de yapraklar uzun ve dar bir mızrak ucu formundadır; alt uçları sivri bitirilmiştir. Aigai'daki durumdan farklı bir şekilde, yaprakların başlangıçları birbirinden ayrılmıştır ve aralarında kalan alan dışbükey profillidir. Yaprak ayaları içbükey, kenarları ve orta damarları ise dışbükey profilde belirgin şekilde işlenmiştir (Weickert, 1913, s. 33). Neandreaia'da ortaya çıkarılan diğer yaprak dizili elemanlarda ise yaprak kenarları çift çizgi ile belirtilmiştir. Yaprakların formları, diğer örneklere kıyasla daha kısa ve dolgundur; uçları sivri değil yuvarlatılmış şekilde bitirilmiştir. II ve VI numaralı sütunlara ait olduğu düşünülen geçiş elemanı, farklı boyutlarda ve yönelimde iki sıra yaprak dizisine sahip olmasına rağmen (Weickert, 1913, s. 36), yaprakların tasarımda eşit derecede odak oluşturması ve hepsinin birer ana yaprak rolünde olması bakımından benzer özelliklere sahip iki yaprak dizisinin birleştirilmesi şeklinde değerlendirilmelidir. Aigai ve Neandreaia'da bulunan tüm örnekler düzgün dışbükey profile sahiptir. Yaprak formları, yukarıda da belirtildiği üzere, "uzun ve dar" ile "kısa ve dolgun" olarak iki grupta incelenebilir (Ganzert, 1983, s. 125). Ana yaprakların en geniş oldukları noktalarda birbirlerine bitişik olmaları nedeniyle, ara yaprak sırasına yer ayrılmamıştır. Aigai başlığı, Neandreaia parçaları ile aynı döneme tarihlenmesine rağmen, yaprakların profil derinliği ve yüksekliği ile işçilik bakımından daha az olgun bir tasarım anlayışına işaret etmektedir.

Neandreaia tapınağına ait arkaik büyük sunakta bulunan yaprak dizisinde, uzun ve dar formdaki ana yaprakların arası açılarak geride kalan ikinci bir yaprak dizisine yer verilmiştir (Şekil 4.94). Fakat ara yapraklar sadece yuvarlak uçları ile belirtilmiş, orta damarları işlenmemiştir. Ana yaprakların kenarları ve orta damarları geniş işlenmiştir. Yaprak arası derinliği ve orta damarın yüksekliği fazla değildir (Weickert, 1913, s. 38). Kymation düzgün dışbükey bir profil vermektedir. Koldewey bu kymationun tapınak örneklerinden daha geç bir döneme tarihlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Koldewey, 1891, s. 29).

Larisa, Phokaia, Thasos ve Smyrna yaprak dizili sütun elemanlarının bir bölümünde görülen tasarım, Neandreaia ve Aigai örneklerine form bakımından benzemesine rağmen, ara yaprakların mevcut olması bakımından farklılaşmaktadır. Larisa yaprak

dizili sütun elemanında uzun ve dar mızrak ucu formunda ana yapraklar görülmektedir (Şekil 4.55 ve Şekil E.2). Ara yapraklar oldukça ince işlenmiştir; fakat orta damarları belirgin şekilde dışbükeydir. İşçilik, Larisa yaprak dizili duvar profillerindeki gibi özenli ve heykelsidir. Örnekler yalnızca yaprak formları bakımından birbirinden ayrılır. 530 yılı civarına tarihlenen Larisa sütun elemanının önemli bir özelliği, Lesbos kymationunun klasik dönemde kurallaşan kyma reversa profilinin sığ bir tipine sahip olmasıdır. Thasos'ta bulunan benzer bir sütun elemanı ise, üst kısımda dışbükey bir profil vermekte, sabit biçimde daralarak düz devam etmektedir (Şekil 4.79). Ana yapraklar mızrak ucu biçimindedir. Çift çizgili kenar şeritleri ve orta damarları belirgin işlenmiştir. Ara yapraklarda orta damar görülmemektedir. Bu ara yapraklar, hafif dışbükey profil ve sivri alt uçlarla belirginleştirilmiştir (Altekamp, 1991, 164-165). Phokaia'da ortaya çıkarılan ve Artemis Tapınağı ile ilişkilendirilen mantar biçimli bir sütun başlığının ana yaprakları, oldukça belirgin kenar şeritlerine ve orta damarlara sahiptir (Şekil 4.73). Başlığın yoğun ölçüde zarar görmüş olması nedeniyle yalnızca ana yapraklarının yuvarlatılmış alt bitişleri okunabilmektedir; dışbükey ara yaprakların alt bitişleri ise korunmamıştır. Başlık, Akurgal tarafından 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir (Akurgal, 1960, s. 2-3). Phokaia'da bulunan çanak biçimli diğer sütun başlığının ise fazlasıyla zarar görmüş olması nedeniyle, yaprakların yalnızca dışbükey profilli orta damarlarının bir bölümü ile çift çizgili kenar şeritleri okunabilmektedir (Şekil 4.74). Bu başlık, Akurgal tarafından 6. yüzyılın son otuz yılına, Wesenberg tarafından ise 6. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenmiştir (Akurgal, 1960, s. 3; Wesenberg, 1971, s. 46-47; Serdaroğlu, 1979, s. 348-351).

Thasos'ta ortaya çıkarılan bir mimari blokun ön yüzünde görülen Lesbos kymationu ise, yaprak formu bakımından Larisa yaprak dizilerinin daha erken bir evresine örnek olarak verilebilir (Şekil 4.95). Parçanın hangi yapıya ait olduğu bilinmemektedir. Fakat alt yüzünde görülen kenet doğrultusunda, bir duvarın üst bitişinde kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Yaprak dizisi nispeten yüzeysel bir işçiliğe sahiptir. Ana yaprakların kenarları ve orta damarları belirgin işlenmiştir. Yaprak ayası ise derin oyulmamıştır. Bakalakis, Thasos örneğinde görülen bu yaprak formunu, Larisa başlığını süsleyen yaprak dizisinin formuna benzetmiştir. Blokun alt yüzündeki kenet ve kymationun işçiliği doğrultusunda Thasos'ta bulunan bu örnek, 6. yüzyılın ortasına tarihlenmiştir (Bakalakis, 1956-58, s. 21-23; Altekamp, 1991, s. 166).

Smyrna'da bulunan ve 7. yüzyıl sonuna tarihlenen mantar biçimli sütun başlıkları, yaprak dizili bezemeleri bakımından büyük bir çeşitliliğe sahiptir (Şekil 4.67, Şekil 4.68 ve Şekil 4.69) (Akurgal, 1997, s. 84-85; Cook ve Nicholls, 1998, s. 142). Her örnekte başlığın dışbükey profilli üst bölümünde ve içbükey profilli alt bölümünde farklı yaprak dizileri görülmektedir. B tipi başlığın alt bölümünde ve C tipi başlığın üst bölümünde görülen geniş ve oval formdaki ana yaprakların kenar şeritleri çift çizgilidir. Ara yapraklar dar ve uzundur; orta damarları belirtilmiştir. B tipi başlığın üst bölümünde görülen kymationun yapraklarında ise heykelsi bir işçilik göze çarpmaktadır. Ana yaprakları ara yapraklardan ayıran üçüncü bir kenar şeridi mevcuttur. Bu üç kymationdan belirgin bir şekilde ayrılan bir dizi, C tipi başlığın alt bölümünde görülmektedir. Ana yapraklar önceki örneklerden farklı biçimde, en geniş noktalarına bitişlerine yakın bir seviyede ulaşmaktadır. Alt uçları sivridir. Bu özellikler, söz konusu dizinin yaprak formu bakımından oldukça özgün bir tasarıma sahip olmasını sağlamaktadır. Benzer bir tasarım, yine Smyrna'da gerçekleştirilen 1967 ve 1987 kazı sezonlarında Athena Tapınağı'nda çıkarılmıştır (Şekil 4.96). Akurgal tarafından 570-560 yılları civarına tarihlenen bu yaprak dizisi düzgün dışbükey bir profile sahiptir. Yan yüzlerinde görülen alet izleri ve profillerin alt yüzlerinde metal bir çubuğun yerleştirileceği 4x4.5 cm. boyutlarında bir oluk bulunması nedenleriyle bu parçaları, tapınağa ait olması muhtemel bir kapının lentosu ile ilişkilendirmiştir. Akurgal söz konusu tarihlendirmesini, Batı Anadolu'daki Hellen kültürünün ışık ve gölge oyunlarına dikkat ederek heykelsi nitelikte bezemeler yaratmaya 6. yüzyılın ilk çeyreğinin ortalarında başladığı görüşüne dayandırmıştır (Akurgal, 1989, s. 11-15).

Smyrna kapı sövesi ile yakın profile sahip diğer bir kymation parçası 1981 yılında Koenigs tarafından Kyzikos'ta bulunmuştur. Parçanın mimari bağlamı bilinmemektedir. Uzun oval yaprakların alt bitişleri yuvarlatılmıştır (Şekil 4.97 ve Şekil 4.100). Ana yaprakların orta damarları ve kenarları oldukça belirgin şekilde dışbükey profilli işlenmiştir. Kenar şeritlerinde ayrıca bir orta damar görülmektedir. Ara yapraklar sivri bitişlidir ve dışbükey profilli orta damarları vardır. Kyzikos örneğinin arkaik döneme ait olduğu bilinmesine rağmen, muhtemel bir yapım tarihi belirlenmemiştir (Altekamp, 1991, s. 127-128). Koenigs, Kyzikos'ta bulunan bu profilin bir sunak ya da duvarın alt bitişi olarak kullanıldığı görüşündedir. Ayrıca, Kyzikos örneğinin yaprak dizili kymationlar içinde öncü bir tip olduğunu ve "Lesbos

kymationu” olarak değil, “Aiol kymationu” olarak tanımlanması gerektiğini belirtmiştir. Kyzikos’taki bu Aiol kymationunun, Lesbos kymationu ile ortak özellikleri sadece belirgin orta damarlar ve derin oyulmuş yaprak ayalarıdır. Koenigs, Aiol kymationunun diğer örneklerini Ephesos Artemisionu’nda bulunan kaidelerde görülen yaprak dizileri, Larisa duvar profilleri, Phokaia’da bulunan mantar biçimli başlık ve Neandreia’daki büyük sunağa ait profil olarak sıralamıştır. Kyzikos ve Larisa’da bulunan yaprak dizileri, Aiol kymationunun en gelişmiş örnekleridir fakat mimari düzen içinde bir kural haline gelmemiş ve yaygın olarak kullanılmamışlardır. Koenigs, Kyzikos örneklerini 540-530 yılları civarına tarihlemiştir (Koenigs, 1981, s. 128).

Smyrna kapı sövesini süsleyen kymation, ana yapraklarının hafif S kıvrımı göstermesi bakımından Neandreia’daki büyük sunakta ortaya çıkarılan örnek ile karşılaştırılabilir. Fakat ana yaprakların dar kenar şeritleri ve özgün formlu ara yaprakları bakımından bu örnekten ayrılır. Kymation profili yönünden ise Neandreia güney surları yakınında bulunan örnek ile oldukça benzerdir. Neandreia surlarının güney kapısı yakınında bulunan bu kymationda, ara yaprak dizisi mevcut değildir ve ana yapraklar çok hafif bir S kıvrımına sahiptir (Şekil 4.98). Son derece belirgin dışbükey orta damarı ana yaprağın derin içbükey formu ile kontrast oluşturur. Yaprak, böylece dört belirgin yüzeyden oluşur gibi görünmektedir. Fragmanın kymation bölümü dışbükey profil vermektedir. Weickert, bu örneği Neandreia sunağında bulunan fragman ile birlikte 6. yüzyıla tarihlemiştir (Weickert, 1913, s. 39).

Yukarıda açıklanan örneklerin ortak özelliği, ana yaprakların henüz tam bir S kıvrımı göstermemesi ve yaprak kenarlarının birleşerek gözler oluşturmamasıdır. 560 yılı civarına tarihlenen arkaik Efes Artemisionu’nda bulunan B tipi abaküsü süsleyen kymationda ise, ara yapraklar sivri uçlarla sonlandırılmış ve orta damarlar belirgin bir şekilde işlenmiştir (Şekil 4.92). Ana yaprakların S kıvrımı bir önceki gruptaki örneklere göre daha belirginleşmiştir. Böylece, Lesbos kymationunun tanımlayıcı özelliklerinden biri olan kalp biçiminde ana yaprağın erken örnekleri oluşmaya başlamıştır. Thasos’ta bulunan diğer bir örnekteki ana yapraklar benzer bir S kıvrımı gösterir. Ara yaprakları ise üç yapraklı palmetlerle bitirilmiştir (Şekil 4.100). Kymation, belirgin bir kyma reversa profili vermektedir. Ana yaprakların kenarları

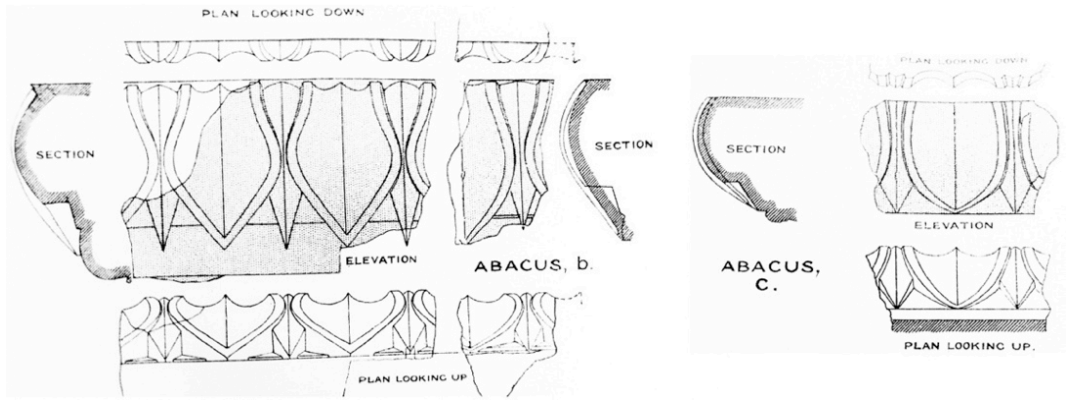
birleşerek göze yakın oval bir form oluşturmuştur (Ganzert, 1983, s. 126; Altekamp, 1991, s. 165).

550 yılı civarına tarihlenen Delphi'deki Klazomenai Hazine Binası'na ait kymationda ana yaprakların dış kenar çizgilerinin birleşerek oluşturduğu gözler belirginleşmiştir (Şekil 4.100). Ara yapraklar sivri uçlu, ana yapraklar ise oval ve mızrak ucu benzeri formdadır ve S kıvrımına sahip değildir. Yine Delphi'de bulunan ve 525 yılı civarına tarihlenen Siphnos Hazine Binası'nda da aynı tipte Lesbos yapraklarına sahip bezemeler kullanılmıştır (Şekil 4.99) (Ganzert, 1983, s. 128; s. 134). Bakalakis, Siphnos Hazine Binası'ndaki bu kymationu, Thasos'ta bulunan ve duvar üst bitişi olduğu düşünülen bir Lesbos yaprak dizisi örneği ile ilişkilendirmiştir. Bu kymationun üstünde görülen iki fasciayı, bir İyon eklemesi olarak değerlendirmiştir. Bakalakis, parçayı 550-525 yılları arasına tarihlemiştir (Bakalakis, 1956-58, s. 25-26). Thasos'a ait bu diğer örneğin yaprak formları Larisa kymationu ile oldukça benzerdir. İki örnek ayrıca, ara yaprakların üzerine denk gelen ve ana yaprak kenarlarının birleşmesiyle oluşan gözler bakımından da yakın tasarıma sahiptir. Ara yaprakların alt bitişleri ve yaprak kenarlarında görülen damarlar bakımından ise birbirlerinden ayrılırlar.

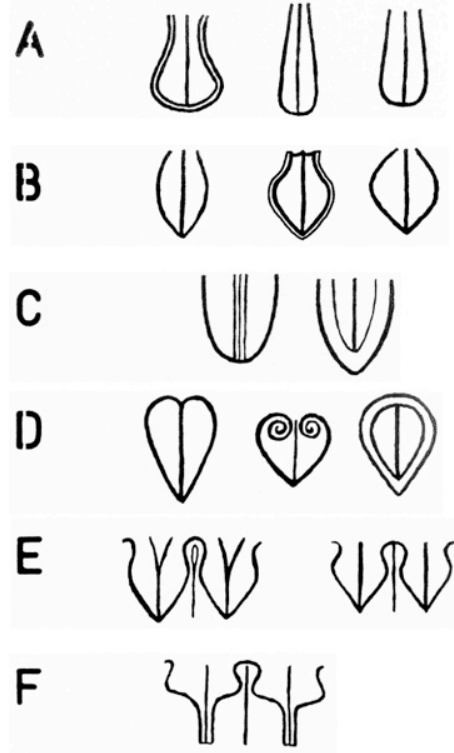
6. yüzyıla tarihlenen Metapontum ve Kos kymationlarında gözler ayırt edici oval şekillerine kavuşmuş ve ana yapraklar kalp biçiminde işlenmiştir (Şekil 4.100). Bu tasarım sonucunda, ana yapraklar çift S'ye yakın bir forma ulaşmaya başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde bu özellikler kanonlaşmış ve Lesbos kymationu özellikle Batı Anadolu'da inşa edilen İyon yapılarında çok çeşitli konumlarda bezeme elemanı olarak kullanılmıştır. Arkaik dönemde görülen farklı çeşitli profillerle birlikte kullanım uygulamasının aksine, daha geç dönemlerde Lesbos kymationu kyma reversa profili ile özdeşleşen bir bezeme haline gelmiştir (Ganzert, 1983, s. 133-136; Weickert, 1913, s. 25-28; Altekamp, 1991, s. 186).

Larisa kymationunun ışık-gölge etkisini gözetken heykelsi işçiliği (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 129), 6. yüzyılın başına tarihlenen Neandreia yapraklı sütun elemanlarından daha geç bir döneme ait olduklarını kesin olarak gösterir. Ana yaprakların çift çizgili kenarları belirgin gözler oluşturmaktadır. Fakat bu gözler, Metapontum ve Kos örneklerinden farklı olarak, ara yaprakların üst bölümlerinde konumlanmamış, profilin alt ucuna kadar çekilerek nispeten uzatılmış bir biçimde işlenmiştir. Ana yapraklar, henüz kurallaşmış kalp formunda değil, Thasos'ta

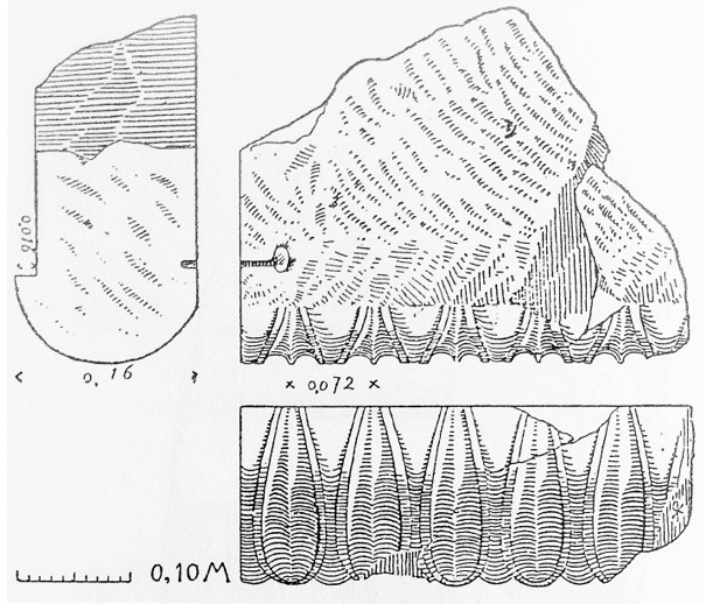
bulunan kapı sövesi örneklerinin yapraklarına benzer bir mızrak ucu biçimindedir. Bu durumda, Larisa yaprak dizisi fragmanlarını 6. yüzyılın üçüncü çeyreği ya da sonrasına tarihlemek doğru olacaktır. Fakat arkaik dönemde Lesbos kymationunun henüz kurallaşmış özelliklere sahip olmaması ve değişik yorumlamalarının farklı coğrafyalarda eş zamanlı kullanılması, tarihlemeye her zaman bir hata payının göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Tapınağın 530 yılında inşa edilmiş ikinci evresi, yapılan tarihleme önerisine uymaktadır. Bu durum ve duvar profili fragmanlarının tapınak alanında bulunmuş olması, bu yapıda kullanıldıkları görüşünü desteklemektedir.

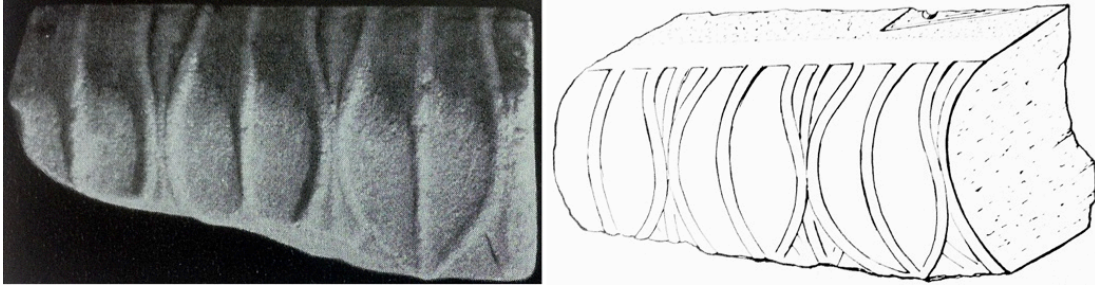
Şekil 4.92 : Efes Artemis Tapınağı'nda bulunan B ve C abaküsleri (Hogarth, 1908, Levha V).

Şekil 4.93 : Lesbos kymationu tipolojileri (Altekamp, 1991, Levha 161).

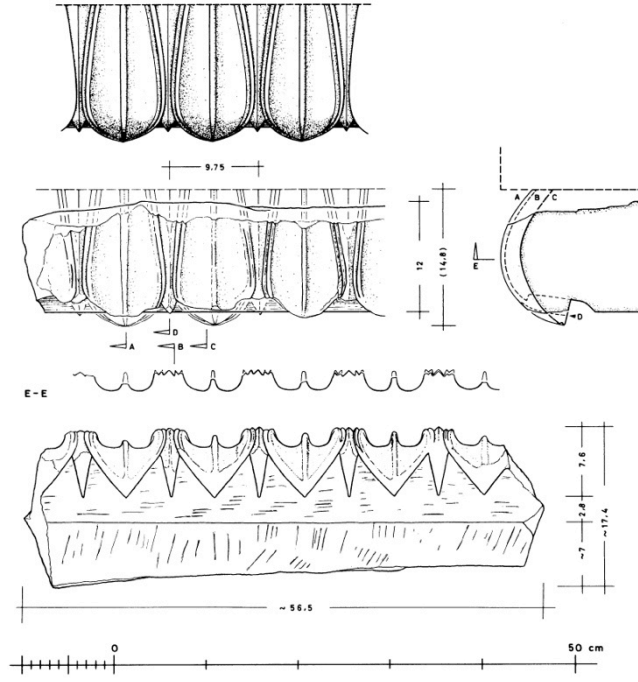
Şekil 4.94 : Neandria'daki büyük sunakta bulunan Lesbos kymationu (Altekamp, 1991, Levha 131).

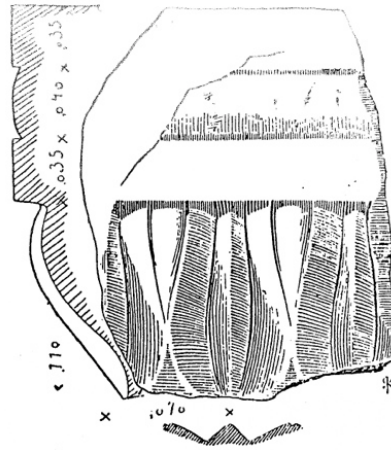
Şekil 4.95 : Thasos'ta bulunan Lesbos kymationu (Bakalakis, 1956-58, s. 21).

Şekil 4.96 : Smyrna'da bulunan Lesbos kymationu (Akurgal, 1989, Levha 1).

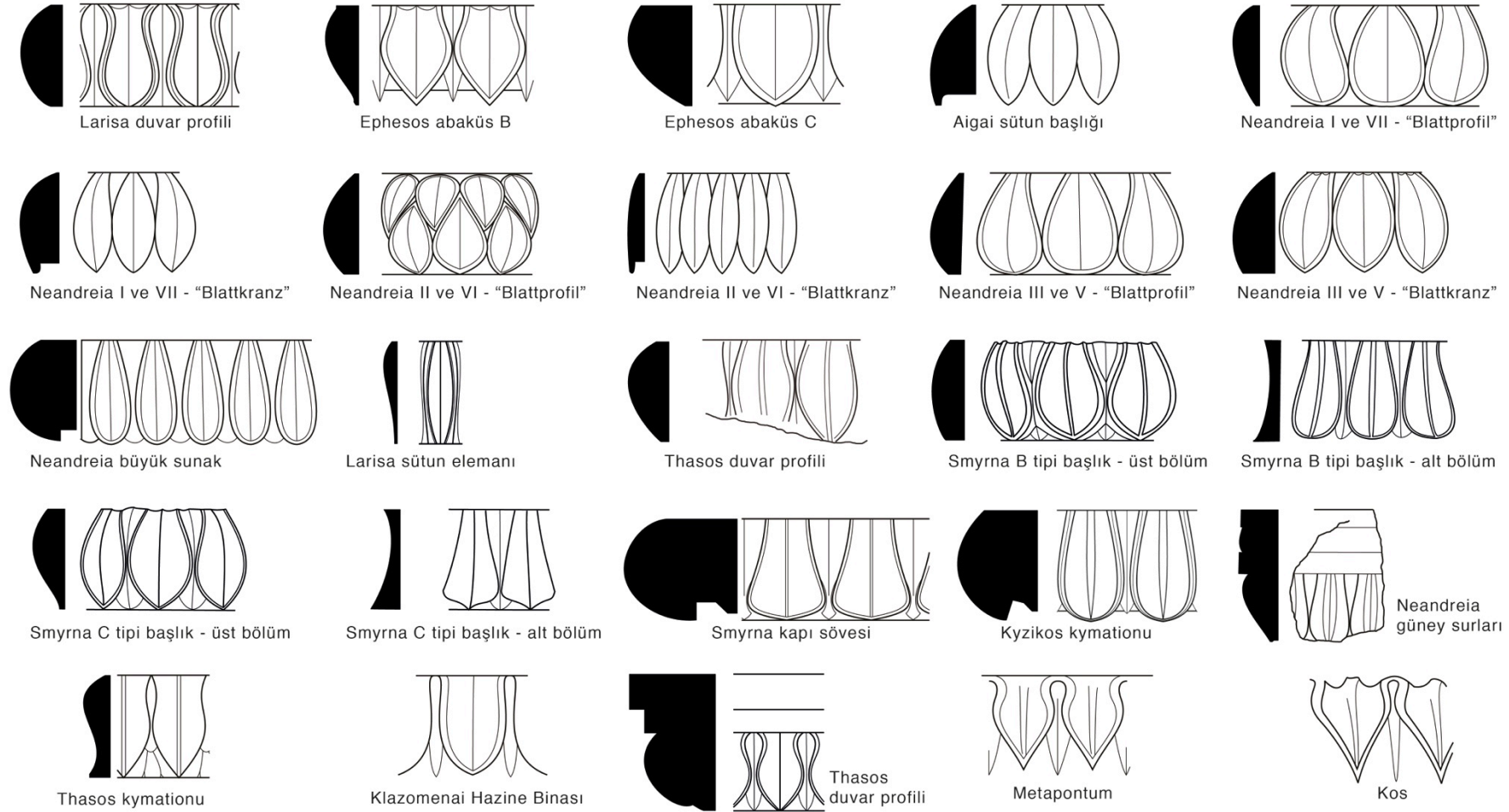
Şekil 4.97 : Kyzikos'ta bulunan yaprak dizili profil (Koenigs, 1981, Şekil 3).

Şekil 4.98 : Neandria güney kapısı yakınında bulunan kymation (Altekamp, 1991, Levha 130).

Şekil 4.99 : Siphnos Hazine Binası kymationu (Colonia, 2006, Levha 103).

Şekil 4.100 : Arkaik dönem Lesbos kymationları (M. Arseven, 2013).

4.5 Anta Başlığı Parçası

Larisa'da bulunan arkaik anta başlığı parçasının 1902 yılında gerçekleştirilen kazılardan sonra İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne getirildiği bilinmektedir. Fakat parçaya günümüzde müze depolarında ulaşılamadığı için burada 1940'ta yayınlanan *Larisa am Hermos* kitabının birinci cildindeki bilgi ve çizimlerden yola çıkılmıştır.

Anta başlığı gri-mavi renkte andezitten yapılmıştır (Şekil 4.101). Parça mevcut durumunda 30.8 cm. genişliğinde ve 28.4 cm. yüksekliğindedir (Şekil G.1). Parçanın derinliği bilinmemektedir. İki adet volütü korunmuştur. İki volüt de bir buçuk dönüş yaptıktan sonra gözlerle sonlanır. Büyük göz yaklaşık 3.3 cm. çapında, küçük göz ise yaklaşık 2.6 cm. çapındadır. İki göz de 2.5 cm. derinliğindedir. Volütler, yaklaşık 1.2 cm. genişliğinde yüksek kabartma bir bant ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda, volütlerin *canales* bölümleri alçakta kalmaktadır. Büyük volütü sınırlandıran şeridin yukarıya doğru devam etmesinden, burada üçüncü bir volüt olması gerektiği anlaşılmaktadır. Mevcut iki volütün arasında kalan alan, iki yaprağı korunmuş alçak bir palmet kabartması ile değerlendirilmiştir. Ayrıca, büyük volütün dış şeridinin solunda, üçüncü volüt ile arasında kalan alanda bir diğer palmet kabartması mevcuttur. Bu palmetin beş yaprağının başlangıçları korunmuştur. Küçük volütte içi kurşun dolu bir zıvana yuvası mevcuttur. Parçanın kırık üst kenarında ise bir diğer zıvana yuvasının zemini görülmektedir. Anta başlığının ait olduğu duvar yüzeyinin bir bölümü korunmuştur.

Dalman'a göre, anta başlığı stil açısından, Larisa tapınağının ilk evresi ile ilişkilendirilen ve 600 yılına tarihlenen pişmiş toprak levha grubu ile benzerdir. Tapınak sunağına çıkan basamakların iki yanındaki antalara ait olabilir. Dalman ayrıca, volüt gözlerinin içlerine başka bir malzemedden yapılmış parçalar yerleştirmek amacıyla derin oyulduğunu belirtmektedir. Parçanın rekonstrüksiyon çiziminde, volütler farklı merkezlerden çıkmış şekilde tamamlanmıştır (Şekil G.2). Fakat Dalman, volütlerin Larisa'da bulunan İyon düzenindeki pilaster başlıklarında olduğu gibi aynı merkezden çıkabileceğini de belirtmiştir (Şekil G.3 ve Şekil G.4). Volüt gözlerindeki kakma elemanlar, sivri düğmeler şeklinde gösterilmiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 125; 140). Boardman, Larisa anta başlığının 530 yılına tarihlendirildiğini fakat bu tarihin söz konusu parça için uygun olmadığını belirtmiştir (Boardman, 1959, s. 209).

Larisa örneğine benzer iki adet anta başlığı, İzmir Yamanlar Dağı'nın kuzey yamaçlarında bulunan ve bir Aiol yerleşmesi olduğu düşünölen Melanpagos'ta gerçekleştirilen iki farklı yüzey araştırmasında bulunmuştur (Şekil 4.102). Melanpagos başlıklarının abaküs ve *fascia* bölümleri de korunmuştur. Başlıkların volütleri, üstten alta doğru hafif içbükey olarak kademelendirilmiştir. Ateşlier, bu uygulamanın “başlıklara dışarıdan bakıldığında daha geniş bir açı ile görölebilmeleri” için yapıldığı görüşündedir (Ateşlier, 2006, s. 60). Larisa başlığından farklı bir şekilde, volüt gözleri oyulmamış, bunun yerine yekpare kabartma düğmeler ile değerlendirilmiştir. Ateşlier, Melanpagos başlıklarının Larisa kentindeki mimariden esinlenerek yapılmış olma ihtimaline dikkat çekmiştir. 550-525 yılları arasına tarihlendirdiği başlıkların iççiliğini, nispeten mütevazi bir yerleşim olan Melanpagos'a uygun bir şekilde “hantal” ve daha az özenli olarak nitelendirmiştir. Ateşlier ayrıca, İyon düzenine ait anta başlıklarında, sütun başlıkları ile bir düzen içinde volüt ve İyon yaprak dizisi kullanıldığını belirtmiştir. Bu doğrultuda, Larisa ve Melanpagos örnekleri gibi Aiol anta başlıklarında, dikey volütlü Aiol başlıklarının volütleri arasında bulunan palmet bezemesi ile bir uyum yaratmak amacıyla palmet eklentileri bulunduğu görüşündedir (Ateşlier, 2000, s. 71-74; 2006, s. 61-62).

Didyma'da bulunan dört adet küçük anta başlığı (Nr. 1-4) ve üç adet büyük anta başlığı (Nr. 5-7), İyon mimari düzeni özellikleri sergilemektedir. Tüm örnekler üç sıra volüte sahiptir. Larisa anta başlığının aksine, bu örneklerde ön yüzdeki volütler herhangi bir bitkisel bezemeye sahip değildir. Küçük başlıkların yan yüzleri de bezemesiz bırakılmıştır (Şekil 4.103, Şekil 4.104, Şekil 4.105 ve Şekil 4.106). Büyük başlıkların yan yüzlerinde ise, yukarıdan aşağıya sırayla yüksek bir İyon yaprak dizisi, anthemion ve alçak İyon yaprak dizisi bezemeleri görölmektedir (Şekil 4.107). Didyma anta başlıkları, Boardman tarafından içbükey (Nr. 1-4) ve dışbükey (Nr. 5-7) volütlü olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Boardman, dışbükey volütlü küçük başlık grubunun 6. yüzyılda yapıldığını belirtmiştir (Boardman, 1959, s. 208). Hahland ise, bu dört başlıktan yalnızca ikisinin (Nr. 1 ve 2) 6. yüzyılda yapılmış bir sunağa ait olduğu görüşündedir. Bu sunak, 494 yılında tapınak alanının Pers ordusu tarafından tahrip edilmesi sırasında yıkılmıştır. Diğer iki küçük anta başlığı (Nr. 3 ve 4), 5. yüzyılda yapılan ve 6. yüzyıl sunağına eş olarak tasarlanan yeni bir sunağa aittir. Hahland, İyon anta başlıklarının gelişim sürecinin Samos ve Ephesos'ta 7. yüzyıl

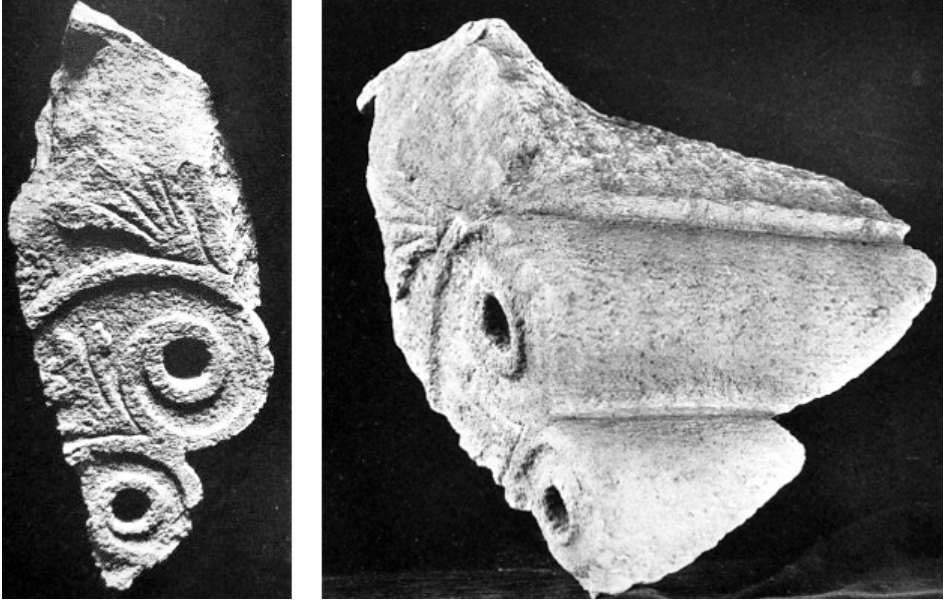
sonunda yapılan örnekler ile başladığını belirtmiştir. Samos'ta Tapınak A yakınlarında bulunan bir örnek, Buschor tarafından dışbükey volütlü anta başlıklarının en erkeni olarak tanımlanmıştır (Şekil 4.108) (Hahland, 1964, s. 160-175). Bu örneklerden, 7. yüzyıl sonundan itibaren, Batı Anadolu'da heykelsi ve kurallaşmaya başlayan bir İyon anta başlık tipolojisinin mevcut olduğu sonucuna varılmaktadır.

Lesbos Adası'nda, "Kato Tritos yakınındaki bir kumsalda" bulunan Hellenistik dönem anta başlığı da Ateşlier tarafından Larisa ve Melanpagos anta başlıklarına benzetilmiştir (Ateşlier, 2000, s. 74). Lesbos anta başlığının ön yüzünde aynı merkezden doğan iki volüt görülmektedir (Şekil 4.109). Volütleri sınırlandıran şeritler arasında küçük bir lotus kabartması mevcuttur. Volüt merkezlerinde ise düğme şeklinde yekpare elemanlar vardır. Anta başlığının yan yüzü İyon ve Lesbos yaprak dizileri ile değerlendirilmiştir. Koldewey, bu parçanın küçük bir tapınağa ait olduğunu düşünmektedir (Koldewey, 1890, s. 63).

Larisa anta başlığı, söz konusu örnekler ile yalnızca bazı detaylar bakımından benzerlik sergilemektedir. Didyma Nr. 1-4 anta başlıkları, Larisa başlığı ile bezemesiz yan yüzleri ve sunak yapılarına ait olmaları açısından eşleştirilebilir. Fakat Didyma'da bulunan tüm anta başlıklarında, volütler ve volüt spirallerini sınırlandıran şeritler belirgin dışbükey ve/veya içbükey profillere sahiptir. Ayrıca, volüt gözleri, Larisa başlığında görülen durumdan farklı olarak, herhangi bir ayrı parçanın yerleştirilemeyeceği şekilde dolu işlenmiştir. Dolayısıyla, bu İyon düzeni özelliklerine sahip anta başlığı örnekleri ile bir tarihlendirme ve stil karşılaştırması yapmak yanıltıcı sonuçlar verebilir. Bu nedenle, Larisa anta başlığının tarihlendirilmesine yardımcı olabilecek mevcut tek paralel Melanpagos başlıklarıdır. Melanpagos anta başlıklarının işçiliği Larisa başlığında görülen işçilikten daha özensiz olarak tanımlansa da, bu örneklerin özellikle volüt spirali ve palmet bölümleri daha olgun bir tasarıma işaret etmektedir. Bu anta başlıkları, tasarım bakımından Larisa Güneybatı Yapısı ile ilişkilendirilen pilaster başlıklarına³⁷ (Şekil 3.8) daha yakındır. Melanpagos başlıkları, Ateşlier tarafından 550-525 yılları arasına tarihlenmiştir (Ateşlier, 2006, s. 62). Larisa Güneybatı Yapısı ve dolayısıyla burada

³⁷Larisa am Hermos yayınının birinci cildinde bulunan katalogda 8, 9, 10, 11, 12 ve 13 numaraları altında incelenen pilaster başlıkları bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Günümüzde İzmir Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bu eserler için bkz. Boehlau ve Schefold, 1940, s. 123-125.

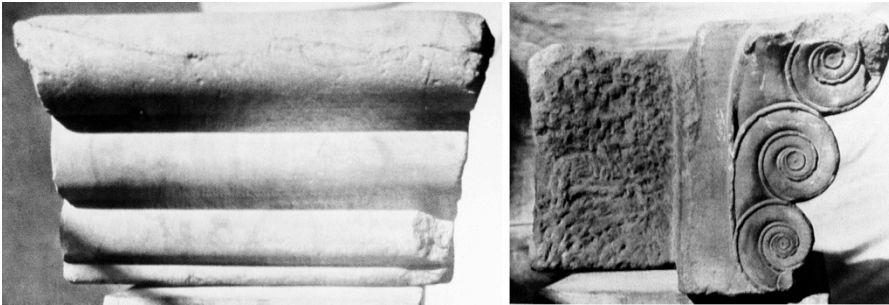
kullanılan pilaster başlıklarının yapım tarihi ise 6. yüzyılın sonu olarak belirlenmiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 87). Larisa anta başlığı, bu örneklere kıyasla çizgisel ve daha az heykelsi bir tasarım sergilemektedir. Bu durum, Dalman'ın yukarıda belirtilen 600 yılı civarı tarihlemesini desteklemektedir.

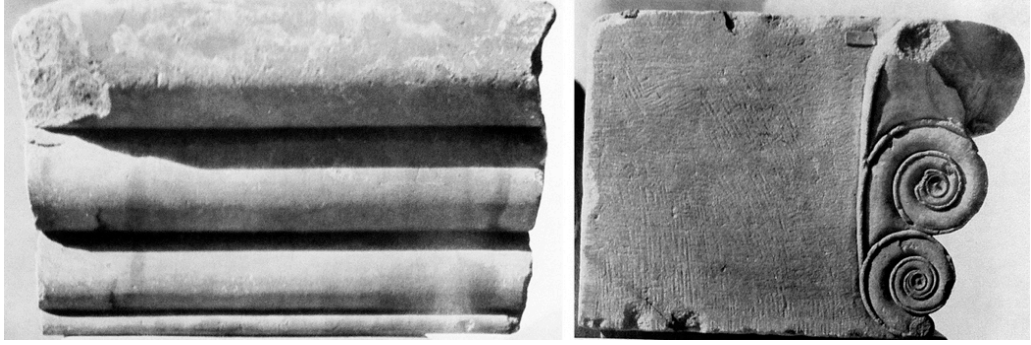
Şekil 4.101 : Larisa anta başlığı (Boehlau ve Schefold, 1940, Levha 22e ve 22f).

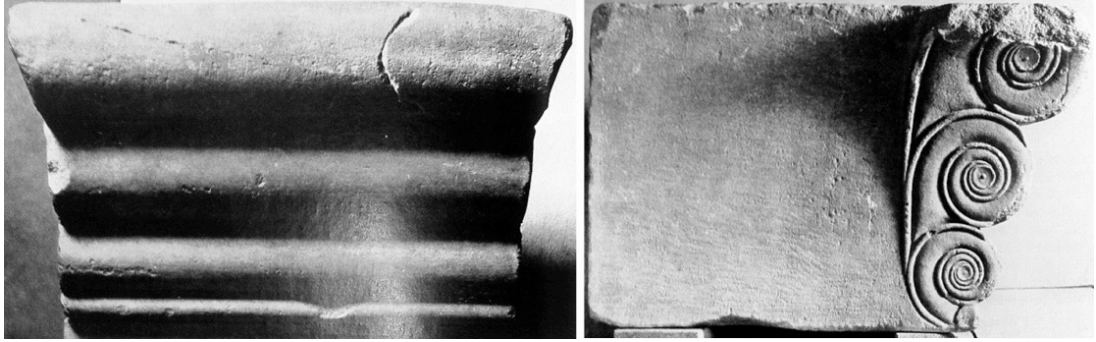
Şekil 4.102 : Melanpagos anta başlığı (Ateşlier, 2000, Levha 11 ve 12).

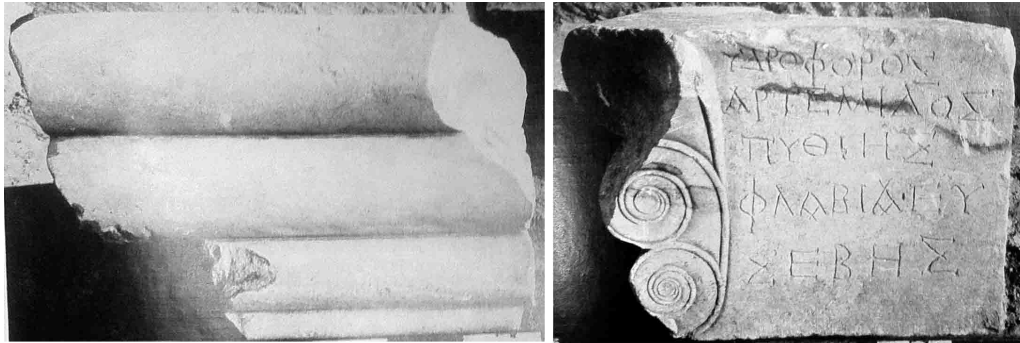
Şekil 4.103 : Didyma Nr. 1 anta başlığı (Hahland, 1964, Şekil 1 ve 2).

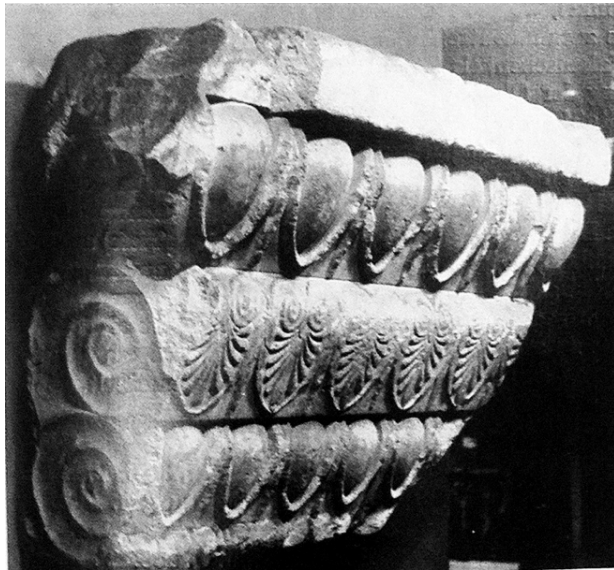
Şekil 4.104 : Didyma Nr. 2 anta başlığı (Hahland, 1964, Şekil 8 ve 9).

Şekil 4.105 : Didyma Nr. 3 anta başlığı (Hahland, 1964, Şekil 13 ve 14).

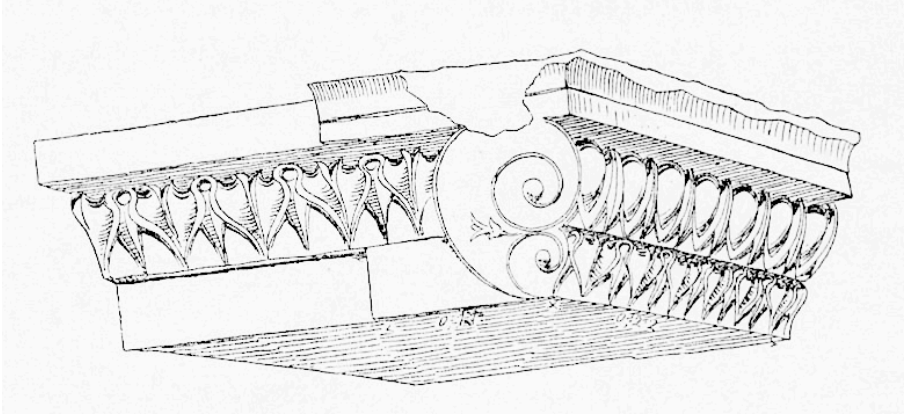
Şekil 4.106 : Didyma Nr. 4 anta başlığı (Hahland, 1964, Şekil 17 ve 18).

Şekil 4.107 : Didyma Nr. 5 anta başlığı (Hahland, 1964, Şekil 33).

Şekil 4.108 : Samos anta başlığı (Hahland, 1964, Şekil 27,28 ve 29).

Şekil 4.109 : Lesbos'da Kato Tritos yakınında bulunan anta başlığı (Koldewey, 1890, s. 63).

4.6 Sima Parçası

Yapımında kullanılan volkanik tuf, diğer örneklerden daha koyu gri renktedir. Sol, sağ, üst ve arka yüzlerinin kırık olması nedeniyle blokun özgün boyutları bilinmemektedir (Şekil 4.110, Şekil 4.111 ve Şekil 4.112). Mevcut durumunda 11.4 cm. yüksekliğinde, 19.9 cm. genişliğinde ve 16.8 cm. derinliğindedir (Şekil H.1). Ön yüzde üçgen bir merkezden doğan on üç yapraklı bir palmet kabartması görülmektedir. Palmet 9.3 cm. yüksekliğinde ve 8.7 cm. genişliğindedir. Cepheden yaklaşık 0.6 cm. öne çıkmaktadır. Orta yaprak merkezin üst köşesi doğrultusunda

yükselmekte, bu yaprağı çevreleyen diğer yapraklar ise sağ ve sola doğru kıvrılmaktadır. Yan yaprakların uçlarının kıvrılması güçlü değildir; ayrıca bir iç dönüş göstermemektedir. Orta yaprak öne doğru yaklaşık 2.3 cm. kıvrılır ve bununla uyumlu olarak sima, kyma recta benzeri bir profil verir. Yan yapraklar, orta eksenini belirleyen orta yaprağa göre simetrik değildir. Palmeti sınırlandıran lotus kabartmasının sağ yaprağı, palmetin sol tarafında küçük bir bölümde korunmuştur. Parçanın alt yüzünün bir bölümünde derin oyulmuş dörtgen ve çizgisel oluklar mevcuttur. Bu oluklardan bir bölümü sağ yüzde de devam etmektedir.³⁸

Boehlau ve Schefold'a göre sima parçası, Megaron'un M.Ö. 450 yılına tarihlenen Pers dönemi evresi (Hofhaus) ile eş zamanlıdır (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 144).

Şekil 4.110 : Sima parçası, ön yüz (M. Arseven, 2012).

Şekil 4.111 : Sima parçası, alt yüz (M. Arseven, 2012).

³⁸*Larisa am Hermos* yayınının alandaki taş mimari eserlerle ilgili ilk cildinde, söz konusu olukların bahsi geçmemektedir. Bu çalışma kapsamında da oluklar hakkında bir işlev ya da tasarım açıklaması geliştirilememiştir.

Şekil 4.112 : Sima parçası, sol ve sağ yüzler (M. Arseven, 2012).

4.7 Arslan Başı Biçimli Çörtten

Arslan başı biçimli bu çörtten parçası, *Larisa am Hermos* adlı eserin ilk cildindeki taş mimari eserler kataloğunda ve Kjellberg, Boehlau ve Schefold'un Larisa hakkındaki diğer yayınlarında yer almamaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri envanterlerinde yer alan eser kartında Larisa'da bulunduğu belirtilmiştir, fakat yayın ve/veya buluntu yeri bilgisi mevcut değildir.

Beyaz-bej renkte volkanik tüften yapılmıştır. 16 cm. genişliğinde, 14 cm. yüksekliğinde ve 13.8 cm. derinliğindedir (Şekil I.1). Parça, arslanın gözlerinin altından itibaren yatay bir şekilde kırılmıştır; bu kırık müzede sergilenmesi öncesinde onarılmıştır (Şekil 4.113 ve Şekil 4.114). Genel olarak heykelsi bir işçilik sergilemektedir. Yele, göz ve bıyık detayları oldukça derin işlenmiştir. Yağmur suyunun atımını sağlayan oluk 1.7 cm. çapındadır; yaklaşık 6 cm. derinliğindeki bir bölümü korunmuştur. Ağız ve çene alanının bir bölümü kayıptır. Dört adet bıyık, derin oyulmuş kanallarla belirtilmiştir. Sol göz zedelenmiştir ve heykelsi işçiliği okunamamaktadır. Sağ göz ise belirgin bir göz kapağına sahiptir. Sağ kulağın kısa bir bölümü korunmuştur. Yaklaşık 2.4 cm. yüksekliğindeki yele, arslanın yanak bölümünün altında sonlanmaktadır. Yele, orta aksa göre sağ ve sol yönde kıvrılan saçlardan oluşmaktadır.

Larisa'da bulunan bu örnek ile yakın döneme ait olduğu düşünülen taştan yapılmış arslan başı biçimli çörttenler arkaik Ephesos Artemisionu'nda, Delphi'deki Siphnos Hazine Binası'nda, Assos'ta ve Smyrna'da ortaya çıkarılmıştır (Murray, 1889, s. 1-4; Hogarth, 1908, s. 300-301). 560-550 yılları civarına tarihlenen Ephesos örnekleri, arslanın yelesinin ön cephedeki tasarımı ve işçiliği bakımından Larisa örneği ile büyük benzerlik sergilemektedir (Şekil 4.115). Fakat Larisa örneğinin aksine, yele

yan cephelerde de belirgin bir şekilde işlenmiştir ve ön cephede arslanın kulakları gözükmemektedir. Ephesos'ta bulunan tama yakın örneklerden biri, Larisa örneğinin çene bölümünün tamamlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

525 yılı civarına tarihlenen Siphnos Hazine Binası'nın arslan başı biçimli çörtene ise, bazı tasarım detayları bakımından Larisa çörteneinden ayrılmaktadır (Şekil 4.116). Arslanın üst çene bölümünün daha uzun ve dar olduğu görülmektedir. Yele bölümü, daha dalgalı ve hareketli işlenmiş saçlara sahiptir, fakat Larisa arslanında görüldüğü gibi geniş bir yele değildir. Kulaklar kapalıdır ve yelenin arasından kısmen görülmektedir. Mertens-Horn, Delphi'deki Siphnos Hazine Binası'na ait bu örneğin, İyon düzeninin daha çok Yunan adalarında görülen bir stilini temsil ettiğini belirtmiştir (Mertens-Horn, 1988, s. 47).

Assos'ta bulunan örneğin Athena Tapınağı'na ait olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.117). Tuf taşından yapılmış olan parçanın aşınmış olması nedeniyle arslanın yalnızca gözleri, yanakları ve bıyıklarının bir bölümü okunabilmektedir. Göz yuvaları amorf biçimlidir; yanağa doğru uzatılarak bitirilmiştir. Gözler düzgün bir daire şeklindedir; göz bebeği ise bir delik ile belirtilmiştir. Bıyıklar derin oyulmuştur. Yanaklar şişkindir. Mertens-Horn, Assos örneğinin 530/520 yıllarına tarihlendiğini belirtmiştir (Mertens-Horn, 1988, s. 51).

Taştan yapılmış diğer bir arslan başı biçimli çörtene örneği ise Smyrna'da bulunmuştur (Şekil 4.118). Ait olduğu yapı bilinmemektedir. Arslanın başı "kübik" denebilecek bir genel forma sahiptir. Bıyıklar derin oyulmuştur, fakat oldukça incedir. Gözler daireye yakın elips biçimindedir. Göz yuvalarının uçları uzatılmıştır. Burun, alından üst dudağa doğru genişleyen bir dikdörtgen biçimindedir. Burun delikleri oyuklarla belirtilmiştir. Yelenin yalnızca yüzün iki yanındaki bölümleri korunmuştur. Saçlar geniş dalgalar şeklinde işlenmiştir. Mertens-Horn, simanın kübik formunun erken bir tarihe, yuvarlak gözlerin ve uzatılmış göz yuvası uçlarının ise geç arkaik döneme işaret ettiğini belirtmiştir. Cook'un bu parça hakkında yaptığı geç arkaik dönem yakıştırmasını göz önünde bulundurarak, Smyrna örneğini 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemiştir (Mertens-Horn, 1988, s. 52).

Larisa'da bulunan çörtene ile karşılaştırılabilecek diğer örnekler Larisa pişmiş toprak mimari eserler grubundan iki adet arslan başı biçimli simadır. Friz VIII'e ait simada, burnun üst bölümü boya ile belirtilmiştir (Şekil 4.119). Göz yuvası badem biçimlidir;

sol ucu aŖađıya doğru uzatılmıŖtır. Gz bebekleri düzgün dairesel formdadır. Yele, siyah firmis ile boyanmıŖtır. Friz IX'a ait arslan baŖı biçimli simada ise burun oldukça uzundur (Ŗekil 4.120 ve Ŗekil 4.121). Bıyıklar boya ve kazıma yöntemleri ile belirtilmiŖtir. Gz yuvalarının burun tarafındaki uçları aŖađıya doğru uzatılmıŖtır. Gz bebekleri dairesel formdadır. Göz kapaklarının uçları da yüzün sağ ve sol kenarlarına doğru uzatılmıŖtır. Yeleyi oluŖturan sa öbekleri dalgalar halindedir. Kulaklar belirgin iŖlenmiŖtir. Kjellberg bu iki piŖmiŖ toprak simanın ait olduğu friz gruplarını 540-500 yılları arasına tarihlenmiŖtir. Friz VIII'de tespit edilen gri boyanın Klazomenai keramiklerinde yoğun olarak kullanıldığına dikkat ekmiŖtir (Kjellberg, 1940, s. 110-112; s. 164). Mertens-Horn (1988, s. 51), Friz VIII'e ait simanın 6. yüzyıl ortasına, Friz IX'a ait simanın ise 6. yüzyılın son yirmi yılına ait olduğunu belirtmiŖtir.

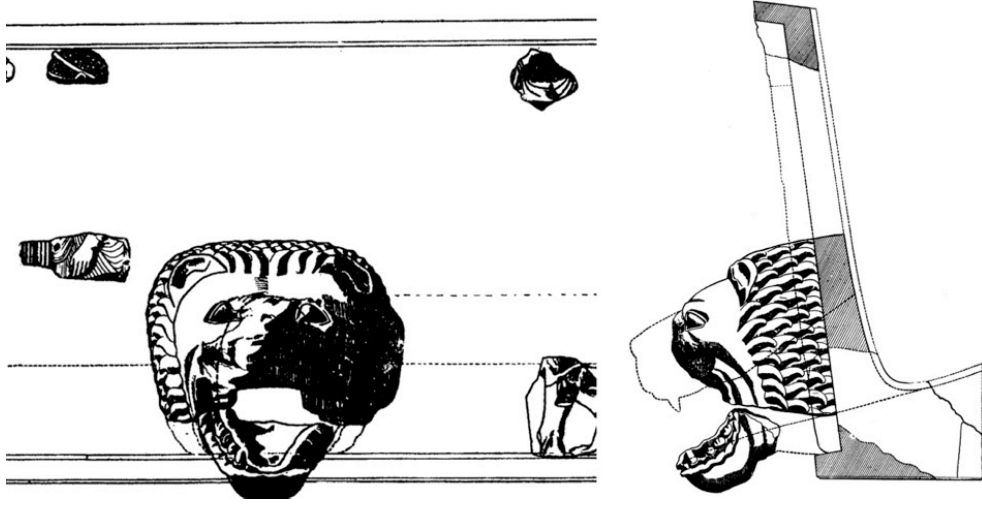
Örneklerin tümünde bulunan ortak özellikler, yelelerin daha geç dönem örneklerinde görülen geniŖ ve yaygın yelelere kıyasla daha kısa iŖlenmiŖ olmasıdır. Bu örneklerde ayrıca, derin oyulmuŖ ve belirgin bıyık ve göz yuvaları mevcuttur. Larisa örneğinin yelesini oluŖturan sa öbekleri, dalgalı olmamaları ve geniŖ kavisli tek bir kıvrıma sahip olmaları bakımından Artemision rneği ile benzerlik göstermektedir. Larisa örneğindeki arslanın kısa burnu ise, örnekler arasında yalnızca Assos'ta bulunan eser ile benzerdir. İŖilik ve tasarım bakımından arkaik döneme ait olduğu anlaŖılabilen bu rten hakkında kesin bir tarihleme yapmak mümkün olmamıŖtır. KarŖılaŖtırıldıđı benzer örneklerle birlikte 6. yüzyıla tarihlendirilmesi uygundur.

Ŗekil 4.113 : Arslan baŖı biçimli rten, n yüz (M. Arseven, 2013).

Şekil 4.114 : Arslan başı biçimli çörten, sol ve sağ yüzler (M. Arseven, 2013).

Şekil 4.115 : Ephesos Artemissionu'nda bulunan çörtenin rekonstrüksiyonu (Murray, 1889, Şekil 1 ve Şekil 2).

Şekil 4.116 : Siphnos Hazine Binası'na ait arslan başı biçimli çörten (Colonia, 2006, s. 102).

Şekil 4.117 : Assos'ta bulunan arslan başı biçimli çörten (Mertens-Horn, 1988, Levha 9c).

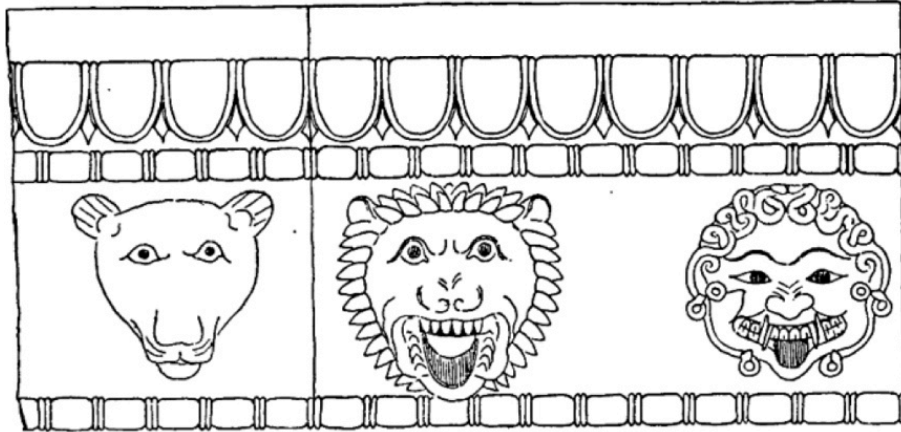
Şekil 4.118 : Smyrna'da bulunan arslan başı biçimli çörten (Mertens-Horn, 1988, Levha 9d).

Şekil 4.119 : Larisa'da bulunan Friz VIII'e ait sima (Kjellberg, 40, Levha 60).

Şekil 4.120 : Larisa’da bulunan Friz IX’a ait sima (Mertens-Horn, 1988, Levha 9a).

Şekil 4.121 : Friz IX’a ait rekonstrüksiyon (Kjellberg, 1940, s. 92).

4.8 Profilli Duvar Etekleri

Kızıl-kahverengi renkte andezitten yapılmış profilli duvar eteklerine ait beş örnek mevcuttur.³⁹ Parçaların yükseklikleri 22.6-30.9 cm. arasında değişmektedir. Örnek 4 dışında tüm parçalarda aynı profil görülmektedir. Bu profil, hafif içbükey bir alt parçanın üzerine gelen 8.8-9.9 cm. yüksekliğinde bir kyma reversadan oluşmaktadır.

³⁹ Larisa Yüzey Araştırmaları kapsamında 2012 yılında antik kent yakınındaki Eski Buruncuk köyünde bulunan diğer bir profilli duvar eteği henüz çizimlerle belgelenmemiştir (Şekil 4.125).

Kyma reversa profilinin içbükey bölümünün derinliği ve dışbükey bölümünün yaptığı kavisin çapı örnekler arasında farklılık göstermektedir.

4.8.1 Örnek 1

En iyi korunmuş parçadır. 30.9 cm. yüksekliğinde ve 49.9 cm. derinliğindedir (Şekil 4.122, Şekil J.1 ve Şekil J.2). Sağ ve sol yanlarındaki kenet yuvalarının korunmuş olmasından, ölçülen 106.6 cm.'lik genişliğinin özgün boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Üst yüzünde yaklaşık 8 cm. genişliğinde anathyrosis çerçevesi ve bir zıvana yuvası mevcuttur. Hafif içbükey alt bölümü yaklaşık 19.7 cm. yüksekliğindedir ve büyük ölçüde zarar görmüştür. Kyma reversa profilinin içbükey bölümü diğer örneklerle kıyasla daha derin oyulmuştur.

4.8.2 Örnek 2

26.1 cm. yüksekliğinde, 58.1 cm. derinliğinde ve 44 cm. genişliğindedir (Şekil 4.123, Şekil J.3 ve Şekil J.4). Korunmuş olan sol yanında dikdörtgen bir kenet yuvası bulunmaktadır. 16 cm. yüksekliğindeki hafif içbükey alt bölümü en iyi korunmuş olan örnektir.

4.8.3 Örnek 3

22.6 cm. yüksekliğinde, 44.5 cm. derinliğinde ve 51.5 cm. genişliğindedir (Şekil 4.124, Şekil J.5 ve Şekil J.6). Sağ yüzü korunmuş olmasına rağmen, kenet yuvası görülmemektedir. 12.6 cm. yüksekliğindeki alt bölümü büyük ölçüde zarar görmüştür ve profili tam olarak okunamamaktadır.

4.8.4 Örnek 4

27.9 cm. yüksekliğinde, 23 cm. derinliğinde ve 35.6 cm. genişliğindedir (Şekil K.1). Sağ ve sol yüzleri büyük ölçüde zarar görmüştür. Profil bakımından diğer örneklerden farklıdır. Yaklaşık 13.1 cm. yüksekliğindeki alt bölümü düzişlenmiştir. Parçanın üst bölümünün bir kyma reversa ile bittiği düşünülürse, bu profilin tamamlanması durumunda parçanın yüksekliğinin diğer örneklerden fazla olduğu sonucuna varılmaktadır (Şekil K.2). Fakat parçanın üst bölümünün büyük oranda zarar görmüş olması nedeniyle, profilinin nasıl tamamlandığı kesin olarak anlaşılamamaktadır. Bu doğrultuda, Örnek 4 için dışbükey profil ile bitirilmiş bir restitüsyon önerisi de sunulmuştur.

Şekil 4.122 : Profilli duvar eteği, Örnek 1 (LYAFA, 2012).

Şekil 4.123 : Profilli duvar eteği, Örnek 2 (LYAFA, 2012).

Şekil 4.124 : Profilli duvar eteği, Örnek 3 (LYAFA, 2012).

Şekil 4.125 : Profilli duvar eteği, çizimle belgelenmemiş olan Örnek 5 (LYAFA, 2012).

Schefold, duvar eteği bloklarının geç arkaik dönem yapılaşması sırasında ortadan kaldırılan ve aralarında En Eski Saray'ın da bulunduğu erken 6. yüzyıl yapılarına ait olduğunu belirtmiştir. Örnek 2 ve Örnek 3'ün 1902 kazılarında I ve VIII numaralı kuleler arasında kalan güçlendirilmiş kısmın (Bollwerk) güneydoğu köşesinde örülmüş konumda bulunmaları, ait oldukları yapının yıkımından sonra devşirme olarak bu inşaatta kullanıldıkları sonucuna varılmasını beraberinde getirmiştir. Schefold, parçaların cephe yüzeylerinin iyi işlendiğine ve alt ve üst yüzlerin, muhtemelen üzerlerine kerpiç tuğla gelecek olması nedeniyle, anathyrosis şeridi olmaksızın işlendiğine dikkat çekmiştir.⁴⁰ Aralarında görülen boyut farklılıkları ise, Schefold ve Meyer-Plath tarafından, aynı yapının farklı cephelerinde kullanılmış olmalarıyla açıklanmıştır (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 129; s. 144).

2012 yüzey araştırması sırasında bulunan Örnek 4, *Larisa am Hermos* yayınının ilk cildindeki mimari parça kataloğunda yer almamaktadır. Boyutu ile orantılı bir kyma reversa profili ile bitirilmesi durumunda diğer örneklerden yaklaşık 8 cm. yüksek olması ve mevcut durumundaki profilinin de diğer örneklerden farklı bir tasarıma sahip olması nedenleriyle, ayrı bir yapıda kullanıldığı anlaşılmaktadır (Şekil K.3). Bir tarihlendirme önerisi getirmek mümkün olmamıştır.

4.9 Yivli Duvar Eteği Parçası

Açık gri renkte, gözenekli Foça taşından yapılmıştır (Şekil 4.126). Mevcut durumda, 20 cm. yüksekliğinde ve 14.3-14.9 cm. genişliğindedir; sağ, sol ve arka yüzlerin kırık olması nedeni ile parçanın özgün genişlik ve derinliği anlaşılamamaktadır (Şekil L.1, Şekil L.2 ve Şekil L.3). Yüksekliği ise özgün ölçüyü vermektedir. Ön yüzünde genişlikleri 3.2-4.4 cm. arasında değişen beş adet hafif içbükey yiv mevcuttur. Blokun genel profili, yaklaşık 4.5-5 cm. yarıçaplı bir dışbükey yaydır.

Larisa duvar eteği parçası, tapınağın temellerinin arkaik dönem sonrasındaki bir yeniden inşa evresine ait katmanda, ikinci kullanım kapsamında bulunmuştur. Schefold'a göre, "keskin hatlarla işlenmiş torus" olarak tanımladığı bu parça, Larisa'nın Atinalılar'ın egemenliğinde bulunduğu 5. yüzyılın sonunda inşa edilmiş küçük bir yapıya aittir ve Athena Tapınağı'nın geç dönem onarımlarında yeniden

⁴⁰*Larisa am Hermos* yayınının ilk cildinde yer alan taş buluntular kataloğundaki No. 65 bu çalışmadaki Örnek 1 ile, No. 66 ise Örnek 2 ile eşleştirilmiştir. Örnek 1'de bir anathyrosis bandının tespit edilmiş olmasına rağmen, bu bilgi ilgili yayında yer almamaktadır.

kullanılmıştır. Schefold, parçanın 5. yüzyıl sonuna tarihlenmesi için herhangi bir neden vermemiştir. Yalnızca, bir önceki bölümde değinilen andezit duvar eteklerinden çok daha küçük boyutta olduğu için benzer boyutlardaki bir arkaik dönem yapısına ait olamayacağını belirtmiştir (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 129; s. 144).

Akurgal, Smyrna'da bulunmuş benzer boyut ve tasarıma sahip, yaklaşık 20 cm. yüksekliğindeki bir duvar eteği fragmanının kentteki Athena Tapınağı'nın 570-560 yıllarında geçirdiği onarımlara ait olduğunu belirtmiştir (Şekil 4.127) (Akurgal, 1997, s. 66). Smyrna'da ortaya çıkarılan bu parçanın mevcut halinde dört adet oldukça derin oyulmuş yiv görülmektedir. Yiv bitişleri sivri işlenmiştir. Cook, bu yivli duvar eteğinin, kyma reversa ve torus profilleri veren iki farklı duvar eteği parçası ile birlikte, Athena Tapınağı'nın 499-494 yılları arasına tarihlediği IID evresinde kullanıldığı görüşündedir (Şekil 4.128) (Cook ve Nicholls, 1998, s. 174). Phokaia'da ortaya çıkarılmış diğer bir duvar eteğinin, 6. yüzyıl tarihlenen ve İyon düzenindeki Athena Tapınağı'na ait olduğu kabul edilmektedir (Şekil 4.129) (Serdaroğlu, 1979, s. 351).

Larisa fragmanı ile ilişkilendirilebilecek çok sayıda duvar eteği bloku örneği, Sardis kazılarında Anıtsal Kerpiç Yapı ("Monumental Mudbrick Structure") ile Bizans Kalesi yakınlarında ve kentin doğu bölümünde ortaya çıkarılmıştır (Şekil 4.130, Şekil 4.131, Şekil 4.132, Şekil 4.133 ve Şekil 4.134). Bu örneklerin tümünde görülen torus profili, içbükey yivler veya düz alanlarla, yani fasetlerle şekillendirilmiştir. Yivlerin derinliği örnekten örneğe farklılık göstermektedir. Eteklerin yükseklikleri ise 17 cm. ile 26 cm. arasında değişmektedir. Ratté'ye göre Sardis duvar kaideleri, bir tahkimat yapısı olan Anıtsal Kerpiç Yapı'nın kireç taşından inşa edilmiş ortostat bölümü ile kerpiç tuğla duvar örgüsünün başlangıcı arasında bir sınır, yani duvarın üst bölümü için bir kaide oluşturmakta ya da ortostatın alt bitişinde konumlanmaktadır. Ratté bu fragmanları, 547 civarında gerçekleşen Pers istilası sonrasında tahkimatın yeniden inşa edilmesi çalışmaları ile ilişkilendirmiştir (Ratté, 2011, s. 115-116).

Delphi'deki Knidos, Klazomenai ve Massalia hazine binalarının duvarlarının alt bitişlerinde de yivli toruslar görülmektedir. Knidos Hazine Binası'ndaki 19 cm. yüksekliğindeki sekiz yivli torus, bir stilobat görevindedir (Şekil 4.135 ve Şekil 4.136). Bu yivlerden en alttaki, diğerlerinden farklı olarak bir yarım daire şeklinde

tam içbükey oyulmamıştır. Klazomenai Hazine Binası'nın duvar eteği 23.9 cm. yüksekliğindedir; aynı bloktan oyulmuş 5.5 cm. yüksekliğinde bir astragal ve 18.4 cm. yüksekliğinde bir torustan oluşmaktadır. Dinsmoor, bu eteğin alt bölümünün “torus” olarak adlandırılmasına rağmen, bir yarım daire değil “parabol” biçimli bir profil verdiği dikkat çekmiştir. Astragalin altında kalan yaklaşık 12.3 cm. yüksekliğindeki bölümde dört adet yiv görülmektedir. Kalan 6.1 cm. yüksekliğindeki bölüm dışbükey işlenmiştir. Massalia Hazine Binası'nda görülen torus da, Knidos Hazine Binası'ndaki gibi, stilobat görevindedir. 21.5 cm. yüksekliğindeki torus, sekiz adet derin oyulmuş yive sahiptir. Knidos ve Massalia hazine binalarında, torus şeklindeki stilobata geçiş, duvarın alt blokunun bitişine işlenmiş bir astragal yoluyla gerçekleştirilmiştir. Knidos Hazine Binası 565-555, Klazomenai Hazine Binası 550, Massalia Hazine Binası ise 535 yıllarına tarihlenmiştir. Delphi'de bulunan ve yapım tarihi bilinmeyen “Anonim” hazine binasında da altı keskin yive sahip bir torus ve bununla aynı bloka işlenmiş bir astragale sahip bir duvar eteği görülmektedir (Şekil 4.137). Martin, astragal ve torustan oluşan duvar alt bitişlerini İyon düzeninin bezeme anlayışı ile ilişkilendirmiştir. Özellikle astragalin, duvara “yumuşak” bir geçiş için kullanıldığını ve Dor düzeninde bu uygulamanın görülmediğini belirtmiştir. Dinsmoor, Klazomenai ve Massalia hazine binalarını Aiol düzenindeki yapılar olarak nitelendirmiştir (Dinsmoor, 1913, s. 5-13; 1950, s. 138-139; Martin, 1965, s. 361-363). Fakat Dinsmoor bu tanımlamayı hazine binalarının antaları arasında kullanılmış yaprak dizili sütun başlıkları doğrultusunda yapmıştır. Yapıların duvar alt bitişlerindeki torusların bir mimari düzenin (Aiol veya İyon) bezeme programına ait olup olmadığını özel olarak belirtmemiştir.

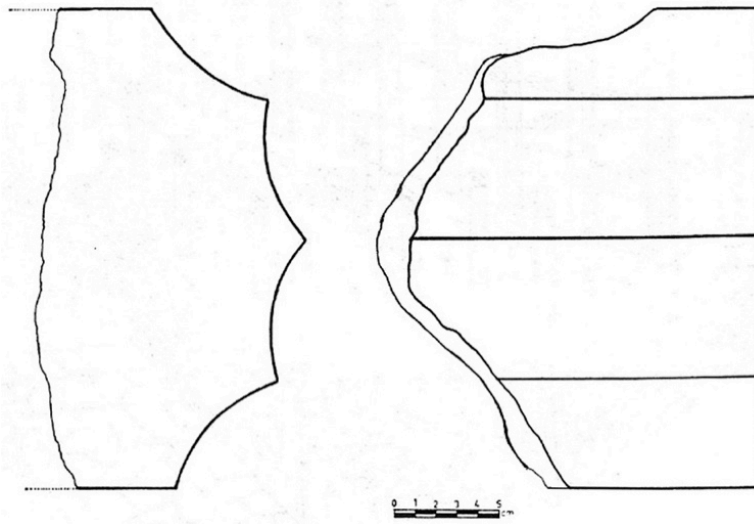
Schefold'un yivli duvar eteği parçası için belirlediği 5. yüzyıl sonu tarihlenmesini, parçanın boyutlarının Larisa'nın arkaik dönem anıtsal yapılarına uygun olmaması nedeniyle yaptığı düşünülmektedir. Fakat Smyrna ve Sardis'te bulunan benzer örnekler, yüksekliklerinin sırasıyla 20 cm. ve 17-26 cm. olmasına rağmen tapınak ve tahkimat gibi anıtsal yapılarla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda, yüksekliğin Larisa örneğinin bir yapı ile eşleştirilmesi ve tarihlendirilmesinde kuvvetli bir veri olmayacağı sonucuna varılabilir. Benzer yivli duvar eteklerinin 570-535 yılları arasında tarihlenen çeşitli yapılarda bulunması, Larisa örneğinin de 6. yüzyılda yapılmış olma ihtimalini desteklemektedir.

Parçanın bir yapı ile ilişkilendirilmesi ise, mevcut veriler kapsamında, yalnızca malzemesi doğrultusunda yapılabilmektedir. Güneybatı Yapısı'nın temel duvarlarının volkanik tüften yapıldığı bilinmektedir. Schefold bu nedenle, tuf taşından yapılmış pilaster başlıkları ile bu başlıklara ait sütun gövdelerini, birer arşitrav ve dişli friz parçasını, dokuz adet *geison* parçasını ve çeşitli pencere bloklarını bu yapı ile eşleştirmiştir⁴¹ (Boehlau ve Schefold, 1940, s. 87; s. 143). Yivli duvar eteği, yapının bezeme programına uyabilecek bir parçadır ve bu yapıyla ilişkilendirilen diğer tüm mimari parçalar gibi tuf taşından yapılmıştır. Bu doğrultuda, söz konusu yivli duvar eteği parçasının Güneybatı Yapısı'nda kullanılmış olduğu ve dolayısıyla 6. yüzyıl sonuna ait olduğu sonucuna varılabilir.

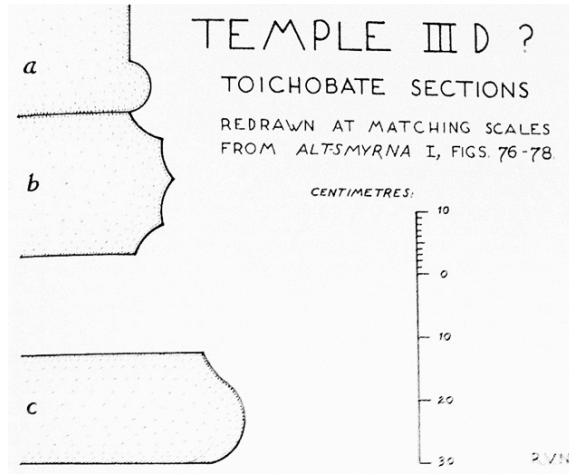

Şekil 4.126 : Larisa'da bulunan yivli duvar eteği parçası (LYAFA, 2011).

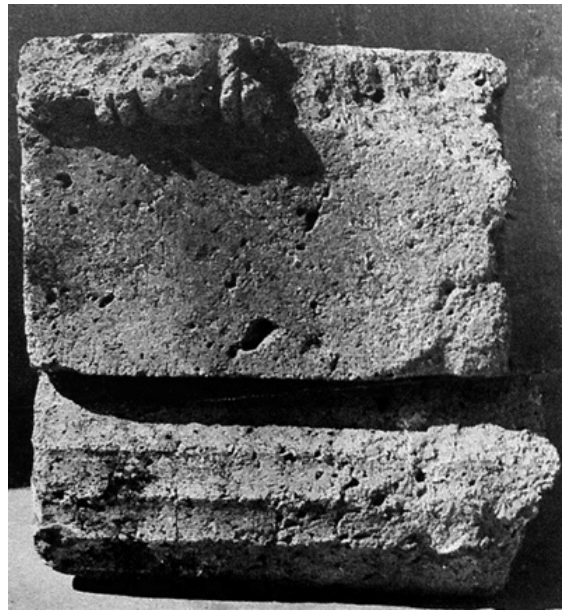
⁴¹ Burada listelenen parçalar *Larisa am Hermos* yayınının ilk cildindeki taş mimari eserler kataloğunda 8, 9, 14 (pilaster başlıkları); 8-15 (pilaster başlıklarına ait sütun gövdeleri); 49, 50 (arşitrav ve dişli friz); 53-61 (*geison*lar) ve 90 (pencere blokları) numaraları altında incelenmiştir.

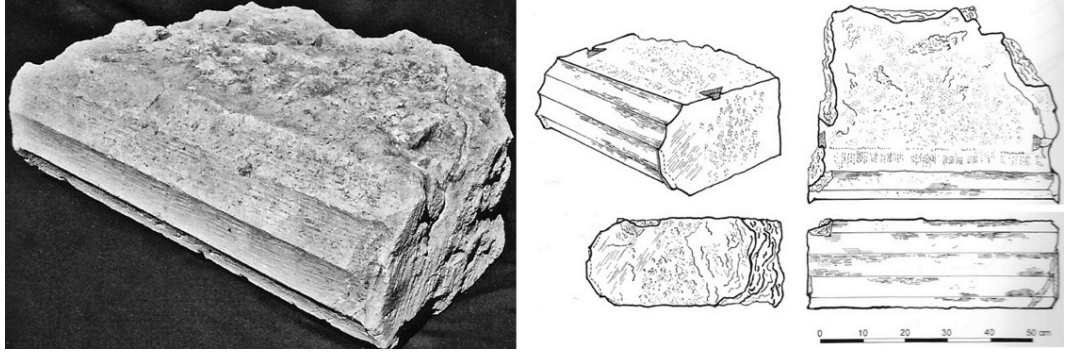
Şekil 4.127 : Smyrna’da bulunan yivli duvar eteği parçası (Akurgal, 1997, Şekil 78).

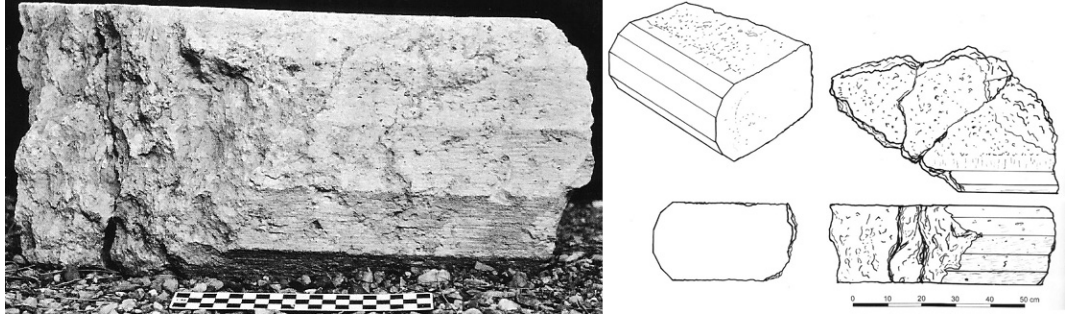
Şekil 4.128 : Smyrna yivli duvar eteği parçası rekonstrüksiyonu (Cook ve Nicholls, 1998, Şekil 39).

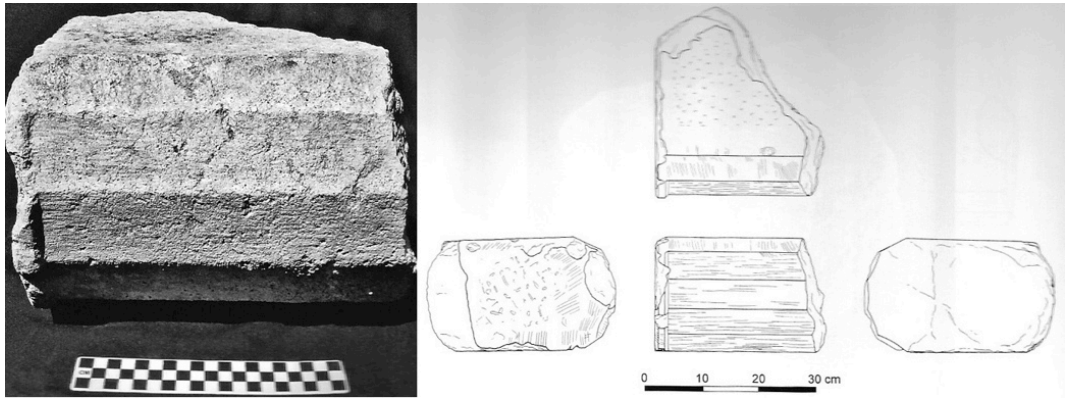
Şekil 4.129 : Phokaia’da bulunan yivli duvar eteği (Serdaroğlu, 1979, Şekil 2).

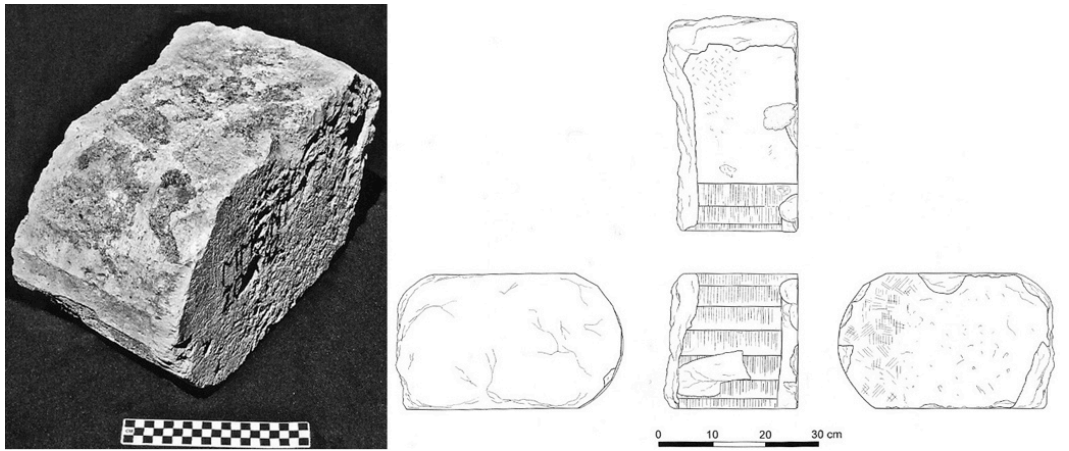
Şekil 4.130 : Sardis duvar eteği fragmanı A1a (Ratté, 2011, Şekil 217 ve 219).

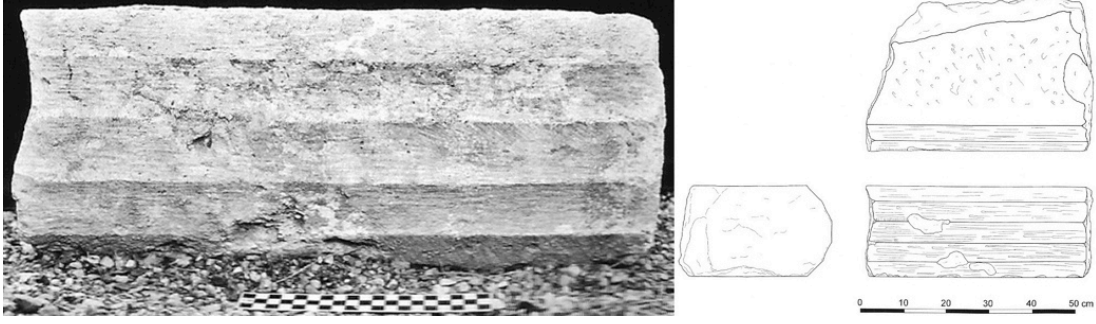
Şekil 4.131 : Sardis duvar eteği fragmanı A1c (Ratté, 2011, Şekil 222 ve 223).

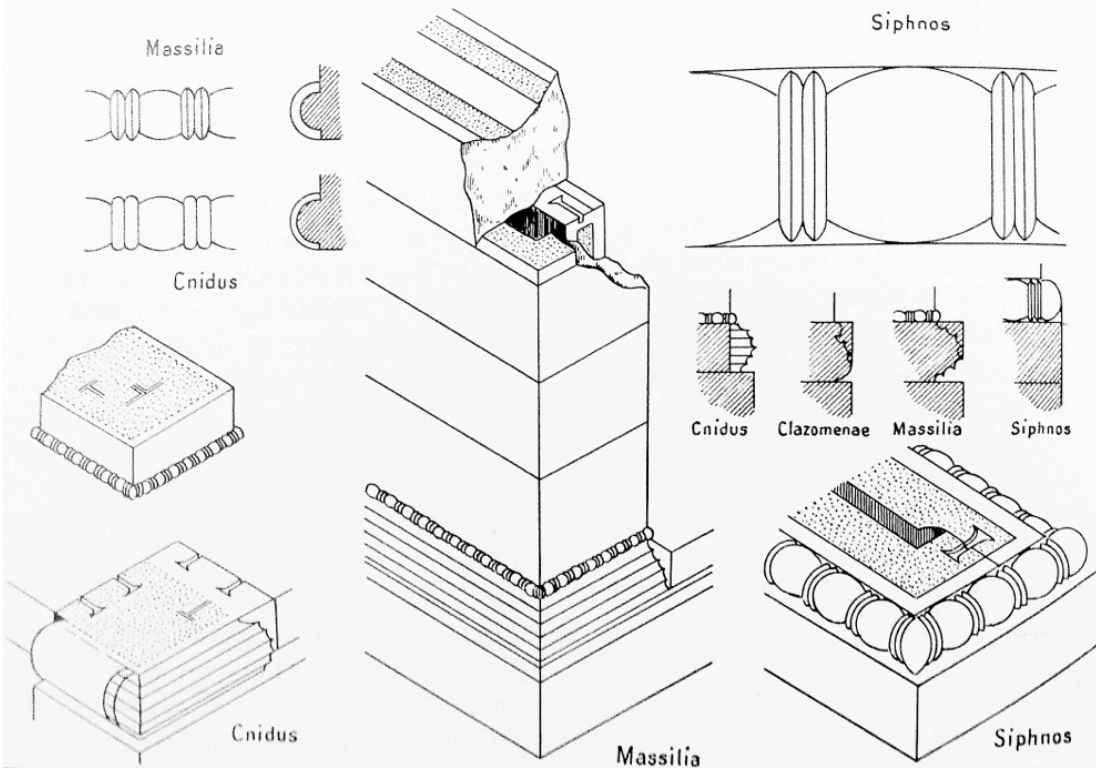
Şekil 4.132 : Sardis duvar eteği fragmanı A1d (Ratté, 2011, Şekil 224 ve 225).

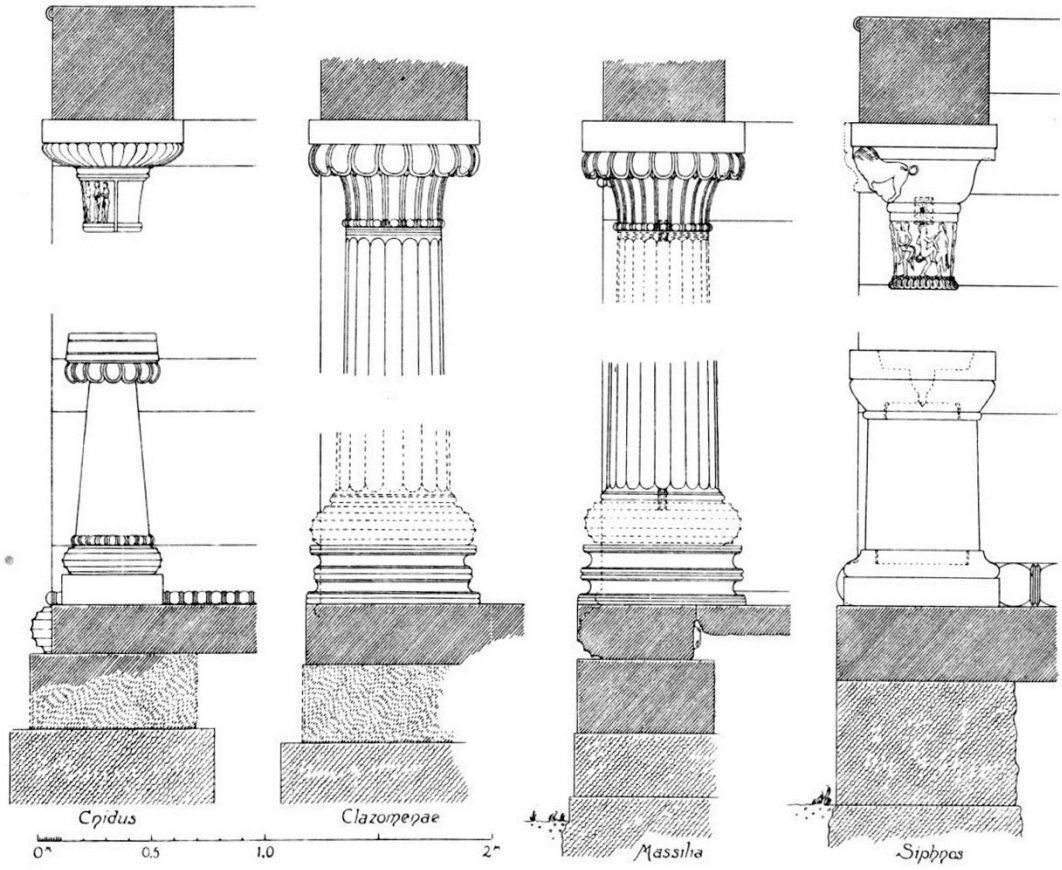
Şekil 4.133 : Sardis duvar eteği fragmanı A1e (Ratté, 2011, Şekil 226 ve 227).

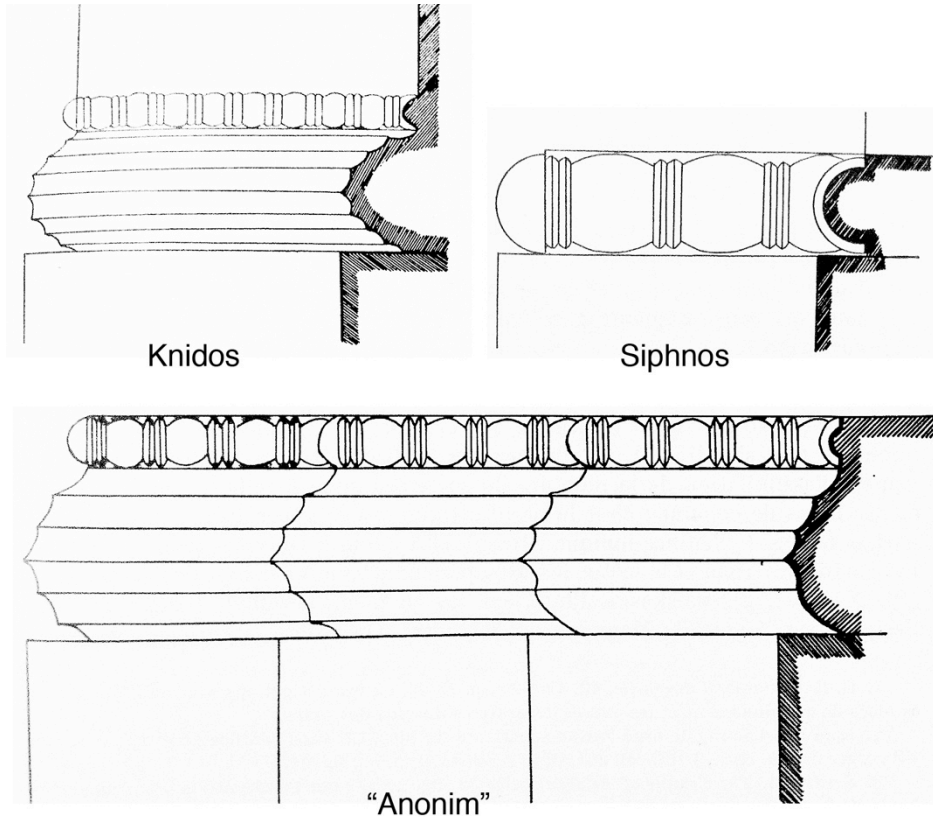
Şekil 4.134 : Sardis duvar eteği fragmanı A1g (Ratté, 2011, Şekil 230 ve 231).

Şekil 4.135 : Delphi hazine binaları duvar etekleri (Martin, 1965, Şekil 156).

Şekil 4.136 : Delphi hazine binalarının kesitleri (Dinsmoor, 1913, Şekil 3).

Şekil 4.137 : Delphi hazine binaları duvar etekleri (Martin, 1965, Şekil 157-159).

4.10 İri Boncuk Dizili Kaide (?) Parçası

Koyu gri renkte volkanik tüften yapılmıştır.⁴² (Şekil 4.138, Şekil 4.139 ve Şekil 4.140). Mevcut durumunda 14.2 cm. yüksekliğinde, 20.9 cm. genişliğinde ve 17.6 cm. derinliğindedir (Şekil M.1 ve Şekil M.2). Ön yüzünde üç adet ana boncuğu ve iki çift ince düşey elemanı (disk) korunmuş bir boncuk dizisi görülmektedir. Ortadaki kalın boncuk yaklaşık 6.1 cm. genişliğindedir. Düşey eleman çiftlerinin genişliği ise 3.1-3.2 cm.'dir. Boncuk dizisi, üst ve alt bölümlerinde 1.3 cm. ve 2 cm. yüksekliğinde birer bant ile sınırlandırılmıştır. Boncuklar düzgün dışbükey bir profil vermektedir. Parçanın sağ yüzü korunmuş, sol yüzü ile kırıktır. Parçanın üst yüzeyinde L biçimli, yaklaşık 6.6 cm. kalınlığında ve 5.7 cm. yüksekliğinde bir sınırlama mevcuttur. Sol yüzünde bir bölümü sıg, bir bölümü ise kademeli çok sayıda taşçı aleti (geniş ağızlı kalem) izi görülmektedir. Muhtemelen bir heykelin veya stelin oturduğu alanın alt ve ön yüzlerinde de belirgin ve kademeli taşçı aleti (geniş ağızlı kalem) izleri mevcuttur. Alt yüzeyi ise murçla kabaca işlenmiştir. Üst ve alt yüzeylerinin korunmuş olmasından, özgün yüksekliğinin de yaklaşık 14.2 cm. olduğu anlaşılmaktadır.

Dalman ve Schefold, parçanın biçimi ve üst yüzeyindeki izler nedeniyle bir kaide olduğu sonucuna varmıştır. "L" biçimli çerçeveyi, adak armağanı oturtmak amacıyla yapılmış dikdörtgen bir düzenlemenin kalıntısı olarak yorumlamıştır (Schefold, 1939, s. 50; Boehlau ve Schefold, 1940, s. 131; s. 145). Kjellberg, boncuk dizili parçayı Tip 1 dikey volütlü başlık ile yaprak dizili sütun elemanı arasında bir geçiş ögesi olarak değerlendirmiştir (Şekil 4.6). Dikey volütlü başlığın alt yüzü (40-42.5 cm.) ile yaprak dizili elemanın üst yüzü (37 cm.) arasındaki çap farkı nedeniyle bir geçiş elemanına ihtiyaç olduğunu düşünen Kjellberg, boncuk dizili parçanın eklenmesi ile çok katmanlı Aiol başlığının tamamlandığı görüşündedir. Parçanın işçilik ve boncuk biçimleri bakımından 550 yılına tarihlenmesi gerektiğini belirtmiştir. (Kjellberg, 1932, s. 238-239; s. 243). Fakat boncuk dizili parça tamamlandığında tam dairesel bir form vermemektedir ve tamamlanacak dairenin çapı ise diğer iki sütun elemanının arasına yerleştirilmek için fazla büyüktür

⁴²*Larisa am Hermos* yayınının ilk cildinde yer alan katalogda, boncuk dizili kaide (?) parçasının andezitten yapıldığı belirtilmiştir. Bu çalışma kapsamında eserin İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde yeniden incelenmesi sırasında, volkanik tüften yapıldığı görülmüştür.

(yaklaşık 66 cm.). Bu doğrultuda, boncuk dizili parçanın bir sütun elemanı olma ihtimali ortadan kalkmaktadır.

Larisa'da bulunan boncuk dizili parça ile karşılaştırılabilecek örnekler arasında, Delphi hazine binaları gösterilebilir. Knidos ve Massalia hazine binalarında görülen boncuk dizileri, duvarların en alt bloklarının alt bitişlerine işlenmiştir ve stilobata geçiş elemanı işlevindedir (Şekil 4.135 ve Şekil 4.136). Dinsmoor, bu yapıları sırasıyla 565-555 ve 535 yıllarına tarihlemiştir. Siphnos Hazine Binası'nın stilobatinın üstünde görülen boncuk dizisi ise, yaklaşık 17.2 cm.'lik yüksekliği nedeniyle Dinsmoor tarafından "çok büyük boyutta" (*colossal*) olarak nitelendirilmiştir. Dinsmoor'a göre, boncuk dizisinin boncuk ve düşey elemanlarının formları, tarihleme için önemli bir ölçüttür. Bu bağlamda, Knidos Hazine Binası'ndaki astragalın "varil" biçimli boncukları ve yuvarlatılmış düşey elemanları en erken örnekleri teşkil etmektedir. 6. yüzyılın ikinci yarısında, boncuklar neredeyse mükemmel biçimli küresel bir form kazanmıştır. Düşey elemanların boncuklar ile ayrımları belirginleşmiştir; profilleri ise yuvarlak değil sivri hale gelmiştir. Siphnos Hazine Binası'nın boncuk dizisi, 6. yüzyılın ikinci yarısına ait bu gelişmiş tipe örnektir (Şekil 4.141). Bu yapı, antik kaynakların da yardımıyla, 530-525 yılına tarihlenmiştir. Siphnos Hazine Binası'nın boncuk dizisinden daha erken tipolojiye ait bir örnek ise 550 yılı civarına tarihlenen Klazomenai Hazine Binası'nda görülmektedir (Dinsmoor, 1913, s. 15-16). Martin, boncuk dizili duvar bitişlerini, İyon düzeninin bezeme anlayışı ile ilişkilendirmiştir (Martin, 1965, s. 361).

Dinsmoor'un erken tip "varil" biçimli boncuklara sahip astragale verdiği diğer örnekler Naukratis'te bulunan bir sütun başlığı (Şekil 4.142), Assos Athena Tapınağı'na ait pişmiş toprak sima parçası (Şekil 4.143) ve Ephesos Artemisionu'nda bulunan bir sütun başlığıdır (Şekil 4.144). Petrie tarafından (1886, s. 11-13) 6. yüzyılın ilk yarısında yapılmış Apollon Tapınağı'nda kullanılmış bir sütuna ait olduğu düşünülen boncuk dizisi, Larisa örneği ile boncuk ve düşey eleman biçimleri bakımından büyük benzerlik göstermektedir. 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Assos Athena Tapınağı'nda bulunan sima parçasında, boncuklar kenarları hafifçe yuvarlatılmış bir dikdörtgene benzer formdadır. Düşey elemanlar ise sivri değil yuvarlak bir profil vermektedir (Clarke, 1898, s. 133-135). 560 yılı civarında yapılmış olan arkaik Ephesos Artemisionu'nun İyon düzenindeki sütun başlığının alt bitişi de erken tipolojiye ait bir boncuk dizisi ile süslenmiştir.

Delphi, Naukratis, Ephesos ve Assos örnekleri ile yapılan karşılaştırma sonucunda, Larisa’da bulunan örneğin Dinsmoor’un 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlediği erken tipteki boncuk dizisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, Kjellberg tarafından yapılan 550 yılı civarı tarihlemesi desteklenmektedir. İri boncuk dizili kaide (?) parçası, mimari bir bağlamda kullanılmış olmama ihtimaline rağmen sergilediği bezemenin Yunan mimarisinde karşılığı bulunması açısından önemli bir eserdir.

Şekil 4.138 : Boncuk dizili parça, ön ve arka yüzler (M. Arseven, 2012).

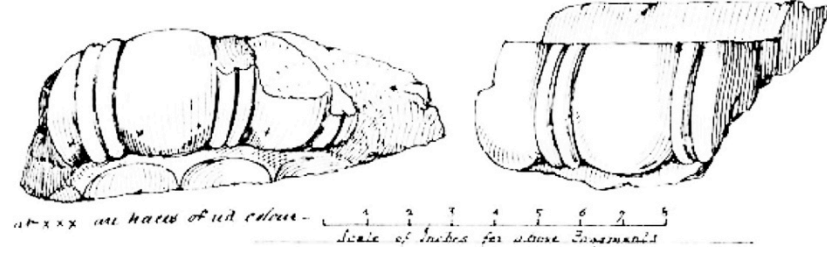
Şekil 4.139 : Boncuk dizili parça, sol ve sağ yüzler (M. Arseven, 2012)

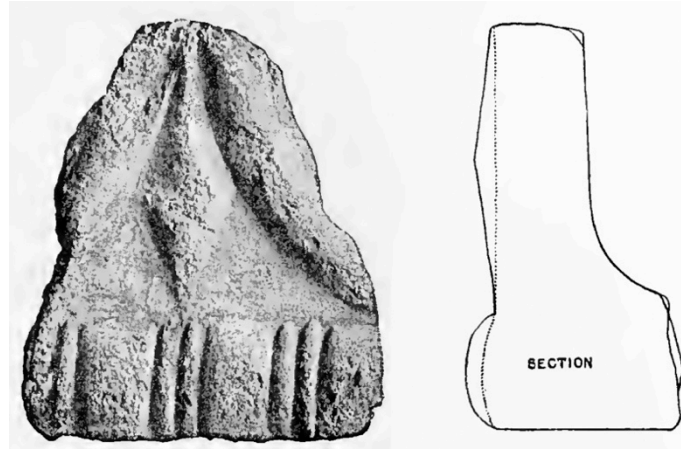
Şekil 4.140 : Boncuk dizili parça, üst ve alt yüzler (M. Arseven, 2012)

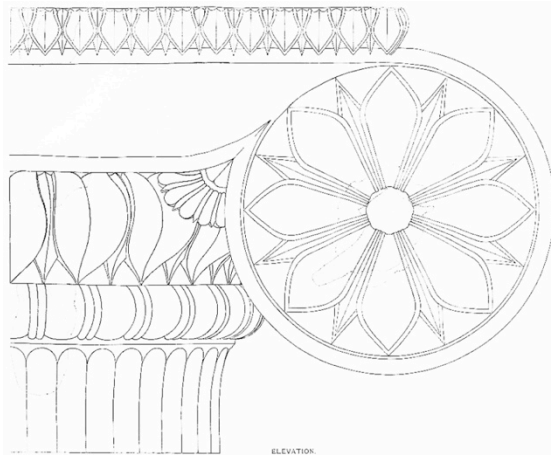
Şekil 4.141 : Siphnos Hazine Binası boncuk dizisi (Colonia, 2006, s. 96)

Şekil 4.142 : Naukratis'te bulunan başlığa ait boncuk dizisi (Petrie, 1886, Levha 3)

Şekil 4.143 : Assos Athena Tapınağı'na ait sima parçası (Clarke, 1898, Şekil 31 ve 32).

Şekil 4.144 : Artemision'da bulunan sütun başlığı (Hogarth, 1908, Levha VII).

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışma kapsamında incelenen toplam on dokuz taş eserden on üç adedi üst yapıya ait mimari öğeler, geri kalan altı adedi ise duvar alt bitişlerinde kullanılan etek ve kaide parçalarıdır. Eserlerin altı adedi Aiol mimari düzeni ile ilişkilendirilirken, diğerleri Yunan mimari düzenlerinde, özellikle İyon düzeninde kullanılan ortak mimari elemanların örnekleridir. Larisa’da bulunan bu taş mimari eserler grubu, 7. yüzyıl sonundan 5. yüzyılın ortasına kadar, yaklaşık 150 yıllık bir zaman aralığı içinde farklı dönemlere tarihlendirilmiştir. Parçaların bir bölümünün işlev, konum ve tarih özelliklerinin çözümlenmesinde, 20. yüzyıl başındaki kazılar sırasında ortaya çıkarılmalarının ardından yapılan değerlendirilmelerin doğru olduğu sonucuna varılmıştır. Gerçekleştirilen güncel ölçüm ve incelemeler ile diğer antik kentlerde ortaya çıkarılan benzer parçalarla ilgili bilgilerin ele alınmasıyla, Larisa kökenli ait bu mimari parçaların bir kısmı için ise yeni tarihleme, işlev ve/veya konum önerileri getirilmiştir. Tarihleme ve işlevlerle ilgili olan bu değerlendirmelerin, daha ayrıntılı ve kapsamlı araştırmalar sonucunda değişebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Larisa’nın arkaik dönem taş mimari eserleri arasında şüphesiz en önemli parçalar, dikey volütlü başlıklardır. Aiol düzenine ait olan bu başlık tipolojisi, Larisa’da iki adet iyi korunmuş ve iki adet büyük oranda zarar görmüş örnekle temsil edilmektedir. Bu örnekler, tasarım özellikleri doğrultusunda üç farklı grupta incelenmiştir. Tip 1 dikey volütlü Aiol başlığı, bu mimari düzen öğesinin erken bir örneğidir. Yakın Doğu’da 10.-8. yüzyıllar arasında görülen dikey volütlü pilaster başlıklarına ait çizgisel tasarım ve başlığın merkezinde motif odağı oluşturma gibi özellikler, Tip 1 başlığında da mevcuttur. Bu bağlamda Smyrna’da (Bayraklı) bulunan sütun başlıkları ve Alazeytin’de bulunan pilaster başlıkları ile çeşitli tasarım detayları bakımından benzerlik göstermektedir. Fakat özgün tasarımının Batı Anadolu ya da Kara Yunanistanı’nda bir eşi yoktur. Tip 1 başlığı hakkındaki başlıca görüş ayrılığı, bu parçanın bir mimari yapıda kullanılıp kullanılmadığı üzerinedir. Başlık, araştırmacıların bir bölümü tarafından bir adak sütununa ait olarak nitelendirilmiştir. Araştırmacıların diğer bir bölümü tarafından ise Larisa’nın erken

arkaik dönem mimarisi içinde 6. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen En Eski Saray ve aynı yüzyılın sonuna tarihlenen Megaron ile ilişkilendirilmiştir. Başlığın üst yüzünün volüt kavisleriyle birlikte tamamen düzlenmiş olması ve heykel taşımak için gereken herhangi bir kesim izi göstermemesi, mimari bir bağlamda kullanıldığı fikrini desteklemektedir. Bu doğrultuda, başlığın boyutlarının uyduğu En Eski Saray ya da Megaron yapılarından birinde kullanılmış olduğu kabul edilebilir. Tarihi ise, bu yapıların inşa tarihleri göz önünde bulundurularak ilgili kaynaklarda geçen 7. yüzyıl-6. yüzyıl ortası tarihlenmesinden, 575-500 yılları arasına çekilmiştir. Başlığın ilişkilendirildiği En Eski Saray ve Megaron'un üst yapıları hakkındaki mevcut arkeolojik verilerin yetersizliği, eksiksiz ve/veya hatasız restitüsyon yapılabilmesini engellemektedir.

Tip 2 olarak adlandırılan grubu, bir adet tüme yakın dikey volütlü başlık ve benzer tasarım özelliklerine sahip bir adet volüt parçası oluşturmaktadır. Batı Anadolu'da görülen dikey volütlü Aiol başlığı tipolojisine, Tip 1 örneğine kıyasla daha yakın tasarımlara sahip bu örnekler, Eski Saray kalıntıları arasında bulunmuş olmaları dolayısıyla, genel olarak 6. yüzyıl ortasına tarihlendirilen bu yapı ile ilişkilendirilmektedir. Fakat güncel belgeleme ve tamamlama çalışmaları kapsamında, Tip 2 Örnek 1 ve Örnek 2'nin eş boyutlara sahip olmadığı anlaşılmıştır ve bu doğrultuda, Boehlau ve Schefold tarafından önerildiği gibi, Eski Saray'ın (restitüsyonu tartışmalı) portikosunda birlikte kullanılmalarının mümkün olamayacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, Eski Saray kalıntıları arasında herhangi bir *in situ* sütun kaidesi bulunmaması nedeniyle, söz konusu başlıkların hangi mekanda kullanıldığı kesinleştirilememiştir. Başlıkların Eski Saray'da kullanıldıkları doğru kabul edilirse, bu yapının inşa edildiği 550 yılı civarına tarihlenmeleri gerekmektedir. Tip 2 başlıkları, Neandreaia, Aigai, Klopedi ve Mytilene kentlerinde bulunan Aiol başlıklarının dışbükey volütler, derin ya da tamamen oyulmuş volüt gözü gibi eş özelliklerini sergilememektedir. Volüt yüzeylerinin profilsiz işlenmiş olması bakımından Alazeytin, Kyme ve Smyrna'da bulunan dikey volütlü başlıklar ile benzerlik göstermektedir. Neandreaia başlıklarının genel olarak 6. yüzyılın başına tarihlenmesinden, bu dönemde Batı Anadolu'da farklı Aiol başlığı tiplerinin mevcut olduğu ve bunlardan Neandreaia örneğinin daha geç dönem örneklerinde de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Larisa'da bulunan Tip 2 başlıkları ise, Neandreaia

başlıklarından daha geç bir tarihe ait olmalarına rağmen, bu örneklerden daha yalın ve “az olgun” bir tasarıma sahiptir.

Tip 3 dikey volütlü başlığına ait bir adet volüt parçası mevcuttur. Bu volütten yola çıkılarak yapılan tamamlama sonucunda, başlığın küçük boyutları nedeniyle anıtsal bir yapıda taşıyıcı işlevinde kullanılmış olamayacağı fikri doğrulanmıştır. Bu nedenle, Boehlau ve Schefold tarafından önerilen adak sütunu görüşü muhtemel gözükmemektedir. Tip 3 başlığı dışbükey volütlere, volütlerini sınırlandıran dışbükey kenar şeritlerine ve derin oyulmuş volüt gözlerine sahip olması bakımından, yukarıda bahsedilen Neandreia, Aigai, Klopedi ve Mytilene kentlerine ait Aiol başlıkları ile eş tasarım özellikleri sergilemektedir. Batı Anadolu ve Ege adalarının kurallaşmış dikey volütlü başlık tipolojisine ait bir örnek olarak kabul edilmelidir. İlgili kaynaklarda hakkında bir tarihleme önerisi yapılmamış olan bu başlığın, Lesbos ve Klopedi örnekleri ile birlikte 6. yüzyılın sonuna tarihlenmesi mümkündür. Bunun nedeni, Tip 2 başlıklarının daha erken bir tasarıma işaret etmelerine rağmen, Larisa’da 6. yüzyıl ortasında inşa edilmiş Eski Saray ile ilişkilendirilmesidir.

Larisa’da bulunan dikey volütlü Aiol başlıkları, Batı Anadolu ve Ege adalarında 7. yüzyıl sonundan itibaren görülen dikey volütlü başlıkların tasarım çeşitliliğine örnek olarak kabul edilmelidir. Tip 3 başlığı kurallaşmış bir tasarım düzenine işaret ederken, Tip 1 ve Tip 2 başlıkları daha özgün örnekler niteliğindedir. Aiolis bölgesinde yoğun olarak kullanılan dikey volütlü başlıklar, Aiol düzeninin Yunan dünyasında önem kaybetmesi nedeniyle 6. yüzyılın ortasından itibaren Aiolis dışındaki anıtsal yapılarda kullanılmamıştır. Dikey volütlü Aiol başlıkları ve yatay volütlü İyon başlıkları arasında bir etkileme-etkilenme ilişkisi olup olmadığı ise, hakkında henüz kesin bir sonuca varılamamış bir tartışma konusudur.

Yaprak dizili sütun elemanının bir başlık ya da kaide olarak kullanımı hakkında görüş ayrılığı mevcuttur. Parça, 1902 kazılarında bulunmasının ardından İstanbul Arkeoloji Müzeleri’ne getirilmiştir. Sergilendiği duruş biçimine göre kabul edilen üst çapının alt çapından büyük olmasının bir kaide olarak kullanılamayacağı fikrini desteklediği düşünülebilir. Fakat yaprakların orta noktalarından geçirilecek yatay bir eksene göre simetrik olması, ters çevrilmesi durumunda da yaprakların aynı görsel etkiye sahip olacağını göstermektedir. Bu durumda, bu sütun elemanının ters çevrilerek bir kaide işlevinde kullanılmış olabileceği ihtimali doğmaktadır. Yakın coğrafyada bulunan benzer sütun elemanları da Larisa örneğine kesin bir işlev

atfedilmesi konusunda yeterli veri sağlamamaktadır. Çalışma kapsamında değerlendirilen örneklerden Smyrna, Thasos, Aigai, Neandreaia ve Phokaia örneklerinin işlevleri hakkında da benzer tartışmalar mevcuttur. Delphi ve Arkades'te bulunan yaprak dizili sütun elemanlarının ise sütun başlığı olarak kullanıldığı genel olarak kabul görmüştür. Bu nedenle, Larisa'da bulunan yaprak dizili sütun elemanının işlevinin, mevcut veriler doğrultusunda henüz aydınlatılmadığı belirtilmelidir. Sütun elemanının, tapınak kalıntıları içinde bulunmamasına rağmen, bu alanda bulunan Lesbos yaprak dizili duvar profilleri ile benzer heykelsi bir işçilik göstermesi, bu yapının 530 yılında inşa edilen ikinci evresinde kullanıldığı fikrini destekleyici bir durumdur.

Yaprak dizili sütun elemanı, Batı Anadolu başta olmak üzere Ege Adaları ve Kara Yunanistanı'nda da çeşitli örnekleri olan bir tipolojiye aittir. Yunan mimarisindeki bu tip başlıkların ilk örneklerinden birinin Arkades'te bulunduğu ve 7. yüzyıla tarihlendiği kabul edilmektedir. Neandreaia, Smyrna, Phokaia, Thasos, Aigai, Delphi gibi kentlerde de benzer yaprak dizili sütun elemanları ortaya çıkarılmıştır. Larisa, örneği, bunların içinde Thasos'ta bulunan 6. yüzyıl başlığı ile en yakın benzerliği göstermektedir. Örnekler doğrultusunda, arkaik dönemde yoğun olarak kullanılan bu tür sütun elemanlarının yaprak tasarımı ve genel form bakımından kesin bir kuralla şekillendirilmediği anlaşılmaktadır.

Benzer bir durum, ön yüzlerinde Lesbos yaprak dizisi taşıyan bloklar için geçerlidir. Larisa'da bulunan Lesbos yaprak dizili duvar profilleri tapınak kalıntıları arasında ortaya çıkarılmıştır ve yaprak dizili sütun başlığı ile birlikte tapınağın ikinci evresine (530 civarı) ait oldukları genel kanıdır. Bu örneklerin tarihlendirilmesi yalnızca buluntu noktaları doğrultusunda yapılmıştır. Zira arkaik dönemde Lesbos kymationunun yaprak formlarının ve genel profillerin henüz kurallaşmamış olması bulunan örneklerde çok çeşitli tasarımların görülmesinden anlaşılmaktadır. Bu durum, yalnızca yaprak formları doğrultusunda kesin bir tarihleme yapılmasını zorlaştırmaktadır. Larisa örnekleri, yakın coğrafya içinde Neandreaia ve Thasos'ta bulunan bazı yaprak dizili profiller ve kapı söveleri ve lentolarla ile benzerlik göstermektedir. Fakat özellikle Hellenistik dönemde karşılaşılan, yaprak formlarının kurallaşması durumu arkaik dönemde geçerli olmadığından, Larisa parçaları ile eş tasarımda örnekler bulmak mevcut veriler kapsamında mümkün olmamıştır.

Lesbos yaprak dizili bu örnekler, mevcut kaynaklarda duvar üst bitişleri olarak değerlendirilmiştir. Profillerin alt yüzlerinde yaprak bitişlerinin kıvrılarak devam etmesi, bu profillerin altlarının görülebileceği bir kotta kullanıldıkları görüşünü desteklemektedir. Delphi Siphnos Hazine Binası'nda görüldüğü gibi pilaster ya da antalarda kullanılmış olma ihtimalleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat Larisa Athena Tapınağı'nın üst yapısı hakkında yeterli arkeolojik veri olmaması nedeniyle, Lesbos yapraklı duvar profillerinin yapının hangi bölümüne ait olduğu aydınlatılamamıştır.

Eser grubu içinde yer alan bir adet anta başlığı parçası, *Larisa am Hermos* yayınının ilk cildinde tapınak yakınındaki sunak ile ilişkilendirilmiştir. Bu eser, Batı Anadolu'da bulunan arkaik dönem anta başlıkları arasında yalnızca Melanpagos örnekleri ile benzerlikler göstermektedir. Fakat tasarım bakımından doğrudan bir eşi bulunmamaktadır. Tasarım ve işçilik özellikleri, 6. yüzyıl ortasına tarihlenen palmet bezemeli Larisa pilaster başlıklarından daha erken bir döneme işaret etmektedir. Fakat parçanın tez sürecinde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde incelenememesi nedeniyle güncel bir belgeleme gerçekleştirilememiştir. Bu anta başlığının Aiol mimari düzenine ait bir örnek olduğu kabul edilmelidir.

Üst yapı elemanlarına ait diğer örnekler bir adet sima parçası ve arslan başı biçimli bir adet çörtten parçasıdır. Yalnızca bir adet palmet kabartması korunmuş olan sima parçası, *Larisa am Hermos* yayınının ilk cildinin yazarları Boehlau ve Schefold tarafından kapsamlı bir incelemeden geçirilememiş, yine de Larisa Megaron yapısının 450 yılı civarına tarihlenen Pers dönemi evresi (Hofhaus) ile ilişkilendirilmiştir. Bu çalışma kapsamında, sima parçasının tarihi doğrulanamamış, yeni bir tarihleme önerisi de yapılamamıştır. 450 yılının arkaik dönemin sonuna denk geldiği ve sima parçasının bir klasik dönem eseri olma ihtimali hatırlatılmalıdır.

Arslan başı biçimli çörtten parçası ise *Larisa am Hermos* yayınında yer almamakla birlikte, sergilendiği İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin envanterine göre Larisa kökenlidir. Bu duruma ek olarak, arkaik dönem tasarım özellikleri göstermesi ve Larisa'daki diğer bir çok eser ile aynı volkanik tüf taşından yapılmış olması nedeniyle bu çalışma kapsamına alınmıştır. Siphnos Hazine Binası, Ephesos Artemision'u, Assos Athena Tapınağı ve Smyrna'da bulunan arslan başı biçimli çörttenlerle yeke ve göz tasarımı gibi çeşitli detaylar bakımından yakınlık göstermektedir. Fakat genel tasarım bakımından direkt bir eşi yoktur. Larisa'da

bulunan ve 540-500 yılları arasına tarihlenen arslan başı biçimli pişmiş toprak simalarla da sadece göz tasarımı gibi detaylar aracılığıyla ilişkilendirilebilir. Bu doğrultuda, daha kapsamlı bir incelemeye kadar genel olarak 6. yüzyıla tarihlenmesi uygun olacaktır.

Larisa'da bulunan duvar etekleri grubunu kyma reversa profilli örnekler ile yivli bir etek parçası (toichobat) oluşturmaktadır. Kyma reversa profilli beş duvar eteğinden dört adedi benzer profillere sahiptir. Diğerleri ise profili ve boyutu bakımından diğer örneklerden ayrılmaktadır. Benzer profilli duvar eteklerinden iki adedi (Örnek 1 ve Örnek 2) ve 20. yüzyıl kazılarında ortaya çıkarılan fakat son yüzey araştırmaları kapsamında henüz tespit edilemeyen diğer üç örnek, Boehlau ve Schefold tarafından 6. yüzyıl başında inşa edilen anıtsal boyutlardaki yapılar ile ilişkilendirilmiştir. Yüzey araştırmalarında tespit edilememiş örneklerden birinin En Eski Saray kalıntıları üzerinde bulunması, bu tip blokların bu yapıda da kullanılmış olabileceği fikrini doğurmuştur. Farklı profildeki duvar eteği (Örnek 4) ise *Larisa am Hermos* yayınında yer almamaktadır ve henüz kesin olarak tarihlenememiştir.

Yatay yivli duvar eteği parçasının ise, *Larisa am Hermos* yayınının ilk cildinde 5. yüzyıl sonunda inşa edilmiş olan küçük boyutlardaki bir yapıya ait olduğu belirtilmiştir. Fakat Delphi hazine binaları, Smyrna, Phokaia ve Sardis kentlerindeki 7. yüzyıl sonu-6. yüzyıl ortası yapılarında aynı ve/veya benzer profillere sahip duvar eteklerinin görülmesi, Larisa örneğinin de daha erken bir tarihe ait olma ihtimalini desteklemektedir. 20. yüzyıl kazılarında parçanın tapınak temellerinin geç dönem yenilemeleri kapsamında devşirme olarak kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. Tapınakta kullanılan duvar eteklerinin torus profilli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda iki ihtimal ortaya çıkmaktadır. İlk ihtimale göre, tapınağın aynı yapım evresinde, hem düz torus profilli hem de yivli duvar etekleri kullanılmış olabilir. Daha yakın bir ihtimal ise, yivli duvar eteğinin 6. yüzyıl ortasına tarihlenen Güneybatı Yapısı'nda kullanılmış olduğudur. Yivli duvar eteği volkanik tüften yapılmış olması bakımından bu yapının aynı malzemedен yapılmış olan temel ve duvar kalıntıları ile uyuşmaktadır. Ayrıca, İyon mimari düzeni bezeme anlayışına yakın olması açısından, yine bu düzene ait olduğu kabul edilen çeşitli mimari elemanlara sahip Güneybatı Yapısı'nda kullanılmış olma ihtimali desteklenmektedir.

İri boncuk dizili parçanın mimari bağlamda kullanılıp kullanılmadığı henüz çözülmemiş bir konudur. Fakat mevcut durumunda görülen "L" biçimli çerçeve ve

parçanın ön yüzünün dış konturunun dairesel bir plana sahip olması, bu örneğin silindirik bir kaidenin bitiş profili olması ve içinde dörtgen alt bölüme sahip bir ögenin oturtulması ihtimalini desteklemektedir. Ön yüzünde görülen boncuk dizisi, Delphi’de bulunan ve 6. yüzyılın ilk yarısı içinde farklı dönemlere tarihlenen Siphnos, Massalia, ve Knidos hazine binaları ile aynı yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş Ephesos Artemisionu, Assos Athena Tapınağı ve Naukratis Apollon Tapınağı’na ait çeşitli mimari öğelerde bulunan boncuk dizileri ile benzer özellikler taşımaktadır. Kjellberg tarafından yapılmış olan 550 yılı tarihlenmesi bu örneklerle yapılan karşılaştırmalar doğrultusunda doğru kabul edilmiştir.

Dikey volütlü başlıklar, yaprak dizili sütun elemanı, anta başlığı ve Lesbos yaprak dizili duvar profilleri Aiol mimari düzenine ait mimari öğelerdir. Palmet kabartmalı sima, arslan başı biçimli çörten, iri boncuk dizili kaide (?), profilli duvar etekleri ve yivli duvar eteği ise daha geniş bir coğrafyada görülebilen ortak mimari kompozisyonların elemanlarıdır. Dikey volütlü başlıklardan Tip 1 ve Tip 2 örnekleri ve anta başlığı parçası, Aiol düzeni içindeki diğer dikey volütlü başlıklardan ayrılan tasarımları ile özgün örnekler olarak tanımlanabilir. Diğer eserler ise, arkaik dönem için geçerli olan düzen elemanlarının ve tasarımlarının henüz kurallaşmamış olması durumuna uymalarına rağmen, Batı Anadolu ve Kara Yunanistanı’nda benzer örneklerinin bulunması bakımından yaygın ve bilinen mimari öğeler olarak değerlendirilmelidir. Bu eser grupları, Larisa’nın hem bölgesel (içe dönük), hem de bölge üstü (dışa açık) özellikler gösteren bir mimari pratiği barındırdığını kanıtlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Akarca, A.** (1977). *Neandreia: Kuzey Ege'de Arkaik ve Klasik Çağlara Ait Bir Şehir*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Akarca, A.** (1972). *Şehir ve Savunması*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Akurgal, E.** (2002). *Anadolu Kültür Tarihi*. TÜBİTAK, Ankara.
- Akurgal, E.** (2000). *Ege: Batı Uygarlığının Doğduğu Yer*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir.
- Akurgal, E.** (1997). *Eski İzmir I: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Akurgal, E.** (1989). Äolisches Kymation, *Istanbul Mitteilungen* 39, DAI, s. 11-15.
- Akurgal, E.** (1985). *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*. Haşet Kitabevi, İstanbul.
- Akurgal, E.** (1962). The Early Period and the Golden Age of Ionia, *The American Journal of Archaeology and of the History of Fine Arts* Cilt 66 No. 4, AIA, s. 369-379.
- Akurgal, E.** (1961). *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*. Walter de Gruyter & Co., Berlin.
- Akurgal, E.** (1960). Vom äolischen zum ionischen Kapitell, *Anatolia* V, s. 1-7.
- Altekamp, S.** (1991). *Zu griechischer Architekturornamentik im sechsten und fünften Jahrhundert v. Chr.*, Verlag Peter Lang GmbH, Frankfurt.
- Ateşlier, S.** (2006). Melanpagos'da Yer Alan Arkaik Aiol Tapınağı Üzerine Bir Ön İnceleme, *Hayat Erkanal'a Armağan*, Homer Kitabevi, İstanbul, s. 59-68.
- Ateşlier, S.** (2000). Melanpagos'da Bulunan Bir Aiol Ante Başlığı, *OLBA* Cilt 3, s. 71-79.
- Bakalakis, G.** (1956-58). Zur thasischen Architektur-Ornamentik, *ÖJh* Band XLIII, Rudolf M. Rohrer Verlag, Viyana, s. 18-34.
- Barletta, B. A.** (2001). *The Origins of Greek Architectural Orders*. Cambridge University Press, New York.
- Bean, G. E.** (1997). *Eski Çağda Ege Bölgesi*. Arion Yayınevi, İstanbul.
- Betancourt, P. P.** (1977). *The Aeolic Style in Architecture: A Survey of Its Development in Palestine, the Halikarnassos Peninsula and Greece, 1000-500 B.C.* Princeton University Press, New Jersey.
- Boardman, J.** (1999). *The Greeks Overseas: Their Early Colonies and Trade*. Thames and Hudson, Londra.
- Boardman, J.** (1959). Chian and Early Ionic Architecture, *AntJ* 39, s. 170-218.

- Boehlau, J. ve Schefold, K.** (1940). *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1900-1934 Band I: Die Bauten*. W. de Gruyter Verlag, Berlin.
- Budin, S. L.** (2009). *The Ancient Greeks: An Introduction*. Oxford University Press, New York.
- Cavalier, L.ve Mora, P.** (2011). Presentation du Modele 3D d'Alazeytin, *Anatolia Antiqua* XIX. L'Institut Français d'Etudes Anatoliennes Georges-Dumézil, İstanbul, s. 377-384.
- Chadwick, J.** (1975). The Prehistory of the Greek Language, *Cambridge Ancient History* Cilt 2.2, Cambridge University Press, Cambridge.
- Clarke, J.T.** (1898). *Report on the Investigations at Assos: 1882-1883 Part I*, MacMillan Company, New York.
- Clarke, J.T.** (1886). A Proto-Ionic Capital from the Site of Neandria (I), *The American Journal of Archaeology and of the History of Fine Arts* Cilt 2. AIA, s. 1-20.
- Colonia, R.** (2006). *The Archaeological Museum of Delphi*. Olkos, Atina.
- Cook, J. M. ve Nicholls, R. V.** (1998). *Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena*. The British School at Athens, Londra.
- Cook, J. M.** (1975). Greek Settlement in the Eastern Aegean and Asia Minor, *Cambridge Ancient History* Cilt 2.2, Cambridge University Press, Cambridge.
- Desborough, V. R.** (1975). The End of Mycenaean Civilization and the Dark Age, *Cambridge Ancient History* Cilt 2.2, Cambridge University Press, Cambridge.
- Des Courtils, J.** (2011). Alazeytin Kalesi et l'Architecture Éolique, *Anatolia Antiqua* XIX. L'Institut Français d'Etudes Anatoliennes Georges-Dumézil, İstanbul, s. 385-392.
- Dinsmoor, W.B.** (1923). The Aeolic Capitals of Delphi, *American Journal of Archaeology* Cilt 27 No. 2, AIA, s. 164-173.
- Dinsmoor, W.B.** (1913). Studies of the Delphian Treasuries II: The Four Ionic Treasuries. *Bulletin de correspondance hellénique* Cilt 37, s. 5-83.
- Erhat, A.** (2011). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eyuboğlu, S.ve Erhat, A.** (1977). *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ganzert, J.** (1983). Zur Entwicklung lesbischer Kymationformen, *Jahrbuch des DAI* Band 98, DAI, s. 123-202.
- Grote, G.** (2009). *A History of Greece* Cilt 3. Cambridge University Press, New York.
- Hahland, W.** (1964). Didyma im 5. Jahrhundert v. Chr., *Jahrbuch des DAI* 79, Walter de Gruyter, Berlin, s. 142-240.
- Herodotos.** (2011). *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen. İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Hertel, D.** (2007). Der aiolische Siedlungsraum (Aiolis) am Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit. *Frühes Ionien: Eine Bestandsaufnahme*, Panionion-Symposium Güzelçamlı, 26 Eylül-1 Ekim 1999, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, s. 97-122.
- Hogarth, D.G.** (1908). *Excavations at Ephesus: The Archaic Artemisia* Cilt 1 ve 2. Order of the Trustees, Londra.
- Kjellberg, L.** (1940). *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1900-1934 Band II: Die architektonische Terrakotten*. Kungl. Vitterhets Historieoch Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Kjellberg, L.** (1932). Das äolische Kapitell von Larisa, *Corolla archeologica principi hereditario regni sueciae Gustavo Adolpho dedicata cum imagine principis hereditarii Gustavi Adolphi*, s. 238-245.
- Koenigs, W.** (1981). Archaische Bauglieder aus Kyzikos, *Anatolian Studies* Cilt 31, British Institute at Ankara, s. 121-128.
- Koldewey, R.** (1891). *Neandria*. Druck und Verlag von Georg Reimer, Berlin.
- Koldewey, R.** (1890). *Die antiken Baureste der Insel Lesbos*. Reimer Verlag, Berlin.
- Kuhn, G.** (1986). Der äolische Tempel in Alt-Smyrna, *Marburger Winkelmann-Programm*, s. 39-80.
- La Marca, A.** (2010). *Kyme*. Centro Editoriale e Librario, Rende.
- Lauter, H.** (1975). Die beiden älteren Tyrannenpaläste in Larisa am Hermos, *Bonner Jahrbücher* Band 175, s. 33-57.
- Leaf, W.** (1923). *Strabo on the Troad*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Levi, P.** (1984). *Atlas of the Greek World*. Equinox (Oxford) Ltd., Oxford.
- Mansel, A.M.** (2011). *Ege ve Yunan Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Martin, R.** (1965). *Manuel d'Architecture Grecque I: Matériaux et Techniques*. Editions A. et J. Picard, Paris.
- Mater, G.** (2013). *Larisa (Buruncuk) Kazıları: Tarihçe, Bürokrasi ve Mimari Buluntulara İlişkin Bilgiler*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İTÜ, İstanbul.
- Mendel, G.** (1914). *Catalogue des Sculptures: Grecques, Romaines et Byzantines Tome Second*. İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İstanbul.
- Mertens-Horn, M.** (1988). *Die Löwenkopf-Wasserspeier des griechischen Westens im 6. und 5. Jahrhundert v. Chr.* Verlag Philipp von Zabern, Mainz.
- Murray, A. S.** (1889). Remains of Archaic Temple of Artemis at Ephesus, *The Journal of Hellenic Studies* Cilt 10, s. 1-10.
- Nichols, J.** (1997). Modeling Ancient Population Structures and Movements in Linguistics, *Annual Review of Anthropology* 26, s. 359-384.
- Ohnesorg, A.** (2005). *Ionische Altäre: Formen und Varianten einer Architekturgattung aus Insel- und Ostionien*. Gebr. Mann Verlag, Berlin.

- Öncü, Ö. E.** (2013). *Aiolis Bölgesi Arkaik Dönem Mimarisinde Pişmiş Toprak Çatı Elemanları* (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özyiğit, Ö.** (2006). Phokaia, *Byzas 3: Stadtgrabungen und Stadtforschung im westlichen Kleinasien Geplantes und Erreichtes*, ed. Wolfgang Radt, Internationales Symposion 6-7 Ağustos 2004, Bergama. Ege Yayınları, İstanbul, s. 303-314.
- Parker, H.N.** (2008). The Linguistic Case for the Aiolian Migration Reconsidered, *Hesperia* Cilt 77, s. 431-464.
- Petrie, F.** (1886). *Naukratis Part I 1884-5*, Trübner & Co., Londra.
- Radt, N.** (1991). Archaisches in Aigai bei Pergamon, *Istanbulur Mitteilungen* 41, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, s. 481-484.
- Ratté, Ch.** (2011). *Lydian Architecture: Ashlar Masonry Structures at Sardis*. Harvard University Press, New Haven.
- Rose, C. B.** (2008). Separating Fact from Fiction in the Aiolian Migration, *Hesperia* Cilt 77, s. 399-430.
- Sakellariou, M.B.** (1958). *La migration greque en Ionie*. Centre National de la Recherche Scientifique, Atina.
- Saner, T. ve Sağ, K.** (2012). The Aeolian-Style Polygonal Masonry in Larisa (Buruncuk) and its Regional Context, *Nuts & Bolts of Construction History* Cilt 2, Paris, s. 427-434.
- Saner, T.** (2011). Larisa (Buruncuk) Akropolü ve Kalesi: Yeni Bir Başlangıç 2010, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2. Cilt, 23-28 Mayıs 2011, Malatya. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 419-430.
- Schefold, K.** (1939). Das äolische Kapitell, *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien* Cilt 31 No. 1, s. 42-52.
- Schwertheim, E.** (1994). Geschichte und Forschungsstand, *Neue Forschungen zu Neandria und Alexandria Troas, Asia Minor Studien* Band 11, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, s. 21-37.
- Serdaroğlu, Ü.** (1979). Bautätigkeiten in Anatolien unter der persischen Herrschaft, *Palast und Hütte*, s. 348-356.
- Shiloh, Y.** (1979). *The Proto-Aeolic capital and Israelite Ashlar Masonry*. The Hebrew University of Jerusalem, Kudüs.
- Strabon.** (2009). *Geographika Kitap XII-XIII-XIV*, çev. Adnan Pekman. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Stubbings, F.H.** (1975). The Recession of Mycenaean Civilization, *Cambridge Ancient History* Cilt 2.2. Cambridge University Press, Cambridge.
- Thucydides.** (2009). *The Peloponnesian War*, çev. Martin Hammond. Oxford University Press, New York.
- Tsetschladze, G. R.** (2006). Introduction: Revisiting Ancient Greek Colonisation, *Greek Colonisation: An Account of Greek Colonies and Other*

Settlements Overseas, ed. G. R. Tsetschladze, Brill Publishing, Boston.

Vanschoonwinkel, J. (2006). Greek Migrations to Aegean Anatolia in the Early Dark Age, *Greek Colonisation: An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas*, ed. G. R. Tsetschladze, Brill Publishing, Boston.

Weickert, C. (1913). *Das lesbische Kymation: Ein Beitrag zur Geschichte der antiken Ornamentik*. Verlag von Wilhelm Schunke, Leipzig.

Wiegartz, H. (1994). Äolische Kapitelle: Neufunde 1992 und Verhältnis zu den bekannten Stücken, *Asia Minor Studien Band 11: Neue Forschungen zu Neandria und Alexandria Troas*. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, s. 117-132.

Wesenberg, B. (1971). *Kapitelle und Basen*. Rheinland Verlag, Düsseldorf.

EKLER

- EK A:** Tip 1 Dikey Volütlü Aiol Başlığı
- EK B:** Tip 2 Örnek 1 Dikey Volütlü Aiol Başlığı
- EK C:** Tip 2 Örnek 2 Dikey Volütlü Aiol Başlığı Volüt Parçası
- EK D:** Tip 3 Dikey Volütlü Aiol Başlığı Volüt Parçası
- EK E:** Yaprak Dizili Sütun Elemanı
- EK F:** Lesbos Yaprak Dizili Duvar Profilleri
- EK G:** Anta Başlığı Parçası
- EK H:** Sima Parçası
- EK I:** Arslan Başı Biçimli Çörten Parçası
- EK J:** Kyma Reversa Profilli Duvar Etekleri
- EK K:** Profilli Duvar Etekleri Örnek 4
- EK L:** Yivli Duvar Eteği Parçası
- EK M:** İri Boncuk Dizili Kaide (?) Parçası

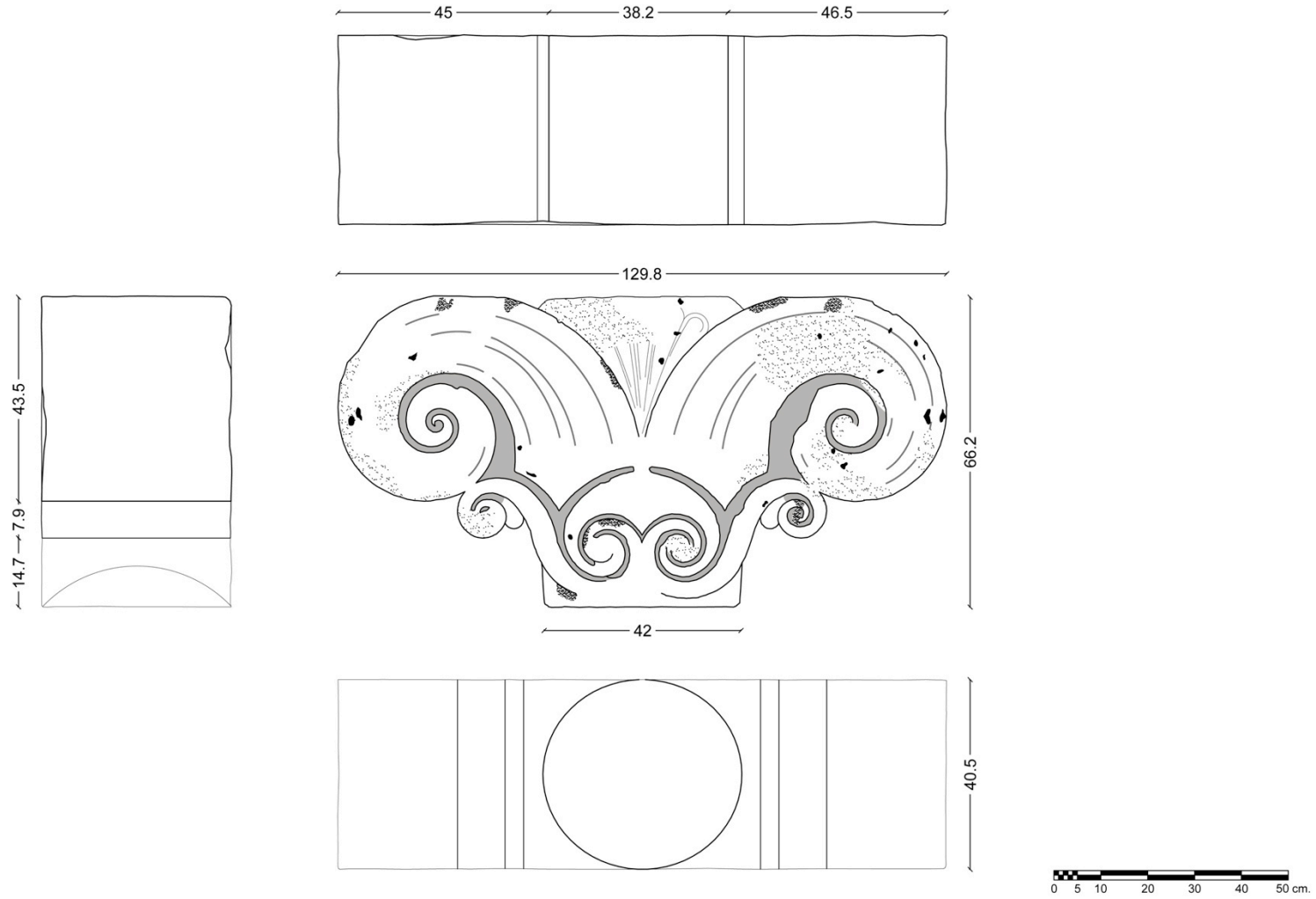
EK A : Tip 1 Dikey Volütlü Aiol Başlığı

Tez Bölüm No.	4.2.1
Tezde Geçtiği Sayfalar	xxiv, 41-63, 76, 83-85, 92, 142, 147-149, 153
LaH Katalog No.	1
Arazide Bulunduğu Yer	2 numaralı sarnıç
Bugün Bulunduğu Yer	İstanbul Arkeoloji Müzeleri Depo 7 Envanter No. 1924 [T]
Malzeme	volkanik tüf
Tarihleme	6. yüzyılın ilk yarısı
İşlev ve/veya Konum	sütun başlığı; En Eski Saray ya da Megaron

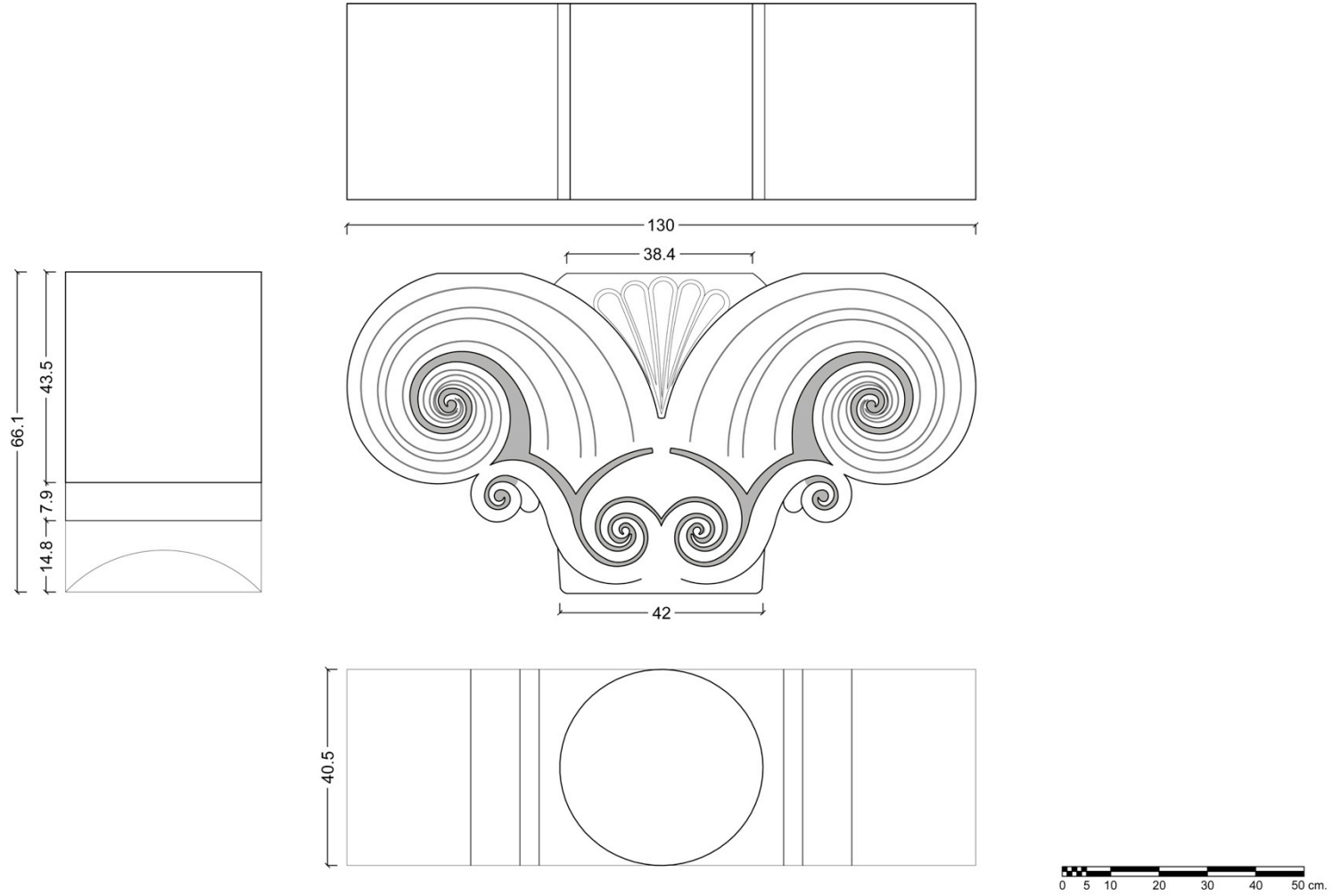
Diğer İlgili Yayınlar

- Akurgal, E.** (1960). Vom äolischen zum ionischen Kapitell, *Anatolia V*, s. 1-7.
- Akurgal, E.** (1961). *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*. Walter de Gruyter & Co., Berlin.
- Akurgal, E.** (1997). *Eski İzmir I: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Betancourt, P. P.** (1977). *The Aeolic Style in Architecture: A Survey of Its Development in Palestine, the Halikarnassos Peninsula and Greece, 1000-500 B.C.* Princeton University Press, New Jersey.
- Kjellberg, L.** (1932). Das äolische Kapitell von Larisa, *Corolla archeologica principi hereditario regni sueciae Gustavo Adolpho dedicata cum imagine principis hereditarii Gustavi Adolphi*, s. 238-245.
- Lauter, H.** (1975). Die beiden älteren Tyrannen paläste in Larisa am Hermos, *Bonner Jahrbücher* Band 175, s. 33-57.
- Schefold, K.** (1939). Das äolische Kapitell, *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien* Cilt 31 No. 1, s. 42-52.
- Shiloh, Y.** (1979). *The Proto-Aeolic capital and Israelite Ashlar Masonry*. The Hebrew University of Jerusalem, Kudüs.
- Wesenberg, B.** (1971). *Kapitelle und Basen*. Rheinland Verlag, Düsseldorf.

Şekil A.1 : Tip 1 dikey volütlü Aiol başlığının mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

Şekil A.2 : Tip 1 dikey volütlü Aiol başlığının özgün durumu (M. Arseven, 2013).

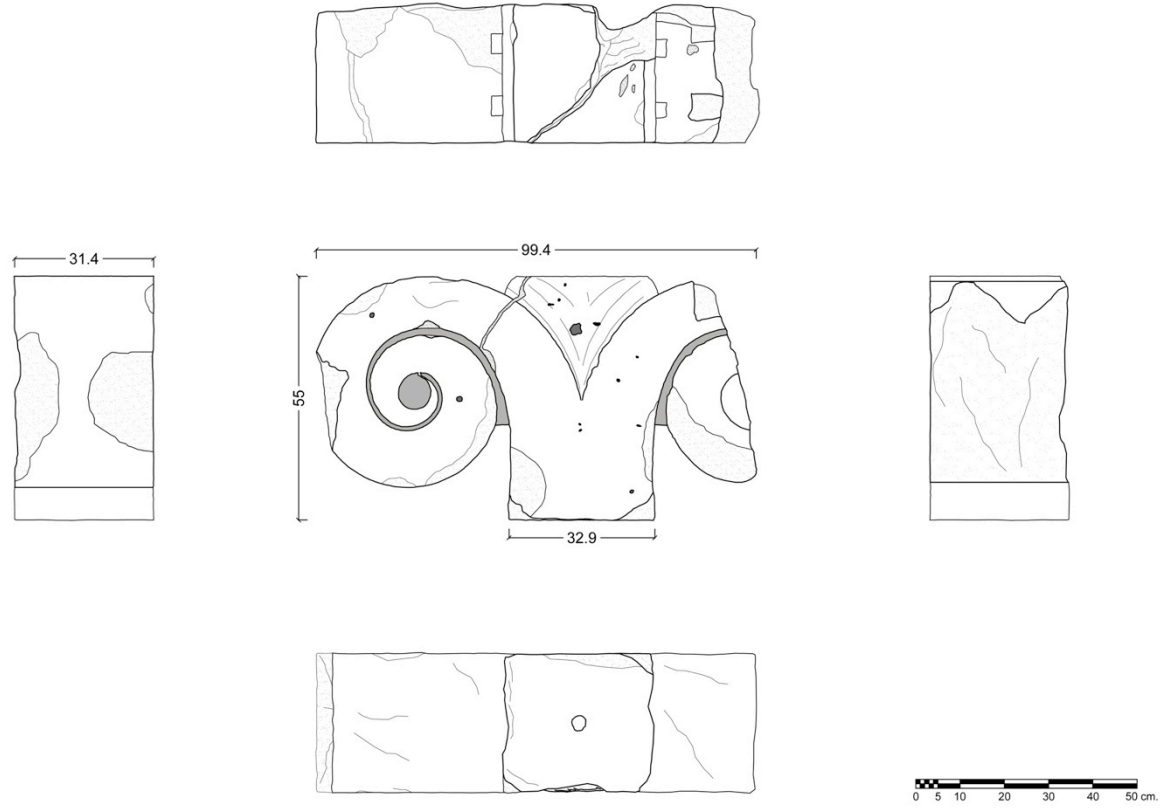
EK B : Tip 2 Örnek 1 Dikey Volütlü Aiol Başlığı

Tez Bölüm No.	4.2.2
Tezde Geçtiği Sayfalar	xxiv, 41-44, 64, 71-80, 148-149, 153
LaH Katalog No.	2
Arazide Bulunduğu Yer	Eski Saray
Bugün Bulunduğu Yer	İstanbul Arkeoloji Müzeleri Depo 7 Envanter No. 1925 [T]
Malzeme	volkanik tüf
Tarihleme	550 civarı
İşlev	sütun başlığı, Eski Saray

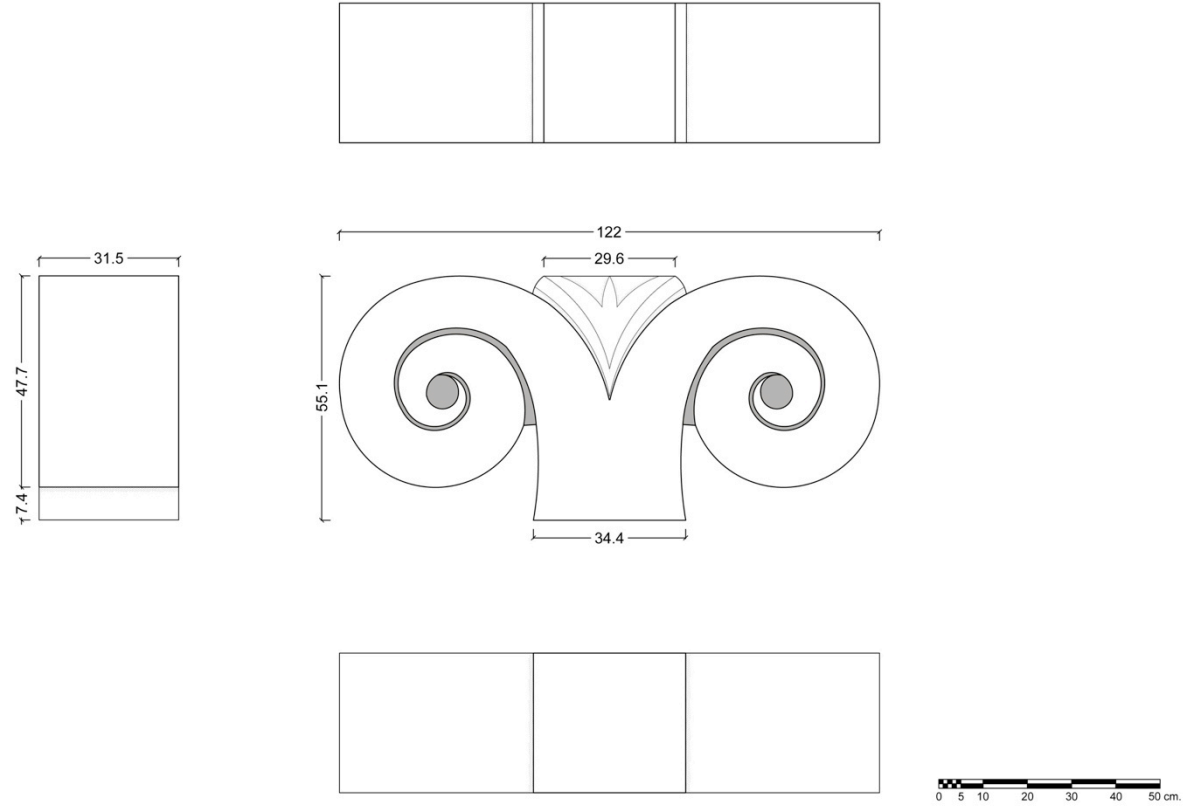
Diğer İlgili Yayınlar

- Akurgal, E.** (1961). *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*. Walter de Gruyter & Co., Berlin.
- Betancourt, P. P.** (1977). *The Aeolic Style in Architecture: A Survey of Its Development in Palestine, the Halikarnassos Peninsula and Greece, 1000-500 B.C.* Princeton University Press, New Jersey.
- Lauter, H.** (1975). Die beiden älteren Tyrannenpaläste in Larisa am Hermos, *Bonner Jahrbücher* Band 175, s. 33-57.
- Schefold, K.** (1939). Das äolische Kapitell, *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien* Cilt 31 No. 1, s. 42-52.
- Wesenberg, B.** (1971). *Kapitelle und Basen*. Rheinland Verlag, Düsseldorf.

Şekil B.1 : Tip 2 Örnek 1 dikey volütlü Aiol başlığının mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

Şekil B.2 : Tip 2 Örnek 1 dikey volütlü Aiol başlığının özgün durumu (M. Arseven, 2013).

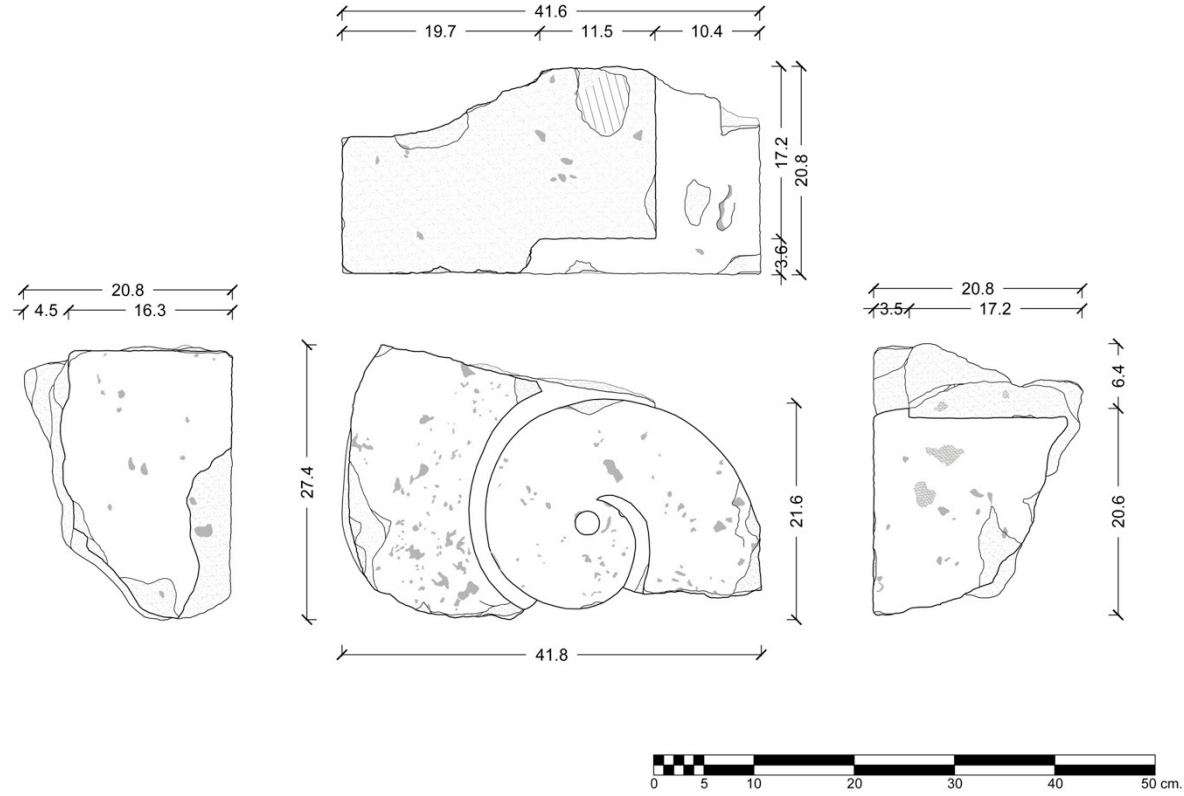
EK C : Tip 2 Örnek 2 Dikey Volütlü Aiol Başlığı Volüt Parçası

Tez Bölüm No.	4.2.3
Tezde Geçtiği Sayfalar	xxiv, 41, 65, 69-80, 148-149, 153
LaH Katalog No.	3
Arazide Bulunduğu Yer	Eski Saray
Bugün Bulunduğu Yer	İstanbul Arkeoloji Müzeleri Depo 7 Envanter No. 1926,1 [T]
Malzeme	volkanik tüf
Tarihleme	550 civarı
İşlev	sütun başlığı, Eski Saray (?)

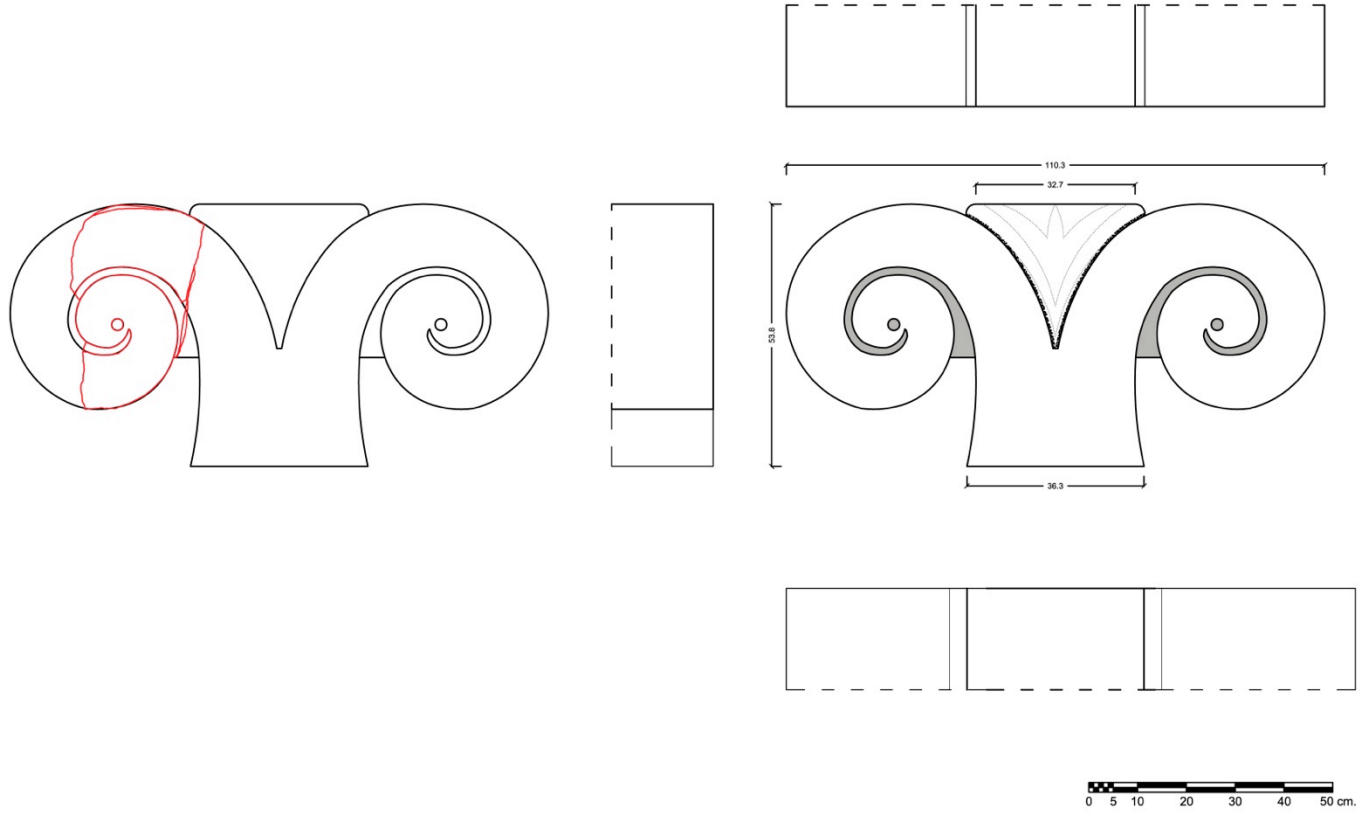
Diğer İlgili Yayınlar

- Betancourt, P. P.** (1977). *The Aeolic Style in Architecture: A Survey of Its Development in Palestine, the Halikarnassos Peninsula and Greece, 1000-500 B.C.* Princeton University Press, New Jersey.
- Lauter, H.** (1975). Die beiden älteren Tyrannenpaläste in Larisa am Hermos, *Bonner Jahrbücher* Band 175, s. 33-57.
- Wesenberg, B.** (1971). *Kapitelle und Basen.* Rheinland Verlag, Düsseldorf.

Şekil C.1 : Tip 2 Örnek 2 dikey volütlü Aiol başlığı volüt parçasının mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

Şekil C.2 : Tip 2 Örnek 2 dikey volütlü Aiol başlığı restitüsyonu (M. Arseven, 2013).

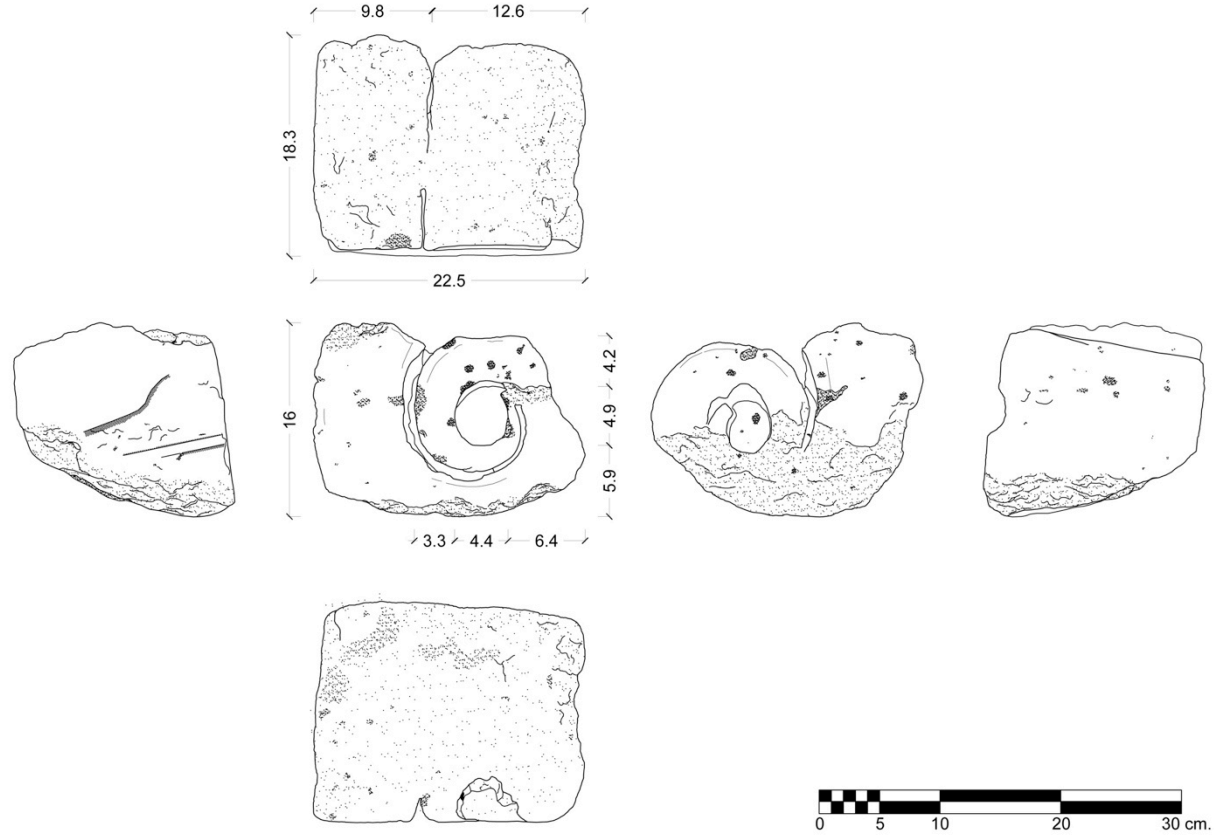
EK D : Tip 3 Dikey Volütlü Aiol Başlığı Volüt Parçası

Tez Bölüm No.	4.2.4
Tezde Geçtiği Sayfalar	xxiv, 41-44, 80-83, 149
LaH Katalog No.	4
Arazide Bulunduğu Yer	Tapınak
Bugün Bulunduğu Yer	İstanbul Arkeoloji Müzeleri Depo 7 Envanter No. 1926,2 [T]
Malzeme	volkanik tüf
Tarihleme	6. yüzyılın son otuz yılı
İşlev	adak sütunu; Athena Tapınağı alanı

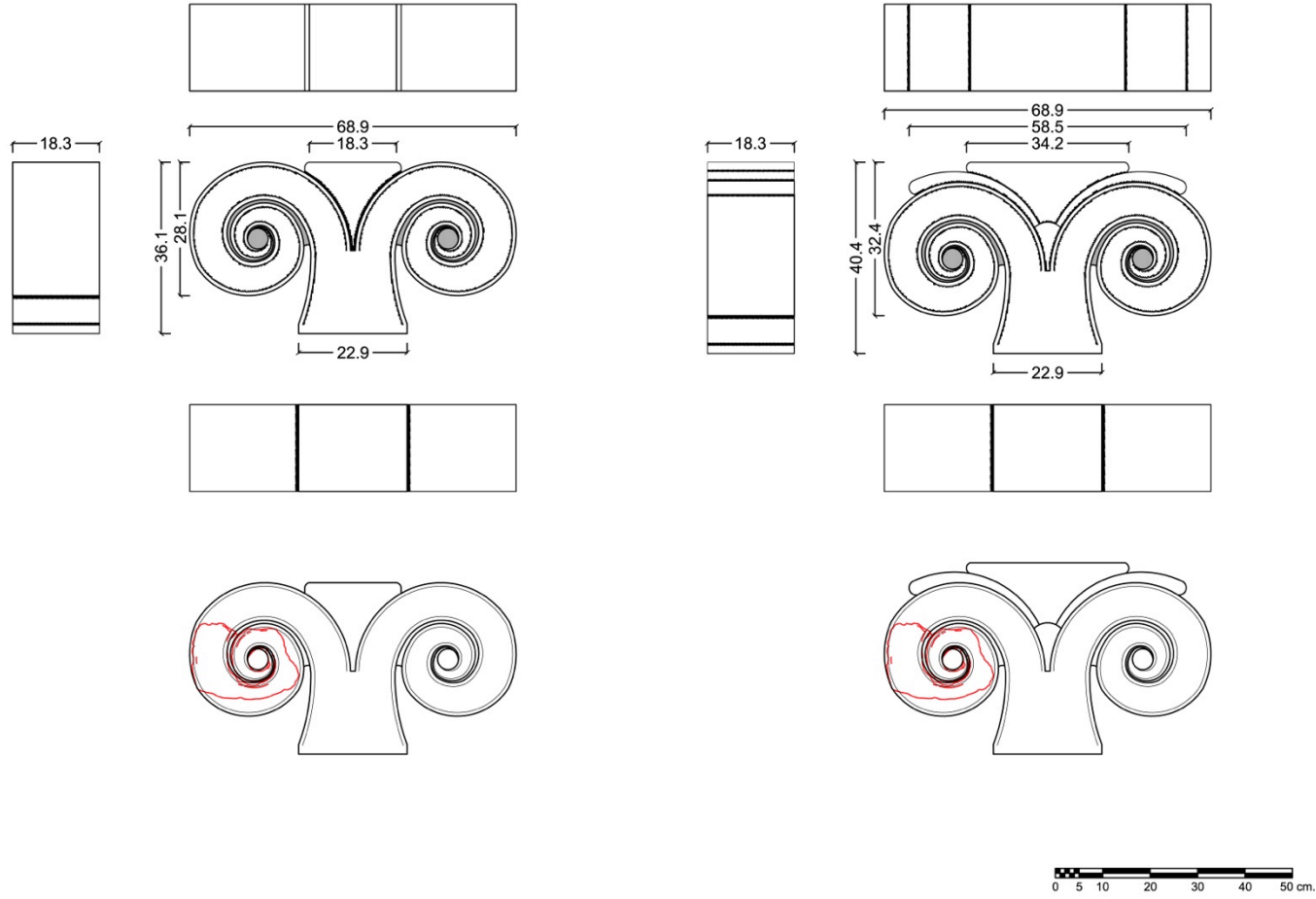
Diğer İlgili Yayınlar

- Betancourt, P. P.** (1977). *The Aeolic Style in Architecture: A Survey of Its Development in Palestine, the Halikarnassos Peninsula and Greece, 1000-500 B.C.* Princeton University Press, New Jersey.
- Lauter, H.** (1975). Die beiden älteren Tyrannenpaläste in Larisa am Hermos, *Bonner Jahrbücher* Band 175, s. 33-57.
- Wesenberg, B.** (1971). *Kapitelle und Basen.* Rheinland Verlag, Düsseldorf.

Şekil D.1 : Tip 3 dikey volütlü Aiol başlığı volüt parçasının mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

Şekil D.2 : Tip 3 dikey volütlü Aiol başlığı restitüsyonu (M. Arseven, 2013).

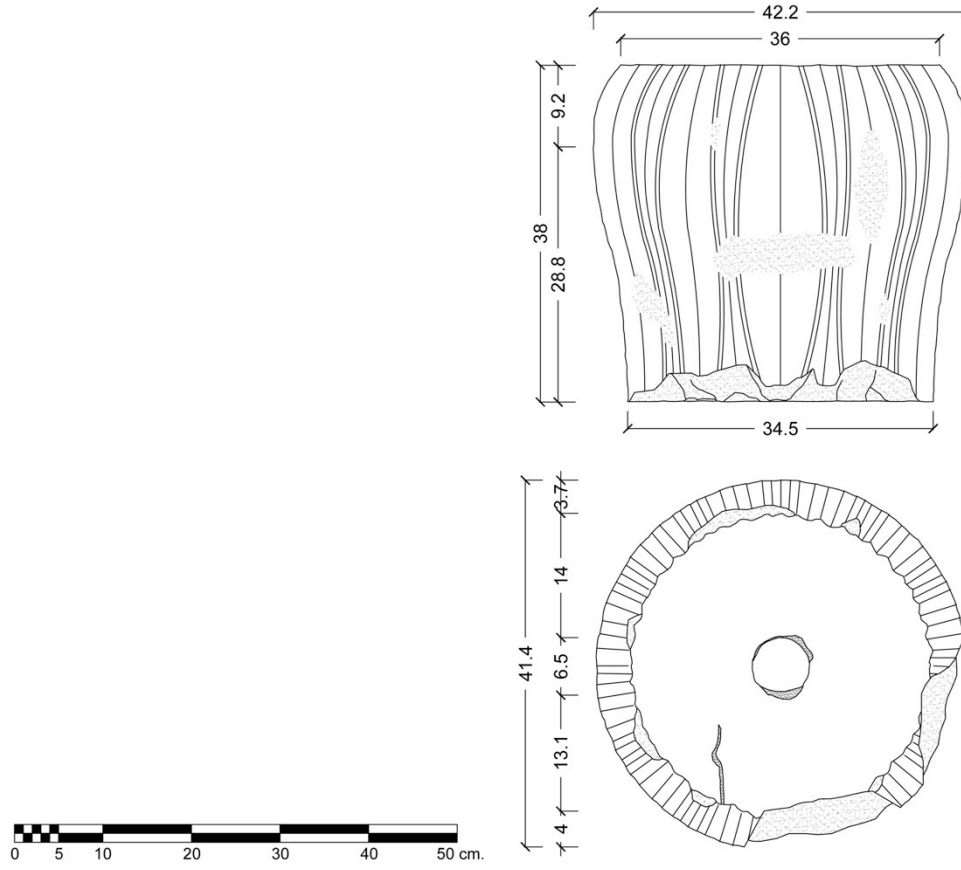
EK E : Yaprak Dizili Sütun Elemanı

Tez Bölüm No.	4.3
Tezde Geçtiği Sayfalar	xxiv-xxv, 41-42, 45-46, 48, 83-101, 108, 149-150, 153
LaH Katalog No.	7
Arazide Bulunduğu Yer	2 numaralı sarnıç
Bugün Bulunduğu Yer	İstanbul Arkeoloji Müzeleri Depo 7 Envanter No. 1924 [T]
Malzeme	volkanik tüf
Tarihleme	530 civarı
İşlev	sütun başlığı ya da kaide; Athena Tapınağı'nın ikinci evresi

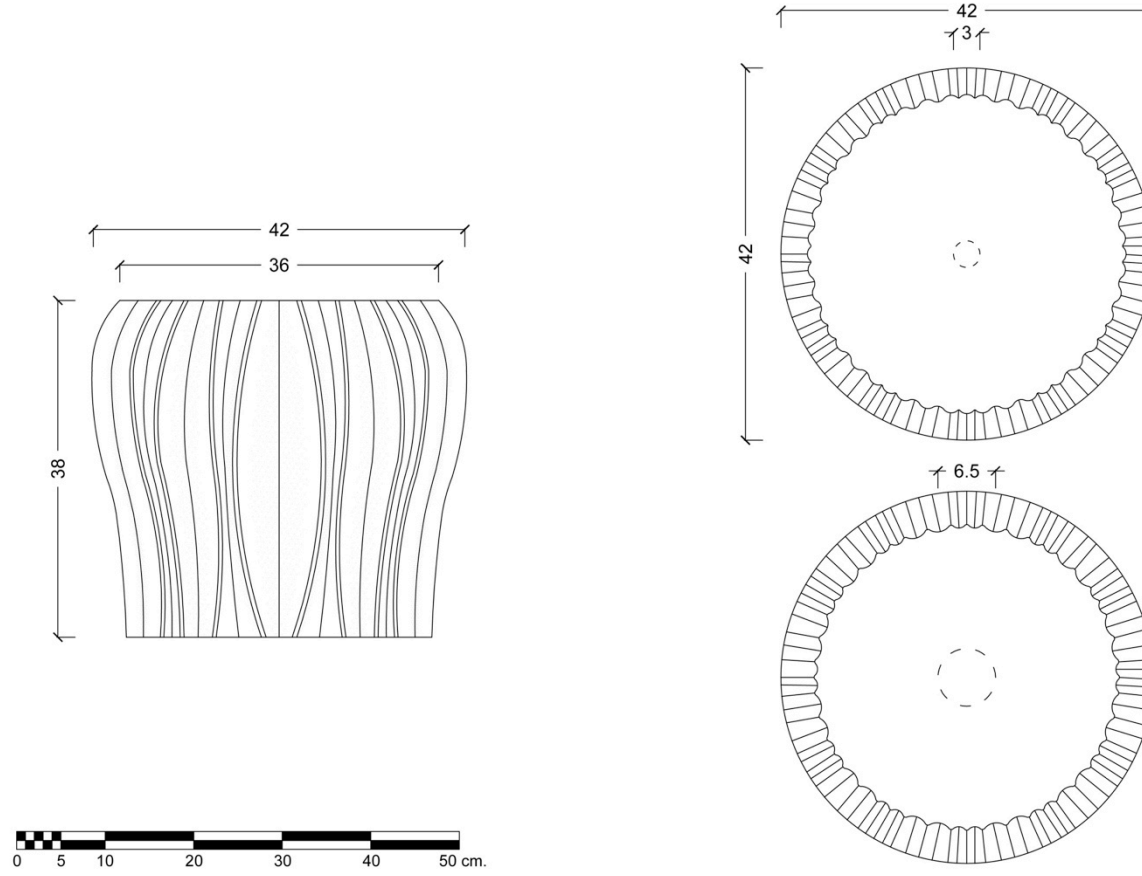
Diğer İlgili Yayınlar

- Akurgal, E.** (1960). Vom äolischen zum ionischen Kapitell, *Anatolia V*, s. 1-7.
- Akurgal, E.** (1961). *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*. Walter de Gruyter & Co., Berlin.
- Akurgal, E.** (1997). *Eski İzmir I: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Betancourt, P. P.** (1977). *The Aeolic Style in Architecture: A Survey of Its Development in Palestine, the Halikarnassos Peninsula and Greece, 1000-500 B.C.* Princeton University Press, New Jersey.
- Kjellberg, L.** (1932). Das äolische Kapitell von Larisa, *Corolla archeologica principi hereditario regni sueciae Gustavo Adolpho dedicata cum imagine principis hereditarii Gustavi Adolphi*, s. 238-245.
- Schefold, K.** (1939). Das äolische Kapitell, *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien* Cilt 31 No. 1, s. 42-52.
- Wesenberg, B.** (1971). *Kapitelle und Basen*. Rheinland Verlag, Düsseldorf.

Şekil E.1 : Yaprak dizili sütun elemanının mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

Şekil E.2 : Yaprak dizili sütun elemanının özgün durumu (M. Arseven, 2013).

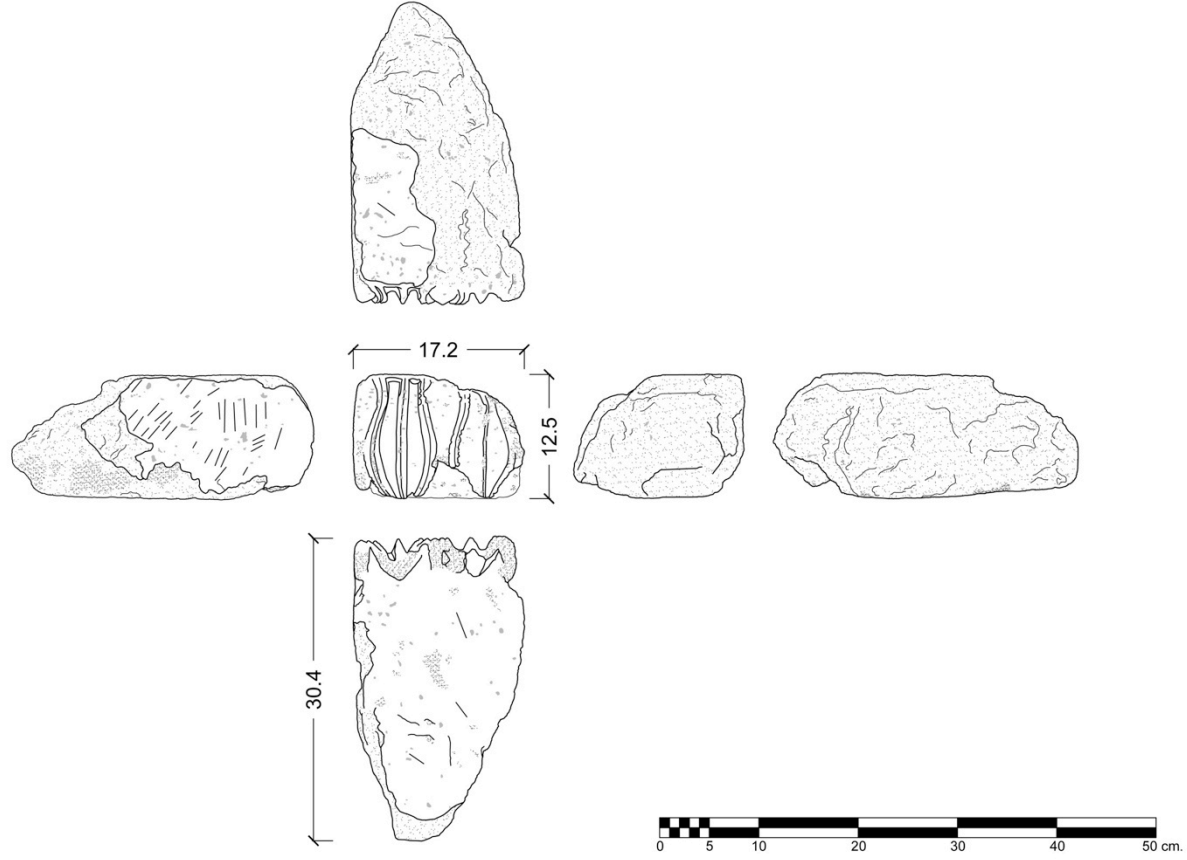
EK F : Lesbos Yaprak Dizili Duvar Profilleri

Tez Bölüm No.	4.4
Tezde Geçtiği Sayfalar	xxv, 41-42, 84, 101-118, 150-151, 153
LaH Katalog No.	70, 71, 72, 73, 74
Arazide Bulunduğu Yer	Tapınak
Bugün Bulunduğu Yer	İstanbul Arkeoloji Müzeleri Depo 7 Envanter No. 1926,4 [T]
Malzeme	volkanik tüf
Tarihleme	530 civarı
İşlev	duvar üst bitişi; Athena Tapınağı'nın ikinci evresi

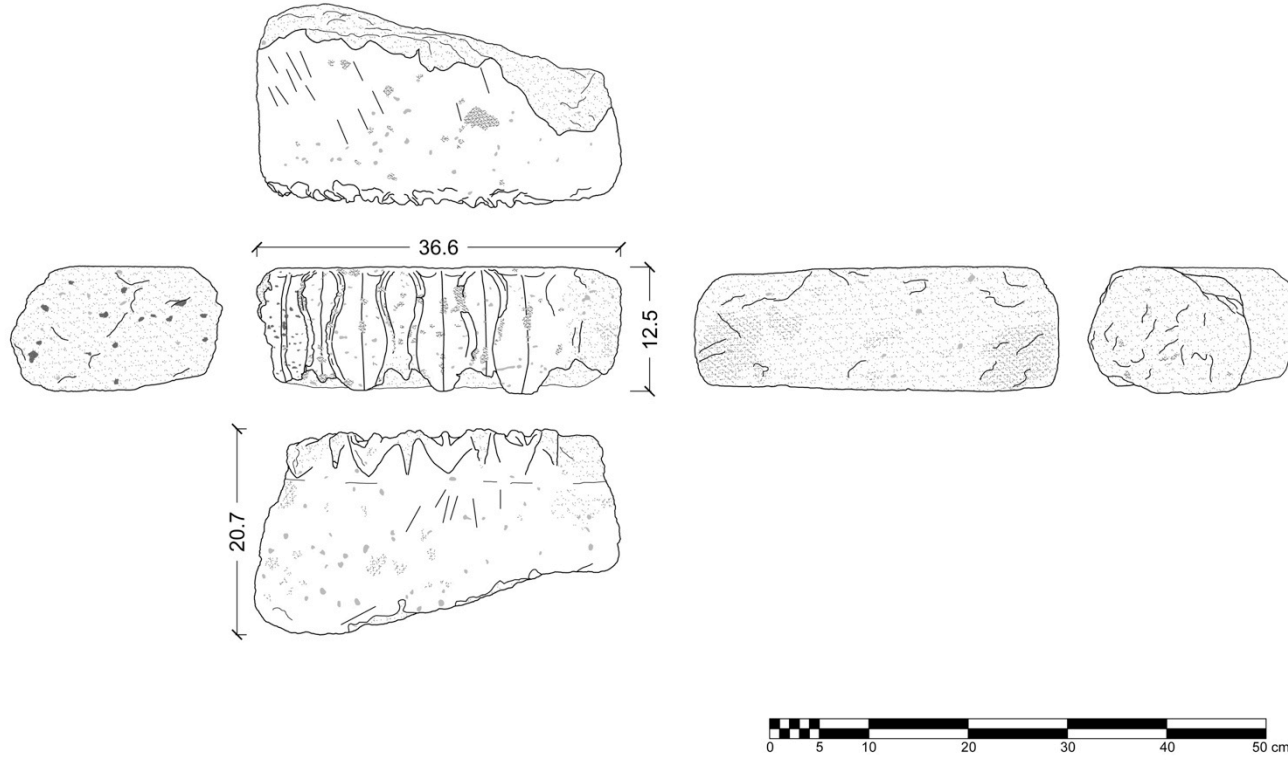
Diğer İlgili Yayınlar

- Altekamp, S.** (1991). *Zu griechischer Architekturornamentik im sechsten und fünften Jahrhundert v. Chr.* Verlag Peter Lang GmbH, Frankfurt.
- Boehlau, J. ve Schefold, K.** (1940). *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1900-1934 Band I.* W. de Gruyter Verlag, Berlin.
- Ganzert, J.** (1983). Zur Entwicklung lesbischer Kymationformen, *Jahrbuch des DAI* Band 98, DAI, s. 123-202.
- Koenigs, W.** (1981). Archaische Bauglieder aus Kyzikos, *Anatolian Studies* Cilt 31, British Institute at Ankara, s. 121-128.

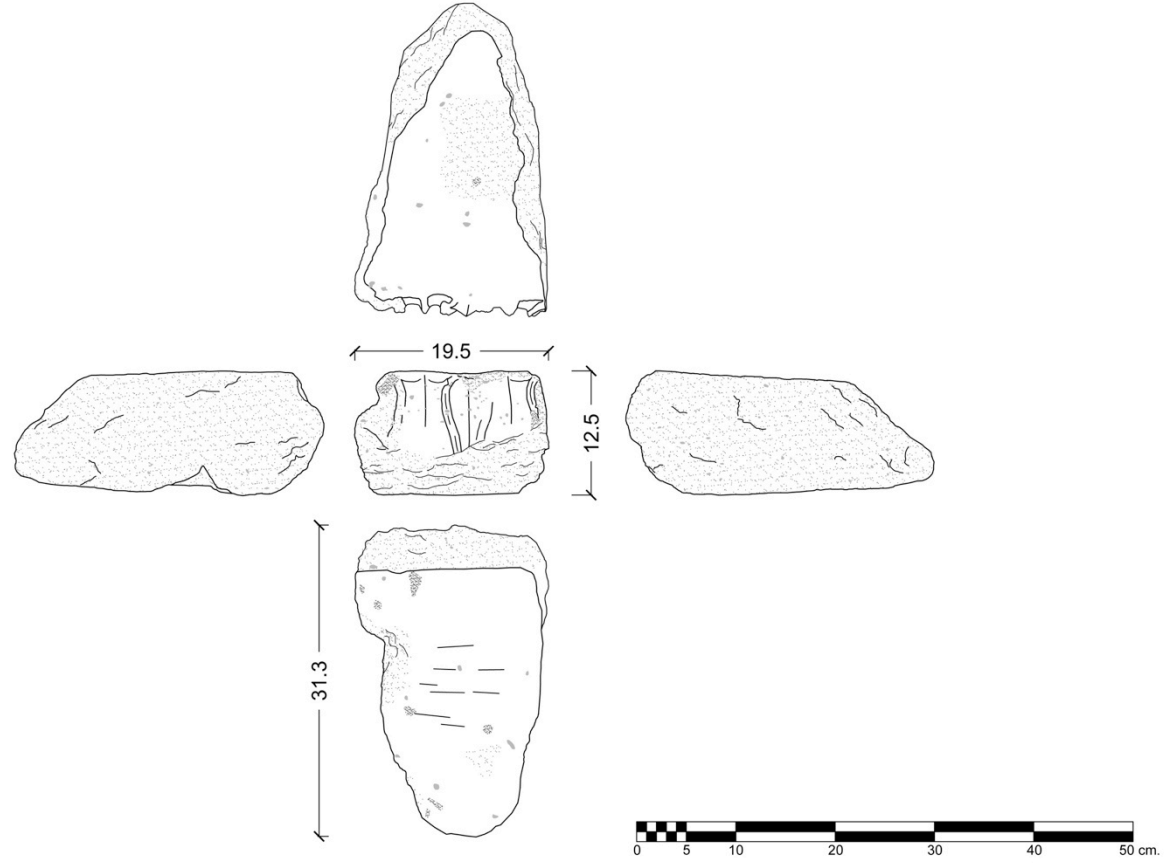
Şekil F.1 : Lesbos yaprak dizili duvar profili Parça A'nın mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

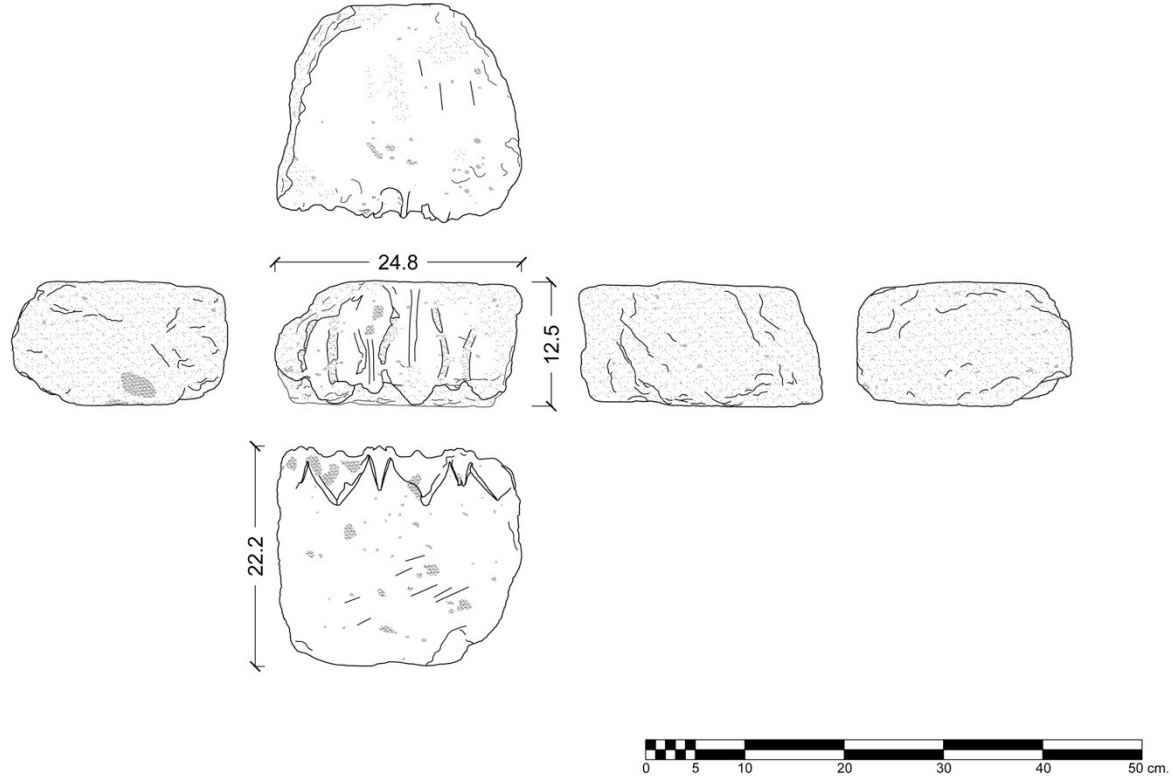
Şekil F.2 : Lesbos yaprak dizili duvar profili Parça B'nin mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

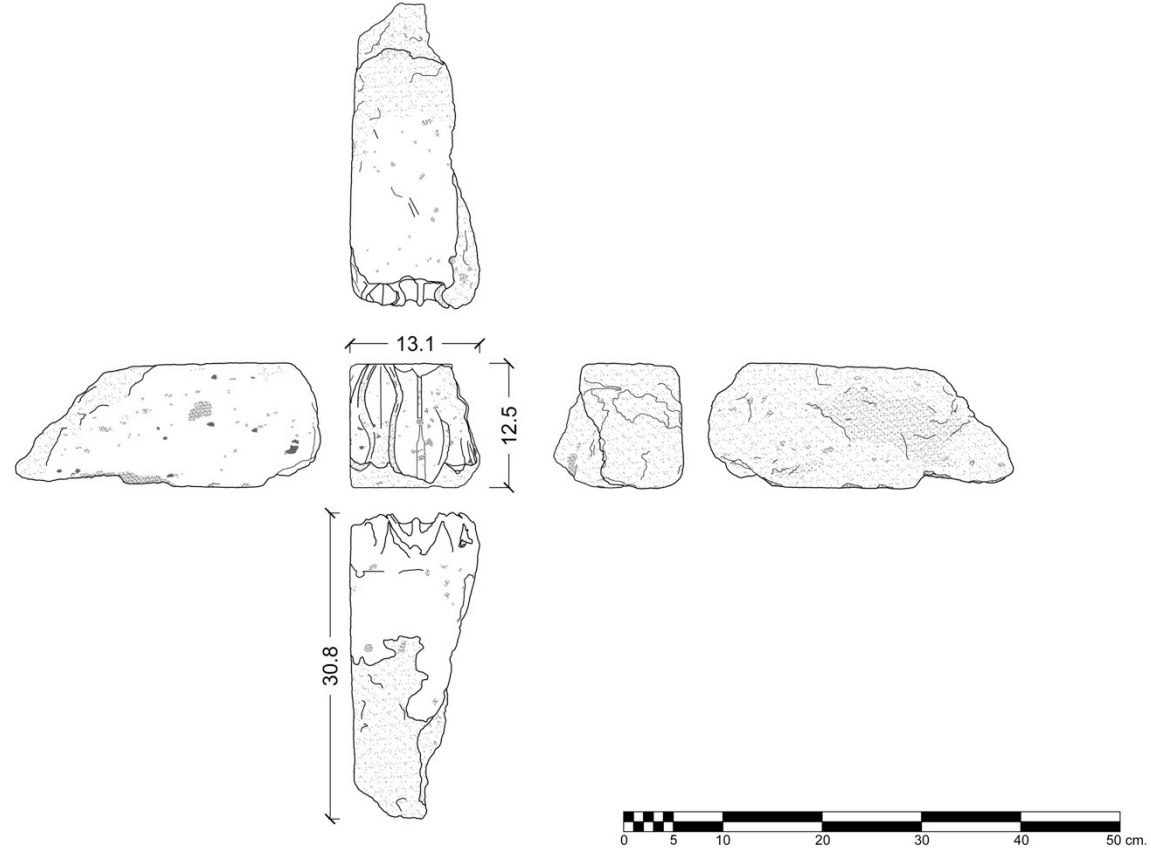
Şekil F.3 : Lesbos yaprak dizili duvar profili Parça C'nin mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

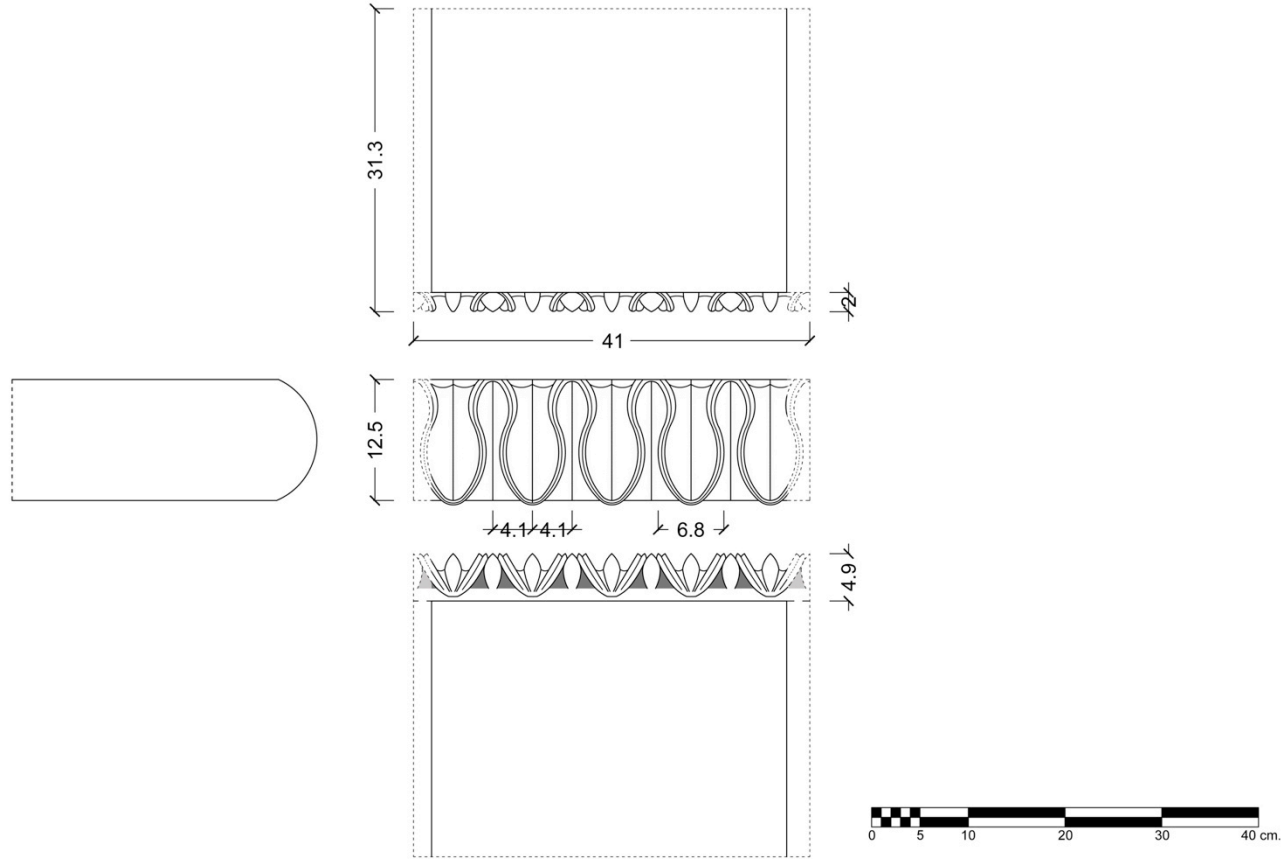
Şekil F.4 : Lesbos yaprak dizili duvar profili Parça D'nin mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

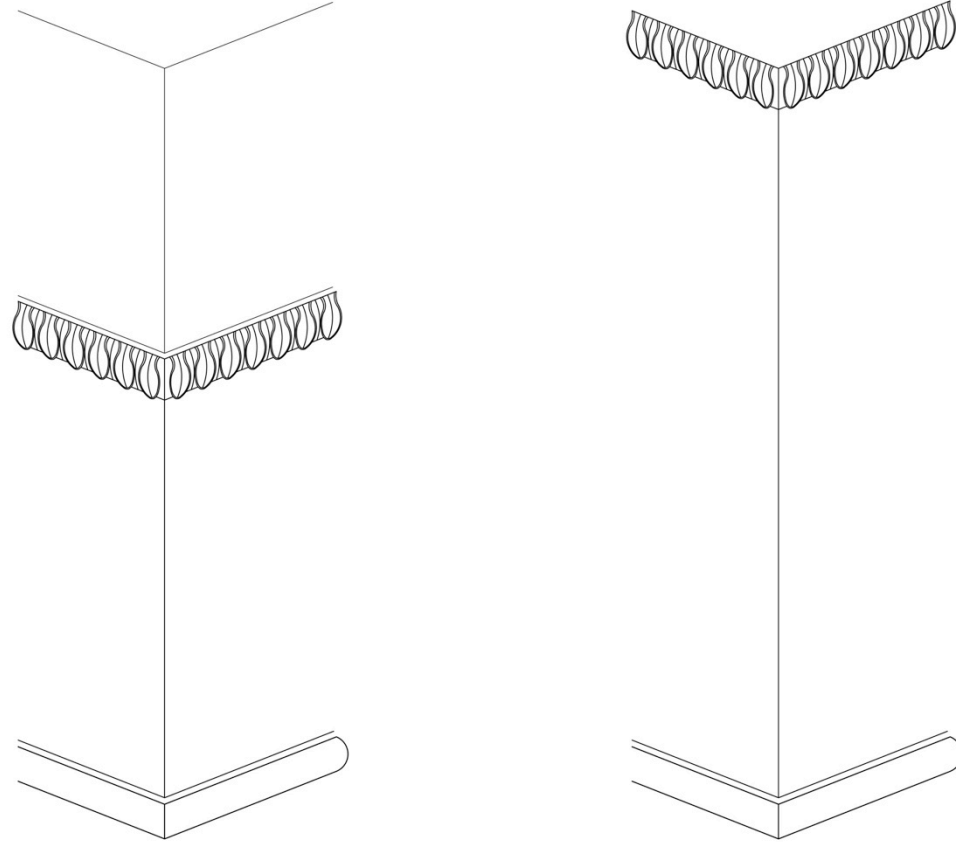
Şekil F.5 : Lesbos yaprak dizili duvar profili Parça E'nin mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

Şekil F.6 : Lesbos yaprak dizili duvar profili özgün tasarım restitüsyonu (M. Arseven, 2013).

Şekil F.7 : Lesbos yaprak dizili duvar profili restitüsyonu (M. Arseven, 2013).

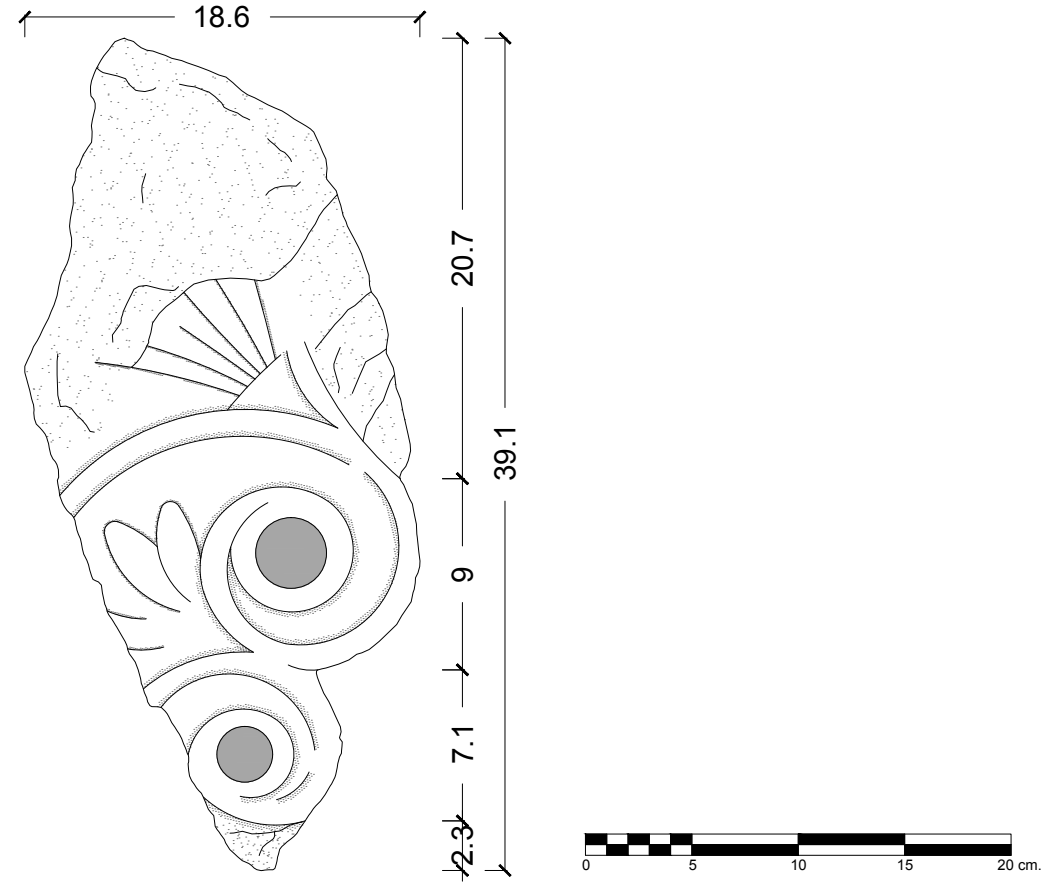
EK G : Anta Başlığı Parçası

Tez Bölüm No.	4.5
Tezde Geçtiği Sayfalar	xxv, 41-42, 119-124, 151, 153
LaH Katalog No.	16
Arazide Bulunduğu Yer	5 numaralı deneme açması
Bugün Bulunduğu Yer	İstanbul Arkeoloji Müzeleri Depo 5 (bulunamamıştır)
Malzeme	andezit
Tarihleme	600 yılı civarı
İşlev	anta başlığı; Athena Tapınağı sunağı

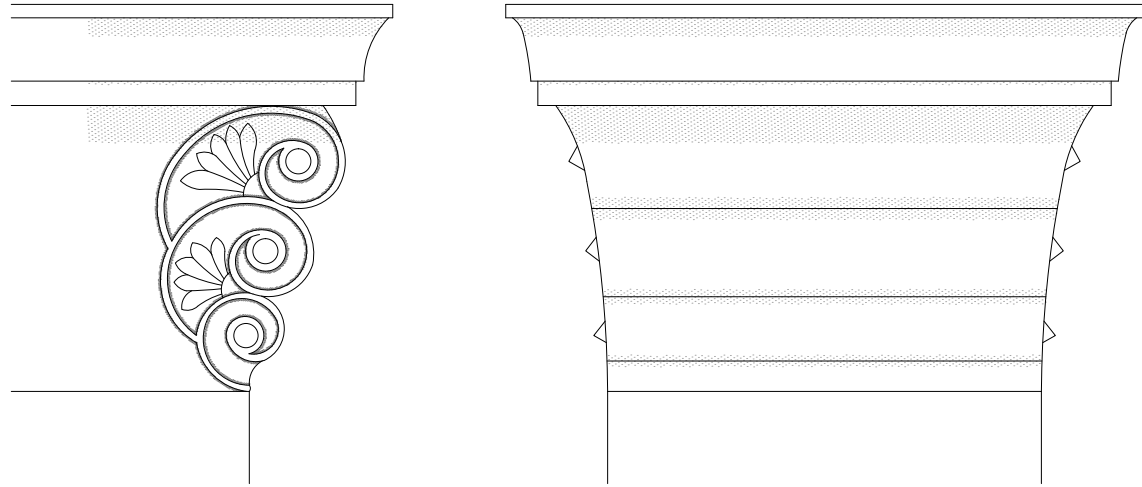
Diğer İlgili Yayınlar

- Ateşlier, S.** (2000). Melanpagos'da Bulunan Bir Aiol Ante Başlığı, *OLBA* Cilt 3, s. 71-79.
- Ateşlier, S.** (2006). Melanpagos'da Yer Alan Arkaik Aiol Tapınağı Üzerine Bir Ön İnceleme, *Hayat Erkanal'a Armağan*, Homer Kitabevi, İstanbul, s. 59-68.
- Boehlau, J. ve Schefold, K.** (1940). *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1900-1934 Band I.* W. de Gruyter Verlag, Berlin.

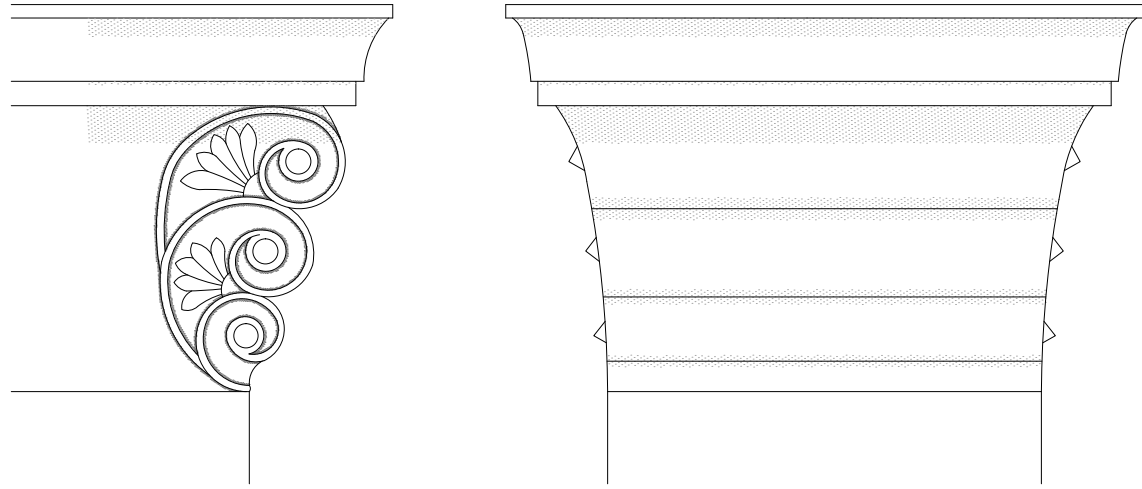
Şekil G.1 : Anta başlığı parçasının mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

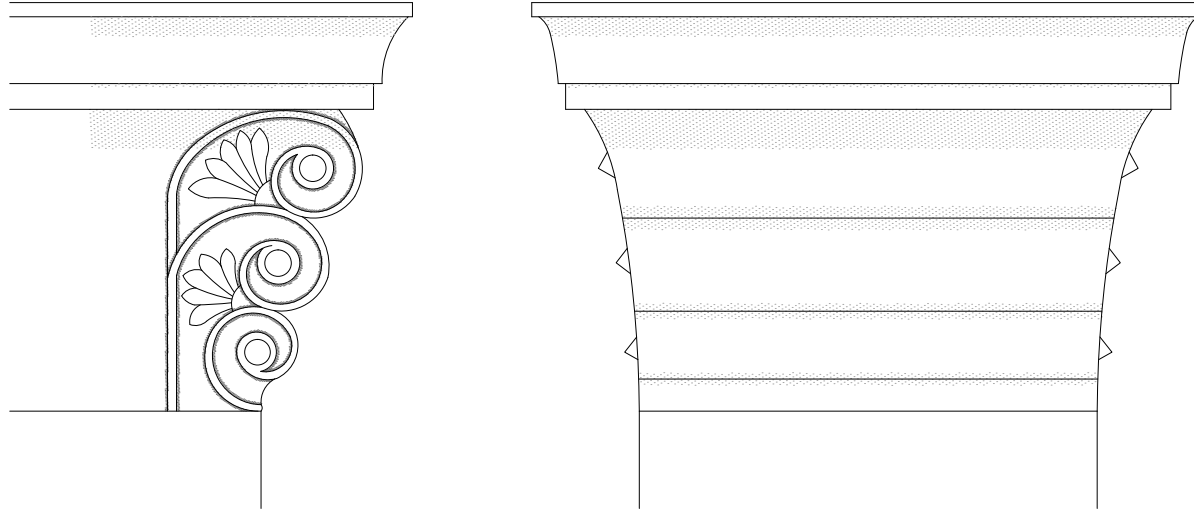
Şekil G.2 : Anta başlığı parçasının Meyer-Plath ve Schefold tarafından önerilen restitüsyonu (Boehlau ve Schefold, 1940, Şekil 21'den uyarlanmıştır).

Şekil G.3 : Anta başlığının tek merkezli volütler ile restitüsyon önerisi (M. Arseven, 2013).

Şekil G.4 : Anta başlığının Didyma anta başlıkları doğrultusunda yapılmış restitüsyon önerisi (M. Arseven, 2013).

EK H : Sima Parçası

Tez Bölüm No. 4.6

Tezde Geçtiği Sayfalar xxv, 41-42, 126-131, 151, 153

LaH Katalog No. 64

Arazide Bulunduğu Yer bilinmiyor

Bugün Bulunduğu Yer İstanbul Arkeoloji Müzeleri Depo 7
Envanter No. 1926,3 [T]

Malzeme volkanik tüf

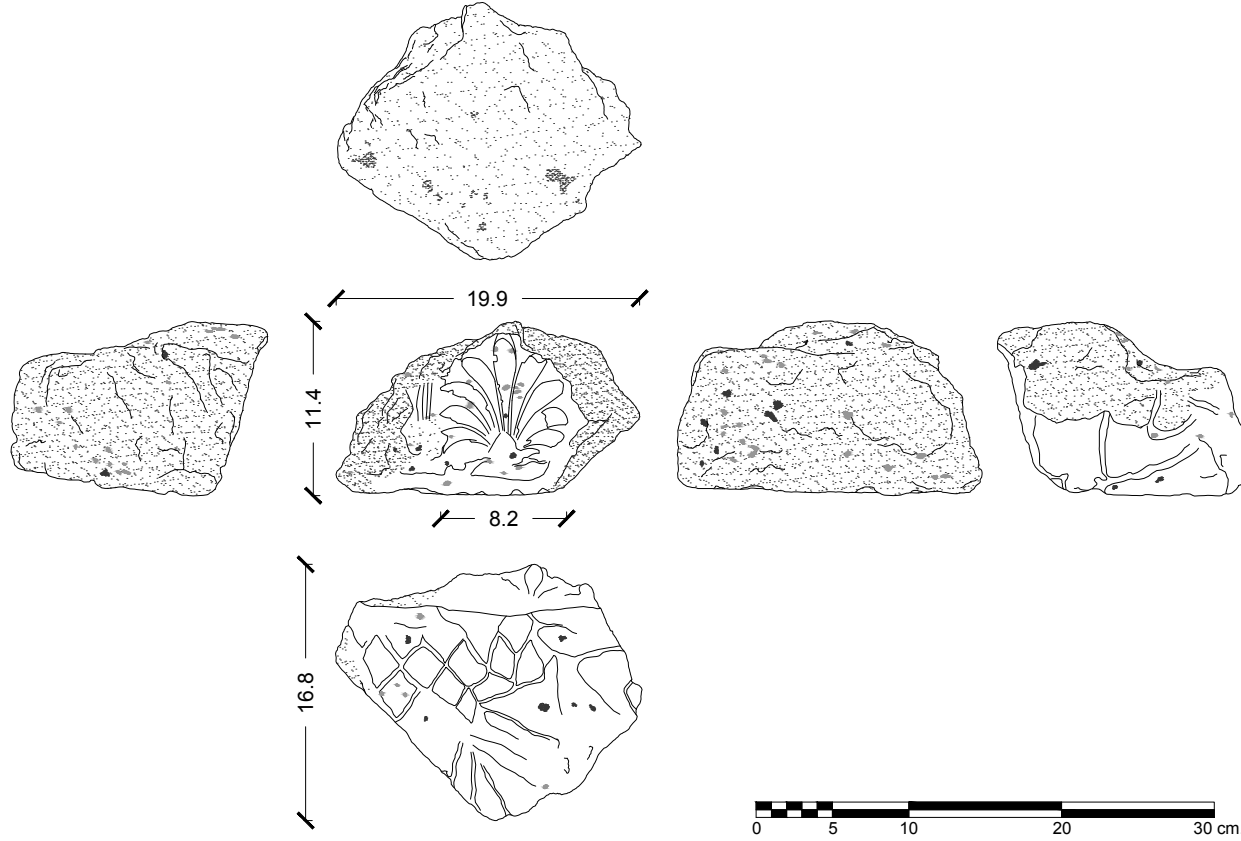
Tarihleme 5. yüzyılın ortası (?)

İşlev sima; Megaron'un Pers dönemi evresi
(Hofhaus)

Diğer İlgili Yayınlar

Boehlau, J. ve Schefold, K. (1940). *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1900-1934 Band I.* W. de Gruyter Verlag, Berlin.

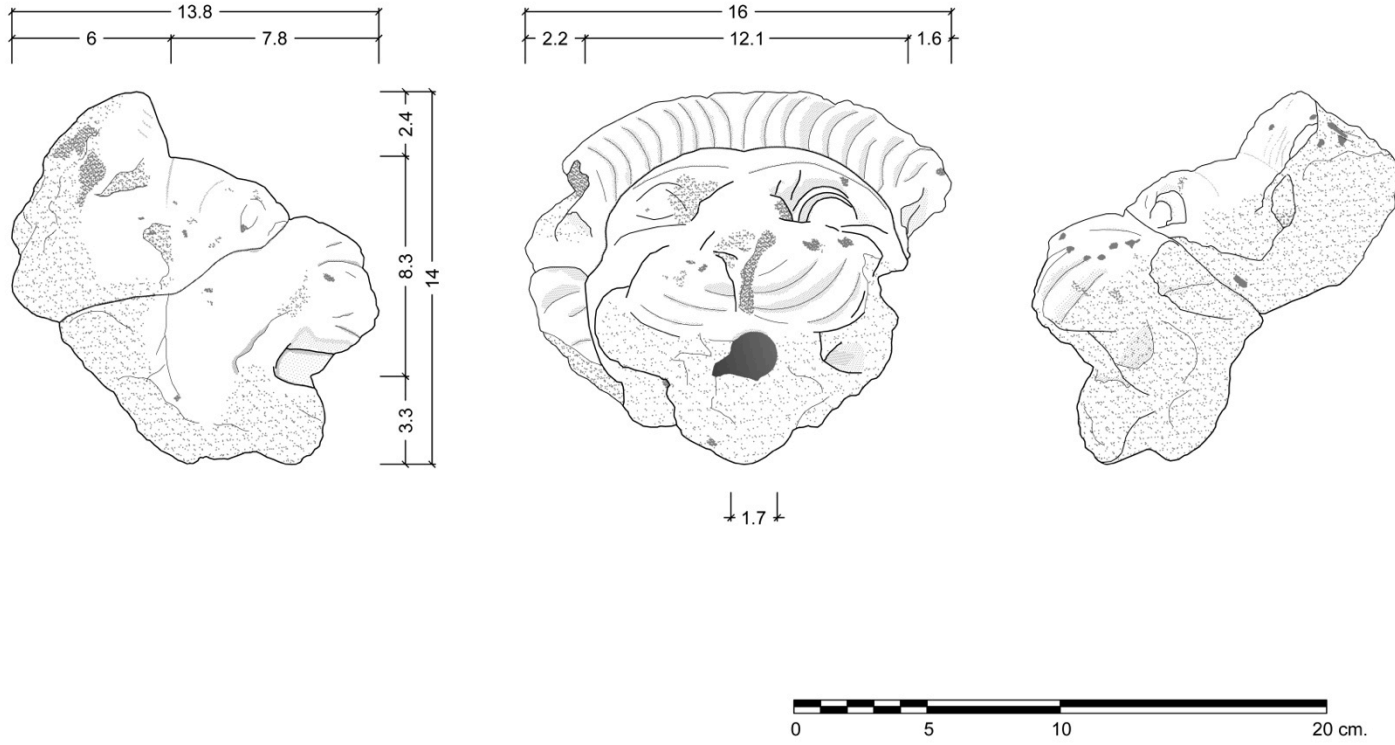
Şekil H.1 : Sima parçasının mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

EK I : Arslan Başı Biçimli Çörten Parçası

Tez Bölüm No.	4.7
Tezde Geçtiği Sayfalar	xxv, 41-42, 126-131, 151, 153
LaH Katalog No.	-
Arazide Bulunduğu Yer	bilinmiyor
Bugün Bulunduğu Yer	İstanbul Arkeoloji Müzeleri salon 25 vitrin 2 Envanter No. 1927 [T]
Malzeme	volkanik tüf
Tarihleme	6. yüzyıl
İşlev	çörten
Diğer İlgili Yayınlar	

Şekil I.1 : Arslan başı biçimli çörtlen parçasının mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

EK J : Kyma Reversa Profilli Duvar Etekleri

Tez Bölüm No. 4.8
Tezde Geçtiği Sayfalar xxv-xxvi, 41-42, 131-134, 152-153

LaH Katalog No. 65 (Örnek 1), 66 (Örnek 2)

Arazide Bulunduğu Yer Kule I ve VIII arasında kalan Güçlü Tahkimat (Bollwerk)

Bugün Bulunduğu Yer Larisa

Malzeme kızıl-kahverengi andezit

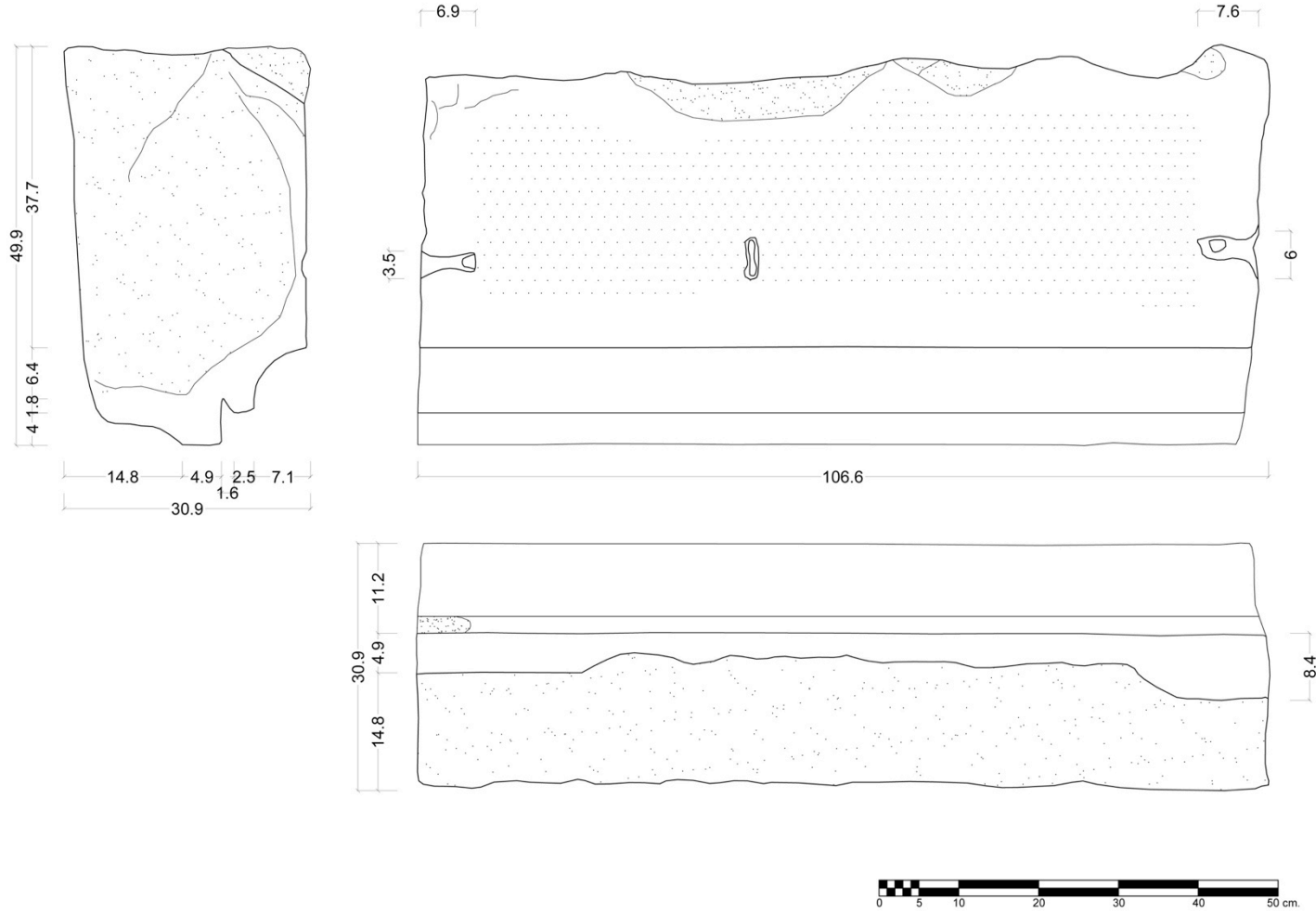
Tarihleme 6. yüzyıl başı

İşlev duvar eteği; 6. yüzyıl başı yapıları, En Eski Saray (?)

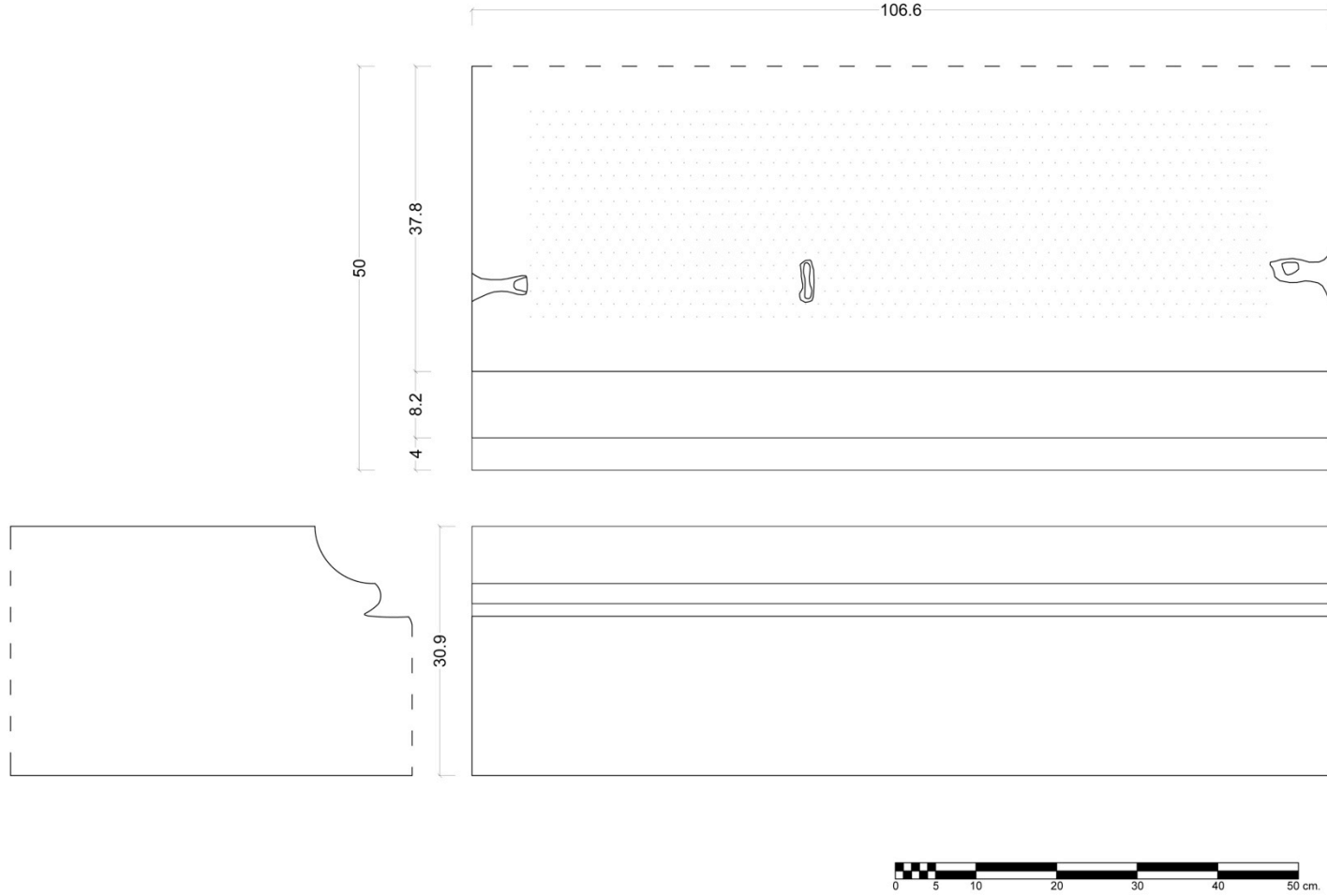
Diğer İlgili Yayınlar

Boehlau, J. ve Schefold, K. (1940). *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1900-1934 Band I.* W. de Gruyter Verlag, Berlin.

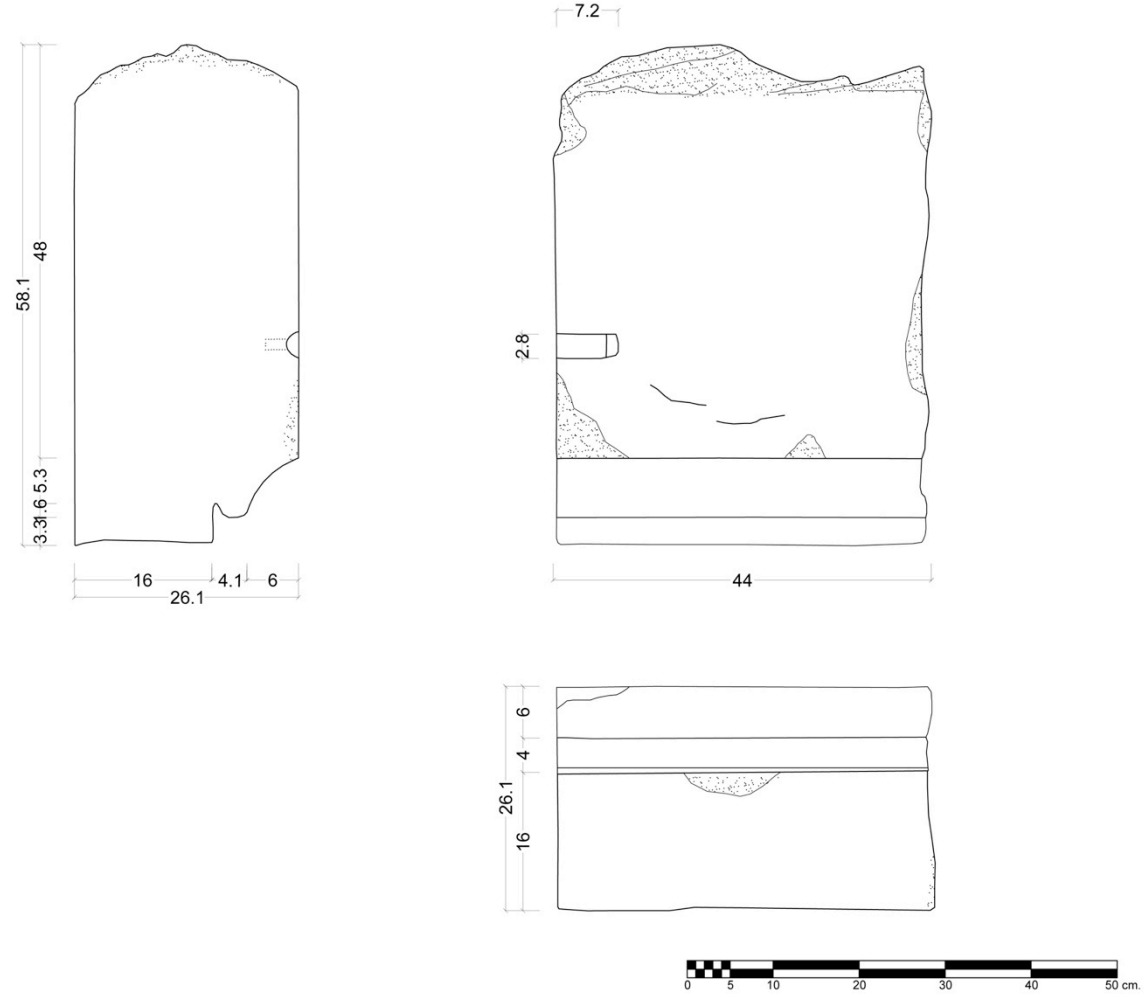
Şekil J.1 : Profilli duvar eteği Örnek 1'in mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

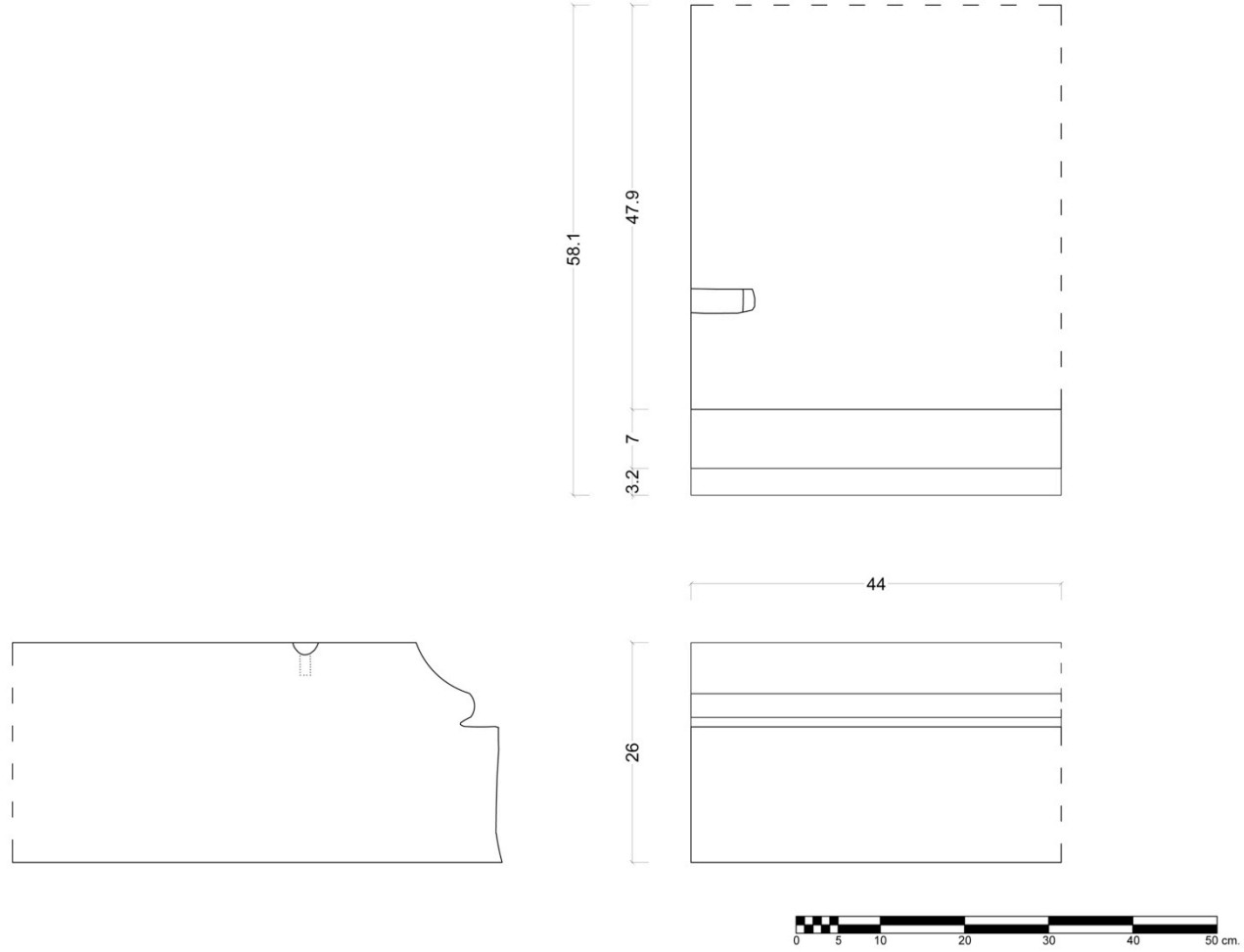
Şekil J.2 : Profilli duvar eteği Örnek 1'in özgün durumu (M. Arseven, 2013).

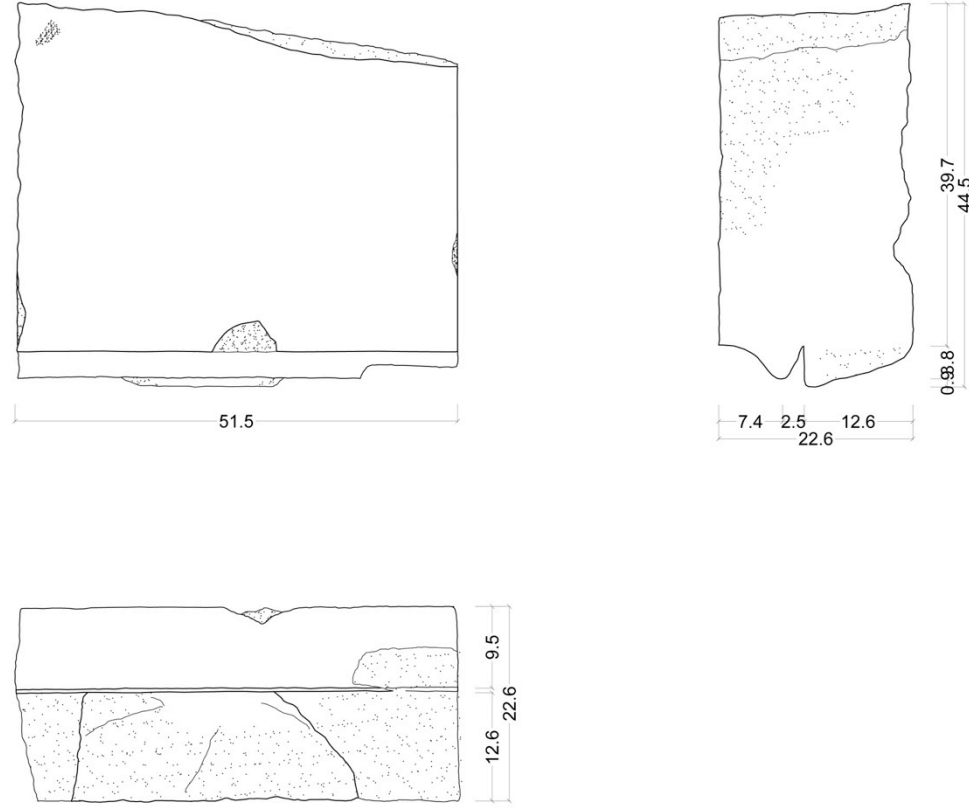
Şekil J.3 : Profilli duvar eteği Örnek 2'nin mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

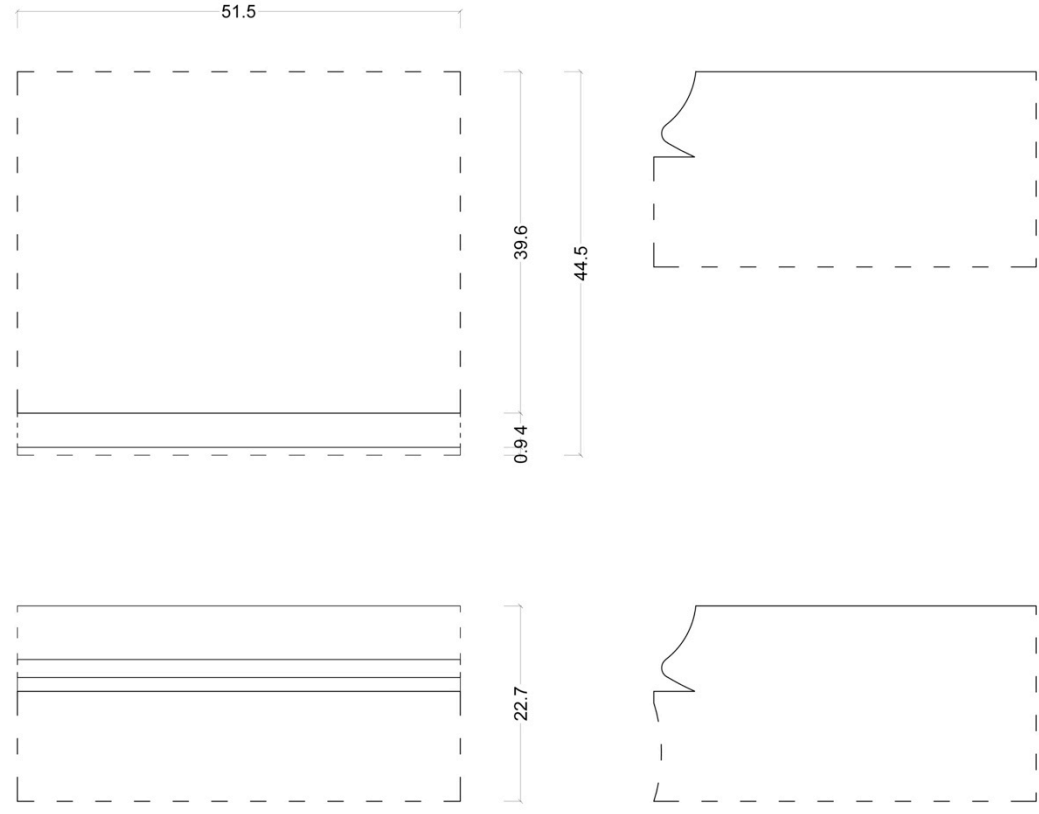
Şekil J.4 : Profilli duvar eteği Örnek 2'nin özgün durumu (M. Arseven, 2013).

Şekil J.5 : Profilli duvar eteği Örnek 3'ün mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

Şekil J.6 : Profilli duvar eteği Örnek 3'ün özgün durumu (M. Arseven, 2013).

EK K : Profilli Duvar Etekleri Örnek 4

Tez Bölüm No. 4.8
Tezde Geçtiği Sayfalar xxv-xxvi, 41-42, 131-134, 152-153

LaH Katalog No. -

Arazide Bulunduğu Yer -

Bugün Bulunduğu Yer Larisa

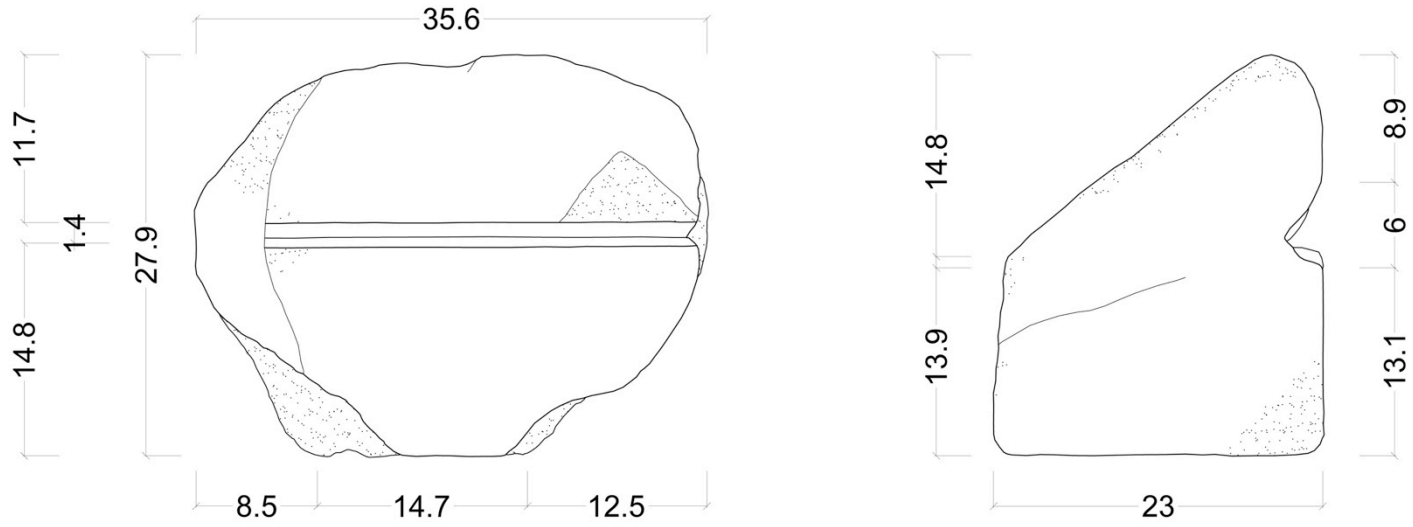
Malzeme kızıl-kahverengi andezit

Tarihleme -

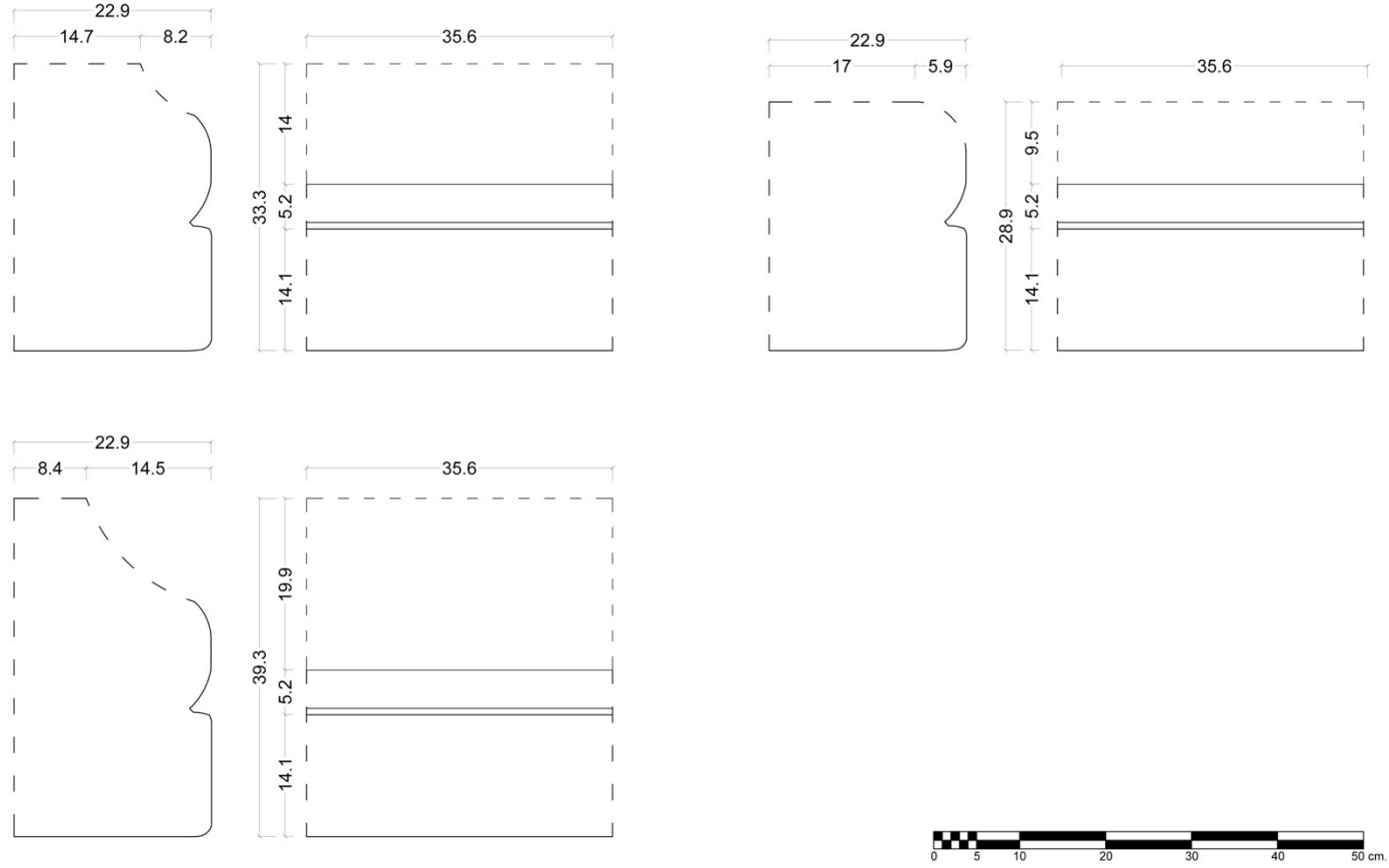
İşlev duvar eteği

Diğer İlgili Yayınlar

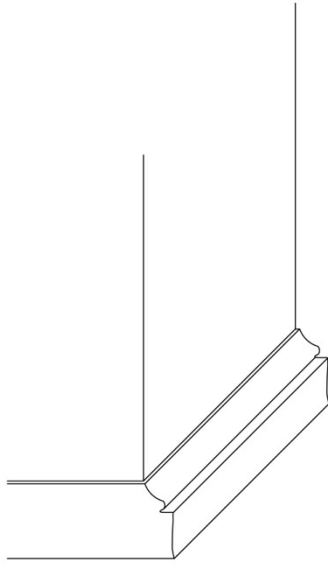
Şekil K.1 : Profilli duvar eteği Örnek 4'ün mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

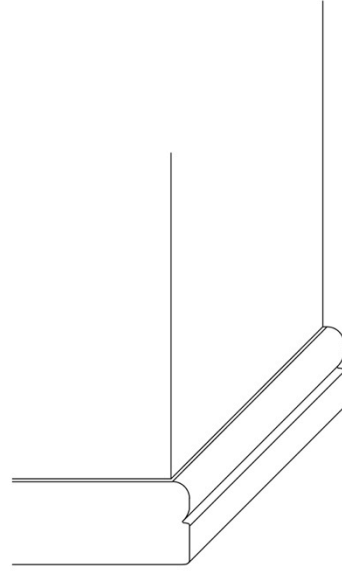
Şekil K.2 : Profilli duvar eteği Örnek 4'ün özgün durumu (M. Arseven, 2013).

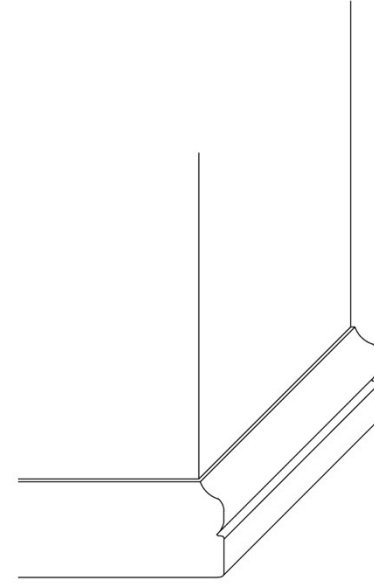
Şekil K.3 : Profilli duvar eteği restitüsyonları (M. Arseven, 2013).

Örnek 1, 2 ve 3

Örnek 4

Örnek 4

EK L : Yivli Duvar Eteği Parçası

Tez Bölüm No. 4.9
Tezde Geçtiği Sayfalar xxvi, 41-42, 134-141, 152-153

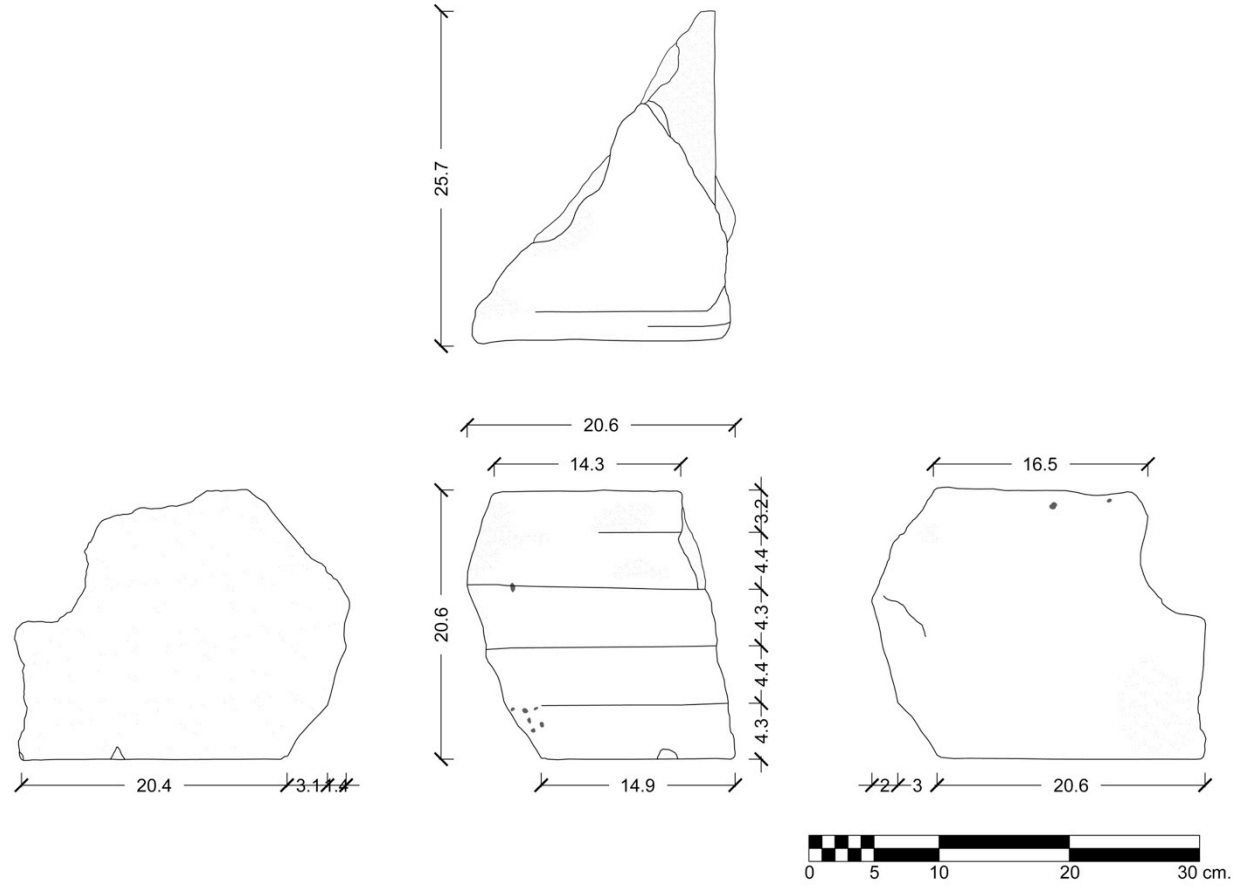
LaH Katalog No. 79

Arazide Bulunduğu Yer Tapınak
Bugün Bulunduğu Yer Larisa
Malzeme volkanik tuf
Tarihleme 6. yüzyıl sonu
İşlev duvar eteği; Güneybatı Yapısı (?)

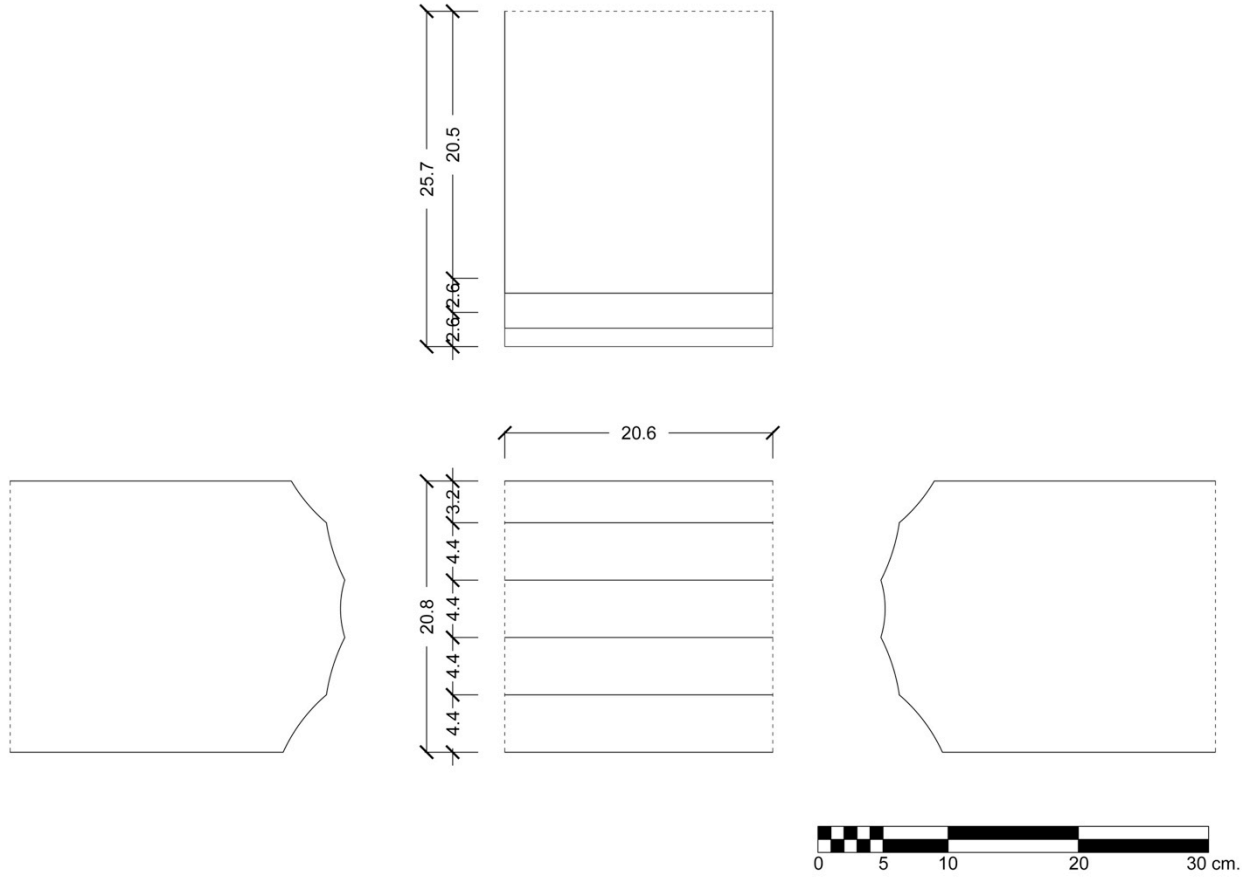
Diğer İlgili Yayınlar

Boehlau, J. ve Schefold, K. (1940). *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1900-1934 Band I.* W. de Gruyter Verlag, Berlin.

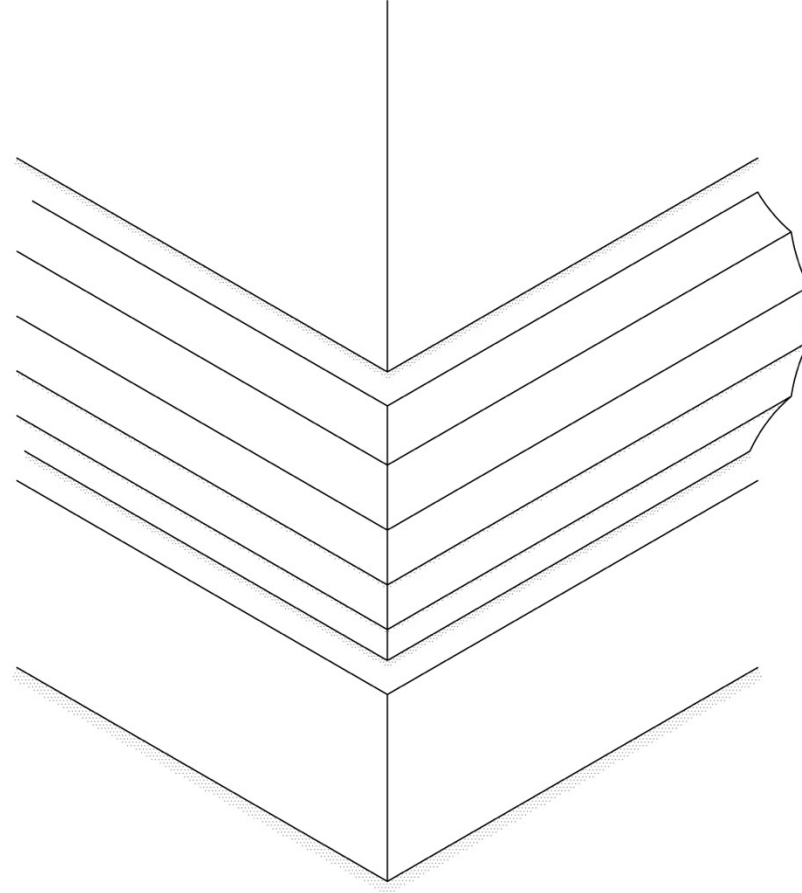
Şekil L.1 : Yivli duvar eteği parçasının mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

Şekil L.2 : Yivli duvar eteği parçasının özgün durumu (M. Arseven, 2013).

Şekil L.3 : Yivli duvar eteği parçası restitüsüonu (M. Arseven, 2013).

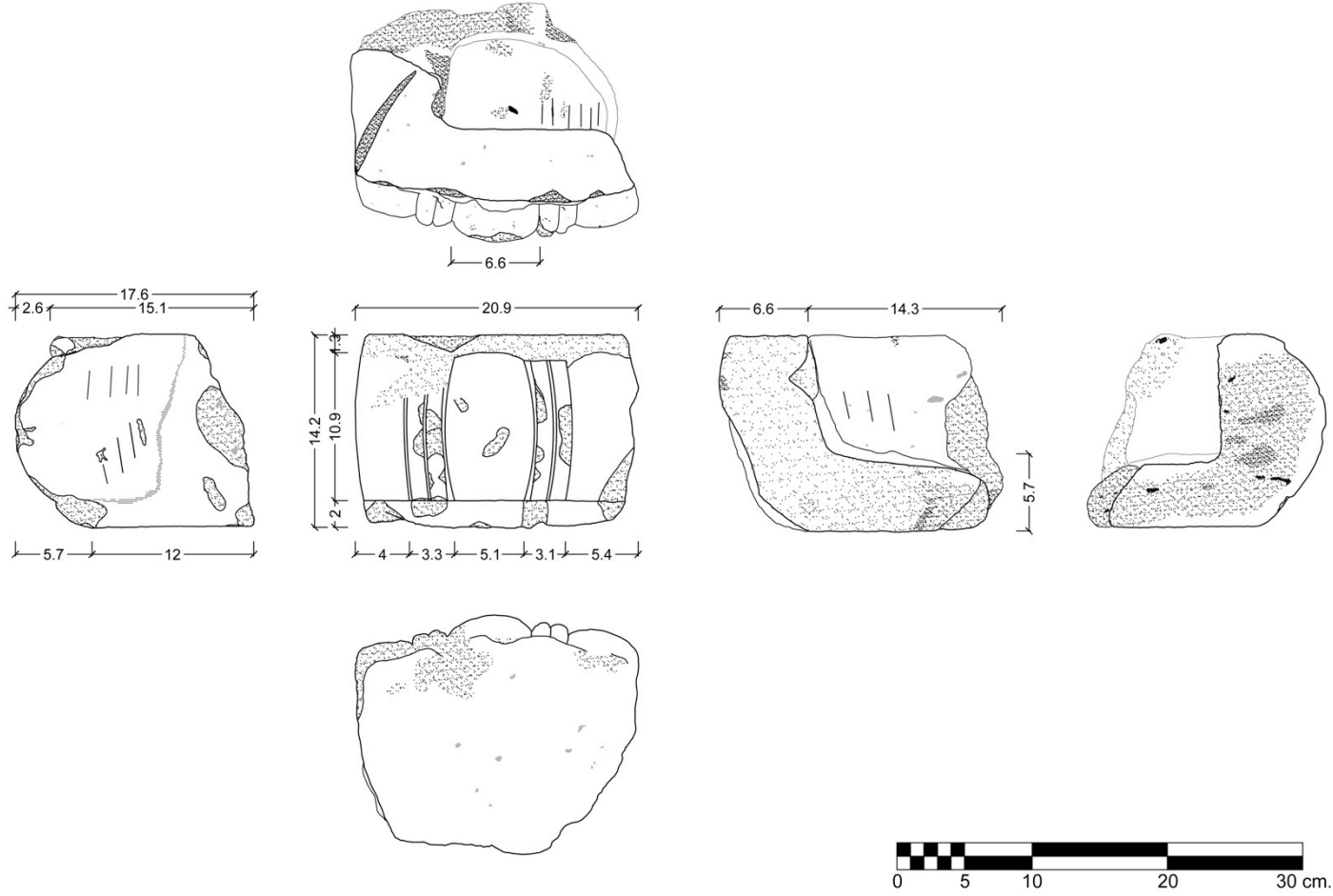
EK M : İri Boncuk Dizili Kaide (?) Parçası

Tez Bölüm No.	4.10
Tezde Geçtiği Sayfalar	xxvi, 41-42, 45-46, 84-85, 142-145, 152-153
LaH Katalog No.	102
Arazide Bulunduğu Yer	“Dede Mezarı”
Bugün Bulunduğu Yer	İstanbul Arkeoloji Müzeleri Depo 7 Envanter No. 1926,5 [T]
Malzeme	volkanik tüf
Tarihleme	550 yılı civarı
İşlev	kaide (?)

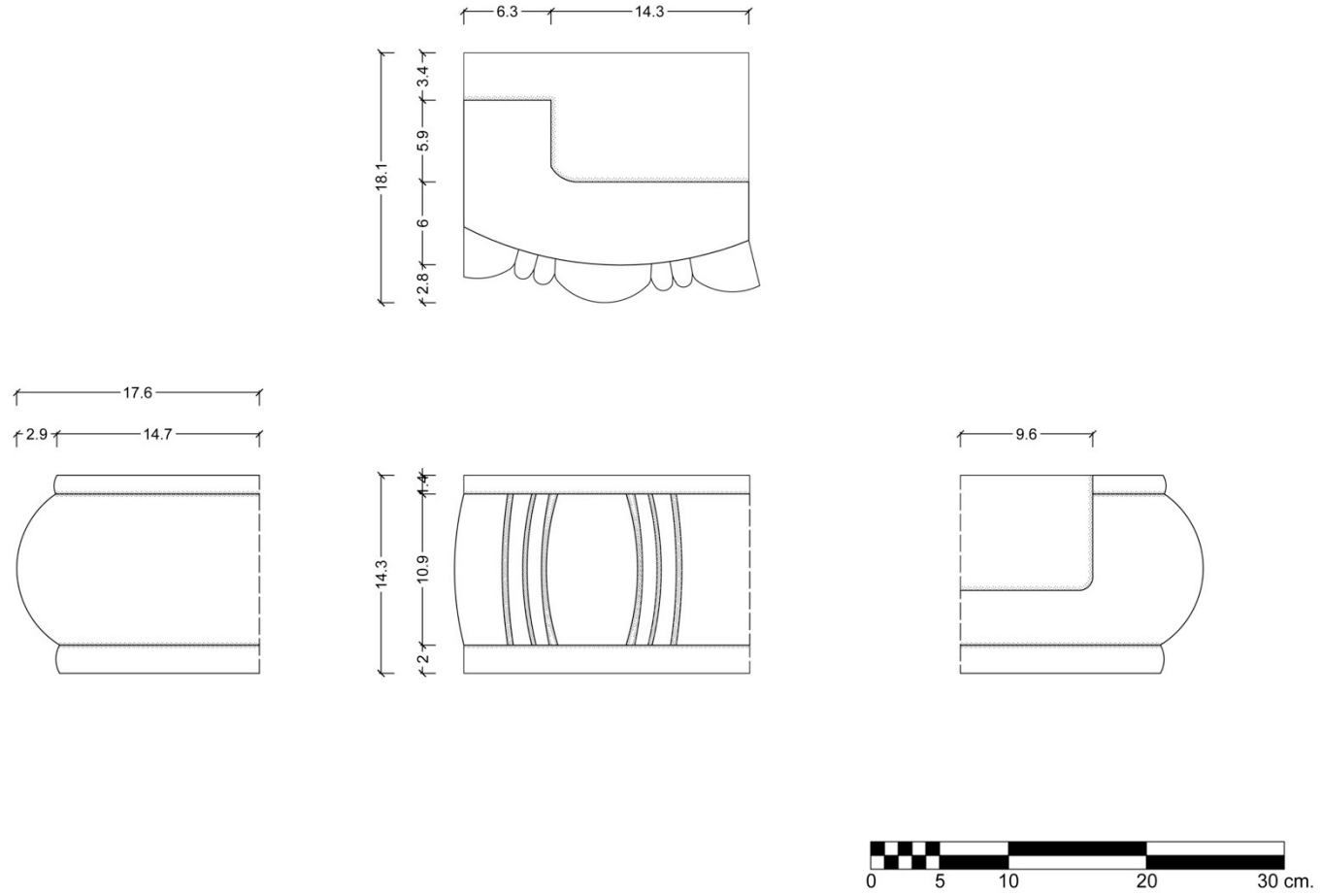
Diğer İlgili Yayınlar

Boehlau, J. ve Schefold, K. (1940). *Larisa am Hermos: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1900-1934 Band I.* W. de Gruyter Verlag, Berlin.

Şekil M.1 : Boncuk dizili kaide (?) parçasının mevcut durumu (M. Arseven, 2013).

Şekil M.2 : Boncuk dizili kaide (?) parçasının özgün durumu hakkında öneri (M. Arseven, 2013).

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Müge ARSEVEN
Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul, 1986
Adres: Göztepe/İstanbul
E-Posta: muge.arseven@gmail.com
Lisans: İTÜ Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı ve Mimarlık bölümleri